

T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

FAHREDDİN RAZİ'YE GÖRE MU'CİZE

Yüksek Lisans Tezi

Uğur MUTLU

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mustafa SÖNMEZ

Erzincan 2015

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Temel İşlam Bilimleri Anabilim Dalının Temel İşlam Bilimleri Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul edilmiştir.

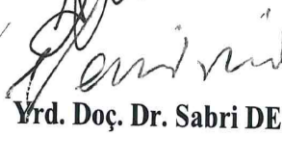
Danışman / Jüri

Yrd. Doç. Dr. Mustafa SÖNMEZ

Jüri

Doç. Dr. Orhan AKTEPE

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Sabri DEMİRCİ

FAHREDDİN RAZİ'YE GÖRE MU'CİZE

Uğur MUTLU

Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Projesi, Ocak -2015

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mustafa SÖNMEZ

ÖZET

Bu çalışma da büyük İslam âlimlerinden Fahreddin Razi'nin meşhur eserleri ve birçok islam âliminin mu'cize konusundaki kelâmi görüşlerini tespit ederek varsa kendine özgü yönlerini ortaya koymaya çalıştık.

Kelâmın ana konularından olan nübüvvet, esasında İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinde yeterince açıklanmıştır. Ancak gerek dini-felsefi etkiler gerekse sosyokültürel nedenler sonucu akaid alanında da çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Her dönemin islam âlimleri de çağın ilmi gelişmeleri ışığında bu tartışmalara cevap vermişlerdir. Biz tezimize konu olan Razi'nin meşhur eserlerini merkeze alarak mu'cize konusundaki tartışmalara, sorulara, cevaplar bulmaya çalıştık.

Razi eserlerinde mu'cizeyi açıklarken genel Kelâmî görüşe katılmış, akla gereken önemi verirken sınırlarının da varlığını kabul etmiştir. İman ve İslam konusunda olduğu gibi mu'cize konusunda da Ehl-i Sünnet çizgisini takip etmiştir.

Razi, mu'cize ile ilgili meselelerde, tüm peygamberlerin özellikle İsrailoğullarına gelen peygamberlerin mu'cizelerine eserlerinde büyük yer verip Hz. Muhammed (sav) verilen mu'cizelerle o mu'cizeleri kıyaslamıştır. O, Hz.

Muhammedin (s.a.v.)'in dışındaki peygamberlere verilen mu'cizelerin, meydana geldiğini ama süreklilik ve umumilik arz etmediğini belirtmiştir. - Hz. Musa (a.s)'nın değneğinin bir ejderhaya dönüşmesi ve Hz. İsa (a.s)'nın, ölüleri diriltmesi gibi.- Ancak Hz. Muhammed'e indirilen mu'cizelerin sürekli ve umumi olduğunu belirtip Kur'an mu'cizesinin, sürekli ve bakî bir mu'cize olduğunu, doğu ve batıya ulaşmış ve herkes, onu duymuş ve bu durumun kıyamete kadar devam edeceğini belirtmiştir. İşte, aynen bunun gibi, Razi, Hz. Peygamber (s.a.s)'in nübüvvetinin de genel olduğunu bir bölgeye mahsus olmadığını savunmuş, buna dayanarak Hz. Muhammedi'in dünyaya gelişinden peygamber oluşuna kadarki dönemde meydana gelen irhasat türünden harikulade olayları ve peygamberlik sonrasında gösterdiği mu'cizeleri O'nun peygamberliğinin delili olarak ileri sürmüştür.

Razi, gerek tüm peygamberlere verilen mu'cizeleri gerekse Hz. Muhammed'e verilen Kuran, isra (miraç) ve şakk-ı kamer gibi mu'cizelerinin aklen ve mantıken ispat edilebileceklerini savunmuş ve eserlerinde bu mu'cizeleri akli ve nakli delillerle ispatlamıştır. Ayrıca bu mu'cizelerin önemini, verilme sebebini, günümüze bakan yönlerini de ele alıp önemli tespitlerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Razi, Mu'cize, Nübüvvet, Burhan, Ayet, İsra, Miraç.

MİRACLE ACCORING TO THE FAHREDDIN RAZİ

Uğur MUTLU

Erzincan University, Institute of Social Sciences, Basic Islamic Science Department

M.A. Thesis, January- 2015

Thesis Supervisor: Assist.: Yrd. Doç. Dr. Mustafa SÖNMEZ,

ABSTRACT

In this paper we tried to present one of Muslim Scholor Fahreddin Razi well-known works and a lot of Islam wises theology view about miracle topic by determining.

Prophethood which is one of the subjects of Muslim Theology has been explained in the Quran and Sunnah of the Prophet which are basic source of Islam religion. But various discussions appeared in the akaid field as a result of both for religion – philosophical effects and for sociocultural effects. Muslim Scholor of the every period, answered to this discussions in the lighth of scientific development of this era too. We tried to answer discussions and questions which are about miracle by looking at the Razi’s well-known works that are the subjects of our paper.

While Razi was describing the miracle, he agreed with he view of general kalam, at the same time he accepted the border of the reason and gave attention to the reason. He followed the belief of “Ahlu’s- Sunnah” in the subject of the miracle like his thoughts in the religion and Islam.

Razi, in the subject about miracle put saccross the miracles of prophets who come for The Children of Israel and compared to the miracles which were given to

the Muhammad and others. He pointed out that the miracles which were sent to the prophets especially the miracles of prophets who come for The Children of Israel and compared to the miracles which were given to Muhammad and others. He pointed out that the miracles which were sent to the prophets except Muhammad is true but they weren't permanent and communal. As being in these examples; the changing of the Musa's stick to the dragon and Īsa's resurrection of died people. But he pointed out that the miracles which were sent to the Muhammed is permanent and communal and the the miracle of Quran is permanent and eternal known by west and east and every body know and it will last to the day of judgement. Like being in this thought, he justified that Prophet's propethood is general and is not for only one region.

He put forward that miracles and events which occurred in the course of from prophet's birth to the his being prophet show that his prophethood is permanent.

Razi, advocated that both the miracles sent to the all of the prophets and Quran, ascension, month miracles sent to the Muhammad can be proved by reason and mind and he proved these miracles by logical and reasonable evidence in his works. Also, he identified by handling the importance of the miracles, the cause of their sent and the aspects of the effects to today.

Key Words: Razi, Miracle, Prophethood, Evidence, Verse, Travelling at night, Ascension.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR.....	X
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ.....	1
FAHRETTİN RAZİ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE İLMİ YÖNÜ	1
1. Hayatı ve Yetiştığı Çevre.....	1
1.1. Ailesi.....	2
1.2. Kişiliği.....	3
1.3. Emir ve Sultanlarla İlişkisi ve Serveti.....	4
1.4. Vasiyeti.....	5
1.5. Yetiştığı Çevre.....	7
2. İlmî Şahsiyeti ve Kelâm İlmindeki Yeri ve Önemi	10
2.1. İlmî Şahsiyeti.....	10
2.2. Kelâm İlmindeki Yeri ve Önemi.....	14
3. Eserleri	16

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MU'ÇİZE.....	19
1.1. Mu'cizenin Tarif ve Mahiyeti.....	19
1.1.1. Mu'cizenin Sözlük ve Terim Anlamı.....	19
1.1.1.1. Sözlük Anlamı	19
1.1.1.2. Terim Anlamı	21
1.2. Mu'cizenin Kur'ân'da ve Hadislerde Kullanılışı.....	23
1.2.1. Mu'cizenin Ayetlerde Kullanılışı.....	23
1.2.2. Mu'cizenin Hadislerde Kullanılışı	24
1.3. Mu'cize ve Peygamberlik	25

1.3.1. Peygamberlik Müessesesi	25
1.3.2. Mu’cizenin Peygamberliğe Delaleti.....	28
1.3.2.1. Mu’cizenin Peygamberliğe Delalet Ciheti	29
1.3.2.2. Mu’cize ve Peygamberin Talimatı	30
1.3.3. Mu’cizenin Oluş Şartları	32
1.3.3.1. Mu’cizenin Rükünün Gerçekleşmesinde Gerekli Olan Şartlar	33
1.3.3.2. Mu’cizenin Peygamberliğin Doğruluğuna Delaletteki Şartları	34
1.3.3.2.1. Mu’cizenin Allah’ın Fiili Olması:	34
1.3.3.2.2. Mu’cizenin Peygamberin Elinde Zuhur Etmesi.....	35
1.3.3.2.3. Mu’cizenin Peygamberlik İddiasına Uygun Olarak Zuhur Etmesi	35
1.3.3.2.4. Mu’cizenin Peygamberi Yalanlamaması	36
1.3.3.2.5. Mu’cizenin Peygamberlik İddiasından Önce Olmaması	37
1.3.4. Mu’cizenin Gayesi	38
1.3.4.1. Peygamberlerin Mu’cizeye Olan İhtiyacı.....	39
1.3.4.2. Mu’cize ve Tebliğdeki Rolü.....	40
1.3.4.2.1. Müşriklerin Mu’cize İstekleri	40
1.3.4.2.2. Mu’cize Vasıtasıyla İman	41
1.4. Mu’cize Çeşitleri.....	43
1.4.1. Aklî Mu’cize: Kur’an	45
1.4.1.1. Kur’an’ın Mu’cize Oluşu	45
1.4.1.2. Kur’an’ın İ’caz Yönleri	46
1.4.1.3. Kur’an’ın Meydan Okuyuşu.....	49
1.4.2. Hissi Mu’cize	50
1.4.2.1. Kur’anda Zikredilen Peygamberler ve Hissi Mu’cizeleri	50
1.4.2.1.1. Hz. Mûsâ’nın Mu’cizeleri:.....	52
1.4.2.1.2. Hz. İsa’nın Mu’cizeleri	52
1.4.2.2. Kur’ân’da Hz. Muhammedin Hissi Mu’cizelerinin Mevcudiyeti Tartışması	53
1.4.2.2.1. Kur’an’da Hz. Muhammed’in Zikredilen Hissi Mu’cizeleri	54
1.4.2.3. Hz. Muhammed (s.a.v)’in Hadislerde Geçen Hissi Mu’cizeleri	56
1.4.2.3.1. Mu’cize Olmadıkları Halde “Peygamberlikten Önce” İrhasat Türünden Görülen Harikulade Olaylar	56
1.4.2.3.2. Mu’cize Olarak “Peygamberlikten Sonra” Görülen Harikulade Olaylar	57
1.4.2.3.3. Hissi Mu’cizelerin Geçtiği Hadisleri Rivayetler Açısından Değerlendirme	58

İKİNCİ BÖLÜM

2. FAHREDDİN RAZİ'YE GÖRE MU'CİZE	61
2.1. Razi'ye Göre Mu'cizenin Muhtevası ve Delil Olması	61
2.2. Mu'cize Göstermenin Hikmeti	65
2.3. Kâfirlerin Mu'cizeyi Sihir Saymaları	68
2.4. Kâfirlerin Keyfi Muzice İstemeleri.....	70
2.4.1. Müşriklerin Keyiflerine Göre İstedikleri Mu'cizelerin Gösterilmemesinin Sebepleri	71
2.5. Müşriklerin Tahakkümle Mu'cize İstemeleri	74
2.6. Peygamberlerin Mu'cizeyle Desteklenmeleri.....	77
2.7. Razi'ye Göre Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Mu'cizeleri	80
2.7.1. İsrailoğulları Öncesi Peygamberlerin Gösterdikleri Mu'cizeler	80
2.7.1.1. Razi'nin İsrailoğulları Öncesi Peygamberlerin Gösterdikleri Harikuladeliklerden Mu'cize Saymadığı Olaylar.....	81
2.7.1.2. Razi'nin İsrailoğulları Öncesi Peygamberlerin Gösterdikleri Harikuladeliklerden Mu'cize Saydığı Olaylar.....	83
2.7.1.2.1. Hz. Salih'in Mu'cizeleri.....	83
2.7.1.2.1.1. Salih (a.s.)'in Devesi.....	85
2.7.1.2.1.2. Hz. Salih'in, Semud Kavmini Deve Hususunda Uyarması.....	89
2.7.1.2.1.3. Mu'cize Olarak Verilen Deveyi Kesmeleri.....	92
2.7.2. İsrailoğullarına Gönderilen Peygamberlerin Gösterdikleri Mu'cizeler.....	93
2.7.2.1. Hz. Yusuf'un Mu'cizeleri.....	92
2.7.2.1.1. "Rabbin Bürhanı" ile İlgili Mu'cizeler	94
2.7.2.1.2. Allah'ın izniyle Gaybi Bilme Mu'cizesi.....	95
2.7.2.1.3. Yusuf'un Kardeşlerini Tanıması, Onların Yusuf'u Tanımamaları Mu'cizesi	99
2.7.2.1.4. Hz. Ya'kûb'un Gözlerine Perde İnmesi ve Hz. Yusuf'un Gömleğini Yüzüne Sürüp, Görmeye Başlaması Mu'cizesi	100
2.7.2.2. Hz. Musa'nın Mu'cizeleri	103
2.7.2.2.1. Asanın Yılanı Dönüşme Mu'cizesi	105
2.7.2.2.2. Yed-i Beyza Mu'cizesi	114
2.7.2.2.3. Kızıldeniz'den Geçiş Mu'cizesi.....	117
2.7.2.2.4. Allah'ın Hz. Musa'nın Eliyle Oniki Pınar Fıskırtması	122

2.7.2.3. Hz. Süleyman'ın Mu'cizeleri	123
2.7.2.3.1. Kuş Dilini Bilme Mu'cizesi	124
2.7.2.3.2. Süleyman (a.s)'ın Hüdhüdü Elçi Olarak Gönderme Mu'cizesi	126
2.7.2.3.3. Hz. Süleyman (a.s)'ın Belkıs'ın Tahtını Getirtmesi Mu'cizesi	128
2.7.2.3.4. Karıncanın Konuşması Mu'cizesi	131
2.7.2.4. Hz. İsa'nın Mu'cizeleri	133
2.7.2.4.1. Hz. İsa'nın Babasız Dünya'ya Gelmesi ve Beşikte ve Olgunluk Çağında Konuşması	133
2.7.2.4.2. Çamurdan Kuş Yapma Mu'cizesi	138
2.7.2.4.3. Hz. İsa'nın Nefesi (Üflemesi)	141
2.7.2.4.4. İsa'nın Allah'ın İzniyle Ölülerini Diriltme Mu'cizesi	142
2.7.2.4.5. Hz. İsa'nın Gaybdan Haber Verme Mu'cizesi	143
2.7.2.4.6. Havarilerin Gördüğü Bazı Mu'cizeler	144
2.8. Razi'ye Göre Hz. Muhammed'in Mu'cizeleri	146
2.8.1. Kur'an Mu'cizesi	146
2.8.1.1. Kur'an'ın Mahiyeti	146
2.8.1.2. Kur'an'ın Mu'cize Oluşu	148
2.8.1.2.1. Kur'an'da Tutarsızlık Bulunmaması	152
2.8.1.2.2. Kur'anın Meydan Okuma Mu'cizesi	154
2.8.1.2.3. Semavi Kitaplar İçinde Yalnız Kur'an'ın Mu'cize Oluşu	163
2.8.2. Razi'ye Göre Hz. Muhammed'in Kur'an'dan Başka Mu'cizeleri	164
2.8.2.1. Razi'ye Göre İsrâ ve Miraç Mu'cizesi	167
2.8.2.1.1. İsrâ ve Miracın Keyfiyeti	169
2.8.2.1.2. İsrâ ve Miraç'ın Aklen Mümkün Olması	173
2.8.2.1.3. İsrâ ve Mirâc'ın Ruhanî Ya da Cismanî Olduğu Tartışmaları	176
2.8.2.1.4. Hz. İbrahim ile Hz. Muhammed'in Miraçları	180
2.8.2.2. Razi'ye Göre Ay'ın Yarılması ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in Diğer Mu'cizesi	181
SONUÇ	186
KAYNAKÇA	189

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
Ansk.	: Ansiklopedi(si)
a.s.	: Aleyhisselâm
a.y.	: aynı yer(ler)
b.	: ibn, bin
bt	: Binti
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
Diet.	: dictionnaire, dictionary
dn.	: Dipnotu
Dia	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
fr.	: Fransızca
gr-	: Grec
h.ö.	: hicretten önce
ib.	: İbranice
İ.Fak.	: İlahiyât Fakültesi
Krş.	: Karşılaştırınız
ktp.	: kütüphâne(si)
me.	:Mecmûa
Mtb.	: Matbaası
Nr.	: numara
nşr.	: neşir, neşreden

Relig.	: religieuse
s.	: sahife
s.a.	: sallâllahu aleyhi ve sellem
sdş.	: sadeleştiren
Sy.	: sayı
Test.	: Testament
Théo.	: théologie
thk.	: tahkik (eden)
trc.	: tercüme
Ts.	: tarihsiz
V.	: vefatı
Vat.	: Vatikan
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vdd.	: ve devamın devamı
Vs.	: ve saire
Ykl.	: yaklaşık

ÖNSÖZ

İlahi dinlerin üç temel esasından biri peygamber inancıdır. Herhangi bir dinin ilahi olabilmesi için bu üç esasın, yani Allah'a, peygamberlere ve ahiret gününe imanın bulunması gerekmektedir. Aksi halde o din ilahi olma vasfını kaybeder. Allah'ı ve ahiret gününü tam anlamıyla anlayabilmemiz için şüphesiz ilahi vahye muhatap olan peygambere ihtiyaç vardır. Peygamberin yokluğu bizi bu ilahi gerçeklerden mahrum edecek ve beşeri zaafın karanlığına itmiş olacak. Bu açıdan insanlığın hayatı için peygamberlerin varlığı ve onlara imanın önemi inkâr edilemez.

Aslında bütün mesele bir peygamberin gerçekte hak olup olmadığının anlaşılması meselesidir. Bu nedenle hak peygamberle yalancı peygamberin ne şekilde ayırt edilebileceği sorusuna cevap arama durumuyla karşı karşıya bulunmaktayız? Bundan dolayı her iddiada olduğu gibi peygamberlik iddiasında da iddia edenden birtakım delillerin istenmesi tabiidir. Şüphesiz delil olmadan olumlu veya olumsuz herhangi bir karara varılamayacağı aşikârdır. Bu bağlamda peygamber olduğunu iddia eden zat da iddiasında doğru olduğunu ispat etmek için delil getirmek zorundadır. İşte bu delile mu'cize adı verilmektedir. Şu da bir gerçektir ki mu'cize, normal adet ve alışkanlıklarımızın dışında cereyan eden bir hadise olması hasebiyle her devirde olduğu gibi günümüzde de bazı kimseler tarafından te'vil veya inkâr edilmektedir.

Rönesans'la başlayan ilmi uyanışla birlikte, XIX. yüzyılın sonlarına kadar hüküm süren katı bir determinist anlayış, mu'cize konusuna imkan vermemişti. Daha çok XX. asırda ortaya çıkmaya başlayan ilmi manada indeterminist bir anlayış sonucudur ki tabiat kanunlarının zorunsuzluğu kabul edilmiş ve bu vesile ile mu'cizenin imkânı konusu yeniden gündeme gelmiştir.

Mu'cize konusu Allah'ın tabiata gerektiği an müdahale edip etmediği ve buna bağlı olarak tabiatta hüküm süren kanunların zorunlu olup olmadığıyla ilgili hassas bir konudur. Felsefe ve ilim tarihi boyunca canlılığını muhafaza ettire gelen böylesine hassas ve çözülmesi o kadar kolay olmayan bir konuyla karşı karşıya bulunduğumuzun idraki içindeyiz.

Bu çalışmada önemli olan şey Mu'cizenin imkânını tartışma alanına çekebilmektir. Mu'cizeyle ilgili rivayetlerin bütünüyle sağlam olup olmadığı ise her zaman tartışabilir mahiyettedir. Bu bakımdan onların bütünüyle vuku bulup bulmadıkları, mu'cizenin imkanı açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmamızın her aşamasında tarafsız olarak dini, felsefi ve ilmi metotlardan hareket ettik. Çünkü bu konu dini açıdan olduğu kadar felsefi ve ilmi açıdan da önemlidir.

Çalışmamız bir giriş iki ana bölümü içine almaktadır: Giriş kısmında, tezimize konu olan büyük âlim Fahreddin Razi'nin hayatı ve yetiştiği çevre, ilmi şahsiyeti ve Kelam ilmindeki yeri, bir de eserleri hakkında genel bilgiler verdik.

Birinci Bölümde ise kısaca peygamberlik müessesinden bahsederek hak peygamberin doğruluğunu ispatta asıl olan ve konumuzu teşkil eden mu'cizenin tarif ve mahiyeti üzerinde etraflıca durduk. Daha sonra da, diğer harikulade olaylara da yer vererek birbiriyle mukayese imkânı hazırlamaya çalıştık. Ayrıca mu'cizenin peygamberlik müessesesi içindeki yeri ve fonksiyonu gündeme getirilmiştir. Burada önce mu'cize-tebliğ ilişkisi, mu'cizenin gayesi, sonra Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin mu'cizelerini mukayese konusuna değinilmiştir. Yine bu bölümde mu'cize çeşitleri başlığı altında mu'cizeyi akli mu'cize ve hissi mu'cize olarak iki başlık altında inceledik. Birde Kur'an'da yer alan mu'cizelere ve hadislerde geçen mu'cizelere genişçe yer verdik.

İkinci Bölümde de Fahreddin Razi'nin ulaşabildiğimiz eserlerini dikkate alarak mu'cizeye bakışını değerlendirmeye çalıştık. Razi'nin eserlerine baktığımızda tüm peygamberlere verilen mu'cizeleri, İsrailoğullarına gönderilen peygamberlere verilen mu'cizeleri ve Peygamberimize verilen mu'cizeleri ayrı ayrı değerlendirdiğini ve bu mu'cizeleri rasyonel bir zemine oturtmaya çalıştığını görmekteyiz. Yani Razi'nin peygamberlere verilen mu'cizeleri akli ve nakli delillerle ispatlamaya çalıştığını görmekteyiz. Ayrıca Razi mu'cize konusundaki bu görüşlerini felsefecilerle, Mutezile imamlarıyla veya kendisine zıt görüş ileri sürenlerle tartıştığını ve kendi görüşlerinin isabetli olduğunu savunduğuna rastlamaktayız.

Bunun dışında bizde bu bölümde Razi'nin mu'cize konusundaki bu görüşlerini yakın çağda ve çağımızda yetişen âlimlerin görüşleriyle mukayeseli bir şekilde işleyerek, günümüze ışık tutmaya çalıştık.

Tezimin planlanması ve içeriğinin oluşturulmasına kadar tüm aşamalarda yardımlarını esirgemeyen değerli yorum ve görüşleriyle tezimi en iyi biçimde tamamlayabilmem için bana rehberlik eden kıymetli hocam Yrd. Doç Dr. Mustafa SÖNMEZ Bey'e, çok değerli görüş ve düşünceleriyle yol göstermelerinden dolayı Doç. Dr. Orhan AKTEPE Bey'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Gayret bizden başarı Allah'tandır.

Uğur MUTLU
Erzincan, Ocak 2015

GİRİŞ

FAHRETTİN RAZİ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE İLMİ YÖNÜ

Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210) Kelâm, felsefe, tefsir ve usûl-i fıkıh alanındaki çalışmalarıyla tanınan Eş'arî âlimi.

1. Hayatı ve Yetiştği Çevre

Tercih edilen görüşe göre 25 Ramazan 543 tarihinde Büyük Selçuklu Devleti'nin başşehri olan Rey'de doğdu. 544'te doğduğu da nakledilir. Bekrî, Teymî ve Kureşî nisbelerinden anlaşıldığına göre soyu Arap asıllı bir aileye dayanır. İbnü'l-Hatîb veya İbn Hatîbü'r-Rey diye de tanınmakla birlikte daha çok Fahreddin er-Râzî adıyla meşhur olmuştur. Şâfiî ve Eş'arî kaynaklarında ise "İmâm" unvanıyla anılır. Begavî'nin yanında yetişen ve kelâm ilmine dair Gayetü'l-Meram adlı eseriyle tanınan babası Ömer, Fahreddin'in İlk hocasıdır. On altı yaşında iken babasının vefatı üzerine Simnan'a giderek burada Kemâled-din es-Simnânî'nin derslerine devam etti. Bir süre sonra Rey'e döndü ve İşrâkî filozofu Sühreverdî el-Maktûl'un öğrencilerinden olan Mecdüddin el-Cîlîden kelâm ve felsefe tahsil etti. Cîlî ile birlikte gittiği Merâğa'da da ondan ders almaya devam etti. Üstün zekâsı ve azmi sayesinde kısa zamanda kendini yetiştirdi. İbn Rüşd el-Hafîd, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Abdülkâdir-i Geylânî, İzzeddin b. Abdüsselâm gibi meşhur âlimlerle çağdaş olan Fahreddin er-Râzî'nin üne kavuşmasında yaptığı ilmî seyahatlerin büyük payı vardır. Cürcân, Tûs, Herat, Hârizm, Buhara, Semerkant, Hucend, Belh, Gazne ile diğer Hint beldeleri uğradığı belli başlı ilim ve kültür merkezleri arasında yer alır.

Bir yandan eserlerini telif ederken öte yandan sayıları 300'ü aşan talebe yetiştirdi. Hayatının ilk döneminde fakir olmasına rağmen son döneminde muhafızlar tarafından korunacak derecede büyük servete sahip oldu. Bunda sultanlardan gördüğü ikramlarla dünürü Abdurrahman b. Abdülkerîm'den oğullarına intikal eden mirasın büyük payı olduğu nakledilir. Râzî 1 Şevval 606'da Herat'ta vefat etti.

Kerrâmîler'ce zehirleterek öldürüldüğü de nakledilir. İbn Hallikân'a göre, kendisini mühlidlikle suçlayanların naaşına herhangi bir zarar vermemesi için vasiyetine uygun olarak Herat yakınlarındaki Muzdâhân köyü civarında defnedilmiştir. İbnü'l-Kıftî'ye göre ise Râzî'nin naaşı aslında kendi evine gömüldüğü halde Muzdâhân civarındaki bir tepede defnedilmiş gibi gösterilmiştir.¹

1.1. Ailesi

Râzî'nin babası Ziyaettin Ömer (ö.559/1164) Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fikhçısı olup güzel ve etkili hitabetiyle tanınmış, bu yüzden Hatibu'r-Rey (Rey Hatibi) diye anılmıştı. Eş'arî kelâmına dair Gâyetu'l-meram fi ilmi'l-keâm adıyla iki cild eser yazmıştır. Sübkî, bunun ehl-i sünnetin bu konudaki eserlerin en nefisi ve en mükemmeli olduğunu söyler ve Ziyaettin Ömer'in aynı zamanda sûfi, edib, fakih, usulcü ve hadisci olduğunu, Harîrî'nin Makamattaki nesrine benzeyen çok güzel sanatlı bir nesri bulunduğunu kaydeder. Ebu'l-Kâsım Süleyman'dan kelâm, meşhur muhyissunne el-Begavî'den fikh dersleri alan Ziyaettin Ömer'in daha başka eserler de yazdığını bildiren İbn Ebî Usaybia onun hitabet, vaaz ve derslerinin halk arasında büyük ilgi gördüğünü, bu yüzden gerek halk, gerekse aydınlar arasında tanındığını ifade eder. Râzî, aynı zamanda ilk hocası olan babası Ziyaettin Ömer'den, özellikle tefsirinde çeşitli vesilelerle bahsederek görüşleri hakkında bilgi verir.²

Ziyettin Ömer'in iki oğlu vardı. Büyüğünün adı Rükneddin, küçüğünün adı ise Razi lakabı ile tanınan Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer'di. Rükneddin hayatı boyunca kardeşi ile uğraşmış, sürekli olarak hakkında olumsuz cümleler sarf etmiş ve daima ona muhalefet etmiştir. Halk içerisinde Razi'yi küçük düşürmek ve halkın Razi'ye olan ilgisini azaltmak için elinden geleni yapmıştır. Fakat Razi, kardeşine daima iyiliklerde bulunmuş ve kardeşini hep gözetimi altında tutmuştur. Razi, Sultan Harzemşah'la kardeşinin durumu hakkında görüşmüş, Sultan, Razi'nin kardeşini bazı

¹ (Boynukalın, Mehmet) ,“Fahreddin Razi”, (DİA),Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, c. XII, s. 218.

² Uludağ; Fahrettin Razi, Fahreddin Razinin Hayatı ve Eserleri, K. B. Yay, Ankara, 1991, s.1.

kalelerine melik tayin etmiştir. Ayrıca kardeşine miktarı bin dinar olan parayı da tımar olarak vermiştir. Rükneddin vefat edinceye kadar burada yaşamıştır.³

Fahrettin Razi'nin iki oğlu bir kızı vardı. Büyük çocuğunun adı Ziyauddin, küçük çocuğunun adı ise Şemsettin idi. Şemsettin mükemmel bir fitrata, harika bir zekâyâ sahipti. Fahrettin Razi onun hakkında şöyle diyordu: "Şayet bu oğlum yaşarsa, o benden daha bilgili olacaktır. Asalet onda küçüklüğünden itibaren açığa çıkmıştır." Razi vefat ettiğinde çocukları Herat'ta ikamet etmişlerdir. Razi'nin vefatından sonra küçük çocuğu Fahrettin olarak adlandırılmıştır. Harzemşah'ın veziri Alau'l Mülk Razi'nin kızıyla evlenmiştir. Alau'l Mülk, ilim ve edebiyatta kâmil ve üstün bir şahsiyetti, Arapça ve Farsça biliyordu. Bu sırada Harzemşah, Tatar Meliki Cengiz Han ile savaşmış, Cengiz Han Harzemşah' ı ve askerlerini öldürmüştü. Alau'l Mülk Cengiz Han'dan sığınma talep etmiş, Cengiz Han bu isteği kabul etmiş ve onu asiller sınıfına dahil etmiştir. Bu arada Tatarlar önlerine çıkan şehirleri birer birer ele geçirmeye devam etmişlerdir. Cengiz Han'ın askerlerinden bir grup ele geçirmek için Herat şehrine yönelmiştir.

Alau'l Mülk Herat'ta bulunan Razi'nin çocukları için kendisine teminat verilmesini istemiş, bu isteği kabul edilerek Razi'nin çocukları Cengiz Han'ın askerleri tarafından himaye edilmiş ve Semerkant'a götürülmüştür. Daha sonra ise onlara ne olduğu hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

1.2. Kişiliği

Razi orta boylu, iri cüsseli, geniş omuzlu, geniş göğüslü, top sakallı, düzgün kıyafetli, güzel görümlü, gür sesli, heybetli ve vakarlı idi. Şer'î ve felsefî ilimlerde çok istekliydi. Allah Razi'de şu beş hasleti bir araya getirmişti, a) Parlak ve işlek bir zihin b) Güçlü bir hafıza e) Çok bilgi d) Sağlam bir muhakeme e) Mükemmel bir ifade gücü.⁴

³Uludağ: a.g.e. , s.3.

⁴ Uludağ, a.g.e, s. 10.

Razi babası gibi iyi bir hatipti, fevkalâde güzel konuşurdu. Arapça ve Farsça'ya hâkimiyeti tamdı. Her iki lisanı da mükemmel konuşur ve iki lisanda da eserler yazardı. Vaaz ve hitabetleri sırasında duygulanır, heyecanlanır, coşar ve ağlardı. Aynı zamanda cemaati de coşturur ve ağlatırdı. Farklı fikir, kanaat, zümre ve mezheplere mensup kişiler Razi'nin vaaz ve ders meclislerine gelir, kendisini büyük bir ilgi ve dikkatle dinlerdi. Çeşitli mezheplere mensup bilginler ve ilim adamları ders ve vaazlar sırasında uzmanlık alanlarıyla ilgili olan bazı konulan sorduklarında Razi, gayet tatmin edici cevaplar verirdi. Onun bu tavrı farklı mezhep mensuplarından pek çoğunun Ehl-i Sünnet mezhebine girmelerine vesile olmuştur.⁵

Razi tüm yaşamı boyunca ilim ve fikre verdiği önemi gerek eserlerinde ve gerekse hayatının her anında göstermiştir. Ölüm döşeğinde dahi ilim aşığı olduğunu vasiyetine yazdırmıştı: "Gerçekten zaman çok aziz ve değerlidir. Bu yüzden yemek yediğim için ilimden uzak ve ayrı kaldığım zamanlara vallahi üzülyorum." sözü ile Razi bu konudaki duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir.⁶

1.3. Emir ve Sultanlarla İlişkisi ve Serveti

Razi'nin büyük atası Hasan b. Ali tacirdi ve babası yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Rey'in tanınmış bir hatibi ve alimi idi. Babasının erken ölümü Razi'yi geçim sıkıntısına düşürmüştü, fakirleşmişti. Kaynaklar Razi'nin başlangıçta fakir olduğunu kaydeder. Hatta bir gün Razi, Buhara'da hasta ve yoksul bir duruma düşmüş, orada bulunan tüccarlardan zekât toplanarak kendisine verilmiştir. Fakat daha sonra gerçekten büyük bir servet ve ün sahibi olduğunda tarihçiler ittifak etmişlerdir. Razi vefat ettiği zaman iki yüz bin altın bırakmıştı. Bellerinde altın gümüş kemer, üzerlerinde sırmalı elbise bulunan elliden fazla kölesi vardı. Ölürken bunların hepsini veya büyük bir kısmını azat etmişti. Atına bindiği zaman çevresini eli silahlı özel muhafızları kuşatırdı. Razi'nin servetinin kaynağı olarak, iki oğlunu zengin bir tabibin diğer bir rivayete göre ise zengin bir tacirin iki kızıyla evlendirmiş olması, tabibin veya tacirin ölümü üzerine servetin Razi ailesine geçmiş olması gösterilir.

⁵ Uludağ, a.g.e, s. 11.

⁶ Razi: Şerh-u Esmâ'ül-Hüsna, Darü'l-Kiitübi'l-Arabiyye, Beyrut 1984, s. 11 .

Önce Gur Sultanı Şihabeddin adına belli bir mal karşılığında görev yapması, sonra bu hükümdarın, daha sonra da Bamiyan ve Harzemşah Sultanlarının ve devlet adamlarının himayesine girmesi, bunların bol bol ihsanlarına nail olması servetinin kaynağı olarak da gösterilmektedir. Razi'nin hükümdarlarla ilişkisine gelince, ilk önce Harzemşah'la ilişki kurmuş ve Harzemşah'ın yanında önemli bir mevkie yükselmiş ve yüksek mertebelere ulaşmıştır. Daha sonra Gur Sultanı Şihabeddin el-Guri'nin yanına gitmiş ve bunların Toharistan'daki kolu Bamiyan hükümdarlarının saraylarında zaman zaman ağırlandırmıştır.

Razi'nin hayat hikâyesine baktığımızda onun pek çok seyahatlere çıktığını ve sayısız emir ve sultanla ve âlimle ilişki içerisine girdiğini görmekteyiz. Bu seyahatleri Razi için hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar getirmiştir. Emir ve sultanlar üzerindeki etkisi onun hem maddi hem de mevki bakımından yükselmesini sağlarken, girdiği ilmi münakaşalar neticesinde bazı şehirlerden kovulmuş ve fakir ve yoksul kalmıştır.

Yaşarken büyük bir ün sahibi olan Razi'nin çevresinde kalabalık bir öğrenci topluluğu vardı. Öğrencileri Razi'ye karşı son derece saygılı ve bağlı idiler. Razi'ye bir soru yöneltildiğinde önce küçük öğrencileri cevap verirler, eğer onlar cevaplayamazsa büyük öğrencileri cevaplardı. Onlar da meseleyi çözemezlerse Razi cevap verirdi. Çevresinde toplanan ve ders halkasında bulunan öğrenciler Razi'den kelâm, fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, felsefe, tıp, gramer, edebiyat, tarih gibi ilimleri öğreniyorlardı. Öğrencilerinden pek çoğu daha Razi hayattayken yeryüzüne dağılmışlar, çeşitli ilim dallarında ün yapmışlar ve Razi'nin ününü de gittikleri yerlere götürmüşlerdir.

1.4. Vasiyeti

Razi'nin vasiyeti ilmi bir öneme sahiptir. Çünkü Razi'nin vasiyeti akaid ile ilgili görüşleri, çok kıymetli nasihatleri ve onun fikri tecrübelerinin bir özeti içerir. Razi bu vasiyeti ölümüne sebep olan hastalık anında öğrencisi Ebu Bekir el-İsfahani'ye 606/1209 yılında yazdırmıştır:

"Dindeki dostlarım ve yakın isteyen arkadaşlarım, biliniz ki insanlar şöyle diyorlar: "İnsan öldüğünde ameli ve mahlûkatla olan ilişkisi sona erer." Bu sözü iki yönden daraltmak gerekir:

Birincisi: İnsandan geriye salih bir amel kalırsa bu dua için bir sebep teşkil eder. Dua ise Allah katında o insan için bir emaredir.

İkincisi: Bebeklerin ve çocukların maslahatı ve haksızlık ve suçların karşılıksız bırakılmaması ile ilgili olan durumdur.

Birinciye gelince, biliniz ki ben ilmi seven bir adamım. Hak olsun, batıl olsun kemmiyetine ve keyfiyetine bakmaksızın her şeyi yazarım. Bazı kayda değer kitaplarda denildi ki, âlem, kudret, ilim ve rahmet kemaliyle muttasıf, cisim ve arazlara benzemekten münezzehe olan bir müdebbirin gözetimi altındadır. Kelâmî yolları ve felsefî yöntemleri inceledim. Bunlarda Kur'an'da bulduğum faydaya denk bir fayda göremedim. Çünkü Kur'an Allah'ın azameti ve yüceliğini iade etmeye çalışmakta ve itirazlar ve tenakuzları beyan etme hususunda derinleşmeyi men etmektedir. İnsan aklı bu derin sıkıntılar ve gizli yöntemlerde başarısız oldukları için bunlar ancak ilim için geçerlidir. Bu yüzdendir ki, kıdem, ezililik, müdebbirlik ve faaliyette olduğu gibi ortaklardan münezzehe olan bir varlığın varlığı ve birliğinin vucubiyetini apaçık delillerle ispat eden her şeyi kabul ederim. Kabul ettiğim şey budur ve Allah da bunu haber vermektedir. Sözün özü burada bir incelik ve gizemlilik vardır. Şayet böyle değilse, şöyle derim:

Ey Âlemlerin İlahı! İnsanların, Sen'in merhametlilerin en merhametlisi ve cömertlerin en cömerdi olduğunda ittifak ettiklerini görüyorum. Kalemimden ve aklımdan geçen her şey Sen'in ilmine şahittir. Şöyle derim: Şayet benim batılı gerçekleştirmek veya hakkı ortadan kaldırmak istediğimi görürsen beni batıl ehlinden kıl. Hak olduğuna inandığım ve doğru olduğuna düşündüğüm şeyi gerçekleştirmeye çalıştığımı görürsen rahmetin niyetimle birlikte olsun, yapmış olduğum şeyle değil. Nitekim bunlar gözlerin gayretidir. Sen zillet içerisinde bulunan zayıf kimseyi sıkıntıya sokmamada daha cömertsin. Beni fakirleştir, bana merhamet et. Ayıplarımı

ört ve günahlarımı sil. Ey mülkü sınırsız olan, günahkârların hatalarıyla mülkü eksilmeyen Ariflerin Arifi! Şöyle derim: Dinim Hz. Muhammed'e tabidir ve kitabım Kur'an'dır. Din talebinde her ikisi üzerinde olmaktan beni ayırma.

Ey sesleri işiten ve duaları kabul eden muhaddesat ve mümkinatın gözeticisi olan Allah'ım! Rahmetini umarak Sana karşı en güzel zannı besliyorum. Nitekim Sen şöyle diyorsun: "Eğer ne zaman kulum beni düşünürse ben onunla birlikteyim." ve şöyle diyorsun: "Her kim sıkıntıda olur da dua ederse icabet olunur." İstedğim şeyi bana ver. Şüphesiz ki sen zenginsin, cömertsin. Umudumu boşa çıkarma, duamı reddetme. Ölüm gelmeden önce, ölüm anında ve ölümden sonra azabından beni güvende kıl. Ölüm anımı kolaylaştır, şüphesiz ki Sen merhametlilerin en merhametlisisin. Yazdığım kitaplara ve bu kitaplardaki soruların ifadesindeki çokluğa gelince fazilet ve ihsan yolu üzere bu sorulara doğru bir şekilde bakmayı bana nasip et. Şayet bu mümkün değilse yanlış söz söylemekten muhafaza eyle. Ben incelemeyi çoğaltmak, zekâyı kullanmak ve bütün işlerde Allah'a güvenmeyi arzuladım.

İkincisi: Çocukların işlerinin düzenlenmesiyle ilgilidir. Bu konuda Allah'a itimat etmek gerekir... Daha sonra vasiyetini şöyle söyleyinceye kadar bu konu üzerinde sürdürdü: Öğrencilerime ve üzerinde hakkım olan kimselere öldüğümde ölümümü gizli tutmalarını ve şeriatın uygun gördüğü şekilde beni defnetmelerini emrettim. Beni defnettiklerinde Kur'an'dan uygun gördükleri kadar ayet okusunlar. Daha sonra şöyle desinler: Ey cömert olan Allah'ımız! Sana muhtaç fakir biri geliyor, ona iyilikler ihsan eyle." (Bu vasiyetin sonudur)⁷

1.5. Yetiştigi Çevre

Fahrettin Razi'nin yetiştiği çevre yaşadığı asır İslâm medeniyetinin fiilî bozulma ve çöküşünün başlangıç dönemine rastlamaktadır. H. 5. ve 6. yüzyıllarda Abbasi hilafeti siyasî, fikrî, dinî ve iktisadî hayatın çeşitli yönlerinde sayısız

⁷ Razi, İsmetü'l-Enbiya, Mektebetü- Segafetü-ddiniyyeti, Kahire, 1986, s.11.

baskılara maruz kalmıştır. Bunun sonucunda bir yandan Müslümanlar arasında başlayan irtidat hareketleri bölünmelere yol açmış, diğer taraftan da ani dış tehlikeler meydana gelmiştir. Meselâ Said el-Hudri'nin faaliyetleri gibi. Bu faaliyet. Doğu Müslümanları üzerinde Haçlı seferlerinin başlangıcını temsil eder. Ayrıca özellikle Cengiz Han'ın hâkimiyeti ele geçirmesi ve Harezmi ülkesini yok etmesiyle ve Buhara, Semerkant ve Rey'e H. 620 yılında girmesiyle birlikte Uzak Doğunun kuzeyinde ilerleyen Tatarlar ikinci bir dış tehlikedir. Müslüman doğuda ise Türklerin üstün gücüyle Selçuklu Devleti kurulmuştur. Bütün bunlar başlangıçta Abbasi hilafetinin zayıflamasına daha sonra ise sonuçta çöküşüne yol açan dâhili tenakuzların gizlenmesine yetmemiştir. Asıl görüntü birlik oluşturma çabası olmuştur, fakat sadece dinî birlik kalmış ve o da sadece dinî hilafetin merkezi olan Bağdat ile sınırlı kalmıştır. Bütün bu olumsuzluklara siyasi nüfuzun azalması, küçük devletlerin ortaya çıkması ve bu devletlerarasında kavga emarelerinin baş göstermesi eşlik etmiştir. Siyasî, fikrî, dinî, mezhebî ihtilaf bu küçük devletlerarasına daha şiddetli bir görüntü arz etmektedir. Gazneliler Şia hilafetine karşı mücadele planları hazırlamışlar, bunun için Hindus vadisine ve de Selçuklulara karşı askeri saldırılar düzenlemişlerdir. Durum böyle olunca Selçuklular muhalif mezhep ve gruplara karşı koyma zarureti bulunduğu inanmışlardır. Bu yüzden Selçuklular, Gazneliler, Büveyhiler ve Fatimilere karşı askeri saldırılar düzenlemişlerdir. Abbasiler ise Şii Büveyhilerin otoritesinden kurtulmak istiyordu. Bunun için Halife, Selçuklulardan yardım istedi ve onlara siyasi sultayı verdi. Halife Selçuklulara içerideki bidatin yok edilmesinde yardımcılık görevini verdi. Ancak Selçuklu Devleti kendisine verilen bu görevde başarısız oldu. Nizamü'l-Mülk'ün ölümünden sonra Selçuklu hâkimiyeti siyasî ve fikrî olarak bozuldu. Selçuklu Devletine karşılık Harezmi Devleti kuruldu. Harezmi Devleti Mutezile mezhebine mensuptu. Harezmi'nin korumasıyla bu mezhep eski güç ve kuvvetine kavuşmuştur.⁸

Sözün özü Fahrettin Razi'nin yetiştiği çevre ve yaşadığı asır siyasî, fikrî, dinî çıkışların bulunduğu karışık bir çağ idi. Yaşadığı çağda Selçuklular, Gazneliler,

⁸ Razi, Muhassal-u Efkarî'l- Mütakaddimin ve'l-Müteahhirin, Darü'l-Fikri'l-Lübnani, Beyrut, 1992, s. 9-10.

Fatimiler gibi önemli devletler kurulmuş, bu devletler kendi aralarında hem siyasi kavgalara hem de mezhep kavgalarına girişmişlerdir. Bütün bu karışıklıklar içerisinde kelimî, felsefî ve fikhî münakaşalar devam etmiş ve bu düşüncelerin birbirini etkilemesine müsamaha gösterilmiştir.

Razinin gerek kişilik ve karakter gelişiminde gerekse ilmi gelişiminde yapmış olduğu gezilerin çok büyük önemi vardır. Razi, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi babasını kaybettikten sonra ilk önce Simnan'a gitmiştir. Daha sonra Merağa'ya gitmiş, Harezmi, Buhara, Semerkant, Serahs, Cürcan, Hocend, Benakit, Tus, Herat ve Gazne gibi İran, Harezmi, Maveraünnehir, Horasan ve Kuzeybatı Hindistan şehirlerini ziyaret etmiştir. İlk çalışmalarını bitirdikten sonra Harezmi'ye gitmiş burada Mutezile âlimleriyle tartışmıştır. Bu tartışması onun Harezmi'den kovulmasına sebep olmuştur. Daha sonra Maveraünnehir bölgesine hareket etmiş, burada da Harezmi'deki tartışmalara devam edince aynı akıbetle karşılaşmıştır. Razi daha sonra Benu Maza ile temasa geçmek için H. 580 yılı sonunda Buhara'ya yönelmiştir. Buhara'da aradığı ilgiyi bulamayan Razi, fakir bir durumda ortada kalmıştır. Burada Davut et-Teybi isimli bir tüccar kendisine yardım etmiş, Arap tüccarlardan topladığı zekâtı Razi'ye vermiştir. Buhara da fazla kalmayan Razi 583 yılında Rey'e dönmüştür. Bir süre Rey'de kaldıktan sonra tekrar Buhara'ya gitmek için yola çıkmıştır. Serahs'a uğramış, burada Abdurrahman b. Abdulkerim es-Serahsi diye çağrılan bir doktorla tanışmıştır. Doktorun kendisine olan ikramlarına karşılık olarak İbn-i Sina'nın "Kanun" adlı eserini şerh etmiştir. Daha sonra Semerkant'a yönelmiştir. Semerkant'a kendisi gitmeden şöhreti ve eserleri ulaşmıştı. Ferid el-Geylani isimli bir zat Razi'nin Mebahisu'l Meşrıkıyye, Şerhu'l İşarat ve't Tenbihat ve el-Mulahhas gibi eserlerini burada okutuyordu. Razi bu durumu görünce şöyle demiştir: "Maveraünnehir'e girdiğimde ilk olarak Buhara'ya daha sonra Semerkant'a oradan Hocend'e, Benakit'a, Gazne'ye ve Hindistan'a geçtim. Bu beldelerin her birinde erdemli kimseler ve âlimlerle münazara ve tartışmalarda bulundum."⁹ Razi daha sonra Sultan Alaattin Tökiş'le görüşmek için Horasana'ya gitmiştir. Burada

⁹ Uludağ, a.g.e, s. 6-7.

Sultanın oğlu Muhammed'e öğretmenlik yapmıştır. Razi, Bamiyan Emiri Bahauddin Şam'la görüşmüş, ona kitabı el-Berahinu'l Bahaiyye'yi hediye etmiştir. Razi, son senelerinde Herat'ta ikamet etmiştir. Burada Şeyhu'l-İslam diye anılmıştır.¹⁰

Razi 63 yıllık yaşamı süresince pek çok seyahatlerde bulunmuş, birçok sultan ve emirle görüşmüştür. Bu seyahatleri esnasında Mutezile, Eş'ariye ve Keramiye ve diğer mezheplerden sayısız ilim adamıyla görüşmüş ve fikri münakaşalarda bulunmuştur. Razi'nin eserlerinin çokluğuna ve çeşitliliğine dikkat ettiğimizde asrının âlimleri arasında üstün bir konumda olduğunu görmekteyiz Mantık, İlm-i Kelâm, dil, nahiv, belagat, likılı, usul-ü fıkıh, tefsir, tabii ilimler, tarih, siyer, tıp, sihir, astroloji ve kum falı konularında eserleri bulunmaktadır. Mebahisu'l Meşrikiyye, Muhassal, Mahsul, Mefatihü'l-Gayb diye isimlendirilen Tefsir-i Kebir ve bunların dışındakiler zikredilen ilimlerin hepsini de tek tek öğreten ve Razi'den sonraki her araştırmacı için zengin bir kaynak sayılır.

2. İlmî Şahsiyeti ve Kelam İlmindeki Yeri Önemi

2.1. İlmî Şahsiyeti

Fahrettin Razi ilk olarak doğduğu yer olan Rey'de babasından ders alarak öğrenime başladı ve 16 yaşında babasını kaybedinceye kadar ondan ders almaya devam etti. On altı yaşında babasını kaybedince öğrenimine devam etmek için Simnan'a gitti. Bir süre Kemal es-Simnani'den fıkıh dersleri aldı ve tekrar Rey'e döndü. El-Mecdi'l-Ciyli'den İlm-i Kelâm ve Felsefe dersleri aldı. Tıbsi'den ve Şia mütekellimi olan Mahmut b. Ali el-Hımsi'den dersler aldı. Burada tahsilini tamamladıktan sonra Razi, kelâm ve felsefe sahasında eser yazacak ve bu konuda herkesle tartışacak kadar geniş bilgiler edinmişti. Razi ilme verdiği önemden bahsederken şu cümleleri sarf etmiştir: *"Allah'a yemin olsun ki, yemek vaktini bile ilimle meşgul olmadan geçirirsem üzülürüm", "Biliniz ki ben ilmi seven bir adamım. Hak olsun, batıl olsun kemmiyetine ve keyfiyetine bakmaksızın her şeyi yazarım."* demiştir. Kelâm İlminin eğitimine başlaması noktasında şunu ifade eder: *"On iki*

¹⁰Razi, İsmet'ül-Enbiya, s.5.

binyaprak ezberleyinceye kadar İlm-i Kelâm eğitimi için bana izin verilmedi." Razi'nin İmamul-Hararemeyn Abdulmelik el-Cüveyni'nin akaidin inceliklerinden ve delillerinden bahseden "eş-Şamil fi Usuli'd-Din" adlı eserini, Gazali'nin Mustasfa'sını, Ebu'l Hüseyin el-Basri'nin Mutemed'ini ezbere bildiği zikredilmiştir.¹¹ Razi, fıkıh usulünde Mutezile âlimi Ebu'l Hüseyin el-Basri ile Gazali'den de faydalanmış, el-Mahsul isimli esrini yazarken Ebu'l Hüseyin'in el-Mutemed'i ile Gazali'nin el-Mustasfa'sını esas almıştır.¹²

Razi, fıkıh, tefsir, kelâm, felsefe, mantık, tıp, edebiyat, şiir dallarında pek çok eser vermiştir. Özellikle fıkıh usulü ve kelâm ilmine dair yazdığı eserler hem döneminin âlimleri arasında hem de günümüzde büyük öneme sahiptir.

XII. yüzyılda felsefe ve Kelâm sahalarında geniş ve derin bilgisi bakımından Gazzali'nin tek dengi İslam'ın son ansiklopedik müelliflerinden biri olan Fahreddin Râzî'dir.

İmam Râzi, Eş'ari âlimlerinden Kelâm ve akaid Şafii ulemasından da fıkıh ve usul-ü fıkıh derslerini alarak bir Eş'ari Kelâmcısı ve Şafii fakihi olarak yetişti. Bilgisi ve tecrübesi ilerledikçe Eş'ari Kelâm'ına karşı serbest hareket ettiği, hatta bu Kelâm'ın bazı esaslarına karşı çıkıp İmam Eş'ari'nin bazı görüşlerini tenkit ettiği halde Şafii fikhına daima bağlı kalmış, bu yüzden Hanefi fikhını ve fakihlerini, hatta Ebu Hanefi'yi zaman zaman tenkit etmekten geri durmamıştır¹³

Kelâm, felsefe ve metafizik konularında yetenekli, hevesli ve meraklı olan Râzî, Horasan da Farabi ve İbn-i Sina'nın eserlerini ele geçirince bunlardan çok yararlanmış ve bu konudaki bilgilerini daha da genişletme imkânı bulmuştu. Sibte, İbnü'l- Cevzi ve Ebu Şame el- Makdisi Râzî'nin İbn Sina'nın eserlerine çok düşkün olduğunu kaydeder,¹⁴ der.

¹¹Şerh-u Esmail'il-Husna, s. 10; Uludağ, a.g.e, s. 4.

¹² Uludağ, a.g.e, s. 4.

¹³ Uludağ; a.g.e. s.4

¹⁴ Uludağ; a.g.e. s.4

Razi'nin, öğrencileri için ilim meclisleri ve melikler ve sultanların huzurunda vaaz meclisleri vardı. İsmet'ül Enbiya'da şu ifadeler yer almaktadır:" Şemseddin Muhammed el-Velar el-Mevsuli bana bildirmiştir. Şöyle demiştir: 600 yılında Herattaydım. Şeyh Fahreddin bin el-Hatip Bamiyan şehrinden buraya geldi. Yüce bir görkemi ve büyük bir haşmeti vardı. Herat'a vardığında burada onu sultan Hüseyin b. Haremeyn karşıladı ve ona pek çok ikramda bulundu. Caminin divanın önüne oturması için bir minber ve seccade hazırladı. Cuma günü minbere çıkıyordu ve diğer insanlar onu görüyorlar ve sözlerini dinliyorlardı. O günde tüm insanlarla birlikte oradaydım. Şeyh Fahreddin eyvanın önündeydi ve sağ ve sol yanında kılıçlarıyla oturan iki saf Türk meliki vardı. Sultan Hüseyin oraya geldi ve selam verdi. Razi sultanın kendisine yakın oturmasını istedi. Razi'nin yanına Firuzgah'ın sahibi Şihabuddin el-Guri'nin kız kardeşinin kocası Sultan Mahmul da geldi ve selam verdi. Şeyh onunda kendisine yakın olan bir başka yere oturmasını istedi. Şeyh muazzam sözlerle ve belîğ bir ifadeyle kendisinden bahsetti. Şemseddin şöyle devam etmiştir: Biz o vakitte oradayken caminin etrafında bir güvercin vardı ve arkasında bir şahin vardı ve neredeyse onu yakalayacaktı. Kuş caminin etrafında yoruluncaya kadar uçtu ve şeyhin bulunduğu eyvana girdi. İki saf arasında uçtu ve Razi'nin yanına düştü ve kurtuldu.¹⁵

Razi'nin vaazları çok etkiliydi, vaazlarıyla insanları çokça ağlatırdı. İnsanlar Razi'ye büyük saygı gösteriyorlardı. Razi vaazlarını hem Arapça hem de Farsça olarak veriyordu. Zikrediliciliğine göre Razi bir gün vaazda yine coşmuş ve orada kendisini dinleyen Gur Padişahı Şihabuddin'e "Ey Sultan! Ne senin saltanatın baki, ne de Razi'nin allayıp pulladığı şu laflar baki kalacak, şüphesiz ki dönüşümüz Allah'adır."¹⁶ Demiştir.

Aslında Razi'yi seçkin kılan şeyin en önemlisi konunun bütün yönlerine hâkim olan zihin gücü ve manzum bir düzen içerisinde konuyu takdimidir. Kendisine kelâmi bir mesele veya felsefî bir problem sorulduğunda bir konudan başka konuya

¹⁵ Razi, İsmet'ül-Enbiya, s. 6-7.

¹⁶ Razi, İsmet'ül-Enbiya, s. 7. ; a.g.e, s. II.

her geçişinde sağlam bir birleştirmeyle beraber konuyu değişik bakış açılarından açıklar. Felsefi veya kelâmi konuyu, konunun kontrolünü elden kaçırmaksızın dilsel veya tefsiri bir müzakereye doğru çeker. Kendisine arz olunan bakış açılarını tartıştığında gerçek olduğuna inandığı durumu belirler ve onu savunur. Razi'nin bu yapısı onun eserlerine de yansımıştır.

Razi, bilindiği üzere ilm-i kelâm ve felsefeyi çok iyi bilmesiyle meşhur olan bir âlimdir. Fakat tüm bunların yanı sıra Razi aynı zaman bir sufiydi de. Tasavvufu, tasavvufun üstatlarını, yöntemlerini, derslerini ve anlayışlarını çok iyi biliyordu. Ölümlü çokça zikreder, ölümden çok etkilenir ve Allah'tan çokça rahmet dilerdi. Şöyle derdi: Şüphesiz ki ben beşerin güç yetirebileceği ölçüde tahsili mümkün olan ilimleri öğrendim. Allah'a kavuşmak ve Allah'ın yüce rızasını ummaktan başka benimsediğim hiçbir şeyde ısrarcı olmadım."¹⁷

Razi'nin başından geçen bir olay şu şekilde rivayet edilmiştir: "İmam Herat'a girdiğinde orada bulunan âlimler, salihler, sultanlar ve emirler onun yanına geldiler. Bir gün Razi şöyle sordu: Ziyaretimizden uzak kalan kimse var mı? Arkadaşları evet, zaviyede münkatı salih bir adam var dediler. İmam, ben tazimi gerekli olan bir adamım ve Müslümanların imamıyım, niçin o kimse beni ziyaret etmedi dedi. Bu adama imamın sözlerini ilettiler. Adam hiçbir şey söylemedi. İkisinin arasında ihtilaf baş gösterince şehir halkı ziyafet düzenlediler ve her ikisini de davet ettiler. İki de davete icabet ettiler ve bir bahçede bir araya geldiler. İmam adama kendisinden kaçınmasının sebebini sordu. Adam şöyle dedi: Ben, ziyaretim dolayısıyla saygınlığı, uzak kalmam sebebiyle de noksanlığı olmayan fakir bir adamım. İmam bu söz üzerine şöyle dedi: Bu nazik kimselerin (edep ehlinin) cevabıdır (yani sufilerin). Ziyaret etmemenin gerçek nedenini bana söyler misin? Adam şöyle dedi: Senin ziyaretini zorunlu kılan şey nedir? Razi şöyle dedi: Ben Müslümanların imamıyım ve bana saygı göstermek gerekir. Adam şöyle dedi: İlminle övünüyorsun, ilimlerin başı Marifelullah'tır. Sen Allah'ı nasıl biliyorsun? Razi şöyle dedi: Yüz burhanla. Adam şöyle dedi: Burhan, şüphenin ortadan kalkması içindir. Allah kalbimde bir nur

¹⁷ Razi, İsmet'ül-Enbiya, s. 7.

kıldı. Bu nurla birlikle kalbime şüphe giremez ve üstelik burhana da ihtiyaç yoktur. Bu söz imamın kalbine tesir etti. Bu mecliste adamın önünde tövbe etti ve uzlete çekildi. Açılan şey kendisine açıldı ve daha sonra uzletten çıktı ve Mefatihul Gayb'ı yazdı.¹⁷ Razi, İtikadat-ü Firak'il-Müslimin ve'l-Müşrikin'de de tasavvufa işaret etmiş ve tasavvufu güzel bulduğunu belirtmiştir: Bil ki, ümmetin fırkalarıyla ilgili hikâyelerin pek çoğunda sufilik zikredilmez. Bu bir hatadır. Çünkü sufilik sözünün neticesi ve Marifetullah'a giden yol tasavvuttur ve bedeni ilişkilerden soyutlanmaktır. Bu en güzel yoldur. Razi tasavvufun yanı sıra şiirle de ilgilenmiştir. Hem Arapça hem de Farsça şiirleri mevcuttur.¹⁸

2.2. Kelâm İlmindeki Yeri ve Önemi

Râzi'nin İslam Kelâm'ındaki önemi, Gazzalının başlattığı akli ve vahyi unsurların önemli bir rol oynadığı felsefi Kelâm okulunun kurucusu olmasından kaynaklanır. Râzî fıkhıta Şafîî, itikatta ise Eş'aridir. Fahreddin Râzî, felsefeyi Kelâm'a sokmakla Aristo geleneğine bir istikamet vermiştir. Bu durum İslam dünyasını etkilemiş, bu akım ve metot diğerlerine hâkim olmuş, dolayısıyla Eş'ari mezhebinin yayılmasına sebep olmuştur. İslam Sünni felsefe ve Kelâm'ında çok büyük rol oynamıştır. Râzî, Aristo geleneğindeki felsefeyi hazmeden ve onu Kelâm'a sokan ilk kimsedir. Böylece Kelâmı Aristo geleneğindeki anlama göre felsefeleştirmiş eşdeyişle bu felsefeyi kelâmlaştırmıştır.

Fahrettin Razi kelâm tarihi bakımından son derece önemli bir şahsiyettir. Bu önem kelâma yeni bir şekil vermiş olmasından ileri gelmektedir. Razi'den önceki kelâmcılar geniş ölçüde kendilerinden önceki kelâmcıların yöntemlerini izlemişler ve onların eserlerinden faydalanmışlardır. Razi ve izleyicileri ise daha çok Farabi ve İbn-i Sina gibi filozoflara dayanmışlar ve onların eserlerinden faydalanmışlardır. Fahrettin Razi'nin elinde kelâm ilmi öyle bir şekle girmiştir ki, artık felsefe ve mantık bilmeden tam olarak anlaşılabilir olmuştur. Kelâmın bu özelliği sonraki kelâmcıları Razi öncesi kelâmcılardan koparıp felsefeye yöneltmiştir. Sonraki kelâmcıların

¹⁸ Razi, İsmetül-Enbiya, s.7

kaynağı önceki kelâmcılardan çok filozoflar olmuştur. Bütün bu gelişmelere yol açan Razi'den başkası değildir. " Prof. Dr. Hüseyin Atay, Fahrettin Razi'nin İslam Sünni felsefe ve kelâmında oynadığı rolü iki önemli noktada toplamaktadır.

1. Fahreddin Razi Aristo geleneğindeki felsefeyi hazmeden ve onu kelâma ilk sokan kimsedir. Böylece kelâmı Aristo geleneğindeki anlama göre felsefileştirmiş ve diğer bir deyimle bu felsefeyi kelâmlaştırmıştır. Bunun sonucu olarak felsefe ile kelâm Sünnilerde birbiri ile birleşmiştir. Fahreddin Razi'den sonra onun yolu takip edilmiş, felsefe kelâm ilmi içerisinde ve onunla mezcedilmiş olarak okunmuş olup felsefe ayrı bir ekol ve müstakil bir cereyan ve sistem olarak okunmamıştır. Razi, felsefeyi kelâma sokmak suretiyle onu kelâma bağlı kılmış ve ilerlemesini önlemiştir. Kelâm ilk anda bundan istifade etmiş ise de sonradan fikri besleyecek kaynak olan felsefe kuruyunca kelâmı donup kalmıştır.

2. Fahrettin Razi felsefeyi kelâma sokmakla, kelâma Aristo geleneğine göre bir yön vermiştir. Bu durum İslam dünyasını etkilemiş ve bu akım ve metot diğerlerine de hâkim olmuş ve Eş'ari mezhebinin yayılmasına ve özellikle Maturidi mezhebinin bir kenara itilişine sebep olmuştur. Maturidilerin mezheplerine bağlılıkları sadece sözde kuru bir ikrar ve itiraftan ibaret kalmış, gerçekte ise okuttukları Razi sistemi olmuştur. Bunun içindir ki, Maturidilerin en büyük kelâmcısı olan Ebu'l Muin Neseî (ö. 508/1114) den sonra onun yolunda ve sisteminde kimse yetişmemiştir.¹⁹

Görüldüğü üzere kelâm ilmi Fahrettin Razi ile birlikte eski yöntem ve usulleri bir kenara bırakarak yeni bir yöntem ve anlayış içerisine girmiştir. Gazali ve Razi ile kelâm ilminde müteahhirin devri başlamış ve mütekaddimin dönemi son bulmuştur. Mütekaddimin devrinde felsefe ve mantığın etkilerine rastlanmazken. Gazali ile başlayan ve Razi ile doruk noktasına ulaşan müteahhirin döneminde felsefe ve mantık kelâm ile bütünleşmiş ve neredeyse Kelâm felsefeden ayırt edilemez bir hal almıştır. Razi, felsefe ve mantığı kelâm ile kaynaştırmış ve onları kelâmın hizmetine başarı ile sunmuştur. Razi'nin kullandığı bu usul ve yöntem kendisinden sonraki

¹⁹ Razi, Muhassal-Kelâm'a Giriş (trc: Hüseyin Atay), s. XXXI-XXXII.

kelâm âlimlerini de etkisine almış ve kelâm ilmi yeni bir yapılanma içerisine girmiştir.

3. Eserleri

Râzî'ye nispet edilen iki yüzün üzerinde eser, vardır. Ancak biz, kendisine isnat edilen eserlerden kuşku olmayan eserleri burada zikredeceğiz. Kendisine ait olup olmadığı kuşkulu alan eserleri burada zikir etmeyeceğiz.

1. Nihayet el-Ukul fi Dirayet el-Usul,
2. Şerhü el-İşarat,
3. el- Mebahis el-Meşrikiyye,
4. el-Mulahhas,
5. el-Berahin el-Behaiye,
6. Ahkâm el-Kıyas el-Şer'i,
7. Ta'ciz el-Felasife,
8. el-Sirr el-Mektum,
9. el-Tefsir el-Kebir,
10. Şerh el-İşarat,
11. el-Fusul el-Hamse,
12. Tesis el-Takdis,
13. el-Erbain fi Usuluddin,
14. el-Cevher el-Ferd,
15. Esasüt-Takdis,
16. İşarat el-Nizam,
17. el-Tıb el-Kebir,
18. el-Cebr ve'l- Kader,
19. el-Cevheru el-Ferd,
20. Hudusu'l-Âlem,
21. el-Halk vel Ba's,
22. Esraru't-Tenzil ve Envaru't-Tevil,
23. el-Hilafiyat el-Sagira,

24. Şerhü'l- Esmâ'l-Hüsna,
25. İsmetü'l-Enbiya,
26. er-Risaletü'l-Kemaliye,
27. Nihayet el-İcaz,
28. Tetimmet el-Erbain,
29. el-Mahsul fi İlmi-il-Usul,
30. el- Mealim,
31. er-Risalet fi'n-Nübuvat,
32. Risaletü'l-Mead,
33. el-Muhassal fi İlm el-Usul,
34. Lübab el-İşarat,
35. el-Riyad el-Mu'nika,
36. el-Metalib el-Aliye,
37. el-Cedel,
38. Şerh el-Veciz,
39. Şerh Sıkt el-Zend,
40. el-Ayat vel-Beyyinat,
41. el-Muharrer fil Hakaik el-Nahv,
42. el-Hendese,
43. Risalet fil-Nefy el-Cıhet,
44. Şerh Külliyyet el-Kanun,
45. el- Cemi eI-Kebir,
46. el-Cami' el-Sagir,
47. Şerh el-Necat,
48. Şerh el-İrşad,
49. Şerh Uyun el-Hikme,
50. Kitab fil-Remel,
51. Kitap el-Firase,
52. Cami' el-Ulum,
53. el-Berahir el Muhdese,

54. Risalet fi İsbat el-Mirac el-Cismani.²⁰

Buraya kadar saydığımız eserler, konusu ve alanı belli olan eserlerdir. Onun, konusu belli olmayan ya da kendisinin yazıp yazmadığı netlik kazanmayan birçok eserleri vardır. Ancak biz burada bunları zikretmeyeceğiz.

²⁰ Bk. Razi, Muhassal-Kelam'a Giriş (trc: Hüseyin Atay), s. XXXIX.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MU'CİZE

1.1. Mu'cizenin Tarif ve Mahiyeti

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi mu'cize, peygamberliğin doğruluğuna kesin bir delil teşkil etmektedir. Mu'cize olmadan peygamberliğin ispatı zordur. Tabii olarak, bu kutsal görevde yalancı ile doğru olanı birbirinden ayırt edebilmek için belli bir işarete ihtiyaç vardır. Bu görevde bulunan zat, hem kendi iddiasına uygun ve hem de halkın isteği doğrultusunda harikulade bir iş yapmak ve böylece doğruluğunu ilân etmek durumundadır. Şimdi bu harikulade işin mahiyeti nedir? Onu görelim.

1.1.1. Mu'cizenin Sözlük ve Terim Anlamı

1.1.1.1. Sözlük Anlamı

Türkçemizde; hârîka, garibe, ucûbe, kerâmet, tuhaf, tabi- olağanüstü vb. anlamlara gelen mu'cize, çeşitli batı dillerinde de; miraculus (Lât.), miracolo (İt.) miracle(Fr.,İng.), wunder (Alm.) gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca mu'cize kelimesi, kudretin zıddı olan “acz” kökünden türemektedir.²¹

Hakikatte âciz bırakmak, meydan okuyanın özelliğidir. Burada, bir şeyi sebebine nisbet etme kabilinden mecâzen, kendisiyle meydan okunan şeye isnâd edilerek bilinen bir işe isim kılınmıştır. Bu bakımdan mu'cize kelimesinin sonundaki “tâ”, “el-hakîkatü”de olduğu gibi sıfattan isme geçişini ifade etmektedir.²²

Mu'cize, aczi yaratan manasında kullanıldığı için aslında Allah'tan başkasına itlak edilmez. Çünkü gerçekte kudret veren ve âciz bırakan sadece Allah Teâlâ'dır. Bu sebeple mu'cize karşısında insanları acze düşüren yine kendisidir. Fakat meydana

²¹Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn 'Abdumelik b. Abdullah (478/1085), el-İrşâd ila Kavati'i'l-Edille fi Usuli'l- İtikad, Beyrut, 1985, s. 260.

²²Cüveynî, a.g.e, 261; İbn Kemal, Resâil-i (ibn Kemal), nşr. Ahmet Cevdet, İstanbul,1316, c. I-II, s. 137.

gelen hârikulâde hâdise, insanların âciz kalmalarına ve ona karşı muaraza edememelerine sebep olduğu için “mu’cize” diye isimlendirilmiştir.²³

Ayrıca, “i’câz” kelimesi bazı âyetlerde, “acze düşürme” ve “acîz bırakma” gibi manalarda da kullanılmaktadır²⁴. Eş’arî (v. 324/936) ve Bâkılânî’ye (v. 403/1013) göre “acz” “kudret”in zıddı değildir.²⁵ Mu’cize konusuna farklı bir anlayış getirdiği için Bakillaniye göre acz kudretin zıddı olamaz; çünkü mu’cize yalnızca Allah’ın kudreti dâhilindedir. Bu sebeple kulları acz ile vasıflandırmak doğru değildir. Eğer kulların mu’cizeye güç yetirememeleri sahih olsaydı ondan aciz kalıplarına mukabil-kendisine kadir olmaları da doğru olurdu. Binaenaleyh, kulların âciz oluşları, ancak kudretleri dâhilinde bulunan bir iş hakkında söz konusudur. Öyle ise insanların mu’cizeye kâdir oluşlarının muhal (imkânsız) olduğu gibi ondan aciz kalıpları da aynı şekilde muhal olmaktadır.²⁶

Bâkılânî’de mu’cize anlayışı, güç verme (ikdâr) ve acze düşürme (i’câz) şeklinde tezahür eder. İnsanlarda bulunan “kudret” ve “acz” kendilerine ait değildir; onlar Allah tarafından sonradan yaratılmış şeylerdir.²⁷ Buna bağlı olarak “güç verme” ve “acze düşürme” sadece hârikulâde işlerde söz konusudur. Çünkü kulların kudreti dâhilinde bulunan her hangi bir iş mu’cize değildir.²⁸

İ’câz, ancak, havada uçma, su üstünde yürüme gibi işlere kudret yaratmakla ortaya çıkar. Peygamberlik iddiasında bulunan zâtın, mutad olmayan bu çeşit işlere kâdir kılınarak insanlara meydan okuması, onun peygamberliğine delil teşkil eder. Tıpkı bunun gibi meselâ, bir peygamber: “Benim mu’cizem ve peygamberlik delilim şu anda yerimden kalkmam, elimi hareket ettirmem ve buna karşılık sizin bu

²³ Bâkılânî, Ebû Bekr b. Muhammed b. et-Tayyib, *el-Beyân ‘Ani’l-Fark Beyne’l-Mucizât ve’l-Kerâmât*, nşr. Richard J. Mc Carthy S.J, Beyrut, 1958. s. 35-36.

²⁴ İsfehânî, Şemsuddin Muhammed b ‘Abdurrahman, *Metâliu’l-Enzâr ‘ala Tavalıu’l-Envar*, İst.1311. c. I, s.322.

²⁵ Eş’ari, Ebu’l-Hasen Ali bin İsmail, *el-Luma fi’r-Red ala Ehli’z-Zeyg ve’l-Bid’a*, Beyrut, 1953, s.59; Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, İst.1979, s.104.

²⁶ Bakillani, *el-Beyân*, 9-10; Geniş bilgi için bk. Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, s. 104.

²⁷ Bâkılânî. *el-Beyan*, s. 9; et-Temhîd, s. 286; Gölcük, a.g.e. s. 105-106 .

²⁸ Bâkılânî, *el-Beyân*; 34.

yaptıklarımın benzerini yapamamanızda.” dediği vakit, diğer insanların bu fiillerden menedilişleri, yani onların, mu’tad fiilleri cinsinden olmasına rağmen kudretlerinin kaldırılıp ayağa kalkmak ve ellerim hareket ettirmek gibi işlerden âciz kılınıştan, kendisi için harikulade bir delil teşkil eder. O halde, peygamberin meydan okuduğu anda bir işi yapması ve kudretlerinin kaldırılarak diğerlerinin bundan menedilmesi harikulade bir olaydır.²⁹ Ancak burada i’câz, peygamberin konuşması, yerinden kalkması ve elini hareket ettirmesi değil, mu’tad bir işten diğerlerinin menedilmeleridir.³⁰

Kısaca *Bâkılânî*'ye göre mu’cize;

- a) Sadece Allah’ın kudreti dâhilinde olan,
- b) Kulun kudreti dâhilinde bulunup,
 - (1) Mu’tad (âdet) olmayan,
 - (2) Mu’tad olan fiiller şeklinde ortaya çıkmaktadır.

1.1.1.2. Terim Anlamı

Mu’cize, birçok kelâmcı tarafından çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Biz, yapılan tarifler arasından bir kaçını zikrederek mu’cizenin şartlarına en uygun olanı elde etmeye çalışacağız.

Nureddin Sâbûnî’nin (v. 580/1184) beyânına ve *Teftâzânî’nin* (v. 793/1390) de kaydettiğine göre kelâm âlimleri mu’cizeyi şu şekilde tarif etmişlerdir:

“Mu’cize, inkâr edenlere meydan okuduğu bir sırada, peygamberlik iddiâsında bulunan zâtın elinde -benzerini getirmekten kendilerini âciz bırakacak tarzda-meydana gelen harikulade bir iştir.”³¹

Seyyid Şerif Cürcânî'ye (v. 816/1413) göre ise; “Mu’cize, peygamberlik iddiâsı

²⁹ Bâkılânî, a.g.e. s. 14, 34.

³⁰ Bâkılânî, a.g.e. s. 34.

³¹ Sâbûnî, Nureddin Ahmet b. Muhammed, el-Bidaye fi Usuli’d-din,(Maturidiyye Akaidi).-trc. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2005, s.105; Taftazani, Şerhu’l- Makasid, İstanbul, 1277, c. II, s. 130.

sırasında, kendisiyle Allah'ın resûlu olduğunu iddiâ eden zatın sıdkını isbât etmesi kesdedilen ve hayra, saadete vesile olan harikulade bir iştir.”³² Merhûm İbn *Kemâl* (v. 940/1533); *Teftâzânî'nin* tarifini kaydeder ve bazı yönlerden noksanlık veya fazlalıkları sebebiyle isabetsiz olduğuna dikkati çeker. Şöyle ki:

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Teftâzânî'nin tarifinde sadece mu'cize'nin “fi'lî” kısmı göz önüne alınmış; “men'î” kısma yer verilmemiştir. Hâlbuki çoğu kelâmcılar -farzen de olsa- böyle bir mu'cize tarzından bahsetmektedirler. O halde bu iki hali de içine alacak bir tarif gerekmektedir.

Bu durumda, mezkûr tariflerdeki noksanlık ve fazlalıklar sebebiyle bizim tercih edeceğimiz tarif, “fi'lî veya men'î bir tarzda” ifadesi ile ilk verdiğimiz tarif olacaktır. Şöyle ki:

Mu'cize; inkâr edenlere meydan okuduğu esnada, peygamberlik iddiasında bulunan zatın elinde, benzerini getirmekten inkârcıları acze düşüren, fiili veya men'î bir tarzda meydana gelen (*harikulade*) bir iştir.”

Diğer taraftan bazı müellifler, mu'cize tarifine “hayır ve saâdete çağırma” ve “dâr-ı teklifte olma”³³ kayıtlarını ilâve etmişlerdir. Ancak mu'cize'nin şartları konusu ele alındığı zaman, en isabetli tarifin nasıl olması gerektiği ortaya çıkmış olacaktır.

Mu'cize'nin lügat ve İstılah manalarını ele aldıktan sonra, bu kelimenin Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerde nasıl ifade edildiğini görelim.

³² Cürcani, es-Seyyid eş-Şerif 'Ali b. Nuhammed, Şerhu'l-Mevâkif, İstanbul, 1311, c. III, s. 98.

³³ Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir, Usûlüddîn, İstanbul, 1346/1928, s.170; Teftâzânî, Sa'duddin Mes'ud b. 'Ömer, Şerhu'l-Akâid, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul.1980, s. 295.

1.2. Mu'cizenin Kur'ân'da ve Hadislerde Kullanılışı

Peygamberlerin elinde ortaya çıkan harikulade işlere genellikle “*mu'cize*” adı verilmektedir. Ancak daha önce de izah ettiğimiz gibi bu isim başkalarını acze düşürmesi sebebiyle mecâzen verilmiştir. Kaldı ki kelime olarak “*mu'cize*” ismi, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde zikrolunmamaktadır. Kur'ân'da “*âyet*”, “*beyyine*”, “*burhân*” kelimeleriyle ifâde buyurulmaktadır. Eski muhaddislerde bu ismin yerine “*delalet*” ve “*alamet*” kelimelerini kullanmışlardır.³⁴ Bazı hadis kitaplarında, peygamberlik alâmet ve mu'cizelerinin “*âyât*”, “*alâmât*” gibi başlıklar altında bir araya getirildiğini görüyoruz³⁵. Fakat daha sonraları bu kelimeler, “*mu'cize*” adı altında bir araya gelmiştir.

Bütün bu izahları göz önüne aldığımız zaman “*mu'cize*” tabirinin birçok noktalardan yanlış ve eksik olduğunu görürüz. Evvelâ *mu'cize*, Kur'ân ve hadîste bu adla zikredilmemiştir. İkinci olarak da, birçok kişi tarafından *mu'cize*, peygamberin kendi kudreti ile yapılmış bir şey zannedilerek yanlış anlaşılmalara sebep olmaktadır. Ayrıca *mu'cize* kelimesi, böyle bir harikuladenin, peygamberin fitratında mevcut olduğunu ifade etmektedir. Binaenaleyh, *mu'cize* aleyhinde ileri sürülen itirazların çoğu, bu kelimenin yanlış kullanımından ileri geliyor. O halde bu kelime, peygamberin bütün özellik ve keyfiyetlerini, müşahedelerini, harikulade olan veya olmayan işlerini temsil etmekten uzaktır.

1.2.1. Mu'cizenin Ayetlerde Kullanılışı

Ayet; açık bir alâmet, nişan ve delil manasına gelmektedir³⁶. Bu anlamda *mu'cize* kelimesi, birçok âyet-i kerîmede “*âyet* (çoğulu: *âyât*)” lafzı ile ifade edilmektedir. Ayette:

³⁴ İslam Ansiklopedisi. VIII, 444.

³⁵ Nedvî, Süleyman, *Asr-ı Saadet*, (İslam Tarihi), trc. Ömer Rıda Doğrul, İstanbul, 1347/1928. c. III, s. 1094.

³⁶ İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem (v. 711/1311), *Lisanu'l-'Arab*, Beyrut, 1955, c. XIV, s. 62.

“*Hakikat ben size, Rabbinizden bir ayet (mu’cize) getirdim.*”³⁷ buyrulmaktadır.

Bu ve benzer diğer âyetlerde, “âyet-âyât” kelimeleri, peygamberlerin doğruluklarına delâlet eden işaretler anlamında olup mu’cizelere işaret etmektedir. Kur’ân’da, Allah’ın birliğine, ilminin ve kudretinin sonsuzluğuna delâlet eden herşey için de “âyet” lafzı kullanılmaktadır. Tıpkı bunun gibi, peygamberlerinin doğruluklarına delâlet etsin ve inansınlar diye insanlara mu’cizeler (âyet) gösterilmiştir. Bu bakımdan gösterilen “âyetler”, her hangi bir iddiayı ispatlayıcı birer nişan, alâmet, şâhid ve delil durumundadırlar.

Beyyine: *İster akla, ister duyulara hitap etsin delâleti açık olan delil ve hüccet manasındadır*³⁸. Kur’ân-ı Kerîm’in birçok âyetindeki “beyyine (çoğulu: beyyinât)” kelimeleri mu’cizeyi ifade etmektedir. Ayette:

“*Size rabbinizden apaçık bir beyyine (mu’cize) gelmiştir*”³⁹ diye geçmektedir.

Burhan: Daima vâkıa mutabık olmayı gerektiren şey olup delillerin en sağlamıdır.⁴⁰ Ayrıca beyyine ve hüccet mânasına da kullanılır⁴¹. Âyette şöyle buyrulmaktadır: “İşte bu iki (mu’cize) -asâ ile yed-i beyzâ- Fir’avn’a ve cemaatına karşı Rabbinden iki burhandır”⁴²

1.2.2. Mu’cizenin Hadislerde Kullanılışı

Hadîs-i şeriflerin birçoğunda, mu’cize’ye delâlet eden kelimeler “âyet” lafzı ile ifade edilmektedir⁴³ Aşağıdaki misallerde görüleceği üzere, “âyet-âyât ”lafızları mu’cize manasındadır.

“Hiçbir peygamber yoktur ki kendisine beşerin inanacağı kadar bir âyet

³⁷ Ali İmran:3/49; bk. A’raf:7/73; Yunus:10/20; Taha: 20/22.

³⁸ İsfehânî, a.g.e, s. 68.

³⁹ A’raf: 7/73; bk. Hûd: 11/28, 53, 63; Mâide: 5/110; Fâtır: 35/25.

⁴⁰ İsfehânî, a.g.e, s. 45.

⁴¹ İbn Manzûr, a.g.e, I-XV, s. 51.

⁴² Kasas: 28/32.

⁴³ İbnu’l-Esîr, Mecduddin el Mübarek b.Muhammed (v.606/1210), en-Nihâye fi Ğarîbi’l-Hadîs, Kahire,1385/1965, c.I, s. 88.

(mu'cize) verilmiş olmasın.”⁴⁴

“Mekke ahâlisi, Resûlullah'tan kendilerine bir âyet (mu'cize) göstermesini istediler. O da onlara ayın iki defa yarıldığını gösterdi.”⁴⁵

1.3. Mu'cize ve Peygamberlik

1.3.1. Peygamberlik Müessesesi

Yaratılışlarının bir neticesi olarak farklı akıl ve kabiliyetlere sahip insanların bazı konularda fikir birliğine varmaları, diğer bazı konularda ihtilâfa düşmeleri tabiidir. Bu sebeple, görüş ve ahlâkî davranış bakımından tarihin her safhasında fert ve toplumlar arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. İnsanlık tarihi bunun misalleriyle doludur. Tarihî bir gerçektir ki, vahiyle devamlı kontrol altında bulunan peygamberler arasında her zaman bir ahenk görülmüştür; fakat bilgi kaynakları farklı olan felsefî meslekler arasında ise hiçbir zaman ahenk görülmemiş ve görülememektedir. Öyle ise insan topluluklarını ayrılıklardan birliğe, haksızlıklardan adalete, nefret ve kinden sevgi ve dostluğa ulaştıracak kişilere ihtiyaç vardır. İşte bu kişiler, sonsuz ilim sahibi Allah tarafından, diğer hemcinslerinden daha üstün özelliklerde bezenerek görevlendirilen peygamberlerdir.

Bilindiği gibi peygamberlere iman, İlâhî dinlerin ortak özellik ve inanç esaslarındandır. Allah Teâlâ tarafından insanlara yol gösterici olarak görevlendirilen peygamberlere inanmak ve aralarında hiçbir ayırım yapmama⁴⁶ İslâm dininin temel prensiplerindendir. olayısıyla onların bazısına inanıp diğer bazısına inanmamak küfürdür.⁴⁷

⁴⁴ Müslim, Ebul-Hüseyn Müslim b. El-Haccac el-Kuşeyri (v.261/875); el-Cami'u's-Sahih, Mı sır.1374/1955, İmân, 239; A. b. Hanbel, Ebul 'Abdillâh Ahmed b. Muhammed; (v. 241/855), el-Müsned, Beyrut, 1389/1969, II, 341,451.

⁴⁵ Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/870), el-Cami'u's-Sahih, İstanbul,1315, Menâkıb, 28; Menâkıbu'l-ensâr, 36; Müslim, el-Münâfikîn, 46; A. b. Hanbel, a.g.e, III, 165.

⁴⁶ Çantay, Hasan Basri, Kur'an-ı Hâkim Meali Kerim, İstanbul, 1965, Bakara: 25/136-285.

⁴⁷ Nisa,4/151-152.

Bütün peygamberler, Allah'ın elçileri olmaları bakımından eşittirler. Vazifelerini yerine getirme hususunda aynı özelliklere sahip olup tebliğde kusur etmezler. Tebliğ vazifelerinde Allah'tan aldıkları emir ve yasakları insanlara eksiksiz olarak bildirirler. Bu hususta asla bir değişiklik yapmazlar; çünkü devamlı olarak Allah'ın kontrolü altındadırlar.⁴⁸

Peygamberler şüphesiz bizler gibi insandır. Onlarda bizim gibi yerler. İçerler, evlenip çocuk sahibi olurlar. Allah'ın kendileri için vermiş olduğu ömür bitince de vefat ederler. Ancak, bazı yönleriyle farklı meziyetlere sahiptirler ve fazilet bakımından diğer insanlardan üstündürler. Çünkü bütün bu hususlar tebliğ vazifesini yerine getirmede gerekli ve önemlidir. Bunun yanında peygamberler arasında da fazilet yönünden farklılıkların bulunması tabiidir.⁴⁹ Yalnız bu, onlardan bazılarının faziletsiz olduğu manasına gelmez.

Allah tarafından insanları irşatla görevlendirilen büyük zatların diğer insanlara oranla bazı özelliklere sahip olması gerekir. Çünkü peygamberler önder oldukları için insanlara her yönüyle örnek olmaları gerekir.

Son dönem İslâmi eserlerde görüldüğü gibi peygamberlerin sıfatları konusunda aşağıda olduğu gibi maddeler halinde belli bir tasnife tabi tutulmuş değildir. Fakat adı geçen eserlerde bile belli bir birliğe rastlamıyoruz. Örneğin bazısı, “tebliğ”i bir peygamber sıfatı olarak ele alırken, diğerleri ondan bahsetmiyor veya “zukurat erkek olma” şartını ayrıca zikrediyor⁵⁰

“Tebliğ sıfatı” İlk insan ve ilk peygamber Hz Âdem'den, son peygamber Hz. Muhammed'e kadar görevlendirilen tüm peygamberlerin vazifesi ve özelliğidir. Bununla beraber onların sıdk/doğruluk, emanet/güvenilir olmak, fetanet/zeki olmak, ismet/günah işlememek vb. gibi başka ortak sıfatları da vardır. Bu vasıflar tebliğ

⁴⁸ Me'âric: 70/34; Yûnus: 10/15.

⁴⁹ Bakara: 2/253; İsrâ: 17/55.

⁵⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi (1884-1971), Muvazzah İlmi Kelam, İstanbul, 1959, s.142-143.

sıfatının “arka planını” oluşturmakta, yani peygamberlerin “temsil gücünü” ortaya koymaktadır. Temsil gücü olmayan kimseler de etkili tebliğ yapamazlar.⁵¹

Kanaatimize göre en uygun olan, tebliği bir özellikten ziyade bir vazife olarak telâkki etmektir. Buna bağlı olarak, geriye kalan bütün özellikler, tebliğin ifası için gereklidir. Binaenaleyh, “tebliğ”i bir sıfat olarak kabul etmemek daha isabetli olsa gerektir.

Bu ön bilgilerden sonra, peygamberlerde bulunan özellikleri şöylece sıralayabiliriz:

Erkek Olma: Ehl-i Sünnet âlimleri çoğunlukla, erkek olmayı peygamberlik şartlarından kabulde ittifak etmişlerdir. Ancak İmam Eş’ari (v. 324/936) ve bazı zahirilerle hadisçiler, buna muhalefet ederek Kur’ân’da zikri geçen Hz. Meryem gibi bazı sâliha kadınların peygamber olduklarını söylemişlerdir. Fakat umumiyetle âlimler, bazı âyet ve hadislere istinaden kadınlardan peygamber gönderilmediği konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Fetnet: Peygamberlerin diğer insanlardan daha akıllı ve uyanık olmalarıdır. Aksi halde tebliğ vazifelerini gereği gibi yerine getirememeye söz konusudur. Netice itibarıyla de İlâhî emir ve yasaklar, insanların anlayacağı bir tarzda açıklanmış olmayacaktır.

Emanet: Peygamberlerin, tebliğ vazifelerini yerine getirirken Allah tarafından aldıkları hükümleri eksiksiz olarak bildirmeleridir.

İsmet: Peygamberlerin gizli-âşikâr büyük veya küçük günah işlememeleridir. Peygamberler, kasden ne büyük, ne de küçük hiçbir günah işlemezler. Ancak herhangi bir kasıd söz konusu olmadan dini tebligatın dışındaki hususlarda sehven kendilerinden “zelle” kabilinden bazı işler sâdır olabilir. Bunun dışında onlar, her

⁵¹ Sönmez, Mustafa, Peygamberlerin “*Tebliğ Sıfatı*” Ve Bu Sıfatın Arka Planını Oluşturma da. Diğer Sıfatların Rolü (Tebliğde “*Temsil Gücü*” nün Önemi), Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Diyarbakır, 2011, Sayı,35, (277-298).

türlü taşkınlıklardan beridirler. Çünkü devamlı olarak Allah'ın kontrolü altındadırlar. Aksi halde insanlar için “güzel örnek” olmaları düşünülemez.⁵²

Sıdk: Peygamberlerin yalan vb. sözlerden beri olmalarıdır. Onlar, her hususta olduğu gibi, peygamberlik iddialarında doğru olduklarını ortaya koymak için mu'cize göstermişlerdir. Böylece Allah'ın görevlendirilmiş kulları olduklarını da ilân etmişlerdir.

Allah tarafından kutsal bir iş için görevlendirildiğini iddiâ eden bir zâtın, şüphesiz bir konuda doğru olduğunu (sıdk) isbat etmesi gerekir. Aksi halde, etrafındakiler o zatın doğru (nebi) mu, yoksa yalancı (mütenebbî) mı olduğunu idrakte güçlük çekecek, en azından şüpheye düşeceklerdir. Öyle ise, bu şüpheyi izale ve doğruluğunu isbat için, peygamber tarafından ortaya konulması gerekli delillere ihtiyaç vardır. Kâinatın şaşmaz nizamı, nasıl ki onun yaratıcısına ve sonsuz kudret sahibi olduğuna delâlet ediyorsa, bu deliller de elinde meydana gelen peygamberin doğruluğunu ortaya koyacaktır. İşte bu delil, bundan sonra mahiyetini inceleyeceğimiz “mu'cize”dir.

1.3.2. Mu'cizenin Peygamberliğe Delaleti

Peygamberlik iddiasında bulunan şahıs, iddiasında doğru olup olmadığını isbât için mu'cize getirmek durumunda mıdır? Aksi halde, bu davetine uymalarını bekleyebilir mi? Kelâmcıların büyük çoğunluğuna göre, peygamberlik iddiasında bulunan şahsın sıdk-ı nübüvvetine delil olmak üzere, bu iddiasına uygun bir tarzda mu'cize getirmesi gerekir. Çünkü yalancı ile doğru olanın ayırt edilmesi söz konusudur. Bu da ancak mu'cize ile sabit olabilir. İşte bu sebeple kelâmcılar, “mu'cize olmaksızın bir peygamberin sözünü tasdik etmek vâcib değildir.”⁵³ Hükmüne varmışlardır. Nitekim her peygambere, kendisine inansınlar diye

⁵²Şî'a, peygamberlerin özellikleri ve ma'sûmiyetleri konusunda Ehl-i Sünnetle aynı görüştedir. Ancak onlara göre, imamlar da peygamberler gibi ma'sûmdurlar.

⁵³ Bâkılânî, Ebû Bekr b. Muhammed b. et-Tayyib (v. 403/1013), İ'câzu'l-Kur'ân, thk., Ahmed Haydar, Beyrut, 1986, s. 258.

mu'cizeler verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu hususa işaret eden birçok âyet vardır.⁵⁴ Ayrıca peygamberimiz de şöyle buyurmuşlardır: “Hiçbir peygamber yoktur ki, kendisine insanların inanacağı kadar âyet (mu'cize) verilmemiş olsun.”⁵⁵ Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, her peygamber, iddiasında doğru olduğunu hal ve hareketleriyle olduğu kadar diğer çeşitli mu'cizelerle de ortaya koymuştur.

1.3.2.1. Mu'cizenin Peygamberliğe Delalet Ciheti

Mu'cizelerin peygamberlik iddia eden zatın doğruluğuna delâlet cihetine gelince, bu delâlet adi olup aklî değildir. Zira akıl, yalancı birinin elinde de harikanın zuhurunu tecviz etmektedir. Aklen bu mümkündür, fakat âdette böyle bir şey vaki olmamıştır.⁵⁶ Yani hakikatte Allah Teâlâ, yalancı bir kişiyi mu'cize ile hiçbir zaman teyit etmemiştir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın, yalancı birini iddiasına uygun bir iş yaratma suretiyle tasdik etmesi ve bunu da kullarını saptırmak için vesile kılması, adalet ve hikmet açısından düşünülemez.

Allah Teâlâ, herkesle doğrudan doğruya konuşmayı âdet edinmemiştir. Aksi halde bütün insanların tabii olarak peygamber olması gerekirdi ki bu da pratikte mümkün değildir. Çünkü insanlar arasında, her bakımdan olduğu gibi akıl yönünden de farklılıklar vardır. Buna bağlı olarak, Allah Teâlâ'nın peygamberlerini -başkalarının işiteceği bir tarzda- sözle tasdik etmesi de sünnetine aykırıdır. İşte bu sebepten ki, sözle tasdik makamında fi'lî bir tasdik demek olan “*mu'cize*” ile peygamberlerini doğrulamaktadır. Peygamber olan zat: “eğer ben, senin gerçek resulün isem şöyle şöyle yap” der, Allah da peygamberinin dilediğini o vakit yaratırsa, bu durum, kendisini bilfiil tasdik manasına gelir ve: “evet sen, benim hak peygamberimsin” demek gibidir.⁵⁷

Kelâmcılar bu konuda şöyle bir misal de getirirler: Hükümdarın huzurunda,

⁵⁴ Bakillani, İ'cazu'l-Kur'an, s. 28-30, 210-212.

⁵⁵ Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 1; el-İ'tisâm, 1; Müslim, el-İtmân, 239; Ahmed b. Hanbel, II, 341,451.

⁵⁶ Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, III, 181; İbn Kemâl, Resâil, 1, 140.

⁵⁷ Sâbûnî, Nureddin Ahmet b. Muhammed (v.580/1184), el-Bidaye fi Usuliddin, (Maturidiyye Akaidi), trc. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2005, s. 46-47.

onun elçisi olduğunu iddia eden kimse, emri altındakilere, “doğruluğumun delili, hükümdara: Eğer doğru söylüyorsam, yerinden üç defa kalk ve otur, demem olacaktır.” der, sonra da hükümdar bu dediklerini yapar ve oradakiler de bu davranışın, hükümdarın âdeti olmadığını bilirse, o zaman bu fiil, elçiyi, “doğru söylüyorsun” demek gibi tasdik etmek manasına gelir. İşte mu’cizede de durum böyledir.⁵⁸

1.3.2.2. Mu’cize ve Peygamberin Talimatı

Evvelâ şunu belirtmeliyiz ki, mu’cize ile peygamberin tebligatı arasında aklî bir bağ kurmak zordur. Yani, “Bir talim ve terbiyenin makul olup olmadığı bizzat yine o disiplin vasıtasıyla ispatlanır. Yoksa mu’cizelerle değil... Bir ağacın yer değiştirmesi, muhakkak bir mu’cizedir, fakat hareket kabiliyeti olmayan bir şeyin hareketli hale gelmesiyle, yaratan için oruç tutma ve namaz kılmaya dair bir yaratığın mükellef olduğu vazife arasında mutlak manada hiçbir ilgi ve münasebet yoktur.”⁵⁹

Akıl, mu’cize ile peygamberin tebligatı arasında değil, ancak onunla nübüvvet iddiasında bulunan peygamberin doğruluğu arasında bir ilgi kurabilir. Yani, peygamberlik iddiasında bulunup da iddiasına uygun olarak mu’cize gösteren her şahıs peygamberdir, diye hükmedebilir. Mu’cize, elinde zahir olan şahsın doğruluğunu apaçık olarak ortaya koymaktadır. Mademki Allah, peygamberlerini bizzat kendisi seçip görevlendirmektedir, o halde ellerinde iddialarına uygun bir tarzda mu’cize yaratmak suretiyle doğruluklarını da ispat etmesi hikmeti gereği olmalıdır. İddiasında doğru ile yalancı ancak bu şekilde ortaya çıkabilir. Nitekim kelâmcılar, mu’cizenin, tariflerinde görüleceği üzere “peygamberlik iddia eden zâtın sıdkını” ispat kasdı ile gösterilmiş olduğunda ittifak etmişlerdir. Böylece Allah’tan vahiy getiren bir peygamberin doğru olduğu ve yalan söylemiş olması ihtimalinin bulunmadığı ortaya çıkar. Bu konuda gösterdikleri mu’cizeler ve daha önce gelmiş olan doğru sözlü kişilerin şهادetleri

⁵⁸ Sâbûnî, a.g.e, s. 105; Curcânî, a.g.e, III, 182.

⁵⁹ Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, trc. Salih Tuğ, İstanbul, 1993, I, s. 125.

delil teşkil eder. Bu yolla peygamberin yalan söyleme ihtimalinin caiz olmayacağını doğru diye kabul ettiğimiz zaman, söylediği şeylerin de aklen kabul edilmesi lâzım gelir. Bu açıdan kelâmcılar, dinleri destekledikleri kanaatini taşımaktadırlar.⁶⁰

Bu mesele tam manasıyla ve bütün inceliğiyle anlaşılacağı için, mu'cize ile tebligat arasında aklî bir ilginin kurulamayacağını ileri sürenlerin, mutlak mânada kevnî (maddî) mu'cizeleri inkâr ettikleri iddiasına kapılanlar olmaktadır. Hâlbuki bu görüşü ileri sürenlerin çoğu bir vâkıa olarak kevnî mu'cizeleri inkâr etmemektedirler.

Hiç şüphesiz, ancak Kur'ân-ı Kerîmdir ki, tebligatla kendisi arasında doğrudan bir ilgi kurabiliyoruz. Zira onun bizzat kendisi aklî bir mu'cizedir. Akla hitap ettiği için de tebligata bizzat delâlet etmektedir. Hissî mu'cizelere gelince onlar, doğrudan doğruya akla hitap etmediklerinden peygamberlerin ta'limâtına delâletleri istidlâl yoluylaadır. Kısaca, maddi mu'cizeler, peygamberin ta'limatı ile değil, peygamberlik iddia eden zâtın doğruluğu ile mutlak mânada ilgili görünmektedir. Binaenaleyh, her ikisi arasındaki farkı dikkatten uzak tutmamak gerekir. Bütün bunlar bir yana, maddî olsun manevî olsun mu'cizelerin gösteriliş gayesi, peygamberliğin doğruluğunu ispattır. Ayet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerin her peygamber hakkında ifade ettikleri mana, hep bir iddiayı ispat etme noktasında düğümlenmektedir.⁶¹ Allah Teâlâ, peygamberlerini nübüvvet iddiasında tasdik etmek için mu'cize izhar eder. Bu bakımdan, iddiasına uygun olarak mu'cize gösteren her zâtın peygamber olduğu kabul edilir. Çünkü bir peygamberin, inkârcıların isteği üzerine ve bu şartlar altında mu'cize göstermesi, kendi doğruluğunun ispatıdır. Aklın, peygamberin ta'limatı ile mu'cize arasındaki ilgiyi idrak edememesi de, mu'cize ile peygamberin doğruluğuna istidlâl etmemesini gerektirmez.

⁶⁰ Farabi, İhsâu'l Ulûm, çev. Ahmet Arslan, İstanbul, 2011, s. 109.

⁶¹ Farabi, a.g.e, s. 210-212.

Kur'ân, düşünen ve anlayanlar için apaçık bir hidayet rehberidir. Onun işâret ettiği veçhile, kâinata bakmak, orada Allah'ın varlığına işaret eden deliller bulmak ve böylece doğru yolu bulmak, ancak aklını kullanabilenler için mümkündür⁶².Evet, “Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak mu'cizeye muhtaç olan bir iş değildir. Allah'ın yarattığı kâinata bakmak yeterlidir.”⁶³ Peki, düşünemeyen, düşünemediğini dahi anlayamayacak derecede kısır akıllılar için doğru yola sevk edecek işaretler bulunmamalı mı? Onlara anlayacakları cinsten ayetler gösterilmemeli mi? İşte bütün vb. sebeplerden dolayı, onlara da Kur'ân'ın dışında, hislerine hitap edecek mu'cizeler gereklidir. Aklını kullanamayanlara ancak gözleriyle görüp durdukları bu mu'cizeler te'sir edebilir. Artık bunlara da “sihir” gözü ile bakanlara da Allah'ın azabı yetişir.

1.3.3. Mu'cizenin Oluş Şartları

Peygamberlerde müşahede olunan harikulade işlerin (*mu'cize*) diğer insanlarda görülen hârikulâde (*keramet, istidrâc, ihânet vb.*) olaylardan farklı tarafları vardır. Mu'cize, peygamberlere has bir iş olduğu için, kendi dışındaki kişilerde zuhur eden hârikâlara bu ad verilmez. Dolayısıyla, her mu'cize bir hârikâdır; fakat her hârikâ bir mu'cize değildir.

Mu'cize'nin belli başlı özellik ve şartları vardır. Hemen şunu söylemeliyiz ki, mu'cizenin ıstılâh manalarından anlaşılacağı ve ilerde de görüleceği üzere müellifler bu konuda birliğe varmış değildir.

Bu şartlar genellikle yedi madde halinde şöyle özetlemektedir:

1. Mu'cize, Allah'ın bir fi'li veya bunun yerine geçen bir işi olmalıdır.
2. Harikulade, yani tabiat kanunlarına aykırı bulunmalıdır. Çünkü “*harikulade*” olmadan i'câz olmaz.
3. Benzerini getirmek mümkün olmamalıdır. Bu da, “i'câz”ın hakikatidir.

⁶² Karadaniz, Osman, İlim ve Din Açısından Mu'cize, İstanbul, 1999, s.174.

⁶³ Heykel. Muhammed Mustafa, (1888/1956), Hz. Muhammed Mustafa, trc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1972, s.59.

4. Bir tasdik olduğunun bilinmesi için peygamberlik iddiasında bulunan şahsın elinde zuhur etmelidir.
5. Peygamberin iddiasına uygun bir şekilde meydana gelmelidir.
6. Peygamberin iddiâ ve izhâr ettiği hârikâ, kendisini yalanlamamalıdır.
7. Mu'cize, peygamberlik iddiâsından önce değil, onu müteakip bulunmalıdır.

Mu'cizenin şartlarını ayrı ayrı incelediğimiz zaman da göreceğimiz gibi bazı müellifler, mu'cize'nin keyfiyetini ortaya koyma hususunda ve şartlarını tayin etmede farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Neticede mu'cizenin yanlış anlaşılmasına sebebiyet verilmiştir. Bunun sebebini, mu'cize'yi rükün ve peygamberliğin doğruluğuna delâleti cihetinden ele almamada aramak gerekir. Merhum *İbn Kemal* (v. 940/1533), karışıklığa meydan veren bu hususa dikkati çeker ve mu'cize'nin rükününü göz önüne almak gerektiğini hatırlatır. Buna göre mu'cize'nin iki çeşit şartı olmak gerekir.⁶⁴

1.3.3.1. Mu'cizenin Rükününün Gerçekleşmesinde Gerekli Olan Şartlar

Harikulade olması: Mu'cize, bilinen tabiat kanunlarıyla açıklanamaz. Harikulade olmayan bir hâdise, normal olarak, hem doğru hem de yalancı tarafından bir iddiaya delil olarak ileri sürülebileceği için mu'cize kabul edilmez. Bu sebeple mu'cizenin bilinen kanunlar dâhilinde zuhuru düşünülemez.⁶⁵

Öyleyse mu'cize, tabiat kanunları hâricinde olmalıdır ki, Allah Teâlâ'nın "İddia ettiğin her hususda doğrusun ve benim gerçek resulümsün" gibi bir sözle

⁶⁴ İbn Kemâl, Resâil, O, 138, 140-144.

⁶⁵ M.Hamidullah, mu'cizelerin Allah indinde tabiat hârici hâdiseler olmadığını, mu'tad ve normal dışı oluşu insanlar için siyak ve sibaktan, ayrıca içinde bulunulan durumdan ileri geldiğini öne sürerek şöyle der: "Bir iç patlama yahut diğer bir semâ-î cisimle çarpışma ayı iki ye ayırabilir; fakat şayet bu hâdise Allah tarafından tam peygamberin buna ihtiyacı olduğu bir sırada takdir edilip gerçekleştirilmişse biz buna mu'cize diyoruz. Sebep ve neticeleri yaratan Allah için hiçbir şey mu'cizevî bir mahiyete sâhip değildir; ancak bizlerdir ki bunları içinde bulunulan duruma bakarak mu'cizevî, diğer bazı hallerde ise normal buluyoruz. Allah

dünyamızdaki her hâdise için daima onun bir de sebebini halkeder." (İslâm Peygamberi, I, 120.)

peygamberi tasdiki manasına gelsin. Mu’cize’nin harikulade bir tarzda peygamberin elinde ortaya çıkışı, kulun irade ve kudreti dışında olduğuna delâlet etmektedir. Netice itibariyle mu’cize Allah’ın kudreti dâhilindedir ve ancak bir peygamberlik iddiasını ispatlamak için “harikulade” bir tarzda zuhur etmektedir.

1.3.3.2. Mu’cizenin Peygamberliğin Doğruluğuna Delalettteki Şartları

Harikulade bir tarzda ortaya çıkan hâdisenin, peygamberlik iddiasında bulunan zata izafe edilebilmesi ve böylece kendi doğruluğuna delâlet edebilmesi için bir takım şartları taşıması gerekir. Aksi halde peygamberlik iddiasında bulunan herkes, ortaya çıkan harikuladenin kendisi için vuku bulduğunu iddia edebilir ve bu durumda, doğru ile yalancı tefrik edilemez. Bu bakımdan mu’cize, bir iddiayı ispatlamak gayesiyle gösterildiği için kendisinin hangi şahsa ait olduğuna işaret edecek bir tarzda zuhur etmelidir. İşte aşağıda inceleyeceğimiz şartlar, aynı zamanda mu’cizeyi diğer harikulade olaylardan ayırt edecek özelliklerdir. Bunlar, yukarıda saydığımız yedi şarttan iki ile üçüncü maddenin dışındaki beş şarttır.

1.3.3.2.1. Mu’cizenin Allah’ın Fiili Olması:

Peygamberliğin doğruluğuna delâlet edebilmesi için mu’cizenin, Allah tarafından ortaya konması lâzımdır. Bu bakımdan mu’cize, yalnızca Allah’ın irade ve kudreti dâhilindedir. Kulların gücü, mu’cize gibi bir işi meydana getirmede söz konusu değildir. Aksi halde, normal bir tarzda zuhur eden fiilin, kimden ve nasıl ortaya çıktığı hususunda şüphe arız olur ve bu takdirde de o, Allah tarafından peygamberi sözle tasdik yerine bir anlam ifade etmez.⁶⁶

Netice itibariyle peygamberlik iddiasında bulunan bir şahsın son derece hassas ve önemli bir konuda yalancı mı, yoksa doğru mu olduğu noktasında karar vermek güç, hatta bazı basiretsizler için imkânsız bir durum arz edecektir. Bu sebeple akla gelen şüpheleri izale için “kelâmcılar,-*fâil-i muhtar* sözüne binâen mu’cizenin

⁶⁶ Bâkullânî, K. el-Beyân, s. 8, 45; Kâdî ‘Abdulcebbâr, Ebul Hasan ‘Abdulcabbar b. Ahmed (v.415/1025), el-Muğnî fi Ebvabi’t-Tevhit ve’l-‘Adl, Kahire, 1961- 67, XV, 200; Şerhu’l-Usûli’l-Hamse, s. 569.

peygamber tarafından kendi kudreti ile değil, Allah'ın kudreti ile vaki olduğu noktasında birleşmektedirler.

1.3.3.2.2. Mu'cizenin Peygamberin Elinde Zuhur Etmesi

Peygamberin elinden mu'cizenin ortaya çıkmasından maksat, bizzat kendi elinden ortaya çıkması değildir. Çünkü öyle mu'cizeler vardır ki peygamberin dışında veya inkâr edenler üzerinde meydana gelmiştir. O halde burada ifade edilmek istenen şey peygamberin iradesine binaen mu'cizede söz konusu olan müdahalesidir. Mu'cizenin, nübüvvet iddiasında, doğru olduğuna delil teşkil edilmesi için peygamberin elinde ortaya çıkması şarttır. Bu şart insanlar mutad veya gayrı mu'tad bir tarzda zuhur eden herhangi bir hadiseyi öne sürmek suretiyle kendi davalarına delil getirmek fırsatını alıkoymaktadır. Bu sebeple hiçbir kimse kalkıp da mesela, güneşin her gün mu'tad bir şekilde doğuşunu ileri sürerek kendi iddiasına delil olarak getiremez. Bu kayıtlı bilinen tabiat kanunları dâhilinde meydana gelen her türlü olaylar, mu'cizenin dışında kalmaktadır.⁶⁷

1.3.3.2.3. Mu'cizenin Peygamberlik İddiasına Uygun Olarak Zuhur Etmesi

Taftazani'ye göre mu'cizenin iddiaya uygunluğu ancak tahaddi ile ortaya çıkar. Şöyle ki hiçbir şey söylemediği halde peygamberin elinde harikulade bir olay zuhur etse, bu olay mu'cize sayılmaz. Yine peygamberlik iddiası sırasında, meydan okumaksızın bir harika zuhur etse, bu mu'cize olarak kabul edilmez. Demek iddiaya uygunluk, ancak tahaddi ile gerçekleşmektedir. Tehaddiye gelince, “doğruluğuma delil şöyle şöyle olmasıdır” demek yeterlidir.”Benim mu'cizem budur hiç kimse bunun benzerini getiremez.” Demek şart değildir.⁶⁸

İleri sürülen iddiaya uygun bir şekilde meydana gelmeyen bir hâdise, mu'cize değildir. Ehl-i Sünnet, peygamberlik iddiasında yalancıyı doğrulamak kasdıyla,

⁶⁷ İbn Kemal, a.g.e I,141.

⁶⁸ Teftazani, Sa'duddin Mes'ud b. 'Ömer (793/1390), Şerhu'l-Akâid, Hazırlayan ve trc., Süleyman Uludağ, Dergah yayınları, İstanbul, 1980. s.296.

Allah tarafından herhangi bir harikuladenin yaratılmasını caiz görmemişlerdir. Fakat iddia sahibini yalanlamak, iddiasını iptal etmek veya insanlar önünde rezil etmek kastıyla harikuladelerin zuhurunu inkâr etmemişlerdir.⁶⁹

1.3.3.2.4. Mu'cizenin Peygamberi Yalanlamaması

Ortaya çıkan hâdise, nübüvvet iddiasında, iddia sahibini yalanlamaması gerekir. Yalanladığı takdirde, mu'cize gösteren şahsın yalancı olduğu ortaya çıkar. Meselâ, şayet bir peygamber: “mu'cizem, şu hayvanın (keler) konuşmasıdır.” dediğinde o hayvan dile gelip kendisinin yalancı olduğunu söylerse, bu hâdise ile şüphe ortaya çıkar. Böylece de o peygamberin doğruluğu hiç bilinemez; aksine yalancı olduğu inancı artmış olur. Zira kendisini yalanlayan harikanın bu tarzda ortaya çıkışı, aleyhine bir delil teşkil eder.⁷⁰ Ayrıca bir ağaç veya diğer bir cansızın dile gelip kendisini yalanlaması da aynen o hayvanın yalanlaması hükmündedir.⁷¹ Bir peygamberin nübüvvet iddiası sırasında, bir ölüyü diriltmesi ve ondan sonra o ölünün kendisini yalanlaması hususunda ihtilâf vardır. Doğru olan bunun bir mu'cize olarak kabul edilmesidir; çünkü burada asıl olan, peygamberin ölüyü diriltip iddiasına uygun olarak bir iş meydana getirmesidir. Bu hâdiseden sonra, dirilen şahsın tasdik veya tekzip etmesi kendi iradesine bağlı bir husustur. Yani serbesttir. Binaenaleyh iddianın bu hususa taalluku yoktur. Bazıları için bu husus, ölünün bir müddet yaşaması halinde sahihtir. *Âmidî* (v. 631/1233), bunun bu takdirde mu'cize sayılacağı hususunda bilginler arasında ihtilâfin olmadığını söyler. Fakat “eğer ölü dirildikten ve peygamberi yalanladıktan sonra hemen ölürse bu takdirde i'câz iptal olur; çünkü bu hâdisede ölü sanki tekzip için dirilmiştir intibasını verebilir. Bu olay tıpkı bir hayvanın dile gelip peygamberi yalanlaması hükmündedir.” görüşünde olanlar da vardır. *Ebû Bekir Bâkallânî* (v. 403/1013) bu görüştedir.⁷²

⁶⁹ Bağdadi, el-Fark Beyne'l-Fırak, s. 344.

⁷⁰ Cürçânî, Şerhu'l-Mevâkıf, III, 178; İbn Kemâl, Resâil, I, 141.

⁷¹ Cüveynî, a.g.e., s. 315.

⁷² Cürçani, a.g.e. III, 178.

1.3.3.2.5. Mu’cizenin Peygamberlik İddiasından Önce Olmaması

Nübüvvetin doğruluğuna delâlet edebilmesi için mu’cize, inanmayanlara karşı peygamberlik iddiasından önce olmamalı; aksine iddiayı müteakib bulunmalıdır. Çünkü iddiadan ve bu iddiayı mu’cize ile ispatlamadan önce bir zatın peygamberliğini tasdik etmek aklen imkânsızdır. Ayrıca henüz bir iddia söz konusu olmadığı için mu’cizenin kendisine taalluku düşünülemez. Bu hususta âlimler arasında ihtilâf yoktur. Bir peygamber: “benim mu’cizem, daha önce elimde zuhur eden filân olaydır” derse bu, onun doğruluğuna delil teşkil etmez. Bunun üzerine inkârcılar kendisinden aynı veya benzer bir harikayı isterler. O peygamber de bu isteklerini yerine getiremezse kesinlikle yalancı durumuna düşer.⁷³

Mu’cize’nin iddiadan sonra zuhuruna gelince, eğer bu, çok az bir zaman sonra olmuşsa, ihtilâfsız olarak peygamberin doğruluğuna delâlet eder. Ayrıca, peygamberin: “iddiamın delili bir ay sonra zuhur edecek filân olaydır” gibi bir ihbarına bağlı olarak, uzun bir müddetten sonra meydana gelmesi halinde de bu olayın mu’cizeliği kabul edilmektedir. Fakat peygamberin doğruluğuna delâleti yönünden tartışma söz konusudur.⁷⁴

Kâdî Abdulcebbar’a göre, mu’cizenin ne bir iddiadan önce, ne de sonra vukuu kabul edilemez. Çünkü birinci halde ortada henüz bir iddianın bulunmayışı söz konusudur. Mu’cize’nin bir iddiadan sonra vukuu da ancak, peygamberin vefatından sonra düşünülebilir. Binaenaleyh, her iki durumda da mu’cize’nin, herhangi bir iddiaya taalluk etmeyişi sebebiyle, ne önce gelmesi ne de sonraya kalması câiz değildir.⁷⁵

Mutezile reislerinden Ebu’l-Kâsım (v.319/931), herkesten farklı olarak mu’cizenin nübüvvet iddiasından önce de vukuunu caiz görmektedir⁷⁶. Mu’cize de

⁷³ Kâdî ‘Abdulcebbar, Muğnî, XV, 213; Mâverdî, A’lâmu’n-nübuvve, s. 19; Cürçânî, a.g.e., III, 179.

⁷⁴ Cürçânî, a.g.e., III, 180; Cüveynî, İrşâd, s. 314.

⁷⁵ Kâdî ‘Abdulcebbar, Muğnî, XV, 213

⁷⁶ Kâdî ‘Abdulcebbar, Şerhu’l-Usûli’l-Hamse, s. 569.

iddiayı takip etme şartını ileri sürenlere göre, peygamberin gaipten haber vermesi; bu şartı kabul etmeyenlere göre ise, zuhur edecek olayın bizzat kendisi, mu'cizedir. Doğru olan birinci görüş, yani o olayın kendisi değil, peygamberin gaipten ihbarı mu'cizedir. Ancak, her iki halde de peygamberin, dine sarılmakla insanları davet etmesi uygun düşmez. Hükümleri açıklar ve onları benimsemeyi o hâdisenin vukuuna bağlı kılarırsa, bu, *İmâm Eş'ari*'ye (v. 324/936) göre sahih; *Bâkilân*'ye göre ise sahih değildir.⁷⁷

1.3.4. Mu'cizenin Gayesi

Mu'cizelerin gösterilmesinde hiç şüphesiz bir takım hikmet ve faydalar vardır. Bunları şöylece üç grupta toplamak mümkündür:⁷⁸

1. Allah Teâlâ, mu'cizeleri izhar etmekle, yarattığı tabiat kanunlarının kendisine boyun eğdiğini, öte yandan irâde ve kudretinin sınırsız, bütün fiillerinde hür, netice itibariyle dilediğini yapan (fa'âlün li-mâyurîd) bir varlık olduğunu bildirmektedir.

2. Mu'cize, Allah tarafından haber verdikleri hususlarda, peygamberlerin doğruluğuna delil kılınmıştır. Zira bir delile dayanmayan her iddia reddedilir. Ayrıca, hak peygamberle yalancı arasındaki fark ancak bu mu'cize ile anlaşılabilir olmaktadır. Allah'ın yalancı birini tasdik etmesi imkânsız bulunduğu göre mu'cize, O'nun "kulum iddiasında doğrudur" sözü yerine geçer.

Mu'cize, insan aklını, muhal ve imkânsızlık dairesinin darlığına, buna bağlı olarak bilinen tabiat kanunları ve mu'tad sebeplerden uzak olarak bazı şeylerin de meydana gelebileceğine sevk etmektedir.⁷⁹

⁷⁷ Cüveynî, a.g.e., s. 315; Tefâtânî, a.g.e., II, 130-131; Cürçânî, a.g.e., III, 180.

⁷⁸ Rıza, Reşid, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr), Mısır, 1353, XI, 242.

⁷⁹ Karadeniz, Osman, İlim ve Din Açısından Mu'cize, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999, s. 176.

1.3.4.1. Peygamberlerin Mu’cizeye Olan İhtiyacı

Mu’cize’nin tebliğdeki yerine geçmeden önce, peygamberlerin kendileri için mu’cize isteyip istemedikleri meselesini ele almamız gerekir.

Hadis kitaplarında şöyle bir rivayet nakledilir: “Bir gün, peygamberimiz (s.a.), Mekkeli Kureyş’in kötülükleri sebebiyle kana boyanmış olarak ve hüzünlü bir vaziyette otururlarken Cebrâil (a.s.) kendisine geldi ve: “*Yâ Resûlullah! Sana bir âyet(mu’cize) göstermemi ister misin?*” dedi. Bunun üzerine peygamberimiz: “*Evet, göster!*” diyerek vâdinin ötesinde bir ağaca baktı. Bunun üzerine Cebrâil: “*Haydi, o ağacı çağır*” deyince peygamberimiz de onu çağırdı ve ağaç yürüyerek önüne geldi, durdu. Sonra Cebrâil: “*Ağaca dönmesini söyle*” dedi. Peygamberimiz de öyle yaptı ve ağaç yerine döndü. Bunun üzerine peygamberimiz: “*Bu, bana yeter (hasbî)*” diye buyurmuştur.⁸⁰

Kâdî ‘Iyad (v. 544/114), bu hadisi ve Hz. Ali’den nakledilen benzer diğer bir hadisi daha zikrettikten sonra, “Peygamberin hüznü, kavminin kendisini yalanlamasından dolayıdır; Dolayısıyla mu’cize istemesi de kendisi için değil, aksine onlar içindi” diye ilâve ediyor. Yalnız, hadiste geçen “hasbî (bana yeter)” sözünü kaydetmemiştir.⁸¹

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, peygamberlerin ilk görevlendirilmeleri anında, kendilerinden şüpheleri izale için Allah tarafından görevlendirildiklerinin bir alâmeti olsun diye bazı işaretlere ihtiyaç duyulabilir. Peygamberimiz, kendisine ilk vahiy geldikten sonra korkmuş ve Hz. Hatice’ye, başında geçenleri anlatmış ve “*Şüphesiz ben, kâhin olmaktan korkuyorum*” diye buyurmuştu. Bu konuda, M. Hamidullah, şunları kaydeder: “Bütün hürmetimle, Hz. peygamber, peygamberliğinin başlangıcında mu’cizeye ihtiyaç duymuş olabilir, fakat

⁸⁰ İbnMâce, el-Fiten, 23; Ahmed b. Hanbel, III, 113.

⁸¹ Kâdî ‘Iyâd, Ebu’l Fadl ‘Iyad b. Musa (v. 544/1149), eş-Şifâ bi-Ta’rif-i Hukuk-i Mustafa, Halil Efendi mtb. (Baskı yeri yok.), 1290, I, s. 255-256.

peygamberliğinin kemalinde böyle bir ihtiyaç duymamıştır, diyebilirim.”⁸²

1.3.4.2. Mu’cize ve Tebliğdeki Rolü

İslâm, maddî harikalar göstermek ve öne sürmek suretiyle kendini kabul ettirmeye yönelmemiştir. O, mu’cizeler sebebiyle iman telkin etmez; yalnızca insan aklını düşünmeye ve bu sayede hakikatleri kabule davet eder. Her şeye şamil olan Allah’ın ayetlerini düşünmeye çağırır. Allah’ın kudretine delâlet eden ayetleri şöylece üç kısımda toplayabiliriz:

1. *Her şeye şamil olanlar.* “Her şeyde O’nun bir ayeti vardır ki bir olduğuna delâlet eder.” sözü bunu güzel bir şekilde ifade etmektedir. Şüphesiz bu alâmetleri ancak âlim olanlar idrak eder ve üzerinde düşünür.

2. *Ay, güneş tutulmaları ve (şimşek) gibi tabii hâdiseler.* Cahiller bunlara ilgi duyarlar. Dikkatlerini bu tip hâdiseler celp eder.

3. *Harikulade olaylar.* Bunlar, peygamber ve velilerde müşahede edilen mu’cize ve keramet gibi olaylardır. Mu’cizeler arasında, inatçı inkârcıların aşırı isteklerine binaen izhar olunan bir takım hâdiseler de vardır ki bunlara “âyât-ı mukteraha” adı verilir. Bu tip mu’cizeler ortaya çıkınca, inanmayanlar Semûd kavmi gibi helâk edilirler.⁸³

1.3.4.2.1. Müşriklerin Mu’cize İstekleri

Kur’ân-ı Kerîm, apaçık akli ayetlerle inanmayanlara seslenirken, müşrikler, akılları ermediği, daha doğrusu düşünemedikleri veya düşünmek istemedikleri için hâlâ hislerine hitap edecek mu’cizeler bekliyorlardı. Bekledikleri gerçekleşince de kimisi uyanıyor, kimisi de inadında ısrar ederek, “sihir!” deyip geçiyorlardı. Şüphesiz onlar, sihirden de habersiz bulunuyorlardı; ama bu yakıştırmaya yine saplanabiliyorlardı!

⁸² Hamidullah, a.g.e, s. 13-14.

⁸³ Yazır. Elmalılı Muhammed Hamdi (1870-1942), Hak Dini Kur’an Dili, Ensar Yayınları, İstanbul, 1993, VI, s. 395-396.

*İnkârcıların bu mu'cizelere inanmayacakları bilindiği için, “Sana indirdiğimiz o kitap ki (müstemirren) karşılarında okunup duruyor onlara kâfi gelmedi mi? Onda iman edecek bir kavim için elbette (büyük) bir rahmet ve (nimet) ve bir öğüt vardır.”*⁸⁴ Diye buyrularak imanlarını harikalara değil, hakikatlere dayandırmaları, gerçek imanın da ancak bu olduğu ihtar ediliyordu.

Bütün bunlar bir yana, hiç şüphesiz inkârcıların bu istekleri bir peygamberin - mu'cize olarak yapamayacağı şeyler değildir. Ancak şu kadar var ki, “Peygamber bunları yapmış olsa, müşrikler, ona ya, “sihirbaz” diyecekler ve yine ona inanmayacak yahut inanacaklar, fakat O'na bir takım İlâhî sıfatlar vereceklerdir. Bu iki hareket de İslâm'ın ruhuna aykırıdır. Bunun için Resul-i Ekrem, bu gibi talepleri reddetmişti.”⁸⁵ Nitekim inanmayanlar peygamberin mu'cizesini görünce kendisine “sihirbaz”; gaipten haber verdiği şey ortaya çıkınca bu sefer de “kâhin” dediler. Bu sebeple Kur'ân şöyle der: “*Sen Rabbinin nimeti sayesinde ne bir kâhin, ne de bir mecnun değilsin.*”

1.3.4.2.2. Mu'cize Vasıtasıyla İman

Peygamberler zamanında mu'cizelere ihtiyaç duymadan iman edenler olduğu gibi, ancak onları müşahede ettikten sonra iman edebilenler de vardır. Bunun yanında birçok mu'cizeyi gördüğü halde inanmayanlar da az değildir. Bütün bunlar, farklı yaratılış ve kabiliyetlerin bir neticesi olsa gerektir.

Hakikati görenler, her türlü ayeti, peygamberlerin şahsında görür, hiçbir zaman maddî mu'cize istemezler. Çünkü onlar için, hakikate mu'cizeler vasıtasıyla varılamaz. Nitekim *Hz.Hatice*, mu'cizeyi peygamberin şahsında görüyor ve: “Allah'a yemin ederim ki, O, seni hiçbir vakit mahzun etmez; vallahi sen, akrabanı gözetir, doğru söyler, herkesin mesuliyetini taşır, yoksula bakar, misafirini ağırlar ve

⁸⁴el-'Ankebût: 29/51; krş. eş-Şu'arâ': 26/197.

⁸⁵ Nedvî, a.g.e, III, s. 1347.

hak yolda olanlara yardım edersin,” diyordu.⁸⁶

Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Alî ve diğer ashâb-ı güzinden hiçbiri peygamberin (s.a.) doğruluğuna inanmak için harikulade bir hâdise görmek istemediler. Onlar, Hz. peygamberin örnek ahlâkından nasiplerini almışlardı.⁸⁷ *Herakliyus* bile, *Ebû Sufyân*’dan peygamberimizin doğruluğu, ibadeti ve dine daveti hakkında bilgi alınca⁸⁸ bu, kendisi için nübüvvetini tasdikte yeterli bir delil olmuştu. O, mu’cizeye ihtiyaç duymadı ve öğrendiklerinin hepsinin peygamberlik alâmetlerinden olduğunu bilmiş oldu.⁸⁹ *Necâşî*’nin durumu da bundan farksızdır.

Mu’cizeye ihtiyaç duymadan iman edenlerin yanında, mu’cize sebebiyle iman edenler de yok değildir. Bunlar ancak mu’cizeler sebebiyle peygamberlerini tasdik edebilmişlerdir. Onlar için bu mu’cizeler, hakikate ulaşma yolunda bir vasıta olmuştu.

Bir gün kadının biri seyahatinde, peygamberimizin parmaklarından su aktığını görmüş ve bu hâdiseyi kavmine haber vermişti. Bunun üzerine kabilesi müslüman olmuştu.⁹⁰ İranlılar tarafından mağlup edilen Bizanslıların (Rumlar) birkaç sene zarfında galip geleceklerini haber veren ayet⁹¹ tebliğ edilip de bu geleceğe ait hâdise gerçekleşince birçoklar Müslüman olmuştu⁹². Diğer taraftan, gösterilen mu’cizeler, imana istidadı olanların dışında diğer inkârcılar için dünyada ve ahirette Allah’ın azabını tatmalarına bir vesile olmaktadır. Zira müşahede ettikleri mu’cizeleri inkâr etmek suretiyle Allah’ın ikazına aldırış etmezler.

İsrâiloğullarının çoğu gösterilen mu’cizelere inanmadılar; Sâmirîn’in yaptığı buzağıya taptılar.⁹³ Yahudiler de Hz.İsa için: “Bu adam ancak cinlerin reisi

⁸⁶ Buhârî, *Bed’u’l-vahy*, 3; et-Tefsîr: 96/1; Menâkıbu’l-ensâr, 45; Müslim, el-İtmân, 252.

⁸⁷ Nedvî, a.g.e., III, 1093, 1319.

⁸⁸ Buhârî, *Bed’u’l-vahy*, 6; el-Cihâd, 102; Müslim, el-Cihâd, 73.

⁸⁹ İbn Haldûn, *Veliyuddin ‘Abdurrahman b. Muhammed (v.808/1406)*, Mukaddime, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, 1997, Mukaddime, cilt, II, s. 525.

⁹⁰ Buhârî, el-Menâkıb, 25; Nedvî, *Asr-ı Saâdet*, III, 1197.

⁹¹ Rûm; 30/47.

⁹² Nedvî, *Asr-ı Saadet*, III, 1197

⁹³ Taha:20/85-97

Bealzebul ile cinleri çıkarıyor,”⁹⁴ dediler ve inkâr ettiler. Münafıklar ise, peygamberimizin duası ile bir bulutun sadece müslüman askerler üzerine yağdığını gözleriyle görüp dururlarken, “yağmur, O’nun duası ile yağmadı; onu yıldızların tesiriyle biz yağdırdık.”⁹⁵ Dediler.

1.4. Mu’cize Çeşitleri

Değişik yönlerden ele aldığımız zaman, mu’cizenin çeşitli tasnifleriyle karşılaşırız. Nitekim birçok tasnif yapıla gelmiştir.⁹⁶ Biz, -konumuza uygunluğu sebebiyle- mu’cize’nin ortaya çıkış keyfiyeti açısından ele alarak tasnif etmek durumundayız. Bu açıdan baktığımız zaman genellikle mu’cizelerin iki kısımda incelendiğini görürüz.⁹⁷

1. *Manevî ve aklî mu’cize*: Peygamberin örnek ahlâkı, gaipten haber vermesi ve Kur’ân mu’cizesi.

2. *Maddî ve hissî mu’cize*: Ölülerini diriltme, ayı ikiye bölme, asâyı yılanı çevirme.

Çalışmamız içerisinde mu’cizeler bir açıdan hissi tecrübe yönü olan olaylar şeklinde değerlendirilmiştir. Böyle bir yaklaşım ise özellikle algı probleminin (modern epistemoloji çalışmalarında tecrübenin algısal bağlamda incelenmesinden dolayı), ele alınması gerekliliğini ortaya çıkardığı kanaatindeyiz. Meselenin algıyla ilişkilendirilmesi ise algıyı etkileyen faktörler (tecrübe, fiziksel faktörler, geçmiş yaşantılar, eğitim vb), algı yanımları, algının dile getirilmesinden kaynaklanan problemler gibi konuları gündeme getirmektedir. Bütün bu tartışmalar çerçevesinde mu’cizelerin (özellikle ‘yardım mu’cizeleri’ diye adlandırılan mü’minlere zor

⁹⁴ Matta, 12/24;(Markos,3/22; Luka, 11/15) bk. S. 100.

⁹⁵ Rıza, Reşit, Tefsirul- Menar, XI, 160.

⁹⁶ Gaye yönünden mu’cizeler: 1) Hidayet mu’cizeleri, 2) İlâhî yardım mu’cizeleri, 3) Helâk mu’cizeleri diye kısımlarına ayrılmaktadır. (Bk. Süleyman Nedvî, Asr-ı Saadet, III, 1364-1370.

⁹⁷ Harpûti, Tenkîhu’l-Kelâm, s. 239; Nedvî, Asr-ı Saadet, III, 1306-1344.

anlarda yardım etmek üzere bahşedilenlerin dini tecrübeye benzeştiği ve dini tecrübe kapsamında değerlendirilebileceği kanaatindeyiz.⁹⁸

İkinci kısımda mütalâa edilen maddî ve hissi mu'cizeler de mâhiyetleri bakımından ikiye ayrılır:⁹⁹

a) *Yalnızca Allah'ın kudreti dâhilinde bulunanlar*: Ölülerini diriltme, cansızları konuşurma vb. fiiller. Kulun bu nev'i işlerde hiçbir rolü yoktur ve dolayısıyla ne benzerlerini, ne de aynı cinsten bir işi yapması mümkün değildir. Çünkü bu tür işler kendi gücünün üstündedir. Ayrıca bunlar, âdetlerin hilâfına ortaya çıktıkları için bilinen tabiat kanunlarına ters düşmekte olup izahı güçtür.

b) *Kulun kudreti dâhilinde olanlar*: Meydana gelişleri, kulun kudreti dâhilinde kabul edilen bu çeşit mu'cizeler de “mu'tad” ve “gayr-i mu'tad” diye ikiye ayrılır:¹⁰⁰

1. Mu'tad olmayıp o işin sadece cinsi kulun kudreti dâhilinde kabul edilenler. Havada uçmak, su üstünde yürümek vb.

Aslında bu fiiller kulun kudreti dâhilinde değildir. Sadece kulun kudreti dâhilinde kabul edilmişlerdir, cinsleri yönündendir. Meselâ gücümüz nispetinde bir taş kaldırmayabiliriz, fakat büyük bir kayayı kaldıramayız. İşte bu iki fiil cins yönüyle aynıdır. Birincisi, mu'tad, ikincisi ise gayr-i mu'taddır. *Ebû Bekir Bâkılânî* (v. 403/1013), *Kâdî 'Abdulcebbar* (v. 415/1149), *Mâverdî* (v. 450/1058) bu mu'tad olmayan fiilleri de cins yönünden kulun kudreti dâhilinde kabul ederlerken¹⁰¹ *Bağdâdî* (v. 429/1037) ile *Ebu'l-Muîn Neseî* (v. 508/1115) buna karşı görüş beyan etmektedirler¹⁰²

2. Mu'tad olup her zaman yapa geldiğimiz ve kudretimiz dâhilinde olan fiiller.

⁹⁸Topaloğlu, Fatih, *Felsefi ve Teolojik Açıdan Mu'cize*, İstanbul 2011, s. 174.

⁹⁹Bâkılânî, *Beyân*, s. 14, 23; Kâdî 'Abdulcebbar, *Muğnî*, XV, 262-263, 266.

¹⁰⁰Bâkılânî, a.g.e., s. 23; Kâdî 'Abdulcebbar, *Muğnî*, XV, 262; Bağdâdî, a.g.e., I, 171-172; Mâverdî, a.g.e., s. 20.

¹⁰¹Bâkılânî, a.g.e., s. 14-23; Kâdî 'Abdulcebbar, *Muğnî*, XV, 214, Şerhu'l- Usûli'l-hamse, s. 569; Mâverdî, *A'lâmu'n-Nübuve*, s. 80.

¹⁰²Bağdâdî, a.g.e., I, s. 172.

Nübüvvet iddiası sırasında peygamberin kendisine delil olmak üzere, inkârcıların söz, hareket vb. işlerden menolunmaları bu kısma dâhildir. Hz. Zekeriya'nın, kendisine bir ayet olmak üzere üç gün sözden menedilmesi buna misal olarak verilebilir.

1.4.1. Aklî Mu'cize: Kur'an

Peygamberimizin mu'cizelerini böylece tasnif ettikten ve aralarında bazı mukayeseler yaptıktan sonra, onun en büyük mu'cizesi olan *Kur'ân-ı Kerîm mu'cizesinin mahiyetine* geçebiliriz. Kur'ân-ı Kerîm dışındaki mu'cizelerini de, bundan sonraki bahiste ele alacağız. Kur'ân'da zikri geçen ve sahîh hadîslerde rivâyet edilenler olmak üzere belli devreler dâhilinde anlatılmış olacaktır.

Daha önce de yeri geldikçe açıkladığımız üzere, Kur'ân'ın diğer maddî mu'cizelerden farklı ve üstün tarafları vardır. Kur'ân, her asra hitap eden ve bizzat varlığı ile müşahede olunarak çeşitli yönlerden herkese meydan okuyan bir mu'cizedir. Diğerleri ise, belirli bir zamana ve şahıslara hitap eden mu'cizelerdi. Bu bakımdan Kur'ân'ı Kerîm'in diğer maddî mu'cizelere nazaran farklı ve kıyas edilemez bir üstünlüğü vardır. O, her zaman için peygamberimizin nübüvvetine apaçık olarak delâlet eden dâimî bir mu'cizedir.

1.4.1.1. Kur'an'ın Mu'cize Oluşu

İslâm'ın en bâriz özelliklerinden birisi de hiç şüphesiz kişilerin hislerine değil, akıllarına hitap etmesidir. Kur'ân ayetlerinin birçoğunda "*Efelâ ta'kilûn!*" diye sona eren sayısız ifadeler bunun en kuvvetli delillerindendir. Bu sebeple Hz. peygamber, insanları doğru yola davet ederken hiçbir şekilde harikulade olaylara sarılmamış, onlardan medet ummamış, aksine onlara Allah'ın ayetlerini sunmaya çalışmıştır. Ancak ayetlerin inceliklerine vakıf olmayanlara da anlayacakları dilden birçok mu'cizeler göstermiştir.¹⁰³

¹⁰³Karadeniz, Osman, a.g.e, s. 174.

Peygamberimiz hidayet ayetlerini insanlara sunduğu vakit, onların büyüleyici i'câzı karşısında inanmayanlar, kendisine iftira etmeye ve böylece hakikatleri örtmeye çalıştılar. Kur'ân'ı kendisinin uydurduğunu hatta başkasından alıp öğrendiğini iddia ettiler.¹⁰⁴ Kur'ân'da bu husus şöyle ifade buyrulmaktadır: “*O kâfirler: Bu (Kur'ân) onun uydurduğu yalandan başka (bir şey) değildir. Bu hususta diğer bir zümre de, ona yardım etmiştir, dediler de muhakkak bir haksızlık ve tezyir (meydana) getirdiler.*”¹⁰⁵ “*Andolsun ki, biz onların: Bunu mutlaka bir beşer öğretiyor diyeceklerini biliyoruz. Haktan sapmak suretiyle kendisine nisbet edecekleri (o mefrûz kimse)nin lisânu (olsa olsa) a'cemî (olabilir, arabî değil) (Kur'ân'ın dili) ise (bütün fesahat ve belâgati ile) apaçık arapça bir dildir.*”¹⁰⁶ İnanmayanların kendi kendilerini yalanlayan bu asılsız iddia ve iftiraları sürüp gitti. Peygamberimize şâir, kâhin, sâhir ve mecnûn; Kur'ân'a da şiir, sihir ve kâhinin sözleri gözü ile baktılar. Fakat sözlerindeki çelişkileri fark edecek kadar düşünemediler.¹⁰⁷

1.4.1.2. Kur'ân'ın İ'caz Yönleri

Hz. Peygamberin Kur'ân'ı Kerîm'le bütün insanlara meydan okuduğu ve kendisine karşı çıkamamalarıyla gerçekten bir mu'cize olduğu, İslâm âlimlerinin ittifak ettiği bir husustur. Kelâmcılar arasında bu açıdan görüş ayrılığı yoktur; ancak Kur'ân'ın, hangi yönüyle insanları susturduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.¹⁰⁸

Şüphesiz Kur'ân, birçok yönüyle mu'cizedir. Bu sebeple onun, i'câzı ele alınırken, bütün yönleri göz önüne tutulmuş ve bu esasa göre değerlendirilmiştir. Neticede çeşitli i'câz yönleri ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹ Kâdî İyâd (v. 544/1149) bunlardan

¹⁰⁴Furkân: 25/4; Yûnus: 10/38; Hûd: 11/13; Nahl: 16/103; Sebe: 34/8; Hakka: 69/47; et-Tûr: 52/33.

¹⁰⁵Furkân: 25/4.

¹⁰⁶Nahl: 16/103

¹⁰⁷Yûnus: 10/2; Yâsîn: 36/69; Kalem: 68/51; Tûr: 52/29-30; Hakka: 69, 41-42.

¹⁰⁸Kâdî 'Âbdulcebbâr, el-Muğnî, XVI, 242.

¹⁰⁹el-Bâkîllânî, et-Temhid, s, 292.

en çok ileri sürülenlerini şöylece dört maddede toplamıştır.¹¹⁰

1. Cümle kuruluşunun güzel oluşu, kelimelerinin birbirleriyle iyi kaynaşması, veciz üslûbu, düzgün ifadeye sahip ve Arapların mu'tad belâgatini aşmış bulunuşu.

2. Hayret verici (şaşırtıcı) nazmı ve Arapların alışageldikleri nazm ve nesir tarzına benzemeyen görülmemiş üslûbu.

3. Gaipten ve henüz vuku bulmamış hâdiselerden haber vermesi.

4. Geçmiş zamanlardan, eski millet ve şeriatlardan haber vermesi.

Çoğunlukla âlimler, Kur'ân'ın i'câzı konusunda, fesâhat ve belâgatı; bazıları gaipten haber vermeyi; bazı mu'tezilîler ise sadece nazmı esas alırlar. Ancak, hepsini birden ele alıp değerlendirmek en isabetli olanıdır.¹¹¹

Bunların dışında kabul edilen önemli bazı i'câz yönlerini de yukarıdaki dört maddeye ilâveten şöylece sıralayabiliriz:

1. İhtilâf ve tenakuzlardan uzak bulunması.

2. Mana yönünden sağlamlığı ve akim hükümlerine uygunluğu.

3. İlmî gerçekleri, hüküm ve maslahatlarla ilgili hakikatleri içine alması.

4. Kıyamete kadar değiştirilemeden baki kalacağı.

5. Okuma yazması olmayan, geçmiş kitapları bilmeyen ümmî bir peygamberin elinde zuhur etmesi.

6. Kolayca öğrenilmesi ve ezberlenmesi.¹¹²

Kur'ân-ı Kerîm'in bu i'câz vecihleri üzerinde olduğu gibi, onun insanları nasıl bir şekilde âciz bıraktığı hususunda da kelâmcılar arasında ihtilâf vardır. Ekserisine göre, Kur'ân'ın bütün bu özellikleri, beşer kudretinin üstündedir. Ölüyü diriltme vb. mu'cizelerde olduğu gibi hiçbir kimse Kur'ân'ın fesâhat ve belâgatına, daha doğrusu onun benzerini ortaya koymaya kadir değildir. Doğru olan da bu görüştür; zira insan

¹¹⁰ el-Bâkılânî, İ'câzu'l-Kur'an, 33 vd; el-Cürçânî, a.g.e., III, 191-192; Kâdî 'Iyâd, a.g.e., I, 217-229;

¹¹¹ et-Teftâzânî, a.g.e., II, 135; Nedvî, a.g.e., IV, 1564.

¹¹² Kadi 'Iyad, a.g.e, s. 1236.

sözü olmadığı için kulların kudretleri dışında bulunduğu ortaya çıkmıştır.¹¹³

Bâkılânî, bu konuda şu görüştedir: Belâgat ve fesahat, Arap ediplerin kudretleri dâhilinde olmakla beraber Kur’ân’ın benzerini ortaya koymada âciz kalmışlardır. Eğer kudretleri, Kur’ân’ın belâgat ve fesâhati derecesine yükselebilseydi, o takdirde onlar harp ile uğraşmazlar; harbe rağmen onun benzerini ortaya koymaya çalışırlardı.¹¹⁴ Binaenaleyh onlar bu işten âciz kaldılar; Kur’ân’ın benzerini ortaya koyma gücünü kendilerinde bulamadılar. Yoksa Allah Teâlâ onları bu işten menetmiş veya onlara engel olmuş değildir. Aksi halde, Kur’ân’a muaraza mümkün olsaydı ve “sarfe” buna bir engel teşkil etseydi, o takdirde de sözün (Kur’ân) kendisi değil, menetme (sarfe) mu’cize olmuş; böylece o sözde başkasına karşı bir fazilet bulunmamış olurdu. Ayrıca, şayet Araplar, bu işten menedilmiş olsalardı, Allah’ın Kur’ânı eşsiz bir nazm ve büyüleyici fesâhat üzere göndermesine hâcet kalmazdı. Öyle ise bu iddia da bâtıldır.¹¹⁵

Kâdî Abdulcebbar (v. 415/1025) da bu “sarfe” görüşünde olanları şöyle tenkid eder: Bir kere insanlar, Kur’ân’ın benzerini getirme hususunda fasîh ve belîğ kelâmdan menedilmediler. Aksi halde normal sözden de menedilmeleri gerekirdi. Bu iddia doğru olamaz; şayet doğru olsaydı, Kur’ân’ın değil, insanların menedilmeleri mu’cize olması gerekirdi. Böylece de Kur’ân’ın hiçbir özelliği kalmazdı. Nitekim bu iddia, şu vb. âyetlerin ifa ettiği mânaya da uygun düşmemektedir. “*Andolsun, ins u cin şu Kur’ân’ının benzerini (meydana) getirmeleri için bir araya toplansa yekdiğerine yardımcı da olsalar, yine onun benzerini yerine getiremezler.*”¹¹⁶ Apaçıktır ki bir topluluk için -herhangi bir şeyi yapmaları imkânsız olduğu halde- “bazısı bazısına yardımcı olsun!” diye söylenmez. Çünkü yardımlaşma, kudretin var olmasıyla mümkündür. Acz ve menedilme halinde söz konusu olmaz.¹¹⁷

¹¹³ Ed-Darimi, er-Red ‘ale’l-Cehmiye, s. 86.

¹¹⁴ el-Bâkılânî, el-Beyân, s. 28.

¹¹⁵ el-Bâkılânî, İ’câzu’l-Kur’ân, s. 29-30.

¹¹⁶ el-İsrâ: 17/88

¹¹⁷ Karadeniz, a.g.e., s.210.

1.4.1.3. Kur'an'ın Meydan Okuyuşu

Kur'ân, inanmayanların bütün bu iftiralarını zikretmekte ve onların bu asılsız sözlerini aklî ve İlmî bir şekilde reddetmektedir. Ancak buna rağmen onlar, iftiralarına devam ettiler. Neticede Kur'ân, tehdî ayetleriyle onlara meydan okudu ve benzerini getirmelerini istedi: “Öyle ise onlar da, eğer doğru söyleyenlerse, onun gibi (velev uydurma) bir söz getirsinler!”¹¹⁸ Sonra, “And olsun, ins u cin şu Kur'ân'ın benzerini meydana getirmeleri için bir araya toplansa, yekdiğerine yardımcı da olsalar, yine onun benzerini getiremezler.”¹¹⁹ Daha sonra, “O halde haydi siz de onun gibi on sure getirin düzme ve uyduma olarak. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa (kime güveniyorsanız) onları da (yardıma) çağırın, eğer (iddianızda) doğrucular iseniz.”¹²⁰ Ve yine, “Öyle ise, eğer (iddianızda) doğru söyleyiciler iseniz siz de onun benzeri bir sure (meydana) getirin. (Bu hususta) Allah'tan başka gücünüzün yettiği (güvendiğiniz) kim varsa onları da (yardıma) çağırın!”¹²¹ Diye tedricen meydan okundu. Fakat hiçbir cevâp gelmedi; sustular; sanki dilleri tutulmuştu! Onlar halâ, “İştittik. Eğer dilersek biz de elbet bunun benzerini söyleriz! Bu, eskilerin masallarından başka (bir şey) değildir!”¹²²Söyleyedursunlar!

İşte böylece Kur'ân, kendisine has özellikleriyle meşhur Arap şâir ve edebiyatçıları susturmuştu. Onlardan hiçbir kimse de böyle bir şeyi başaramamış ve benzerini getirememişlerdi.¹²³ Şayet onlar, benzerini getirebilselerdi, muhakkak onu ortaya çıkarırlar ve bize kadar da nakledile gelirdi. Çünkü İslâm'a olan aşırı düşmanlıkları bunu gerektiriyordu. Bu bakımdan Kur'ân'ın benzerini getirmeye kudretleri vardı; fakat karşı çıkmayı denemediler yani bu işi terk ettiler veya yapmışlardı; lâkin bize ulaşmadı, diye iddia edilemez. Eğer Kur'anın benzerini

¹¹⁸ Tur: 52/34

¹¹⁹ İsrâ: 17/88.

¹²⁰ Hûd: 11/13.

¹²¹ Yûnûs: 10/38; (Bakara: 2/23).

¹²² el-Enfâl: 8/31.

¹²³ Kur'ân-ı Kerîm'in benzerini getirme hususunda, yalancı peygamberlik iddia edenler ve diğer bazı edebiyatçılar tarafından çalışmalar yapılmıştır. Ancak, bütün bu çalışmalar bir sonuç vermemiştir.

getirmek mümkün olsaydı bir iki satırla Kuranın benzerini getirip kur'anın davasını çürütmek varken, en tehlikeli en zor savaş yolunu seçmezlerdi. Çünkü Arap milleti hangi yolun daha kolay, kazançlı ve hangi yolun daha zor ve tehlikeli olduğunu fark edecek kadar zeki ve siyasidir. Demek, Kur'an'a benzerini getirmekle muaraza edemeyeceklerini anlayınca mecburen canlarını malların tehlikeye atarak savaş yolunu tercih etmek zorunda kalmışlardı. Yani dilleriyle karşı koyamayacaklarını anlayınca kılıçlarına sarılmışlar; Kur'an'ı bu yolla ortadan kaldırmayı hedef almışlardı. Binaenaleyh, harp ve mücadele ile uğraştıkları için Kur'an'a karşı koymaya vakit ve fırsat bulamadılar gibi bir iddia da zikredilen hususlardan dolayı tutarsızdır. Onların Kur'an için bazan, "sihir"; bazan "şiiir"; bazan da "evvelkilerin masalları"dır diye hükmetmeleri, hayret ve şaşkınlıklarının bir neticesidir.

1.4.2. Hissi Mu'cize

1.4.2.1. Kur'anda Zikredilen Peygamberler ve Hissi Mu'cizeleri

Kur'an-ı Kerim'i incelediğimiz vakit, orada adı geçen peygamberlerin hepsinde mu'cizelerden söz edilmediğini görürüz. Ayrıca bazılarının mu'cizeleri geniş olarak anlatılmakta iken diğer bazılarının hiçbir mu'cizesinden bahsedilmiyor. Bunun yanında, Kur'an'da adı geçen mu'cizelerin bir kısmı, inanmayanları doğru yola çevirmek, aksi halde azgınlıkları sebebiyle helâk etmek için verilmiştir. Diğer bir kısmı da peygamberlere ve inananlara bir mükâfat olarak verilmiş ihsan ve lutuf kabilindedir. Kur'an-ı Kerim, kendilerini doğru yola çekmek gayesiyle gösterilmiş mu'cizelere rağmen isyan eden, azgınlıklarında son derece yükselen nice kavimlerin helâk oluşlarını bir ibret levhası gibi gözler önüne sermektedir.

Nûh (a.s.) kavminin tûfânla;¹²⁴ *Hûd* (a.s.) kavminin (*'Ad*) şiddetli bir fırtına ile;¹²⁵ *Sâlih* (a.s.) kavminin (*Semûd*) korkunç bir yer sarsıntısı ve gürültüsü ile;¹²⁶ *Lût* (a.s.) kavminin taş yağdıran bir fırtına ile;¹²⁷ *Şuayb* (a.s.) kavminin (*Medyen halkı*) de

¹²⁴ Hûd: 11, 32-48; el-Furkân: 25/637; el-Ankebût: 29/14-15; el-Kamer: 54, 11-15.

¹²⁵ Hûd: 11, 50-58; ez-Zâriyat: 51/41-42; el-Kamer: 54/18-31; el-Hakka:69/6-7

¹²⁶ Hûd: 11/61-68; el-A'râf: 7/77-78; el-Hakka: 69-5.

¹²⁷ ez-Zâriyat: 51/33-37; el-Kamer: 54/33-34.

zelzele ve ateşle¹²⁸ yok edilişleri, hep nankörlüklerinin bir karşılığı olarak vuku bulmuş birer ibret sahnesidir.

Diğer taraftan Hz. *İbrâhim*'in ateşe atılıp yanmaması;¹²⁹ hanımının (*Sâre*) ve kendisinin yaşlılığına rağmen *İshâk* (a.s.)'la müjdelenmeleri;¹³⁰ Hz. *Ya'kûb*'un Mısır'da bulunan oğlu *Yûsuf* (a.s.)'un kokusunu hissetmesi;¹³¹ gömleğini yüzüne sürmekle gözlerinin açılması;¹³² Hz. *Dâvûd*'a -kendisiyle tesbih etsinler diye dağların ve kuşların bağlı kılınması;¹³³ demiri yumuşatma ve zırh sanatının verilmesi;¹³⁴ Hz. *Süleyman*'a mantıkuttayr;¹³⁵ karınca ve kuşlarla (*Hüdhüd*) konuşma yeteneğinin verilmesi;¹³⁶ rüzgâr, cin ve şeytanların emrine verilmesi;¹³⁷ erimiş bakır madeninin kendisine sel gibi akıtılması;¹³⁸ Hz. *Eyyûb*'un sabır ve şükrü ile ağır bir hastalıktan kurtulması;¹³⁹ ayağı ile yere vurup kendisi için suyun çıkması;¹⁴⁰ Hz. *Yûnus*'un balık tarafından yutulup sahile bırakılması;¹⁴¹ sahilde hasta iken gölgelenmesi için âniden bir ağacın bitmesi;¹⁴² Hz. *Zekeriyâ*'nm ihtiyarlığı ve hanımının da kısırlığı halinde *Yahyâ* (a.s.) müjdelenmesi¹⁴³ gibi hâdiseler ise hep, Allah'ın peygamberlerine bir lutufu ve nusreti cümlesindedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de en çok sözü edilen peygamberlerden Hz. *Mûsâ* ile Hz. *İsa'*nın mu'cizeleri etraflıca anlatılmaktadır. Bundan dolayı onları ayrıca zikretmekte fayda vardır. Daha sonra da peygamberimizin Kur'ân'da zikredilen mu'cizelerine işaret edilecektir.

¹²⁸el-A'râf: 7/91; Hüd: 11/94; eş-Şu'arâ: 26/187-190; el-'Ankebut: 29/37.

¹²⁹el-Enbiyâ: 21/69; el-'Ankebût: 29/24; es-Saffât: 37/97.

¹³⁰Hüd: 11/71-72; ez-Zâriyât: 51/28-29.

¹³¹Yûsuf: 12/94-95.

¹³²Yusuf:12/93-96.

¹³³el-Enbiyâ: 21/79;Sebe: 34/10.

¹³⁴el-Enbiyâ: 21/80; Sebe: 34/10-11.

¹³⁵en-Neml: 27/16.

¹³⁶en-Neml: 27/18-19; 20-28.

¹³⁷el-Enbiyâ: 21/81-82; en-Neml: 27/17; Sebe: 34/12-13; Sâd: 38/36-37.

¹³⁸Sebe: 34/12.

¹³⁹el-Enbiyâ: 21/83-84.

¹⁴⁰Sâd: 38/42.

¹⁴¹el-Enbiyâ: 21/87-88.

¹⁴²es-Saffât: 37/142-146.

¹⁴³Âl-i İmrân: 3/38-40; Meryem: 19/5-11; el-Enbiyâ: 21/89-90.

1.4.2.1.1.Hz. Mûsâ'nın Mu'cizeleri:

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Mûsâ'nın Firvun'a ve kavmine karşı gösterdiği “dokuz âyet” ten bahseder: “Andolsun ki biz Mûsâ'ya açık açık dokuz âyet verdik..” Bu mu'cizeler sırasıyla, *asânın yılan-ejderha oluşu*,¹⁴⁴ *yed-i beyzâ* (beyaz el),¹⁴⁵ *sînîn* (yıllarca süren kuraklık ve mahsul kıtlığı),¹⁴⁶ *tûfân*, *çekirge* (cerâd), *haşerât* (kummel), *kurbağalar* (dafadi'), *kan*(dem)¹⁴⁷ ve *denizin yarılması* (bahr)¹⁴⁸ mu'cizeleridir. Firavun ve kavmi, asâ ve yed-i beyzâ mu'cizeleri karşısında îmân etmeyince, sırasıyla kendilerine diğer helâk ayetleri verilmiştir.

Hz. Mûsâ, kavmi ile denizi geçtikten ve Firavun'un zulmünden kurtulduktan sonra Tîh çölüne vardılar. Orada Allah'ın birçok ihsanları ile karşılaştılar. Hz. Mûsâ, asâsı ile taş vurdular; oniki pınar çıkıverdi,¹⁴⁹ yesinler diye gökten kudret helvası ve bildircin yağdı¹⁵⁰ ve bulut onlara gölge etti.¹⁵¹ Bütün bunlar Allah'ın kendilerinin bir lütfüdür.

1.4.2.1.2. Hz. İsâ' nın Mu'cizeleri

Âyette, “Meryem'in oğlu İsâ'ya o beyyineleri (açık âyetleri, burhanları, mu'cizeleri) biz verdik ve O'nu Rûhu'l-kudus (Cebrâil) ile destekledik.”¹⁵² Buyrulmaktadır.

Hz. İsâ'nın doğumu bir mu'cizedir. Babasız olarak Meryem vâlideden dünyaya geldi.¹⁵³ O'nun bu hali Allah indinde Âdem' (a.s.)in hali gibidir. Arada hiçbir fark yoktur.¹⁵⁴ Beşikte iken konuşması,¹⁵⁵ çamurdan kuş sûreti yaparak canlanması,

¹⁴⁴ A'râf: 7/107-117; Tâ-hâ: 20/20-21; eş-Şu'arâ: 26/32.

¹⁴⁵ A'râf: 7/108; Tâ-hâ: 20/22; eş-Şu'arâ: 26/33; en-Neml: 27/12.

¹⁴⁶ A'râf: 7/130.

¹⁴⁷ A'râf: 7/133.

¹⁴⁸ Tâ-hâ: 20/77; eş-Şu'arâ: 26/63.

¹⁴⁹ Bakara: 2/60; el-A'râf: 7/160.

¹⁵⁰ A'râf: 7/160; Tâ-hâ: 20/80.

¹⁵¹ A'râf: 7/160.

¹⁵² Bakara: 2/253; el-Mâide: 5/110.

¹⁵³ Meryem: 19/16-23.

¹⁵⁴ Âl-i İmrân: 3/59.

körleri ve abraşı iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi,¹⁵⁶ evlerde yenilen ve biriktirilenleri haber vermesi,¹⁵⁷ gökten sofrayı indirmesi¹⁵⁸ gibi mu'cizeler, Hz. İsa'nın hak peygamber olduğuna delâlet etmektedir. Hz. İsa'nın, Yahudilerin elinden kurtarılışı ve Allah'a yükseltilişi (ref') de ayrıca bir mu'cizedir.¹⁵⁹

1.4.2.2. Kur'ân'da Hz. Muhammedin Hissi Mu'cizelerinin Mevcudiyeti Tartışması

Daha önce belirttiğimiz gibi, peygamber efendimizin Kur'ân'dan başka mu'cizesi bulunmadığı iddialarına raslamaktayız. Bazıları (*mu'tezile* mezhebi ve *İbn Rüşd*, *Reşid Rıza* vb. âlimler), peygamberimizin Kur'ân'dan başka mu'cizelerini de kabul etmekle beraber, nübüvvetin doğruluğuna (*sıdk-ı nübüvvet*) delâletini uygun görmezler. Diğer bazıları ise, Hz. Peygamberin mu'cizesi sadece Kur'ân'dır; ondan başka mu'cizesi yoktur, tarzında düşünürler.

Birinci iddia, her ne kadar münakaşa götürür mahiyette ise de, ikinci iddianın asılsız olduğundan şüphe edilemez. Aşağıda delilleriyle ortaya koyacağımız gibi böyle asılsız bir iddiada bulunmak, en azından, Kur'ân'ı anlamamak ve sahîh hadîsleri hafife almaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de ve sahîh hadîs kitaplarında peygamberimize ait birçok mu'cizeden bahsedilmiştir. Bu bakımdan, sadece bazı âyetlerin zâhirî mânasına istinad ederek bu konuda kesin bir hükme varmak işin hakikatini kavrayamamaktır.¹⁶⁰

Kur'ân-ı Kerîm'i incelediğimiz zaman görürüz ki bütün bu iddialar, gerçekten uzak görüşler olduğunu anlamaktayız. Çünkü Kur'ân'ın birçok âyetlerinden anlıyoruz ki peygamberimiz mu'cize göstermiştir. “Kur'ân-ı Kerîm”i okuduğumuz zaman kâfirlerin Resûl-i Ekrem'e, “*kâhin*” ve “*sâhir*” dediklerini;¹⁶¹ Kur'ân'a karşı

¹⁵⁵ Âl-i İmrân: 3/46; el-Mâide: 5/110; Meryem: 19/30.

¹⁵⁶ Âl-i İmrân: 3/49; el-Mâide: 5/110.

¹⁵⁷ Âl-i İmrân: 3/49.

¹⁵⁸ Mâide: 5/112-115.

¹⁵⁹ Nisâ; 4/157-158.

¹⁶⁰ Karadeniz, a.g.e, s. 216-217.

¹⁶¹ et-Tûr: 52/29; el-Hâkka: 69/42.

da “sihir”dir¹⁶² diyerek ondan yüz çevirdiklerini görüyoruz. Arabistan’da “kâhin” gaybı haber veren insana denir. “Sâhir” ise, acaib ve garaib yapan adama denir. Şayet Resûl-i Ekrem gaibten haber vermemiş, acaib ve garaib göstermemiş olsa idi, müşriklerin ona (s.a.) sâhir demelerine mahal kalmazdı.”¹⁶³ Şu âyet açıkça bu hususa işaret etmektedir: “*Bir mu’cize gördükleri vakit (onu) eğlenceye tutarlar.*¹⁶⁴

Bundan başka, Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberimizin birçok mu’cizesinden örnekler verilmektedir. Hadîs-i şeriflerde de sağlam senedlerle rivâyet edilmiş sayısız peygamberlik alâmetlerinden bahsedilmiştir. Bunlardan bir kısmı o kadar meşhur yollarla nakledilmişlerdir ki bu hususta İslâm âlimlerinin zihinlerinde herhangi bir şüphe belirmemiştir.

Bundan sonra sırasıyla, peygamberimizin Kur’ân ve hadîslerdeki mu’cizelerinden örnekler verecek ve böylece bu iddiaların asılsızlığını apaçık olarak ortaya koyacağız.

1.4.2.2.1. Kur’an’da Hz. Muhammed’in Zikredilen Hissi Mu’cizeleri

Peygamber efendimizin hadîslerde olduğu gibi, Kur’ân-ı Kerîm’de de pek çok mu’cizeleri vardır. Ancak Kur’ân’da zikri geçen mu’cizeleri, diğer peygamberler kadar açık olarak zikredilmemektedir. Fakat bu, O’nun hiçbir zaman mu’cize göstermediği mânasına gelmez. Daha önce de açıkladığımız gibi, peygamberimizin Kur’ân’dan başka mu’cizesi yoktur; buna bizzat Kur’ân’ın kendisi de şahadet etmektedir, gibi asılsız iddiaların varlığı sebebiyle Kur’ân’da adı geçen mu’cizelerden bir kaçını zikretmemiz gerekir. Fakat bütün bu mu’cizeleri teker teker ele alıp etraflıca izah etmek, tezimizin hacmini aşacağı için bazılarını ancak ismen yer verebilmiş bulunuyoruz.

¹⁶²es-Saffât: 37/15; ez-Zuhruf: 43/30; el-Ahkâf: 46/7; el-Enbiyâ: 2163, Yûnus: 10/2; es-Sâf: 61/6.

¹⁶³Nedvî, Asr-ı Saâdet, IV, 1558-1559.

¹⁶⁴es-Saffat: 37/14.

İnşikâk-ı Kamer: Âyette: “*Sâat (kıyamet) yaklaştı. Ay (ikiye) ayrıldı.*”¹⁶⁵ diye buyrulmaktadır. Anlaşıyor ki ay, Hz. Peygamber zamanında bölündü. Sahîh hadisler de bu hususa açıkça işaret etmektedir. Ayetin devamında da, “*Onlar bir mu’cize görseler yüz çevirirler ve: devamlı bir büyüdür, derler (peygamberi) tekzib ettiler.*”¹⁶⁶ buyrulur.

Bu bakımdan, ay yarılmadı, kıyamete yakın vuku bulacak bir hâdisedir. Çünkü etraftan diğer insanlarca müşahede edilmedi, gibi bir iddiada bulunmak yersizdir. Ayrıca rivayetlerde etraftan gelenlerin de bu olaya şahid oldukları açıklanmaktadır. Bu sebeple, ay’ın gerçekte iki parçaya ayrılmadığını, sadece öyle gösterildiğini ileri sürmek de doğru değildir.

İsrâ ve Mi’râc: Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Kulunu (Muhammed s.a.’i) bir gece Mescid-i Haram’dan (alıp) Mescid-i Aksa ya kadar götürün (Allah Taala her türlü nakısalardan) münezzehdir...*”¹⁶⁷ İsrâ ve mi’râc hâdisesi ayrıca, çok sayıda sahâbe tarafından da meşhur rivâyetlerle nakledilmiştir. Böylece Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya kadar, kitapla, oradan da, Allah’ın dilediği yüksek makamlara çıkması sünnet ve icmâ ile sâbit olmuştur.¹⁶⁸ Yalnız, isrâ ve mi’râcın keyfiyetinde ihtilâf edilmiştir. Çoğunluğun kabul ettiği, uyanıkken rûh ve cesedle vukû bulunduğu. Ancak, ruhen ve uykuda iken vukû bulunduğunu ileri sürenler de vardır. Bütün bu ihtilâflara rağmen inkâr edilmemiştir.¹⁶⁹ Yalnız bazıları, bu farklı rivâyetler sebebiyle isrâ’nın iki defa vâki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre birisi uykuda, diğeri uyanıkken vuku bulmuştur. Doğrusu bir defa vâki olduğudur.¹⁷⁰

Rumların gâlip geleceğini haber verme: “*Rumlar mağlup oldu. Yakın bir yerde. Hâlbuki onlar bu yenilmelerinin ardından gâlib olacaklardır. Birkaç yıl için-*

¹⁶⁵ Kamer: 37/14.

¹⁶⁶ Kamer: 54/2-3.

¹⁶⁷ İsrâ: 17/1.

¹⁶⁸ Kâdî ‘Abdulcebbâr, a.g.e., I, 46-52.;et-Taftazani, Şerhul Makasîd, II, 142.

¹⁶⁹ Karadeniz,a.g.e., s.216-217. 169.

¹⁷⁰ İbn Kesîr, ‘İmaduddin İsmail b.Ömer (v. 774/1373), Tefsiru’l-Kur’anil-Azim, Beyrut, 1388,

III, 22; el-Kastallânî, a.g.e, II, s. 2-4.

de.¹⁷¹ Ayette ifade edildiği bir yana, hâdisenin vuku bulduğuna ve daha sonra Rumların galib geldiğine işaret eden hadîsler vardı.¹⁷² Ayrıca târih de bu olaya şahadet etmektedir. Peygamberimizin Kur’ân-ı Kerîm’de işaret edilen birçok mu’cizesi vardır. Bunların arasından şunları sayabiliriz: *Şerh-i sadr* (göğsünüin açılması)¹⁷³ *düşmanlarından korunması*, *Bedir’deki alâmetler*,¹⁷⁴ *Mekke’nin fethi müjdesi*¹⁷⁵ gibi birçok mu’cizesine işaret edilmektedir.

1.4.2.3. Hz. Muhammed (s.a.v)’in Hadislerde Geçen Hissi Mu’cizeleri

Resûl-i Ekrem’in nübüvvet öncesi ve sonrası alâmetlerinden meşhur olan bazılarını, hayatının belirli devrelerinde ortaya çıkış sırasına göre şöylece ele alabiliriz.

1.4.2.3.1. Mu’cize Olmadıkları Halde “Peygamberlikten Önce” İrhasat Türünden Görülen Harikulade Olaylar

Doğumundan önce: Peygamberimiz dünyaya gelmeden evvel, birçok Ehl-i Kitâb, kendi kitaplarındaki haberlere dayanarak O’nun ismini, sıfatlarını, ümmetiyle beraber özelliklerini haber vermişlerdir.

Kitâb-ı Mukaddes’te Hz. peygambere işaret eden birçok ayete rastlamaktayız. *Tevrat’taki*, “..Rab Sînâ’dan geldi, ve onlara Sâir’den doğdu, Paran dağından parladı.”¹⁷⁶ âyetinde geçen “Paran”, Hicâz’da bir dağın adıdır.¹⁷⁷ Bu ve “*Onlar için kardeşleri arasında senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim her şeyi onlara söyleyecek.*”¹⁷⁸ âyeti apaçık olarak peygamberimize işaret etmektedir.

¹⁷¹Rum:30/1-4.

¹⁷²Timizi, Tefsirul Kur’an: 30/31.

¹⁷³İnşirah:94/1.

¹⁷⁴Âl-i İmrân: 3/13, 154; el-Enfâl: 8/43-44; el-Kamer: 54/45.

¹⁷⁵Kasas: 28/35; es-Sâf: 61/13; el-Feth: 48/27.

¹⁷⁶Tesniye, 33/2

¹⁷⁷Âsim Efendi, Okyanus, IV, 714; Tevrat’ın Hz. İsmâîl hakkında “Ve Paran çölünde oturdu” (Tekvin, 21/21) âyeti bunu açıkça ifade eder.

¹⁷⁸Tesniye, 18/18, (krş. Resullerin İşleri, 7/37) Bilindiği gibi İsrâiloğullarının kardeşleri İsmâîl oğullandır. İsrâîl, Hz. Ya’kûb’un lâkabıdır; Ya’kûb (a.s.) da Hz. İsmâîl’in kardeşi İshâk’ın oğludur.

İncil'e gelince, orada Hz. İsa'dan sonra "Paraklit" adında bir peygamberin geleceği müjdelenmiş, bu isimle gelecek olan şanlı peygamberin "tesellici", "yardımcı" ve "destekleyici" olacağı ve her şeyi bileceği haber verilmiştir: "Eğer beni seviyorsanız, emirlerimi tutarsanız. Ben de babaya yalvaracağım ve size başka bir Tesellici (Paraklit-Parâklitos) hakikat ruhunu (L'Esprit de Verite-L'Esprit de consolateur) verecektir."¹⁷⁹

Doğduğu gece: Peygamberimiz doğduğu gece, annesi ve ebeleri bulunan *Osman b. Ebi'l-'As* ve *Abdurrahman b. 'Avf*'in anneleri, *Abdulmuttalib*'in kızı *Safiye* ve diğerleri, birçok alâmetin zuhur ettiğini görmüşlerdir.¹⁸⁰ Diğer taraftan, Fâris'in (mecûsiler) bin yıldan beri yanmakta olan ateşi sönmüş, Acem Meliki *Kisrâ*'nın sarayları salanmış, Sâve gölünün suyu çekilmiş, Ka'be deki putlar yere yıkılmıştır.¹⁸¹ Bunun gibi birçok meşhur rivayetler vardır.

1.4.2.3.2. Mu'cize Olarak "Peygamberlikten Sonra" Görülen Harikulade Olaylar

Peygamberimizin nübüvvet sonrası pek çok mu'cizeleri rivâyet edilmiş ve meşhur olmuştur. Bunlar o kadar çoktur ki, hepsini burada saymak ve anlatmak tezimizin hacmi dışındadır. Bu sebeple, bunlardan en çok duyulan ve yaygın olanlardan bir kaçını zikretmekle yetineceğiz. Bu mu'cizelerden, Kur'ân'da zikredilenlerin dışında şunları sayabiliriz:

Kütükten inleme sesinin duyulması,¹⁸² dağların ve ağaçların selâm vermesi,¹⁸³ dağların yerinden oynaması,¹⁸⁴ parmaklarından suyun akması,¹⁸⁵ az yemeğin çoğalması,¹⁸⁶ hastaları şifaya kavuşturması, duâlarının kabul edilmesi, geçmiş ve gelecekte haber vermesi vb. mu'cizeler, O'nun meşhur mu'cizeleri arasından sadece

¹⁷⁹ Yuhanna, 14/15-16; (krş. 14/26; 15/26; 16/7-8; 12-14).

¹⁸⁰ İbn Hişâm, a.g.e., I, 174-175; İbnu'l-Esîr, a.g.e., 1,459.

¹⁸¹ Kâdî 'Iyâd, a.g.e., I, 305; İbn Kesîr, es-Sîre, I, 215.

¹⁸² Buhârî, el-Menâkıb, 25; et-Tirmizî, el-Menâkıb, 6.

¹⁸³ Tinnizî, el-Menâkıb, 5,6.

¹⁸⁴ Buhârî, Fedâilu's-şahâbe, 5,7.

¹⁸⁵ Buhârî, el-Menâkıb, 25; Müslim, el-Fedâil, 4, 5, 6.

¹⁸⁶ Buhârî, el-Menâkıb, 25.

bir kaçıdır.

1.4.2.3.3. Hissi Mu'cizelerin Geçtiği Hadisleri Rivayetler Açısından Değerlendirme

Peygamberimizin, Kur'ân-ı Kerîm dışında, sahîh rivâyetlerle nakledile gelen birçok mu'cizesi vardır. Fakat bunların hepsi rivâyet bakımından eşit değeri hâiz değildir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi tevâtür derecesine de ulaşamamaktadırlar.

İşte bu sahîh rivâyetlerle peygamberimizden bize kadar ulaşan birçok mu'cize vardır. Bunlar mu'teber hadis kitaplarında -dağınık yerlerde- çeşitli vesilelerle zikredilmişlerdir. Binaenaleyh, "Sahîh olan hadîslerin bu konuda verdikleri haberler, tarihi olaylardan ibarettir ve bu mu'cizelere inanmak mecburiyeti vardır."¹⁸⁷ Şu kadar var ki, bu rivâyetlerin hepsi ayrı ayrı mütalâa edildiklerinde âhâd yollarla nakledilmiş olarak karşımıza çıkarlar. Yalnız bu mu'cizelerin âhâd yollarla rivâyet edilmiş olmaları, onların kesinlikle sahîh olmadıklarına delâlet etmez. Zira bu rivâyet yoluyla tespit edilen aynı veya farklı cinsten rivâyetler bir araya getirildikleri ve bütünüyle değerlendirildikleri zaman, mutlak mânada mu'cizelerin vuku bulması açısından meşhur, hatta tevâtür derecesine ulaşabilmektedir. Yani bu âhâd nakillerin müşterek noktası, mutlak manada mu'cizeyi meşhur veya ma'nen mütevâtir bir dereceye çıkarmaktadır. Bu durumda peygamberimizden rivayet edilen bazı mu'cizeler, sika râvîler silsilesiyle muhaddislerce çeşitli kitaplarda zikredilmiş olmaları sebebiyle sıhhat ifade ederler.

Kâdî, Kur'ân-ı Kerîm'den başka mu'cizeleri zarûrî olarak bilinenler ve istidlâl yoluyla bilinenler olarak iki kısma ayırmaktadır. Örneğin çok sayıda insanın az miktarda yemekle doyması, ağacın Hz. Peygamber çağırdığı zaman icabet etmesi ve sonra kendi yerine dönmesi, elindeki taşların tespîh etmesi, hutbe okuduğu zaman kütüğün inlemesi gibi mu'cizeler zarûrî olarak bilinenlere aittir. Kâdî, muhbirlerin sayısının belli bir sayıya ulaştığı, zarûrî bilgi haber verdikleri zaman onların

¹⁸⁷Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 124.

haberlerinin ilim ifade edeceğini, bunların dışındaki şart ve vasıflarla muteber olmadığını söylemektedir. Fakat nübüvvete delil oluş açısından Kâdî tarafından vazî delil (söz veya üzerinde uzlaşmaya varılmış bir fiille olmak üzere belli anlamlar içeren mâna ve fiillerin delaleti) olarak nitelendirmektedir. Allah'ın kasdının ancak istidlâlî olarak bilinebileceğini, bunun ise Allah ile insanlar arasında vuku bulan gizli bir muvazaa ile mümkün olacağını söyler. Nitekim peygamber hârikulâde bir olayı kanıt olarak ileri sürse, bunun Allah tarafından tasdik gayesiyle gerçekleştirildiği anlaşılır. Mu'cizelerle ilmin vuku bulduğu Kâdî'ya göre muteberdir.

Kâdî Abdülcebbâr'a göre, tek raviye dayandığından haber-i vahidin yalan veya yanlış olma ihtimali vardır. Bu sebeple akaidde delil kabul edilemez. Kâdî Abdülcebbâr'a göre haber-i vâhidle ilim meydana gelmez. Mutezilî âlimler, o cümleden Kâdî tarafından Haber-i vâhidin muhtevasının kabul edilebilmesi için Kitaba, sünnete, icmâa aykırı olmaması, akla uygun olması gibi şartlar aranmaktadır. Peygamberin, mu'cizelerinin kendi nübüvvetine hüccet olduğunu iddia ettiği üzerinde ümmetin icmaı vardır. Kâdî, Ebü'l- Hüzeyl, Câhız, İbn Şebîb gibi Mutezilî âlimlerin Kur'ân'da yer almayan mu'cizelerin zarurî ilim ifade ettikleri görüşünde olduklarını da zikretmektedir. Kâdî'nın itikadî konularda âhâd haberlere itimat etmediğini söylemesine rağmen, realitede mu'cizeleri delil olarak kabul etmesi belki de bu konuda icma olmasından kaynaklanabilir.

Nesefî, kayadan devenin çıkması, alevin Hz. İbrâhim için soğuğa dönüşmesi, asanın yılanı dönmesi, dağların teşbih çekmesi, ölülerin diriltilmesi, parmaklar arasından suyun akması gibi mu'cizeleri peygamberlerin iddialarını doğrulayan bir delil olarak görmektedir. Bu, o devirde yaşayanlar için müşâhede yolu, kendilerinden sonrakiler için ise mütevatir haber vasıtasıyla ulaşmaktadır. Mütevatir haber, geçmiş ülke ve milletlerle ilgili bilgiler konusunda olduğu gibi, delâlet yönü açısından zarurî ilim gerektirir. Bu haberi verenlerin yalan üzere birleşmeleri tasavvur edilemez. Nesefî, Hz. Peygamber'in sayısız hissî mu'cizelerinin olmasından ve bunların âhâd yolla geldiklerini ifade etmektedir. Ahâd haberler ise herbirinin tek tek muhakkak doğru olduğunu bilmeyi gerektirmemektedir. Sadece bu, yalan üzere anlaşmaları düşünülmemeyen insanlardan ibaret tabakalardan oluşmak suretiyle söz konusu hissî

mu'cizelerden her birini bilmek şeklinde olmasa da genel olarak olağanüstü olayların Hz. Peygamber tarafından meydana getirildiğinin delilidir. Neseî, insanların Hatem'in ve başkalarının cömertliğini nakletmelerini örnek vererek bu rivayetlerin hepsinin olduğu gibi doğruluğunu bilmenin gerekli olmadığını fakat genel olarak tasvir edilen nitelikle vasıflandırıldığına bilinmesi gerektiğini açıklamaktadır. Rivayet edilen haberlerin her biri âhâd çerçevesindedir fakat olağanüstü mu'cizelerin Hz. Peygamber tarafından vuku bulduğuna dair bu haberlerin mecmuu bunları bilmeyi gerektiren tevâtür çerçevesindedir. Söz konusu mu'cizelerin her birisi yalan üzere anlaşmaları düşünilemeyen bir topluluğun rivayetiyle sabit olmuştur. Yukarıda belirtilen şekilde geldiği için bunlardan her biri teyakkun (emin bir şekilde bilme)yoluyla sabit olmaktadır. Mâtürîdî, önemli konuyla ilgili, örneğin alışılmışın dışında kalan bir hususla ilgili haber-i vahidin bile ileri derecedeki bir belirginlikle yaygınlık kazandığını ifade etmektedir.

Âhâd haberlerin itikatta delil olamayacağını söylemelerine rağmen birçok âlim âhâd haberleri kullanmıştır. Kâdî ve Neseî de bazı konularda, konuyla bağlantılı olarak, mu'cizeler konusunda böyle bir tutum sergileyerek onları kabul etmektedirler.¹⁸⁸

Peygamberimizin nübüvvet öncesi alâmetlerine (irhâsât) gelince, onların sağlam bir rivâyet zinciri ile tespiti güç, hatta imkânsızdır. Buna sebep olarak, rivâyetlerin toplanmaya başladığı devirlerde, o hâdiseleri gören şahısların bizzat hayatta olmamaları gösterilebilir. Elimizdeki sahih hadis kitaplarında peygamberimizin nübüvvet sonrası mu'cizeleri çokça yer alması yanında, nübüvvet öncesi alâmetlerin (irhâs) bulunmayışı hep bu rivâyet silsilesinin kesikliğinden ileri gelmektedir. Fakat bu arada, mu'cizelerden çok meşhur olmuş rivayetler de yok değildir. Bunlar sonradan, daha çok delâil ve sîret yazarları tarafından eserlerine alınmış ve böylece zamanımıza kadar meşhur olarak nakledile gelmişlerdir.¹⁸⁹ Bu arada, peygamberimizin bizzat kendisinden anlatılmış bazı *irhâsları* da unutmamak

¹⁸⁸ Tahirova, Adile, Kâdî Abdülcebbâr ve Ebul Muin en-Neseî'ye Göre Nübüvvetin Gerkliliği (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2004. s.270.

¹⁸⁹ Karadeniz,a.g.e., s. 224-225.

gerekir. Meselâ, annesi Âmine'nin rüyası olduğunu; sütkardeşleriyle beraber hayvan otlatırken, beyaz elbiseli iki adamın (melek) gelerek göğsünü yarıp kalbini temizlediklerini bildirmişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. FAHREDDİN RAZİ'YE GÖRE MU'CİZE

2.1. Razi'ye Göre Mu'cizenin Muhtevası ve Delil Olması

Çalışmamızın birinci bölümünde mu'cize'nin sözlük ve terim anlamı üzerinde durmuş ve ayrıca Kur'an ve hadiste kullanımına da değinmiştik. Bu bölümde ise daha çok Fahreddin Razi'nin konuya bakışına yer vereceğiz. Razi, mu'cize'yi şöyle tanımlıyor;

“Mu'cize geleneği yırtan bir iş olup karşı çıkılamayacak bir meydan okumayla beraberdir. Bir "iş" olduğunu söyledik, çünkü mu'cize alışıldan başka bir şeyi yapma olabilir, bazen da alışılanı menetme olur. "Geleneği yırtan" dememizin sebebi iddia edenin başkasından ayırt edilmesini temindir. Ancak "meydan okumak şartı" ile demek istediğimiz; yalancının, geçmiş kimsenin mu'cizesini kendisine mal etmemesini, irhas (Peygamberin gelmesinden önceki belirtiler) dan ve kerametlerden ayırt edilmesini sağlamaktır. "Karşı çıkılamayacak olması" demekten maksat büyü ve göz boyacılıktan ayırt edilmesidir.”¹⁹⁰

¹⁹⁰Razi, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin, el-Muhassal (Kelama Giriş), trc. Hüseyin Atay, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002. s. 229.

Razi burada gayet kapsamlı ve bir okadar da kesin ve net bir şekilde mu'cizenin tanımını ortaya koymakla beraber Metalibü'l-Aliye adlı eserinde de mu'cizeyi tartışıp akılla temellendirmekte ve şöyle tasnif etmektedir: İnsanın iki kuvvesi vardır. Birisi: mahlûkatın suretlerini irtisam ettiği kuvveyi nazariyesi, yani kuvve-i akliyesidir. Burada Razi'nin mu'cize çeşitlerinden akli mu'cizeye işaret ettiğini görmekteyiz. Kuvve-i akliyeden meydana gelen mu'cize, gaib âlemden haber getirici olması hasebiyle bununla daha çok Kur'an'ın mu'cizeliğine işaret etmektedir. İkincisi: Âlem-i cismaniyette tasarrufu görülen kuvve-i ameliyedir. Kuvve-i ameliyeden meydana gelen mu'cize ise, harikulede garip fiilleri ortaya koyucu olması yönüyle hissi mu'cizeye delalet etmektedir. Burada Razi'nin gerek mirac olayını, gerekse tüm peygamberlerin elinde mu'cize olarak zuhur eden tabiatta ki diğer harikulade olayları bu çerçevede değerlendirdiğini görmekteyiz.¹⁹¹

Felsefecilerin birinci çeşit mu'cizeyi ortaya koymalarındaki ve isbatında ki yolu: onlar demişler ki daha önceden bildirmişizdir ki hissi müşterek iki şekildedir.

Birisi: insanın zahir duyu organları hariçteki hissedilen farkedilen varlıkların suretlerini alıp onu hissi müştereye getirdiğinde o suretler hissi müşterekte baskıya girer ve hissi müşteregin müşahade ettiği şeyler haline gelirler.

İkincisi; suretleri birbirine terkip etme özelliği taşıyan kuvve-i hayaliyye bir sureti terkip ettiğinde o suret hissi müşterekte baskıya girer.¹⁹²

Felsefecilerin; peygamberlerin, velilerin ve başkalarının gördüklerinin hariçte (real alemde) olamadığını söylemeleridir. Onlar derler ki; eğer bunlar hariçte var olsaydı duyu organları sağlam olan herkesin onları görüyor olması gerekirdi. Çünkü eğer bu görme şartları var olduğu halde görünmeyecek şey olduğunu kabul ettiğimizde yanımızda sesini duyamadığımız gök gürültüsünü ve göremediğimiz

¹⁹¹ Razi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, Metalibu'l -Aliye min Ulumi'l-İlahiyye, Daru'l-Kütübi'l- Arabiyye, Beyrut, 1407/1987, s. 127.

¹⁹² Razi, Metalibu'l-Aliyye, s. 127.

dağların var olabileceğini kabul etmemiz gerekirdi ki bu da cahilliği gerektirir.¹⁹³ Onlara denir ki bu söze terettüp edeceğini düşündüğünüz cahillikleri sizin sözünüz daha çok gerektirir. Çünkü biz insanın suretleri gördüğü ve onların sesini işittiği ve onlarla konuştuğu halde onların hariçte var olmadıklarını kabul edersek aynı şey bu açıkça gördüğümüz insanlar dağlar, denizler ve gök gürültüleri hakkında da geçerli olabilir. Bunların hiçbirini hariçte mevcut olmayıp sadece bir hayal ve hissi müşterekle görülmüş bir suret olmalarını gerektirir. Bunu söylemekle malumunuz olduğu üzere tamamıyla safsatadır.

Raziye göre felsefecilerin sözü bilakis hakikattan daha uzak ve cehalete daha çok dalmaktır. Çünkü bizler gördüğümüz her şeyin var ve ger çek olduğunu kabul ederiz. Fakat görmediğimiz hal de var olabileceğini kabul etmemiz gerekiyor ve bunu mümkün görmek her gördüğümüz ve işittiğimiz her şey den şüphe etiğimizi gerektirmez bilakis onların dediklerine göre gördüğümüz her surete ve işittiğimiz her şeyden şüphe etmemiz gerekir ki bu da cahilliğin ta kendisidir.¹⁹⁴ O felsefecilerin bu müşahadeleri şu bu sebepleri göstermelerine sebep olan şey; onları melekleri ve cinleri inkâr etmelerindendir. Mademki onların bu sözlerin aslı melekleri ve cinleri inkârdır onların hiçbir delili olmadığını da bildirdik öyleyse ortaya çıkıyor ki onların bu sözleri safsata ve geçersiz bir sözdür¹⁹⁵

Raziye göre felsefecilerin sözlerinin özeti; insanın kuvve-i vehmiesi cisimleri te'sir edebilir. Ve bunun çok yönlerini de belirtmiştik. Ve bundan ötürü dediler ki bir insanın kuvve-i vehmiesi mükemmel olabilir. O durumda maddi âlemin mahiyetinde istediği gibi tasarruf edebilir. Bunu kuvvetlendiren bir delil de zayıf kişiler toplanırsa te'sirli bir kuvvetleri olur. Büyük bir kalabalığın kamuoyunu belirli bir fikre yönlendirilmesi gibi ve yağmur namazında görüldü gibi madem bunu hissediyoruz. Kuvetli bir insanın garip ve bedi şeyleri ortaya koyması imkânsız değildir. Bu kelimadan hâsıl olan netice şudur ki; O kişi bu özeliğe sahip olduğu için bu mu'cize ve kerametleri göterebilmiştir. Bu mümkün olduğu gibi diğer vecihlerde

¹⁹³ Razi, Metalibu'l-Aliyye, s. 133.

¹⁹⁴ Razi, Metalibu'l-Aliyye, s. 134.

¹⁹⁵ Razi, Metalibu'l-Aliyye, s. 135.

muhtemeldir. Melek, cin ya da yıldızlarla bağlantı kurmak ve yıldızların işleri gibi madem bunların hepsi mümkündür felsefecilerin bu mu'cizeleri sadece insani kuvvelerden olduğunu iddia etmeleri tercih ettirici bir sebep olmadan tercihlerden birini kabul etmektir.¹⁹⁶

Ayrıca Razi Tefsir-i kebir adlı eserinde de mu'cizenin peygamberin gücü ve kuvvetiyle ortaya çıkmadığını Allahın eliyle meydana geldiğine değinmiştir. Allahın eliyle mu'cizenin meydana geldiğine delil olarak Ankebut 50. Ayeti ileri sürmüştür o ayette Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: *"Ona Rabbinden (başlıca) Ayetler indirilmeli değil miydi? Dediler. De ki O ayetler ancak Allah'ın nezdindedir. Ben sade, apaşık bir uyarıcıyım"* Bir başka ayeti kerimede ise: *"O ayetler ancak Allah'ın nezdindedir"* beyanıdır. Halbu ki bir mu'cizenin getirilmesi, risaletin şartından değildir. Çünkü bir peygamber önce peygamber olarak gönderilir, böylecede Allah'a davet etmeye başlar. Sonra Eğer insanlar onun bu çağrısını kabul etmek hususunda duraklar veya ondan bir delil isterlerse, bu drumda eğer Allah onlara acır, merhamet ederse, O kimsenin peygamber olduğunu beyan buyurur. Yok, eğer acımazsa, beyan etmez. Bu durumda da peygamber olan şahıs, Ben şunda bir peygamberim ama mu'cize işine gelince, "Allah isterse o mu'cizeyi getirir, istemezse indirmez" der. Bu böyledir. Çünkü Cenab-ı Hak bir şeyi yarattığında, tıpkı inasana nisbetle mekânla yer gibi, mutlaka o şeyin ayrılmaz vasfı olan şeyide var eder. Dolayısıyla Allah, insanı yarattığında mutlaka o insanın yaratıldığı yeride yaratmıştır veya ikisini birlikte yaratmıştır. Ama risalet ve mu'cize böyle değildir. Dolayısıyla Allah, bir peygamber bir elçiyi yaratıp, onuda peygamber kıldığında onun bir mu'cizesinin olması ve bilinmesi, onun peygamberliğinin ayrılmaz bir vasfı değildir. İşte bundan dolayı kendilerinin bir mu'cizesi olup olmadığı bilinmeyen Şid (a.s) İdris (a.s) Şuayb (a.s) gibi peygamberler bulunmuştur.

Atetteki *"Ben sade, apaşık bir uyarıcıyım"*¹⁹⁷ şeklindeki ifadeye gelince bunun manası şudur: "Mu'cize Allah katındandır. İsterse onu indirir, istemezse indirmez.

¹⁹⁶ Razi, Metalibu'l-Aliyye, s. 137.

¹⁹⁷ Ankebut: 29/50.

Bunun benimle ilgisi yoktur. Ben ancak bir uyarıcıyım ve ben, Allah namına herhangi bir şeye karar veremem.”¹⁹⁸

Bütün bunlarla birlikte biz biliyoruz ki: Peygamberler için âyetler (mu’cizeîer), evliyâ, için de kerâmetler hakdır (vâki'dir, gerçektir). Fakat haberlerde (hadislerde) rivâyet edildiği üzere İblîs, Fir'avn, Deccal gibi (Allâh'ın) düşmanlarına âit olup da onların şimdiye kadar vukûa gelmiş ve gelecek bulunan (hal) lerine ne âyetler, ne de kerâmetler adı veremeyiz. Onları ancak "Hâcetlerini yerine getirme" diye isimlendiririz. Bunun sebebi de şudur: Zîrâ Cenâb-ı Hak düşmanlarının hâcetlerini (sırf) istidrâc (yani onların nimetlerini artırmak, felâket zamanlarını uzatmak sûretiyle, derece derece cezâyâ doğru götürmek) ve nihâyet cezâyâ çarptırmak için yerine getirir de onlar bununla aldanırlar, isyanlarını artırır. Bütün bunlar câiz ve mümkündür.¹⁹⁹

2.2. Mu’cize Göstermenin Hikmeti

Cenab-ı Hakkın Peygamberlerine ve onların kavimlerine mu’cize göstermesinin birçok sebebi vardır bu sebeplerden bazılarını İsra suresi 59-60. Ayetlerde şöyle belirtiyor: *"Bizi ayetler göndermemizden alıkoyan, ancak evvelkilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Biz, Semûd'a, gerçeği gösteren bir mu’cize olarak o deveyi verdik de, onlar bu sebeple zulmettiler. Halbu ki biz ayetleri, ancak korkutmak için göndeririz. Sana, "Şüphesiz Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik, hatırla. (Geceleyin) sana gösterdiğimiz o temaşayı ve Kur'ân'da lanet edilen ağacı, biz ancak insanlara bir fitne yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, onlarda büyük bir taşkınlıktan başka bir şey artırmıyor"*

Bil ki, Allah Teâlâ, müşriklerin görüşlerinin bozuk ve yanlış olduğuna dair delillerini getirip, peşinden de ilgili vâdini zikredince, bunun peşinden nübüvvet meselesini zikretmiştir. Bu böyledir, zira Kureyş kâfirleri, Allah Teâlâ'nın da, *"O halde evvelkilere gönderildiği gibi, o da bize bir mu’cize getirsin"*²⁰⁰ dediklerini

¹⁹⁸Razi, Tefsir-i kebir, XVIII, 40.

¹⁹⁹İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, Fıkhı Ekber, trc; Hasan Basri Çantay, s.11.

²⁰⁰Enbiya: 21/5.

beyan ettiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.s)'den büyük ve kahir mu'cizeler getirmesini istemişlerdir. Bazı kimseler de, bununla onların, "*Biz dediler, sana katiyyen inanmayız. Ta ki bizim için şu yerden bir pınar akıtasın*"²⁰¹ ifadeleriyle talep etmiş oldukları şey kastedilmiştir demişlerdir.

Said İbn Cübeyr'den, müşriklerin şöyle dedikleri nakledilmiştir: "Sen, senden önce de birtakım peygamberlerin bulunduğunu ve onların bazısının emrine rüzgârın verildiğini; bazılarının da ölüleri dirilttiğini iddia ediyorsun. O halde sen de bize, bu tür mu'cizelerden getir." İşte, Cenâb-ı Hak o müşriklerin bu şüphelerine "*Bizi ayetler göndermekten alıkoyan, ancak evvelkilerin onları yalanlamış olmalarındır*"²⁰² buyurarak cevap vermiştir. Bu cevabın izahı hususunda da şu açıklamalar yapılabilir:

1) Bunun manası şudur: "Allah Teâlâ, o mu'cizeleri izhâr edip sonra da onlar, ona iman etmeyip tam aksine küfürlerinde ısrar ettiklerinde, böylece onlar köklerini kazıyan bir azaba müstahak olmuş olurlar: Ancak ne var ki, bu ümmete, kökleri kazıyan bir azabın indirilmesi caiz değildir. Çünkü Allah Teâlâ, onların içinde ilerde iman edecek kimselerin bulunduğunu yahut da onların çocuklarının iman edeceğini en iyi biçimde bilendir. İşte bundan dolayı Allah onların bu isteklerine icabet etmemiş ve bu ezici ve kahir mu'cizeyi de izhâr etmemiştir." İbn Abbas şunu rivayet etmiştir: "Mekkeliler Hz. Peygamber (s.a.s)'den Safa Tepesi'ni kendileri için altına dönüştürmesini ve arazileri ekebilmeleri ve işleyebilmeleri için, aradaki dağları da kaldırmasını istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s), bunu Allah'dan talep etti de, Cenâb-ı Hak, "istersen bunu yaparım; ancak onların, yeniden küfre dönmeleri halinde de onları helak ederim" dedi. Buna mukabil Hz. Peygamber (s.a.s) de: "Hayır, ben bunu istemiyorum. Bilakis onlara merhamet et; mühlet ver" buyurdu da, bunun üzerine işte bu ayet nazil oldu."

2) Bu, "Biz, bu tür mu'cizeler göstermiyoruz. Çünkü onları gören atalarınız,

²⁰¹ İsra: 17/90.

²⁰² İsra: 17/59-60.

onlara iman etmediler. Siz de onları taklid ediyorsunuz. Dolayısıyla, onları görmeniz halinde, siz de onlara iman etmeyeceksiniz" manasındadır.

3) Bu, "sizden öncekiler, bu tür mu'cizeleri görüp müşahade ettiler, ama yine de onu yalanladılar. Dolayısıyla Cenâb-ı Hak, sizin de onları görmeniz halinde onları yalanlayacağınızı bilmiş ve anlamıştır. Bundandolayı bunları göstermek anlamsız bir iş olur. Hakîm olan Allah ise, abesle iştigâl etmez." manasındadır.²⁰³

Şayet birisi çıkar da şunu diyecek olursa, "Allah teala, o kavimlerin, o mu'cizelerle iman etmeyeceklerini bildiğine göre, o mu'cizelerin peşpeşe ve değişik birçok şekilde gelmesinin hikmeti nedir? Bir de Hz. Muhammed (sav)'in kavmi de çeşitli mu'cizeler istemişler ama bunları o isteklerine cevap verilmemiştir. O halde aradaki fark nedir?" derse şöyle cevap verilir diyor Razi; "Ehlisünnet alimlerin'e göre Allah dilediğini yapar ve istediği gibi hükmeder. **Mu'tezile'**ye göre ise, bu Allah'ın aslah (daha uygun) olana riayetinden dolayı böyle olmuştur. Belkide Cenab-ı hak Hz. Musa (a.s)'nın kavminden bazı kimselerin, o çok sayıdaki mu'cize gösterilinde iman edeceklerini; Hz Muhammed'in kavminden ise, açık mu'cizeler gelse bile hiç kimsenin iman etmeyeceğini; aksine bu mu'cizelerin onların küfür ve inadlarını artıracaklarını biliyordu. İşte aradaki fark budur."²⁰⁴

Çağımızın düşünürlerinden Muhammed Abduh Mu'cize göstermenin gayesi hikmeti, sebebi noktasında şöyle diyor: Mu'cize ancak peygamberin davetine insanın itimat etmeyip yalanlaması üzerine gelir; Mu'cize izharı, kendisine peygamberlik verilen kimsenin peygamber olduğunu doğrulayan delillerdendir. Peygamber, Allah adına bir şeyler tebliğ ettiğini ispatlamak isterse mu'cizeye isnat eder ve Cenab-ı Allah'nın o anda mu'cizeyi göndermesi onunu peygamberlik davasında doğru olduğunu teyit eder; Şüphesiz Allah'ın bir yalancının davasını doğrulaması muhaldir; Çünkü Yalancının davasının doğrulanması onun doğruluğunu kabul etmek olacaktır. Halbu ki böyle bir yalancıyı doğrulamak yalan söylemek, kendi kendini

²⁰³Razi, Tefsir-i Kebir, XIV, 516.

²⁰⁴Razi, Tefsir-i Kebir, XI, 33.

yalanlamaktır; Allah'ın Yalan söylemesi ise muhaldir. O halde, beşer anlayışını ve gücünü aşan bir şey olan ve peygamber olduğunu söyleyen kimsenin bu davada bulunduğu sırada zuhur eden mu'cize gösterildiğinde, zaruri olarak, Allah'ın mu'cizeyi, kendisi için mu'cize izharında bulunduğu kişinin (peygamberin) davasında sadık olduğunu doğrulamak için izhar ettiğini biliriz. Ancak inkarcılar bu açık gerçeği inkâr ederler²⁰⁵

Eğer, "mu'cizeler göstermenin en büyük gayesi, onu izhâr eden kimsenin sıdkına delil getirmek ise, ozaman, o mu'cizeleri izhâr etmenin gayesi nasıl korkutma manasına hasredilebilir?" denilirse, İmam Razi de şöyle cevap veriyor; Bunun gayesi şudur: Peygamberlik iddiasında bulunan kimse, mu'cizesini izhâr edip, halk da, onun bir mu'cize izhar ettiğini duyduğunda, onlar o ayetin (mu'cizenin), mu'cize veya korkutucu bir şey olduğunu bilmezler. Ancak onlar, sadece, onun bir mu'cize olduğunu kabul ederler. Onun bir mu'cize olduğu kabul edildiğinde, şayet onlar o hususta iyice düşünmez ve onunla, onu izhar eden peygamberin doğru söylediğine istidiâi etmezlerse, işte o zaman şiddetli bir cezayı hak etmiş olurlar ki, işte, onları o mu'cizeler hususunda tefekkür ve teemmüle sevkeden korku da budur. O halde Cenâb-ı Hakk'ın, "Halbuki biz ayetleri, ancak korkutmak için göndeririz" ayetinden murad edilen, işte bahsettiğimiz bu husustur.²⁰⁶

2.3. Kâfirlerin Mu'cizeyi Sihir Saymaları

Mütakellimlerin anlattığına göre mu'cize tahaddi, yani "ben peygamberim, işte mu'cizem, inanmıyorsanız sizde bunun benzerini gösteriniz" diye idda etmek ve mu'cizenin davaya uygun olarak meydana gelmesi şarttır. Sihirbaz ise bu idda da bulunmadan alıkonulmuş olması bakımından mu'cizeyle birbirinden ayırt edilir. Filozoflara göre mu'cizeyle sihir arasında fark hayır ile şer arasındaki farkın aynıdır. Sihirbazdan ise hayır sadır olmaz; o sihrini hayır işlerde kullanmaz. Mu'cizeler gösteren kimseden ise şer ve kötülük meydana gelmez; mu'cizesini kötülüğe götüren

²⁰⁵ Abduh, Muhammed, Tevhid Risalesi, çev; Sabri HİZMETLİ, Fecr Yayınları, Ankara, 1986. s. 133.

²⁰⁶ Razi, Tefsir-i kebir, XIV, 518.

işlerde kullanmaz. Ayrıca mu'cize sahibi göstereceği olağanüstü hallerde Allahtan yardım görmektedir; sihirbaz ise sihri ancak kendi nefsinin ve kendi kuvvetinin ve bazı hallerde şeytanların yardımıyla yapar. Bundan anlaşıldığına göre mu'cize gösteren kişiyle sihirbaz tabiat ve yaradılışları bakımından birbirine uymayan ve aykırı olan iki nesnenin iki tarafı gibidirler. Sihir ile mu'cize gerçekte akıl ile tasavvur bakımından olduğu gibi özü ve zatı yönünden de birbirinden farklıdır.²⁰⁷

Kâfirlerin sihir ve mu'cizeyi karıştırdıklarını mu'cizeyi anlamadıklarından veya anlamak istemediklerinden dolayı işlerine geldiği için her mu'cizeye sihir kelimesini kullanıp işin içinden kolayca sıyrılıp çıktıklarını görmek mümkündür.

Razi, hicr suresi 14-15. Ayetteki “Onlara gökten bir kapı açsak da, oradan yukarı çıksalar dahi, muhakkak ki, “Gözlerimiz döndürülmüştür. Belkide biz büyülenmişler zümresiyiz” diyeceklerdir” ayetiyle yine Cenabı Hakkın Enam suresindeki, Eğer sana kâğıt içerisinde bir kitap göndermiş olsaydık da, kendileride elleriyle onu tutmuş bulunsalardı, o inkârcılar yine behemahal, bu apaçık büyüden başkası değildir.” Derlerdi” ayeti birbirinin aynısı olduğunu söylemektedir. Bu ayetlerin tefsirinde müşrikler Hz. Muhammed’in Allah katından gönderilmiş bir elçi olduğu hususunda onu, açıkça tasdik eden melekler indirmesini istediklerinde, Allah bu ayette, böyle olması haline o kâfirlerin “Bu, ancak bir sihir nevindedir” diyeceklerini bu kâfirlerin de “Biz onları görüyor sanıyoruz ama aslında biz onları görmüyoruz” diyeceklerini beyan buyurmuştur. Netice olarak diyebilir ki Allah Teâla, Meleklerin indirilmesinde fayda olmadığı için onları indirmemiştir.

Ayrıca, İbni Abbas şöyle demidir ki, “Şayet o müşrikler merdivenler üzerinde yükselip Allah’ın melekûtuna, kudretine, saltanatına ve Allah’a olan korkularından dolayı tirtir titreyen o meleklerin ibadetlerini müşahade etselerdi, onlar peygamber(sas)in ayın yarılması, çin ve insanların bir benzerini getiremeyeceği o peygambere has kuran gibi bir mu'cizeyi inkâr etmeleri gibi, o görmeleri hususunda yine şüpheye düşer, küfür ve cehaletlerinde ısrarlarını sürdürürlerdi.

²⁰⁷ İbni Haldun, Mukaddime, III, 15/16.

"Allah Teâlâ şayet o kâfirleri, semânın, meleklerin inip çıktığı, açılmış kapılarını görebilecekleri bir durumda var etseydi, o zaman bunu, yine olduğunun tersine çevirir ve: "Büyücüler bizi büyülediler ve bizi, asla hakikatleri bulunmayan o batıl şeyleri müşahede eder bir biçime soktular" derlerdi.²⁰⁸

2.4. Kâfirlerin Keyfi Muzice İstemeleri

Kâfirler ve Müşrikler, denizi yarmak, dağı yükselterek onu bir gölgelik haline getirmek ve ölüleri diriltmek gibi, diğer peygamberlerin mu'cizelerine benzeyen ezici mu'cizeler talep ediyorlardı. Yine onlar, inâd ederek ve bâtılda direterek, melekler indirmek, göğü parça parça indirmek ve kâfirlerden nakletmiş olduğu diğer talepler gibi daha fazla âyet ve mu'cizeler talep ediyorlardı. Sonra Cenâb-ı Hak, onların bu isteklerine, "(Onlara) dedi ki: Rabbim, gökteki, yerdeki (her) sözü bilir. O hakkıyla işitici, kemâliyle bilicidir" Dediler: "Hayır, (bunlar) saçma sapan rüyalarıdır. Hayır, onu kendisi uydurmuştur. Hayır, o, bir şairdir. Bunlar değilse, o halde, evvelkilere gönderildiği gibi, o da bize bir mu'cize getirsin." Onlardan önce helak ettiğimiz hiçbir memleket (halkı) iman etmedi de, (şimdi) bunlar mı iman edecekler?"²⁰⁹

Hak Teâlâ'nın, "(Onlara) dedi ki: "Rabbim, gökteki, yerdeki (her) sözü bilir. O, hakkıyla işitici, kemâliyle bilicidir" ifadesi ile ilgili birkaç nokta vardır.

- Allah Teâlâ, bu sözü, onlardan naklettiği şeylerin peşinden getirdiğine göre, bunun, onların söyledikleri şeylere bir cevap gibi olması gerekir. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.s) sanki şöyle demektedir: "Sizler her ne kadar sözünüzü ve tenkidinizi gizlediyseniz de, bilin ki benim Rabbim bütün bunları bilir ve O, bunların peşini bırakmaz." Böylece onlar, aynı şeyi tekrar yapmasınlar diye şu şekilde tehdit edilmişlerdir.
- Razi, Zamahşerinin Keşşaf adlı eserinde şöyle dediğini nakletmektedir: "Eğer sen, "Hak Teâlâ'nın, "Gizli fısıltı ile (şöyle) konuştu" ifadesinden ötürü, bu ayette de, "sözü bilir" yerine "sırrı bilir" denilmeli değil miydi?" dersen, ben

²⁰⁸Razi, Tefsir-i kebir, XIV, 72.

²⁰⁹Enbiya: 21/4-6.

derim ki "söz" lafzı, hem gizliyi, hem açığı içine alan genel bir ifadedir. Dolayısıyla, "sözü bilme" tabirinde, "gizliyi fazlasıyla bilme" manası vardır. O halde bu onların fısıldaşmalarını bildiğini anlatma hususunda Cenâb-ı Hak'ın, "sırrı bilir" demesinden âdetâ daha te'kidli olmuş olur. Bu, Hak Teâlâ'nın *"sırrı bilen (Allah)"*²¹⁰, demesinin, "onların sırrını bilir" demesinden daha te'kidli olması gibidir. Şimdi eğer: "Cenâb-ı Hak, Furkan sûresi altıncı ayette; *"De ki: "Ona göklerde ve yerdeki sırrı bilen indirdi"*, niçin daha te'kidli bir ifade getirmemiştir? Dersen. Ben derim ki: "O'nun her yerde sözün daha te'kidlisini getirmesi vâcib değildir. O, bazan te'kidli, bazan daha te'kidsiz ifadeyi kullanır. Diğer taraftan, fark şudur: Cenâb-ı Hak burada, önce onların gizlice fısıldaştıklarını öne almıştır. Böylece o, Hz. Peygamber (s.a.s)'in, "Rabbim, onların gizlediklerini bilir" demesini kastetmiş ve böylece de, **kavi** (söz) lafzını, mübalağa için "bunun" yerine koymuştur. Cenâb-ı Hak burada ise, "De ki, "onu göklerde ve yerdeki sırrı bilen indirdi" diyerek, zâtını anlatmayı kastetmiştir. Bu tıpkı, *"O, allamu'l-guyûbtur" (gaybları bi-hakkın bilendir)*²¹¹ ve *"Gaybı bilen Rabbim hakkıçün... Ne göklerde ne yerde bir zerre mikdarı Ondan kaçmaz"*²¹² ayetleri gibidir.²¹³

2.4.1. Müşriklerin Keyiflerine Göre İstedikleri Mu'cizelerin Gösterilmemesinin Sebepleri

Razi, Kâfirlerin ve Müşriklerin keyiflerine göre mu'cize isteklerini Allah'ın yerine getirmeyişinin sebebini *"De ki: "Şüphesiz Allah, ayet (mu'cize) indirmeye kadirdir" yani "Allah, onların istedikleri şeyi yaratmaya ve teklif ettikleri şeyi meydana getirmeye kadirdir. Fakat onların çoğu bilmezler"*²¹⁴ ayeti'nin tefsirini yaparak ortaya koyuyor. Şöyleki;

²¹⁰ Furkan: 25/6.

²¹¹ Tevbe: 9/78.

²¹² Sebe: 34/4.

²¹³ Razi, Tefsir-i kebir, XVI, 94.

²¹⁴ Enam: 6/37.

1) Allah Teâlâ bir âyet ve kesin bir mu'cize olan Kur'ân'ı indirdiği zaman, bundan daha fazlasını istemek, işi yokuşa sürme ve bâtil bir inatlaşma olmuş olur. Hâlbuki yegâne hüküm ve emir, yüce Allah'ındır. Bu sebeple, O eğer dilerse yapar, dilemezse yapmaz. Çünkü O'nun fail-i muhtar oluşu, Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre sırf meşîet-i ilâhiyyeye; Mutezile'nin görüşüne göre de kulların maslahatına göredir. Her iki durumda da O'nun fail oluşu, insanların istek ve taleplerine göre tahakkuk etmez. Dolayısıyla, onların isteklerine dilerse cevap verir, dilemezse vermez.

2) Kesin mu'cizeler ve yeterli, apaçık deliller ortaya çıktığı zaman, kâfirlerin mazeret ve bahane kapısı kapanır... Dolayısıyla bundan sonra, eğer Allah Teâlâ onların bu tekliflerine icabet ederse, belki de onlar ikinci, üçüncü ve dördüncü, ilhi tekliflerde bulunacaklardı. Bu ise, delilin yerleşmemesine ve hüccetin tamamlanmamasına sebebiyet verir. Bu sebeple de, daha işin başında, bu kapıyı kapatmak ve daha önce geçmiş olan kesin mu'cize ve apaçık delille yetinmek gerekmiştir.

3) Cenâb-ı Allah, eğer onlara, istemiş oldukları zahir mu'cizeleri vermiş olsaydı; onlar da, bu mu'cizeler zuhur edince, iman etmemiş olsalardı, o zaman onlar kökten imha azabını hak etmiş olurlardı. Hâlbuki Allah'ın rahmeti, onları bu belâdan korumayı iktiza etmiştir; bu sebeple onlara kendisinden bir rahmet olmak üzere, her ne kadar onlar bu rahmetin keyfiyyetini anlamıyorlarsa da, onlara talep ettikleri şeyi vermemiştir. İşte bu manadan dolayı Allah, "*Fakat onların çoğu bilmezler...*" buyurmuştur.

4) Yüce Allah onların, bu mu'cizeleri, bir fayda elde etmek istedikleri için değil, sırf inad ve taassuplarından dolayı, istediklerini biliyordu. Yine Allah, eğer onlara istediklerini vermiş olsaydı bile, onların yine de inanmayacaklarını biliyordu. İşte bu sebepten dolayı Cenâb-ı Hak, bunda bir fayda olmadığını bildiği için, onlara talep ettikleri şeyi vermedi. Şu halde "*Fakat onların çoğu bilmezler*" cümlesinden maksad şudur: "Bu topluluk, bu mu'cizeyi, inad ve taassupları sebebiyle istedikleri zaman, Allah'ın onların bu isteklerini yerine getirmeyeceğini bilmiyorlar... Eğer onlar bunu biliyor ve düşünüyor olsalardı, o mu'cizeleri ondan yararlanmak amacıyla

isterlerdi; o zaman da Cenâb-ı Allah onlara, istedikleri bu şeyi verirdi.²¹⁵

Ayrıca Razi, kâfirlerin keyfî mu'cize İsteğini Allah'ın redetme sebebinin (Rad, 27-28), ayetlerini tefsir ederekte farklı bir şekilde ortaya koyuyor; "O kâfirler, "Ona. Rabbisinden bir ayet (mu'cize) indirilmeli değil miydi?" derler. De ki: "Şüphesiz Allah dilediğini saptırır; (kendisine) yönelenleri ise hidayete erdirir. Bunlar iman edenlerdir, Allah'ın zikri ile kalbleri mutmain olanlardır. Haberinizi olsun ki kalbler ancak zikrullah ile mutmaîn olur "

Kâfirler, "Ey Muhammed, eğer sen gerçekten bir peygamber isen, Musa ve İsa gibi, apaçık ve kesin bir mu'cize ve ayet getir" dediler. Allah Teâlâ, onların bu isteğine. "De ki: "Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, (kendisine) yönelenleri ise hidâyete erdirir" buyurarak cevap vermiştir. Bu cevap, birkaç şekilde izah edilir:

1) Allah Teâtâ sanki şöyle demektedir: "Allah ona apaçık alâmetler ve kesin mu'cizeler indirmiştir. Fakat hidayet ve dalalet Allah'dandır. Dolayısıyla sizi Allah, o apaçık ve kesin ayetlerden uzaklaştırıp saptırmış, başka kavimlere ise hidayeti nasib etmiş, onlar da bu deliller sayesinde, Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasında doğru olduğunu anlamışlardır Durum böyle olunca, daha fazla ayet ve mu'cize göndermeye ne gerek var?"

2) Bu söz, kâfirlerin sözlerine taaccüb etme yerine geçmektedir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s.)'de zuhur eden, o pekçok ve açık ayet ve mu'cizeler, hiçbir akıllı insana karışık gelmeyecek kadar fazla olup, buna rağmen onlar halâ başka mu'cize ve ayetler isteyince, bu, taaccübü ve yadırgamayı gerektiren bir şey olmuştur. Dolayısıyla onlara sanki şöyle denilmiştir: "İnadınız ne kadar fazla! Şüphesiz Allah sizin gibi küfürde şiddetli ısrar ve inad edenleri saptırır. Dolayısıyla her türlü mu'cize inse bile, sizlerin hidâyete ermenize bir imkân yoktur. Allah sizler gibi olmayanları, "hidayete erdirir."

²¹⁵Razi, Tefsir-i Kebir, IX, 410.

3) Onlar başka alâmet ve mu'cizeler isteyince, onlara sanki "Başka mu'cize ve alâmetlerin zuhurunda, hiçbir fayda yoktur. Çünkü hidayet ve dalalet Allah'dandır. Dolayısıyla pek çok mu'cize de meydana gelse, Allah'ın hidayet vermediği takdirde, o mu'cizelerden istifâde etmek mümkün olmaz. Buna karşılık sadece tek bir mu'cize olsa ve Allah'ın hidâyeti de bulunsa, hiç şüphe yok ki o mu'cizeden yararlanılır. Öyle ise mu'cize istemeyi bırakın, hidayet isteyerek Allah'a tazarru ve niyazda bulunun" denilmiştir.²¹⁶

2.5. Müşriklerin Tahakkümlerine Mu'cize İstemeleri

Mu'cize bir inkâr ve tekzip hadisesinden sonra meydana gelirse da tesirli olurki buna "**tahaddi**" denir. Peygamberin dini hükümleri tebliğ ettiği kavim veya onlardan birkaçı veya biri, "biz senin hak peygamber olduğuna inanmıyoruz. Eğer Allah'ın peygamberi isen bize mu'cize göster" diye peygamberi inkâr ve tekzip edecekler, ona meydan okuyarak kendisini sıkıştıracaklar ve zor durumda bırakmaya çalışacaklar. İşte bunun üzerine, peygamberin davasında hak üzere olduğunun delili ve şahidi olan mu'cize hadisesi meydana gelir.²¹⁷

Müşrikler Hz. Muhammed (sav) şunu söylediler; "Biz dediler, sana katiiyen inanmayız. Ta ki bizim için şu yerden bir pınar akıtasın. Yahut senin hurmalıklardan, üzümlüklerden bir bahçen olsun da aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtasın. Yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üstümüze parça parça düşüresin veya Allah'ı ve melekleri kefil getiresin. Yahut altından bir evin olsun yahut semaya çıkasın. Ona çıktığına da asla inanmayız ya! Ta ki, üstümüze, okuyacağımız bir kitap indiresin!" De ki: "Fe Sübhanallah! Ben, resul olan bir beşerden başkası mıyım ki?"²¹⁸

Raziye göre, Allah Teâlâ, Kur'an'ın mu'ciz olduğunu delillerle beyan edip, bu mu'cizlik Hz. Peygamber (s.a.s)'in davasına uygun olarak zuhur edince, onun gerçek

²¹⁶ Razi, a.g.e, XIII, 447.

²¹⁷ Taftazani, Şerhu'l Akaid, s. 296-297.

²¹⁸ İsrâ: 17/90-93.

bir peygamber olduğuna dair delil, böylece tamamlanmış oldu. Çünkü biz diyoruz ki, Hz. Muhammed (s.a.s) peygamberlik iddiasında bulundu. Mu'cize de O'nun iddiasına uygun olarak zuhur etti. Böyle olan herkes, gerçek bir peygamberdir. O halde bu, Hz. Muhammed (s.a.s)'in sadık olduğuna işaret eder. Pekçok mu'cizenin ardarda gelmesi, Hz. Muhammed (s.a.s)'in gerçek peygamber olmasının şartı değildir. Çünkü biz böyle bir kapı açarsak, bu husustaki işin, herhangi bir noktada durmaması gerekir. Hz. Peygamber ne zaman bir mu'cize izhar ederse, bu sefer de onlar ondan başka bir mu'cize isterler. Ve bu iş, inatçıların inadının ve cahillerin de tasallutlarının sona ereceği bir noktada durmaz. Çünkü Allah Teâlâ, kâfirlerden, Kur'ân'ın bir mu'cize olarak zuhur etmesinden sonra, Mz. Peygamber (s.a.s)'den altı çeşit kesin mu'cize istediklerini nakletmiştir. Nitekim İbn Abbas'ın da şöyle dediği nakledilmiştir:

"Mekke'nin önde gelenleri, Kâbe'de oturdukları bir sırada Hz. Muhammed (s.a.s)'e bir adam yolladılar; bunun üzerine o da onların yanına geldi. Geline, onlar, "Ey Muhammed, Mekke arazisi dardır; ondan yararlanabilmemiz için, aradaki dağları kaldır. Ve bu arazide, bizim için pınarlar fişkirt, akıt! Böylece de biz burada, ziraat yapabilelim" dediler. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.s), "Ben bunu yapamam, gücüm yetmez" dedi. Bunun üzerine içlerinden birisi "Yahut senin, hurmalıklardan ve üzümlüklerden bir bağın bahçen olsun. Aralarından da, şarıl şarıl nehirler akıt" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Bunu da yapamam!" dedi. Ona, "Senin, altından bir evin olsun; böylece senin hiçbirimize ihtiyacın kalmaz" denildiğinde, o "Bunu da yapamam!" dedi. Bu sefer ona, "Kavminin senden istediği şeyleri yapamayacaksın!" denilince o, "Yapamam" dedi. Onlar, "O halde sen, İyi olanı yapamadığına göre, şerri yaparsın. Dolayısıyla, iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça indir; azap yüklü olarak onları başımıza düşür" dediler. Ayetteki, "iddia ettiğin gibi" ifadesi, O'nun, "*Gök yarıldığı zaman*"²¹⁹ ve "*Gök yarılıp parçalandığı zaman*"²²⁰ ayetlerine bir işarettir. Bunun üzerine Abdullah İbn Ümeyye el-Mahzumî- ki annesi, Hz, Peygamberin halasıdır-şöyle dedi: "Hayır, kendisine

²¹⁹ İnşikak: 84/1.

²²⁰ İnfitar:82/1.

yemin edilene yemin ederim ki, gökyüzüne çıkabileceğin bir merdiven yapıp, onunla, gözünün önünde oraya çıksan; derken senin peygamber olduğuna dair dört melek getirsen, yine de seni tasdik etmem." Biraz sonrada, "Bilemiyorum, seni tasdik eder miyiz, yoksa etmez miyiz" dedi. İşte, İbn Abbas'ın rivayet ettiği gibi, bu hadisenin izahı bundan ibarettir.²²¹ "(Müşrikler) "Ona, Rabbinden bir mu'cize indirilse ya!" derler. De ki: "Gayb, ancak Allah'ındır. Bekleyin. Muhakkak ki. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim "²²²Razi'ye göre bu sözde, müşriklerin, Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etme hususunda ileri sürdükleri şüphelerin dördüncü nev'i bulunmaktadır. Çünkü onlar şöyle diyorlardı: "Senin getirmiş olduğun Kur'ân, çok çeşitli hususları ve hükümleri kapsayan bir kitaptır. Kitap, mu'cize olmaz. Baksana, Hz. Musa ve İsa'nın kitapları, kendileri için bir mu'cize değildi. Tam aksine onların, kitaplarından başka, nübüvvetlerine işaret eden pekçok mu'cizeleri bulunmaktaydı..." Hem, o müşrikler arasında, Allah Teâlâ'nın da, "Eğer dilersek, biz de elbet bunun bir benzerini söyleriz"²²³ şeklinde söylediklerini haber verdiği gibi, Kur'ân'a muaraza edebilmeyi iddia edenler bulunuyordu. Durum böyle olunca, hiç şüphesiz onlar, o peygamberden kendisi için bir mu'cize olsun diye, Kur'ân'ın dışında başka birşey talep etmişlerdi. İşte bundan dolayı Allah, onların bunu istediklerini, "(Müşrikler), "Ona Rabbinden bir mu'cize indirilseydi ya!" derler." ayetiyle beyan etmiştir. Bu sebeple Allah, Peygamber (s.a.s)'e bu talep karşısında "De ki: "Gayb, ancak Allah'ındır. Bekleyin. Muhakkak ki ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim." demesini emretmiştir.

Raziye göre bu cevâbın izahı şöyle yapılabilir: Cenâb-ı Hak, Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in elinde zuhur etmesinin kahir ve apaçık bir mu'cize olduğuna dair kahir ve kuvvetli deliller getirmiştir. Bu gerçek sabit olunca, Kur'ân'ın dışında başka bir mu'cize talep etme, Hz. Muhammed'in nübüvvetini isbât ve risâletini ortaya koyma hususunda, ihtiyaç duyulmayan gelişigüzel teklifler cinsinden olmuş olur. Böylesi şey, Allah'ın dilemesine havale edilmiştir; o, isterse onu izhâr eder, isterse

²²¹ Razi, Tefsir-i Kebir, XV, 61.

²²² Yunus: 10/20.

²²³ Enfal: 8/1.

etmez. Binâenaleyh bu, gaybla ilgili meselelerden olmuş olur. Bundan dolayı herkesin, "Allah onu yapacak mı, yapmayacak mı?" diye beklemesi gerekir. Ancak ne var ki, Allah onu yapsın ya da yapmasın, nübüvvet sabit olmuş ve Hz. Peygamberin peygamberlik iddiasındaki sıdkı ve doğruluğu ortaya çıkmış olur. Bu esas maksat, bu ilâve mu'cize talebinin tahakkuk edip etmemesiyle değişmez. Böylece bu izahın, bu neticeyi ortaya koyma hususunda apaçık bir cevap olduğu ortaya çıkmış olur.²²⁴ Bütün bunlar Müşriklerin Hz Peygamberden tahakkümle mu'cize istediklerinin gösterdesidir. Bu talebe ise yukarıda aktardığımız gibi Cenab-ı hak Kuranı kerimde engüzel br şekilde cevap vermiştir.

2.6. Peygamberlerin Mu'cizeyle Desteklenmeleri

Kelam âlimlerine göre Mu'cize; Peygamber, münkire meydan okuduğu bir anda nübüvvet iddia eden zatın elinde, tabiat kanunlarına aykırı olan bir hadisenin benzerini getirmekten münkiri aciz bırakacak şekilde meydana gelmesidir. Böyle bir mu'cizenin, peygamberin doğruluğunu göstermesinin açıklamasına gelince, biz mu'cizenin Yüce Allahın fiili olduğunu, kulun bunda hiçbir tesiri olmadığını bilmekteyiz, mesala asayı yılanı çevirmek ve ölüyü diriltmek gibi.²²⁵

Peygamber olan zat “Eğer ben senin gerçek resulün isem şöyle şöyle yap!” der de Allah Teâla mu'cize izhar ederse, bu o peygamberi bilfiil tasdik etme manasına gelir ve “Doğru söyledin sen hak peygambersin!” sözü yerine geçer. Nasılki; Büyük bir padişah büyük bir mecliste otursa sonra onlardan birisi kalkıp dese ki ey insanlar ben şu melikin size elçisiyim. Sonra dese ki “ey melik ben bu sözde doğruysam âdetine muhalif hareket edip tahtından kalk” sonra insanlar o melikin bunu yaptığını görseler, kesin olarak anlarlar ki o melik bu müddeiyi tasdik için yapmıştır. Mu'cizeyi görenler için bu iş böyle olduğu gibi haberini alan için de aynıdır.

²²⁴Razi, Tefsir-i Kebir, XII, 337.

²²⁵Es-Sabuni, a.g.e, s.105.

Raziye göre bu örneğin açıklaması ise o melikin o işi O zatı doğrulamak için değilde başka sebeplerden ötürü yapmış olması akıldan uzak değildir. Bunun sebepleri de birkaç vecih olabilir.²²⁶

Birincisi; belki o melikin elbisesine o sırada bir yılan ve ya akrep düşmüştür böylece o zatı tasdik için değil de o haşarattan korunmak için kalmıştır.

İkincisi; belki de uzaktan bir şey görmüştür de onu iyice görüp tanımak için kalmıştır.

Üçüncüsü; belki de iddada bulunana gazabından dolayı ve ya onunla dalga geçip onun istediği iltiması yerine getirdiği halde ona iltifat etmemiş ve kıymet vermemiştir. O müddeyin o davasına uygun olarak o melikten o fiilin sudurunun meydana gelmesi zayıf da olsa o müdeği tasdik manasına geldiği inkâr edilemez. Fakat bunun kesinlikle başka bir sebepten olmayacağını söylemek doğru olmaz. Mu'cize sadece peygamberlerin elinde ortaya çıkabilir. Çünkü o, peygamberle peygamber olmayı ayıran bir alamettir.²²⁷ Alamet vacip olmasaydı, biset abes konumunda olurdu. Dolayısıyla onun, mu'cize izharıyla Allah tarafından tasdik edilmemesi gerçek peygamberle sahte peygamberi ayırmamaya götürürdü. Bu konuda Kâdî gibi düşünen Neseffî'ye göre de yalancı peygamberlerin elinden mu'cizenin çıkması caiz değildir. Yalancı peygamberin elinde mu'cizenin zuhur etmesini hem Matürîdî ekolü temsil eden Neseffî, hem de Mutezile'yi temsil eden Kâdî Abdüicebbâr imkânsız görmektedirler. Matürîdîlere göre yalancı peygamberin elinde mu'cizenin zuhur etmesi halinde doğru sözlü ile yalancı, hak ile batıl birbirinden ayrılmaz ve insanları hakka götüren yol kesilir. Bu durum da hikmetsizlik (sefeh) kategorisine girer. Bu ise Allah için muhal olur. Mutezile de yalancının elinde mu'cizenin yaratılmasını, kudretinin yüceliği itibarıyla Allah hakkında mümkün görmekte birlikte, ilâhî hikmet açısından bunun gerçekleşmesini

²²⁶Razi, Fahreddin, en-Nübüvvat ve ma Yetealleku biha, Daru'l-Külliyati Ezher, Kahire, 1986/1406. s. 132.

²²⁷Maturidi, Ebu Mansur, Kitabu't-Tevhit Tercümesi, trc. Bekir Topaloğlu, İsam Yay, Ankara, 2009. s. 285.

imkânsız kabul etmektedir. Nedenler konusunda farklılıklara rağmen kelâmcıların büyük çoğunluğu bu şekilde düşünmektedir.²²⁸

Nübüvvetin ispatını mu'cize ile irtibatlandıran Kâdî Abdülcebâr mu'cizeyi risaletin sübutu için vazgeçilmez bir faktör olarak görmektedir. Kâdî, doğru peygamberi sahtesinden ayırt etmenin ölçütü olarak mu'cizeyi göstermektedir. Mu'cize izharı vasıtasıyla Allah tarafından tasdik edilmeme durumu, gerçek peygamberle sahte peygamberi ayırmamaya götürürdü. Mutezile'nin, mûcizenin gerekliliği konusunda hemfikir olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bisetin ayrılmaz bir parçası olan mu'cize olmadan nübüvvetin ispatını tasavvur etmek zordur. Mutezile'ye göre peygamberin tanınmasında ve nübüvvetin ispatında mu'cize mutlak anlamda gereklidir.²²⁹ Peygamber göndermek Allah'a nasıl vacip ise, aynı şekilde gönderdiği elçileri mûcizelerle desteklemesi de vaciptir. Kâdî'nin, mu'cizenin gerekli olduğu yolunda görüş sergilediğini göz önünde bulundurursak onun, mu'cizeyi peygamberliğin ispatında geri planda tutan Mâtürîdî'den farklı düşündüğünü görürüz. Mâtürîdî, Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat mahiyetinde genellikle onun ahlâkını, faziletini ön plana çıkararak, hissî mu'cizeleri geri planda değerlendirir. Kâdî ise peygamberin diğer insanlarda bulunmayan harikulâde özelliklerle desteklenmesi gerektiğini vurgular. Genelde Mâtürîdî ile paralel düşünen Nesefî bu konuda biraz farklı düşünmektedir. O, imkân dâhilinde bulunan peygamberliğin geçerliliğini diğer insanlar için ihtimal dışı bırakmak için, ayırt edici bir karine bulunması gerektiğini, dolayısıyla peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin iddiasını destekleyecek bir delil getirmesinin gerekli olduğunu ifade ederek Kâdî'ya daha yakın çizgide yer almaktadır.²³⁰

Taftazani'ye göre ise; Peygamberler Mu'cizeyle te'yid edilmemiş olsalardı, sözlerini kabul ve kendilerini tasdik etmek vacip olmazdı. Peygamberlik davasında sadık ve kazip olan, doğru va samimi olanla yalancı olan yekdiğerinden ayırt edilemezdi. Mu'cize meydana gelince, peygamberin doğru söylediği tabii bir şekilde

²²⁸ Tahirova, Adile, a.g.e, s. 238.

²²⁹ Tahirova, Adile, a.g.e, s. 286.

²³⁰ Tahirova, Adile, a.g.e, s. 239.

ve kesinlikle anlaşılmış olur. Çünkü allah teala mu'cizenin meydana gelmesinin ardından, peygamberin doğru söylediğine dair bir bilgi yaratır. Fakat bu bilginin yaratılamamasıda mümkündür.²³¹

Nebilerin mu'cizeyle teyid edilmesine itiraz edenler Raziye karşı; "Bu harikulade şeylerin olabileceğini kabul etsek bile, bunlar risalet iddiaeden kimsenin doğruluğuna delalet etmez" diye görüş ileri sürmüşler. Razide bu iki görüş, Allah Teâlâ'nın kudretinin mükemmelliğini zedeler mahiyettedir diye cevap verip devam etmiştir. Sabittir ki cisimler birbirlerine benzer. Yine birseyin muhtemel olduğu şeye, benzerinin de muhtemel olması gerekir. Durum olunca, güneş ve ay'ın kütlelerinin, parçalanmaya ve dağılmaya elverişli olduğu çıkar. Buna göre eğer biz, Tanrının buna kadir olmadığını söylersek, bu, Tanrıyı ve kudretinin noksanlığı ite vasfetmek olur. O zaman da bu sözü söyleyen hakkında, "O, Allah'ın kadrini, O'na layık olacak bir surette hakkıyla takdir edilmesi doğru olur. Yine biz eğer, "Allah Teâlâ buna kadir" dersek, bölünmesi ve benzeri mu'cizelerin meydana gelmesi aklen imkânsız olmaz.²³²

Peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin bu iddiada bulunurken, birtakım harikulade fiillerin meydana gelişinin, o peygamberliğin doğruluğuna delalet etmesi; bu da, peygamber göndermeyi ve peygamberliği inkâr eden herkesin Allah'ın aciz ve kudret ile kuvvetinin noksan olduğunu söylemiş olduğu sabit olur. Böyle söyleyen herkes, allah'ı hakkıyla takdir edip, anlayamamış olur.²³³

2.7. Razi'ye Göre Kur'an'da Adı Geçen Peygamberlerin Mu'cizeleri

2.7.1. İsrailoğulları Öncesi Peygamberlerin Gösterdikleri Mu'cizeler

Kur'ân-ı Kerîm'i incelediğimiz vakit, orada adı geçen peygamberlerin hepsinde mu'cizelerden söz edilmediğini görürüz. Ayrıca bazılarının mu'cizeleri geniş olarak anlatılmakta iken diğer bazılarının hiçbir mu'cizesinden bahsedilmiyor.

²³¹Taftazani, Şerhu'l Akaid, s. 295.

²³²Razi, Tefsir-i Kebir, X, 14.

²³³Razi, Tefsir-i Kebir, X, 15.

Meselâ, Hz. Mûsâ, Süleyman ve İsâ'nın birçok mu'cizeleri yanında Hz. İdris, İsmâil, İshâk, Hârûn, Zülkifl, İlyâs, Elyesa, Yahya'nın mu'cizesi zikredilmiyor. Hal böyle iken, bazı peygamberlerin mu'cizeleri zikredilmiyor düşüncesinden hareketle onların hiçbir mu'cizesi bulunmadığını iddia etmek doğru değildir.

Kur'ân'da açıkça anlatılan birçok peygamberin mu'cizeleri vardır. Sırasıyla hepsini burada teker teker izah etmek veya ismen de olsa zikretmek konumuz dışında kaldığı için içlerinden bir kaçını, Razi'nin mu'cizeye bakışı çerçevesinde ele alacağız.

2.7.1.1. Razi'nin İsrailoğulları Öncesi Peygamberlerin Gösterdikleri Harikuladeliğlerden Mu'cize Saymadığı Olaylar

Hz. Nûh (a.s): *"Biz onu da, gemi arkadaşlarını da selâmete erdirmiş ve bunu, âlemlere bir İbret yapmışızdır"*²³⁴ ayetini tefsir ederken Razi, yeryüzünün bütün dağlarının zirvesine ulaşan Tûfan'dan kurtarma işi, ilahî ve hayranlık uyandıran bir şeydir, diye nitelendirmiştir. Aynı zamanda Allah sayesinde o kurtuluşun gerçekleştiği o gemi de, (yok olmaksızın) kalabilmiştir. Böylesine bir tufandan sonra, geriye kalanlar için, bir iz ve eserin kalmaması gerekir. Böylece Cenâb-ı Hak, geriye kalan o gemiyi bir ayet ve nişane kılmıştır. Ayrıca Razi, Allah Teâlâ Nuh (a.s)'un, gemisini su yüzünde tutmak ve Nuh (a.s.)'a inananları kurtarmak suretiyle, Ona ikramda bulunduğunu ifade etmiştir.²³⁵

Hz.Lût (a.s)'un kurtarılışı: Razi'ye göre müşahede edilebilecek maddî bir şey ile olmamıştır. Onun kavminin helakinin eseri ise, o şehirde, gözle görülecek bir haldedir. Böylece Cenab-ı Hak, burada, ayetin, geriye kalan o durum olduğunu belirtmiştir ki, burada geriye kalan o belde; orada ise o gemidir. Allah Teâlâ'nın kudretinin nişanesi, harikuledelik ve olağanüstülük o kurtarma ve imha etmede mevcuttur. Böylece Cenâb-ı Hak, her konu için, bir ibret ve ayetten bahsetmiş olmaktadır.²³⁶

²³⁴ Ankebut: 29/15.

²³⁵ Razi, Tefsir-i Kebir, XXIII, 465.

²³⁶ Razi, Tefsiri Kebir, XVIII, 16-17.

Hz. İbrahim (a.s): "*Allah da onu ateşten kurtardı. Şüphe yok ki bunda, iman edecek zümreler için her halde İbretler vardır*"²³⁷

Razi'ye göre buradaki ihsan, mu'cize Hz. İbrahim'in ateşten kurtarılışı ile meydana gelmiştir. Çünkü o vakitte, helak vaki olmamıştır. Yani Allah, İbrahim (a.s)'e de iyilikte bulunmuş ve o ateşi, onun için bir serinlik ve selamet yapmıştır.²³⁸

Daha sonra İbrahim (a.s) "*Bana ihtiyarlığımı rağmen ismail'i ve İshak'i bahşeden Allah'a hamdohun*"²³⁹ demiştir. Bu ifadeyi Razi şöyle tefsir etmiştir: Kur'ân, Allah Teâlâ'nın, Hz. İbrahim'e bu iki çocuğu yaşlı ve ihtiyarken verdiği işaret etmektedir. Fakat Hz. İbrahim'in o günkü yaşının ne kadar olduğu hususu Kur'ân'dan anlaşılmamaktadır. Bu hususta ancak, rivayetlere başvurulur. Bu cümleden olarak, Hz. İsmail doğarken, Hz. İbrahim'in yaşının doksandokuz; İshak doğarken de yüzyirmiiki olduğu ileri sürüldüğü gibi, İsmail (a.s) doğarken, Hz. İbrahim'in yaşının altmışdört, İshak (a.s) doğarken de doksan olduğu da ileri sürülmüştür. Hz. İbrahim özellikle, "*ihtiyarlığımı rağmen*" ifadesini kullanmıştır. Çünkü o yaşta ona çocuk vererek tütufta bulunmak, o zamanın çocuktan ümidin kesildiği bir zaman olması bakımından büyük bir lütuftur. Ümit kesildiği bir zamanda, insanın umduğunu elde etmesi, nimetlerin en büyükierindedir.²⁴⁰ Anlaşıyor ki Razi, Hz.İbrahim'in İhtiyarlığına rağmen evlad sahibi olmasını da Allah'ın bir nimeti, ihsanı olarak değerlendirmiştir.

Dolayısıyla Razi, Nuh (a.s), Hud (a.s) ve İbrahim (a.s.) ve ismini burada zikretmediğimiz bazı peygamberlerin, göstermiş olduğu mu'cizeleri, Allah'ın o peygamberlere lütfu, ihsanı, nimeti, yardımı, desteği ve ikramı ya da harikuladelik ve olağanüstülük olarak değerlendirmektedir.

²³⁷ Ankebut: 29/24.

²³⁸ Razi, a.g.e., XXIII, 466.

²³⁹ İbrahim: 14/39.

²⁴⁰ Razi, Tefsir-i Kebir, XIV, 29.

2.7.1.2. Razi'nin İsrailoğulları Öncesi Peygamberlerin Gösterdikleri Harikuladeliklerden Mu'cize Saydığı Olaylar

2.7.1.2.1. Hz. Salih'in Mu'cizeleri

Razi, Hud suresi 61-62. Ayetlerini tefsirnetmek suretiyle Salih (a.s)'in mu'cizelerine değinmiştir. Bahsigeçen ayetlerde Cenabı Hak;

"Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir tanrınız yoktur. O, sizi topraktan meydana getirdi, sizi orada ömür geçirmeye yahut imâra memur etti. O halde O'ndan mağfîret isteyin, sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz ki Rabbim çok yakındır, duaları kabul edendir." Onlar dediler ki: "Ey Salih, sen bundan evvel içimizde ümid beslenen bir zât idin. Şimdi atalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi vazgeçirmek mi istiyorsun? Senin bizi davet ettiğin şey hakkında gerçekten şek ve şüphe içindeyiz"²⁴¹Buyurmuştur.

Hûd Sûresi'nde zikredilen bu kıssa, Hz. Salih (a.s) ile Semûd Kavmi'nin kıssasıdır. Bu ayetlerin, daha öncekilerle münasebet ve alâkası, tıpkı Hûd (a.s) Kıssası nda zikredilen münasebet gibidir. Fakat ne var ki Hz. Salih (a.s), kavmine Cenâb-ı Hak'ın birliğini kabulü emredince, Allah'ın birliğini ortaya koymak için de birçok deliller ortaya koymuştur. Bu delilleri burada anlatmayacağız çünkü çalışmamızın sınırlarını aşmış oluruz.²⁴²

Cenab-ı Hak, kavminin, *"Ey Salih, sen bundan evvel içimizde ümid beslenen bir zât idin"* dediğini beyân buyurmuştur ki Razi, bu ayetin tefsirini yaparken Kavminin birdenbire Hz. Salihin aleyhine döndüğünü belirtiyor. Şöyle ki;

Hz. Salih, aklı keskin, güçlü kuvvetli ve zekâsı yerinde bir genç olup, kendi kabilelerinden de olduğu için, kavmi onun dinlerine yardım edeceği, mezheblerini takviye edeceği ve yolları ile metodlarını iyice yerleştireceği hususunda çokça ümidlendirmişti. Çünkü bir cemiyet içinde, ne zaman üstün bir kişi meydana gelse,

²⁴¹ Hud: 11/61-62.

²⁴² Razi, Tefsie-i kebir, XIII, 56.

onlar işte bu yönden ona ümid bağlarlar.

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Bundan maksad, "Sen, bizim fakirlerimize şefkat duyar, güçsüzlerimize yardım eder ve hastalarımızı ziyaret ederdin. Böylece senin, bizi seven ve bize yardım eden kimselerden olman hususundaki ümidimiz güç kazanmıştı. O halde artık nasıl olur da sen, düşmanlık ve buğz izhar edersin?" manasıdır. Sonra onlar bu sözlerine çok şiddetli bir hayreti de ekleyerek, "Şimdi atalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi vazgeçirmek mi istiyorsun?" demişlerdir.²⁴³

Bunun üzerine Hz. Salih kavmini ikna etmeğe çalışıyor ki Cenab-ı Hak Kuran-ı kerimde bu durumu şöyle anlatıyor; *"Salih dedi ki: "Ey kavmim, ya ben Rabbimden apaçık bir delil üzerinde isem ve O, kendinden bana bir rahmet vermişse? Ne dersiniz? O halde Allah'dan, eğer O'na isyan edersem, beni kim koruyabilir? Demek, siz beni ziyana uğratmaktan, bunu bana karşı arttırmaktan başka bir şey yapmayacaksınız..."*²⁴⁴

Razi'ye göre; Hz.Salih (a.s)'in "ya ben apaçık bir mu'cize üzerinde isem..." cümlesi, şek ifâde eden **in** harfiyle kurulan bir cümledir. Hâlbuki O, peygamberliği Hususunda tam bir yakînî inanç üzerinde bulunuyordu. Ancak ne var ki, muhalif kimselere bu şekilde söz söylemek, sözün kabul edilmesini daha iyi temin edebilir. Buna göre O sanki şöyle demek istemiştir: "Benim, Rabbimden olan bir delil üzere olduğumu ve nebî olduğumu farzediniz. Ve düşününüz ki, şayet ben size tâbi olur ve emirleri hususunda Rabbime isyan edersem, beni Allah'ın azabından kim kurtarabilir? Şu halde, böyle yaparsam, siz benim ziyanımı arttırmaktan başka bir şey yapmış olmazsınız..."²⁴⁵

²⁴³ Razi, a.g.e, XIII, 58.

²⁴⁴ Hud: 11/63.

²⁴⁵ Razi, a.g.e, XIII, 59.

2.7.1.2.1.1. Salih (a.s)'ın Devesi

Razi, bu ayeti kerimeyi; "Onlar halâ bakmazlar mı o deveye, nasıl yaratılmıştır o!" ²⁴⁶ tefsir ederken devenin bir takım özelliklerinden bahseder:

1. Allah Teâlâ, insanlarca beslenen hayvanları çeşitli maksatlardan ötürü yaratmıştır: Bazan, eti yenilsin diye; bazan sütü içilsin; bazan, yolculukta insanlar üzerine binsin; bazan, insanların eşyasını bir beldeden başka bir beldeye taşınsın; bazan da, kendisinde hir süs ve güzellik bulunsun diye yaratmıştır ki bu faydaların tümü devede vardır. Allah Teâlâ bu hususu, şu ifadeleriyle ortaya koymuştur: *"Onlar görmediler mi ki, Biz onlar için, ellerimizin eseri olarak nice hayvanlar yarattık. Dolayısıyla onlar, onlara sahip olurlar ve o hayvanları onlara itaatkâr kıldık, kimisi onların binitidir, kimisini de yerler"* ²⁴⁷ ve *"Davarları da O yaratmıştır ki bunlarda sizin için ısıtıcı ve korucuyu maddeleri ve nice nice menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de. Akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken onlarda sizin için (ne) güzel bir zinet (ve zevk) vardır. Onlar sizin ağırlıklarınızı yüklenir, yarı canınız tükenmeden varamayacağınız diyarlara (sizi) götürür"* ²⁴⁸ Bu özellikler diğer hayvanlardan hiçbirinde toplanmamıştır. Dolayısıyla bu özelliklerin kendisinde toplandığı hayvan, enteresan bir hayvan olur.

2. Bu özelliklerden sadece birine sahip olan hayvanların, kendilerine has özelliklerinden her birine sahip olan dahi deve, onlardan daha üstündür. Çünkü eğer deveyi süt hayvanı olarak kullanırsan, herkese süt içirirsin ve süte kandırırsın. Yok, eğer, eti için beslersen, yedirirsin ve pek çok kimseyi doyurursun. Eğer onu bir binek olarak kullanırsan, onunla, başka bir hayvanla kat edilmesi mümkün olmayan uzun mesafeleri kat edebilirsin. Çünkü devede, uzun süre yolculuğa dayanma, susuzluğa sabretme ve başka bir hayvanın yetinemeyeceği otlarla yetinme özelliği vardır. Yok, eğer deveyi yük hayvanı edinirsen, başka hayvanların tek başına taşıyamayacağı ağır yükleri onunla taşıyabilirsin.

²⁴⁶ Gaşıye: 88/17.

²⁴⁷ Yasin: 36/71-72.

²⁴⁸ Nahl: 16/5-7.

3. Deve, Arapların kafasında-gönlünde yer etmiş, önemli bir varlıktır. İşte bundan ötürü Araplar, öldürülen bir insanın diyetini, deve üzerinden hesap etmişlerdir. Arap krallarından biri, uzak yerden kendine gelen bir şaire bağıшта bulunmak istediğinde ona yüz deve verirdi. Çünkü kişinin gözü başka şeyi değil, ancak bu develeri almakla doyardı, onun gözünü bu doldururdu. İşte bundan ötürü Hak Teâlâ, *"Akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken onlarda sizin için güzel bir zinet var"* buyurmuştur.

4. Bir toplulukla birlikte bir çölde bulunuyordum. Derken yolu şaşırdık. Bunun üzerine oradakiler, öne bir deveyi sürdüler ve onun izince gitmeye başladılar. Derken bu deve bir tepeden diğer bir tepeye, bir yerden, diğer bir yere gidip duruyordu, herkes de onu izliyordu. Uzun bir süre sonra yolu buldu. İşte biz bu hayvanın tek bir defada bu yolu nasıl bulabildiği, onu hafızasına nasıl aldığı konusunda şaşırıp kalmıştık. Öyle ki bu insan topluluğu bile, o yolu bulmaktan aciz kalmış, ama o hayvan bu yolu bulabilmişti.

5. Deve, son derece çok iş yapma gücüne rağmen, küçük bir çocuk gibi en zayıf bir insana bile boyun eğip, ona itaat etmesi ve çökerek, üzerine yük yükletmesi, sonra da ayağa kalkma özellikleriyle, diğer hayvanlardan farklıdır. Dolayısıyla, onda bulunan bu gibi pek çok özellikler, insanın, onun yaratılışına ve terkiğine bakmasını, böylece de Hakîm bir Yaratıcının varlığı hususunda bununla istidlal etmesini gerektirir. Hem sonra Araplar sıhhatli ve hastalıklı olması hususunda, develerin hallerini ve onların menfaatlerini-zararlarını en iyi bilen insanlardır. İşte bütün bu sebeplerden ötürü, Hakîm Allah'ın devenin yaratılışı üzerinde düşünmeyi emretmesi güzel ve yerinde olmuştur.²⁴⁹ Yine bütün saydıklarımızdan ötürü, Semut kavmi, Hz. Salihten mu'cize olarak taştan deveyi meydana getirmesini istemiş olabilir.

*"Gerçekten onlara bir imtihan olmak üzere, o dişi deveyi gönderen biziz. Onları gözetle ve sabret."*²⁵⁰ Ayetin bu ifadesi, mazi manasına mı, yoksa muzâf

²⁴⁹ Razi, Tefsir-i Kebir, XXIII, 104-105.

²⁵⁰ Kamer: 54/27.

(gelecek zaman) manasına mıdır? Eğer bu mâzî manasına ise, Cenâb-ı Hak, daha nasıl devamında, "Onları gözetle ve sabret" demiştir? Yok, eğer muzârî manasına ise, Ad kıssası ile Semûd kıssası arasında ne fark vardır ki, Cenâb-ı Hak Ad kıssasında, "Gönderdik" buyurmuş, bu kıssada ise, "Biz göndereceğiz" manasında "Biz göndericileriz" demiştir? Razi'ye göre bu ayetteki ifade, gelecek zaman manasındadır. Çünkü bundan önceki, "Yarın bilecekler onlar" ayeti bunun delilidir. Çünkü "Biz göndericileriz" ifadesi, bu ifadenin beyâniyesi gibidir. Buna göre Cenâb-ı Hak sanki "Onlar bilecekler. Çünkü biz o dişi deveyi göndereceğiz" demek istemiştir. Dolayısıyla azab ve helak, bu kıssada, mazi sığıllarla anlatılmıştır.

Bunları gelecek zaman sığılları ile ifade edişi ise, hadiseyi Hz. Peygamber (s.a.s)'e, sanki onun zamanında olmuşcasına, canlı olarak anlatmak, böylece de Hz. Muhammed (s.a.s)'in, sabır ve hakka davet hususunda Hz. Salih (a.s)'i örnek almasını sağlamak, düşmanlarına karşı ilahi yardımın geleceği hususunda Rabbine güvenini sağlamlaştırmak içindir. Dolayısıyla sanki Cenâb-ı Hak, "Ben seni kesin mu'cizelerle destekleyicim" demiştir.²⁵¹

Razi'ye göre ayetteki "fitne" kelimesi, mef'ûl-ü leh'tir. Dolayısıyla, o devenin gönderilmesinden maksad bu fitne (imtihan) olur. Fakat aslında bunun maksadı, o peygamberin yani Hz. Salih (a.s)'in doğruluğunu ortaya koymaktır. Çünkü bu bir mu'cizedir. Dolayısıyla bu kelimenin tefsirini Razi iki noktada topluyor:

1. Mu'cize de bir fitne (bir imtihan) dır. Çünkü mu'cize sayesinde, mükâfaat hakedenin durumu, azab hakedeninkinden ayrılır. Çünkü Allah Teâlâ, mu'cize ile kâfirlere azab etmez. Ancak mu'cize onlara, peygamberin doğruluğunu ortaya koyduğu için bir imtihan (fitne) olmuş olur. Zira mu'cize bir tasdiktir. Tasdikten (doğrulamadan) sonra ise, o peygamberi, doğru kabul edenler, yalanlayanlardan ayrılır, herkes belli olur.

2. Bu izah daha ince olup, şöyledir: O dişi devenin kayadan doğması, bir

²⁵¹Razi, Tefsir-i kebir, XXI, 8.

mu'cizedir. Devenin onlara gönderilmesi, aralarında dolaşması, kavmin suyunun deve ile aralarında taksim edilmesi (nöbete bindirilmesi), birer fitnedir. İşte bundan ötürü Hak Teâlâ, "Biz onlara bir imtihan (fitne) olmak üzere o dişi deveyi göndericileriz" demiş de, "bir imtihan olmak üzere o dişi deveyi çıkarıcıyız" dememiştir. Ayetteki, "Onları gözetle" ifadesi, "Onlara azabın gelmesini bekle" demektir. Hak Teâlâ, güzel edebe ve şerri istemekten kaçınmaya bir işaret olsun diye, "O azabı gözetle" dememiştir. Ayetteki, "sabret" kelimesi bunu te'yid eder ve "Eğer onlar sana eziyet ediyorlarsa da, onlar için o azabın hemen gelmesini isteme, sabret" demektir. Bu ifadenin, deve ile o kavmin İşinin vaktinin, artık sabredilemeyecek kadar yaklaştığına bir işaret olması muhtemeldir.²⁵²

*"Ey kavmim, işte size bir ayet (mu'cize) olmak üzere Allah'ın şu dişi devesi! Serbest bırakın onu... Allah'ın arzında yesin. Ona fenalık edip dokunmayın... Aksi halde sizi yakın bir azâb yakalar. Derken onu, ayaklarını keserek öldürdüler. Bunun üzerine (Salih) dedi ki: "Memleketinizde üç gün daha yaşayın. İşte bu, yalan çıkarılmayacak bir tehdittir"*²⁵³

Putperest bir toptum içinde, peygamberlik iddia eden bir kimsenin adet ve tutumu, önce onları Allah'a ibâdete davet etmek, sonra da buna peygamberlik iddiasını eklemektir. Bu durumda mutlaka onlar da, ondan bir mu'cize isterler. Salih (a.s)'in durumu da böyleydi. Rivayet olunduğuna göre: Salih (a.s)'in kavmi, bir bayramları esnasında sahraya çıkarlar. Böylece de, Salih (a.s)'den bir mu'cize getirmesini isterler. Ve ona, gösterdikleri muayyen bir kaya parçasından, kendilerine bir deve çıkarmasını söylerler. Bunun üzerine Salih (a.s) de Rabbine duâ eder; böylece de, istedikleri gibi bir deve meydana gelir.

Razi, o devenin, birkaç bakımdan mu'cize olduğunu belirtir:

- 1) Allah Teâlâ onu, kaya parçasından yaratmıştır.
- 2) Allah onu, dağın içinde yaratmış, sonra da dağ yarılmıştır.

²⁵² Razi, Tefsir-i Kebir, XXI, 10.

²⁵³ Hud: 11/64-65.

- 3) Allah onu, herhangi bir erkek deve bulunmaksızın, hamile yaratmıştır.
- 4) Cenâb-ı Hak o deveyi, bir doğum ve gelişme, büyüme olmaksızın bu durumda, bir anda yaratmıştır.
- 5) Rivayet olunduğuna göre su içme sırası bir gün o devenin, diğer bir gün de kavmin tamamının idi.
- 6) O deveden, büyük bir topluluğa yetecek miktarda süt elde ediliyordu. Bütün bunlar kahir ve kesin mu'cizelerdir. Hâlbuki Kur'ân'da, o devenin "bir mu'cize" olduğundan başka bir izah yoktur. O devenin hangi yönlerden mu'cize olduğunun beyanı ise Kur'ân'da yer almamıştır.²⁵⁴

2.7.1.2.1.2. Hz. Salih'in, Semud Kavmini Deve Hususunda Uyarması

Razi, Cenâb-ı Hakk'ın, "(Halbuki daha evvel), Allah'ın peygamberi onlara, "Allah'ın devesine ve onun su içme (sırasına) dikkat etsin.." demişti..."²⁵⁵ Ayeti ile ilgili olarak şöyle birkaç noktanın olduğunu söyler:

Bu ifadede geçen "Resul" kelimesiyle Salih (a.s) kastedilmiştir. "Nâkatallahi" yani "Hz. Salih, onlar bu deveyi boğazlamayı kafalarına koyup, buna kararlı oldukları haberi Salih peygambere ulaşınca, bu konuya değinerek, onlara, "Bu, Allah'ın devesi ve hem, Allah'ın birliğine, hem de benim peygamber olduğuma delalet eden bir mu'cizedir dolayısıyla ona bir kötülük yapmaktan ve onu, sırası geldiğinde su içmesine mani olmaktan sakınıınız..." Dedi. Razi, eserlerinin çeşitli yerlerinde, hem o devenin, hem de o halkın hayvanlarının su içtikleri günlerin belirlediği görülür. Ama Semûd kavmi, kendi sürüleri hususunda bu devenin su içmesinden zarar gördüklerini öne sürüyorlardı. Böylece de onu boğazlamak istiyorlardı. Salih (a.s) de, zaman zaman, onların böylesi bir şeyi yapmaları halinde, başlarına gelebilecek azab hususunda onları hep uyarıyor ve bu hususta onları, bundan sakındırıyordu. Hâlbuki bu durum, onların kafalarında şekillenmişti. İşte bu yüzden, Salih (a.s) onlara, "Nâkatallahi ve sukyâhâ" demek suretiyle yetinmişti.

²⁵⁴Razi, Tefsir-i Kebir, XIII, 61.

²⁵⁵Şems: 91/13.

Çünkü böylesi bir işaret, geçmişi olan bir hadise için kâfi idi. Yani “Onu boğazlamayı bırakın, onun su içmesi hususunda dikkatli olunda, onu bundan men etmeyin, suyu deveye tercih etmeyin...” şeklindedir.²⁵⁶

"Bir de suyun, aralarında taksimli (nöbetle) olduğunu onlara haber ver. Her su (nöbetinde) sahibi hazır bulunsun" (dedik).²⁵⁷

Razi'ye göre ayette bahsedilen taksimatın iki şey arasında olması muhtemeldir. Çünkü o dişi deve iri yapılı idi. O kavmin hayvanları ise ondan korkup kaçıyorlardı. Dişi deve suyun başında iken, onlar geliniyorlardı. Dolayısıyla bu durum kavme zor geldi. Böylece o su, bir gün dişi deveye, bir gün onlara ait olmak üzere ikiye taksim edildi (nöbete bindirildi). Bu taksimatın, suyun azlığından Ötürü olması da muhtemeldir. Dolayısıyla o sudan içme hakkı birgün o dişi deveye, bir gün de diğer hayvanlara olmak üzere taksim edildi.

Razi diyor ki: O kavim, deve suyun başına gelip suyu içtiği gün, onun sütünü İçip yetiniyorlardı. Bütün bunların hepsi muhtemeldir, ama hiçbirini hakkında mütevatir haber yoktur. Kesin olan ise, üçüncü husus olup, o da bir taksimatın yapılmış olmasıdır. Çünkü bu taksimat, ayet ile sabittir. Ama taksimatın ne şekilde olduğu ve sebebinin ne olduğu hususu kesin belli değildir.

Ayetteki, "Her su sahibi (nöbetinde) hazır bulunsun" cümlesi de üçüncü hususu te'kid eder, yani "her içme (nöbeti), kavmin tümü için hazırdır". Çünkü bu eğer içmenin kavim yahut deve için hazırlanmış olduğunu anlatmak için olsaydı, bu malum bir şeydir. Çünkü su hazır olmadan terkedilmez. Yok, eğer bu ifade, o suyun bir gün deveye, bir gün kavme verildiğini anlatmak için ise, ayetin lafzında bu manayı gösteren birşey yok. Ama deveden önceki adet, o suya birgün kavmin bir kısmının, ertesi gün de diğerlerinin gelmesi şeklinde olup, deve yaratılınca, bir kısmının su nöbeti aksayıp diğerleri aksamıyordu. İse, işte bu maksadla Cenâb-ı Hak, "Ey kavim, her içme (nöbeti), sizin için hazırlanmıştır. Şu halde hergün suya

²⁵⁶ Razi, Tefsir-i Kebir, XXIII, 174.

²⁵⁷ Kamer: 54/26.

gelebirlrsiniz" demek istemiştir. Bu durumda, kavim her noksan su nöbetini, karşılıklı bölüşmüş olabilecekleri gibi, her tam nöbeti de karşılıklı bölüşmüş olabilirler.²⁵⁸

Müşriklerin Mu'cizevî Deveyi Çekemediklerini Cenab-ı Hak Salih (a.s) diliyle şöyle anlatıyor: Salih (a.s) "Serbest bırakın onu! Allah'ın arzında yesin!" demiştir. O bu sözyle devenin bakım külfetinin kaldırıldığını ve böylece o devenin, onlar için bir mu'cize olması yanında, onlara faydalı olup, zarar da vermediğini kastetmiştir. Zira onlar, onun sütünden yararlanıyorlardı. Salih (a.s), onların küfürlerinde ısrar ettiklerini gördüğü için, onlardan yana deveye herhangi bir zara dokunacağından korkuyordu. Zira hasım olan kimse, hasmının delilinin ortaya çıkmasını sevmez; aksine, var kuvveti ile onu gizlemeye ve iptâl etmeye çalışır. İşte bundan dolayı Salih (a.s), kavminin o deveyi öldürmeye yeltenmelerinden endişeleniyordu. Bunun için ihtiyatlı davranarak "Ona fenalık kasdıyla dokunmayın..." demiş ve onları, ona kötülükle dokunmaları halinde, çok yakında gelecek bir azâb ile tehdit etmiştir ki bu, o deveyi öldürmeye yeltenmekten, sakındırmaktır. Allah Teâlâ, Salih (a.s)'ın bu tenbihine rağmen onların boğazladıklarını beyân buyurmuştur. Onların o deveyi, ya o hücceti iptâl yahut su sıkıntısına düştükleri için veyahut da onun yağına ve etine gönül tatarı için, boğazlamış olmaları muhtemeldir.

Salih (a.s) üçüncü günü kasederek, "'Aksi halde sizi azâp yakalar"demiştir. Bu da, onun "Memleketinizde üç gün daha yaşayın" şeklindeki sözüdür.²⁵⁹

2.7.1.2.1.3. Mu'cize Olarak Verilen Deveyi Kismeleri

*"Sonunda arkadaşlarım çağırıldılar, o da (kılıca) sarılarak deveyi kesti"*²⁶⁰

Razi'ye göre, bu, "Onlar, o (azgın) arkadaşlarına, tıpkı imdat isteyen çağırısı gibi çağrıda bulunup, sanki tıpkı "Allah'ım, müslümanların yardımına yetiş" demesi gibi, "Ey Kıdar kavmin imdadına koş" demişlerdir" demektir. Onların bu

²⁵⁸ Razi, Tefsir-i Kebir, XXI, 12.

²⁵⁹ Razi, Tefsir-i kebir, XIII, 61.

²⁶⁰ Kamer: 54/29.

arkadaşlarının adı Kıdar idi. Çünkü en cesurları ve tehlikeden korkmayanlarıydı. Bu adamın, onların reisleri olması ihtimali de var.

Ayetteki, "(Kılıcına) sarıldı ve kesti" ifadesi hakkında şu izahlar yapılabilir:

1) O, kesici aletini aldı ve onu kesti.

2) "Deveyi ele alıp kesti". Bu, zayıf bir manadır.

3) Bu ifade ile büyük bir işi yapmaya koyulma manası kastedilir. Bu hususta sözün özü şudur: O büyük ise, herkes arkadaşını sürdürmek ve kendisini ondan uzak tutmak ister. Kim bu işi kabul eder ve ele alırsa, bunun için fiili kullanılır. Buna göre bu hususta adeta, bir sen ben meselesine girilmiş ve neticede işi o Kıdar üstlenmiştir.

4) O kavim, Kıdar'a, yapacağı iş için bir ücret takdim ettiler ve ona bunu verdiler. O da o mu'cize deveyi öldürdü.²⁶¹ Bunun akabinde Semut kavmi Yüce Allah'ın ayetle bildirdiği ve Hz. Salih'in heber verdiği o korkunç azaba uğradılar ve helak oldular.

2.7.2. İsrailoğullarına Gönderilen Peygamberlerin Gösterdikler Mu'cizeler

2.7.2.1. Hz. Yusuf'un Mu'cizeleri

Hz. Yusuf (a.s) kuyuya atıldığı zaman Cenâb-ı Allah'ın, "*Biz de kendisine, "Andolsun ki sen onlara, bu işlerini haber vereceksin "*"²⁶² buyurmuş olduğunu zikretmiştik. Zahiren bu tabir Cenâb-ı Allah'ın ona, o vakitte vahyettiğine delâlet eder. Razi'ye göre "irhâs" caizdir. Binaenaleyh buna göre şöyle denilmesi uzak bir ihtimal değildir: "O esnada ona böyle vahyedilmesi, onun insanlara, peygamber olarak gönderilmiş olmasından dolayı değil, aksine kalbini takviye edip gönlündeki hüznü gidermek ve Cebrail'in gelmesiyle de neşelenmesi, yalnızlık duymaması içindir." Sonra Allah Teâlâ burada "*Ve ona, rüyaların tabirini öğrettik*" buyurmuştur. Bundan maksat, Hz. Yusuf'un, mükellefiyetleri tebliğ ve halkı Hak dine davet için insanlara peygamber olarak gönderilmiş olmasıdır. Şöyle denilmesi de mümkündür:

²⁶¹ Razi, Tefsir-i Kebir, XXI, 12.

²⁶² Yusuf: 12/15.

Bu ilk vahiy, risalet ve nübüvvet içindir ve ayetteki “ve ona, rüyaların tabirini öğrettik” ifadesi, Allah Teâlâ'nın ona, sayesinde her gün öncekinden daha yüksek bir mertebeye yükseldiği lütuflar ve ziyade ikramlar vahyetmesi manasındadır.

2.7.2.1.1. “Rabbin Bürhanı” ile İlgili Mu’cizeler

Ayetteki “O kadın, andolsun ona niyeti kurmuştu.” Eğer Rabbisinin bürhanını görmemiş olsaydı, neredeyse o (Yusuf) da ona kastetmişti. İşte biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzak tutalım diye böyle yaptık. Çünkü o muhlis kullarımızdandı.”²⁶³ Rabbin burhanı" ile ne kastedildiğini Razi şöyle açıklıyor: Peygamberlerin ma'sum (günahsız) olduğunu kabul eden muhakkik âlimler Hz. Yusuf'un Züleyha ile olan olayında gördüğü burhanı, birkaç şekilde açıklamışlardır.

1. Bu, zina fiilinin haram olduğu hususundaki, Allah'ın hüccetinin ve zina edecek kimseye terettüb eden cezanın bilinmesidir.
2. Allah Teâlâ, peygamberlerin nefislerini kötü huylardan temizlemiştir. Hatta Allah'ın, peygamberlerin yakın arkadaşlarının nefislerini bile, böyle kötü huylardan temizlediğini söyleyebiliriz. Nitekim Cenab-ı Hak, “Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden ancak kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak diler”²⁶⁴ buyurmuştur. Dolayısıyla burada Hz. Yusuf'un gördüğü bildirilen ilahî burhandan maksad, peygamberler için güzel huyların tahakkuk etmesi, onları öyle kötü işlere yönelmekten alıkoyan hallerin hatırlatılmasıdır.
3. Hz. Yûsuf (a.s), odanın tavanında, “Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, şüphesiz ki hayâsızlıktır, kötü bir yoldur”²⁶⁵ ayetini yazılı olarak gördü.
4. Bu, fuhşiyatı işlemeye mâni olacak olan “nübüvvet”tir. Bunun delili, peygamberlerin, insanları kötülüklerden ve rezil-ü rüsvay eden şeylerden men etmek için gönderilmiş olmalarıdır. Dolayısı ile eğer peygamberler, kendileri her türlü kötülük ve fuhşa yönelirken, insanlara bunu yasaklamaya kalkıştırlarsa, “Ey iman edenler niçin kendinizin yapmadığı şeyleri söyleyip

²⁶³ Yusuf: 12/24.

²⁶⁴ Ahzap: 33/33.

²⁶⁵ İsrâ: 17/32.

emrediyorsunuz? Yapmayacağınızı söylemeniz, en şiddetli bir buğz bakımından Allah indinde büyüktür"²⁶⁶ ayetinin muhtevasına girmiş olurlar.

Hem sonra Allah Teâlâ, yahudileri "siz, insanlara iyiliği emredersiniz de, kendinizi unuttur musunuz?"²⁶⁷ diye ayıplamıştır. Yahudiler için ayıp olan birşey, mu'cizelerle desteklenmiş bir peygambere nasıl isnad edilebilir?

Bu günahı Yusuf (a.s)'a nisbet edenler de, bu "bürhân'ın ne demek olduğu hususunda, şu açıklamaları yapmışlardır:

- 1) "Kadın, evin ortasında inci ve yakut kakmalı bir puta yöneldi ve onun üzerini bir bezle örttü. Bunun üzerine Hz. Yusuf (a.s): "Bunu niçin yaptın?" dediğinde de, "Ben putumun bir günah işlerken beni görmesinden utanırım" dedi. Hz. Yûsuf (a.s) da: "Sen, akli olmayan, duymayan bir puttan utanırken ben nasıl olur da, herkesin yaptığını (gücünü) kendisine veren ilahımdan utanmam. Allah'a yemin olsun ki, ben bu işi kesinlikte yapmam!" dedi" Bu görüşte olanlar, "işte bürhân budur" demişlerdir.
- 2) Onlar, İbn Abbas (r.a)'dan dan şunu rivayet etmişlerdir: "Hz. Yûsuf (a.s)'a, babası Ya'kûb, parmaklarını ısırır olduğu halde ve "Peygamberler zümresinden takdir edilmiş olduğun halde, facirlerin işini mi yapıyorsun? Bundan utan!" der vaziyette temessül etti, göründü." Bu aynı zamanda İkrime, Mücahid, Hasan el-Basri, Sald b. Cübeyr, Katâde, Dahhâk, Mukâtil ve İbn Sîrîn'in görüşüdür. Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir: Hz. Yaküp (a.s.) Yusuf (a.s.)'a göründü ve onun göğsüne vurdu. Böylece onun bütün şehveti, parmak uçlarından (adetâ) çıkıp gitti."
- 3) Onlar şöyle demişlerdir: "Hz. Yusuf (a.s), birisinin gökten kendisine "Ey Ya'kûb'un oğlu sen kuşlar gibi olma. Kuşun tüyleri vardır. Ama zina ettiğinde, o güzel tüyleri dökülür, güzelliği gider diye seslendiğini duydu"
- 4) Onlar, İbn Abbas (r.a)'ın şöyle dediğini nakletmişlerdir: "Hz. Yûsuf (a.s), Yakub

²⁶⁶ Saff: 61/2-3.

²⁶⁷ Bakara: 2/44.

(a.s)'un temsilini (hayalini) görünce de, vazgeçmedi. Ta ki Cebrail (a.s), onu geri tepince bütün şehveti kayboldu” Vahidî bu rivayetleri nakledince, kibirlenerek (laf atarak), "Bu, tenzili (Kur'ân'ın nüzulünü) gören zatlardan, Kur'ân'ın tefsirini alan tefsir önderlerinin görüşüdür" demiştir.

Razi, günahı Yusuf (a.s)'a nisbet edenlerin yapmış oldukları bu yorumlara cevaben şöyle diyor; Sizler, bize hiç bir faydası bulunmayan, bu laf atmalardan başka birşey söylemiyorsunuz. Sizin, buna deliliniz nerede? Hem, aynı şeyde delillerin birbirini takib etmesi caizdir. Yûsuf (a.s), asli delillere göre, zinadan uzak durmuştur. Dolayısıyla ona, bu kadar engel ilave edilince, onun bu işten vazgeçmesi kuvvetli ve sakınması mükemmel olmuş olur. Şaşılacak şey! Onlar Hz. Peygamber (s.a.s)'in - kendisinin hiç bir dahli olmaksızın-hücre sine bir köpek yavrusunun girmesi üzerine Cebrail (a.s)'in kırk gün Hz. Peygamber (s.a.s)'e gelmemiş (vahiy getirmemiş) olduğunu nakletmişlerdir. Bu konuda ise, Yusuf (a.s)'un, zina işi ile meşgul İken, Cebrail (a.s)'in ona gittiğini iddia etmişlerdir. Şaşılacak şey ki, onlar Hz. Yûsuf 'un Cebrail (a.s)'in gelmesi sebebi ile bu işten imtina etmediğini iddia ediyorlar. Hâlbuki en fasık ve en Kâfir birisi bile fuhuşla meşgul iken, ansızın yanına sâlihlerin sureti ve şekli üzere olan bir kimse girse, ondan utanır, kaçır ve o işi bırakır. Burada ise, Hz. Yûsuf (a.s), Ya'kûb (a.s)'un parmaklarını ısırıldığını gördüğü halde, ona önem vermediği rivayet edilmektedir. Sonra güya Cebrail (a.s), o azametine rağmen, onun yanına girmiş de, Yusuf yine Cebrail'in gelmesi ile bu kötü işten imtina etmemiş de, ancak Cebrail (a.s) onun sırtına vurmaya mecbur kalmıştır. Dolayısıyla biz, dini hususlarda sapmaktan ve yakîni elde etmek hususunda çaresiz kalmaktan Allah'ın bizi korumasını isteriz. İşte bu konudaki sözümüz, özetle bundan ibarettir.²⁶⁸

2.7.2.1.2. Allah'ın izniyle Gaybi Bilme Mu'cizesi

Allah'ın izniyle peygamberler için gaybi bilmenin bir yolu da rüyalar yani rüya tabiriyle gayiptan haber vermedir. O halde akla ister istemez rüya tabirinin aslı esası nedir? Sorusu gelmektedir. Bu sorunun cevabı Razi'ye göre şöyledir: Kur'ân ve aklî

²⁶⁸Razi, Tefsir-i Kebir, XIII,194.

deliller bunun doğru olduğuna delâlet etmektedirler. Kur'ân'dan delile gelince, bu, yukardaki ayettir. Akli delillere gelince, bu da şudur: Şu kesindir ki, Allah Teâlâ nefs-i "mütâlâa edecek bir biçimde yaratmıştır. Onu bundan alıkoyan ise, bu nefs-i natıkanın bedenini idaresiyle meşgul olmasıdır. Uyku zamanında ise, bu meşguliyet azalır, nefs-i natıka, bu müşahede ve mütâlâayı yapmaya daha muktedir hale gelir. İşte ruh, herhangi bir halde bulunduğunda, bu ruhî idrak ve algısından dolayı hayâl âlemine uygun düşen özel izler bırakır. İşte rüya yorumcusu, bu hayâl âlemine ait izler yardımıyla, o aklî idrak ve algılara dair istidlalde bulunmaktadır. Din de bunu tekîd etmektedir. Hz. Peygamber'den rivayet edildiğine göre, şöyle buyurmuştur:

*“Rüya üç çeşittir; İnsanın, kendisine telkini ile gördüğü rüya; şeytandan olan rüya ve sâdık hak olan rüya.”*²⁶⁹

Bu aklî tümlerce de sahîh kabul edilen bir taksimattır. Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Salih bir kimsenin görmüş olduğu rüya, peygamberliğin kırkaltıda biridir."*²⁷⁰

Dedi ki: *"Size, rızıklanacağımız bir taam gelecek oldu mu, ben muhakkak onun ne olduğunu size, daha gelmezden evvel haber veririm. Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdenidir. Çünkü ben, Allah'a inanmayan bir kavmin dinini -ki onlar âhireti inkâr edenlerin ta kendileridir- terkettim. Atalarım İbrahim'in, İshâk'ın ve Yakûb'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak tutmamız bizim için doğru olmaz. Bu Allah'ın bize ve insanlara lütfu inâyetindedir. Fakat insanların çoğu şükretmezler"*²⁷¹

Razi bu ayeti birkaç noktayı nazara vererek şöyle tefsir ediyor: bu ayette zikredilen husus, onların sordukları şey hakkında bir cevap değildir. Dolayısıyla burada, cevabın zikredilmeyip de bu söze geçilmesinin sebebini beyân etmek gerekmektedir. Âlimler bu hususta birçok açıklamada bulunmuşlardır:

²⁶⁹ Müslim, Rüya, 6, 4/1773.

²⁷⁰ Buhari, Ta'bir, 4, 8/69.

²⁷¹ Yusuf: 12/37-38.

1. Soru soranların birisine verilecek cevap onun asılacağı şeklinde olunca; hiç şüphesiz bu sözü duyduğunda onun hüznü çoğalıp bu söze karşı olan nefreti de atacağı için Yûsuf (a.s.) burada yapılması uygun olan şeyin, bundan önce, ilmi ve sözü sayesinde kendisiyle müessir ve etkili olacağı bir şeyler söylemesi olduğuna karar verir. Esas söyleyeceğini de bundan sonra beyan edip söyleyince, onun cevabı bir itham ve düşmanlık sebebi olmaktan çıkar.

2. Belki de Hz. Yûsuf ilimdeki seviyesinin, onların kendisi hakkında dündüklerinden daha üstün ve daha ileri olduğunu beyân etmek istemiştir. Çünkü onlar Hz. Yûsuf'tan rüyayı tabir etmesini istemişlerdir. Bu, tabirin, zan ve tahmine dayandığında şüphe yoktur. Böylece onlara, her insanın bundan aciz olmasıyla birlikte, kendisinin gayb hakkında kesin bir biçimde haber vermesinin mümkün olamayacağını da beyan etmiştir. Dolayısıyla bu mukaddimenin zikrediliş gaye ve maksadı, kendisinin rüya tabirinde üstün bir seviyede bulunduğunu ve bu hususta, başkalarının söyleyemeyeceği şeyleri söyleyebileceğini iyice anlatmak olmuş olur.

3. Belki de Yûsuf (a.s.), o ikisinin kendisi hakkında hüsn-i zan sahibi olduklarını ve sözünü kabul edeceklerini bildiği için, onlara kendisinin Altah katından gönderilmiş bir peygamber olduğuna delâlet edecek olan şeyleri zikretmiştir. Zira din işlerini ıslâh edip düzeltmekle meşgul olmak, dünya işleriyle meşgul olmaktan daha üstündür.

4. Belki de Yûsuf (a.s.), o adamın asılacağım bildiği için, küfür üzere ölmemesi ve böylece de şiddetli bir azaba müstehak olmaması için İslâm'a girmesi hususunda çaba sarfetmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak, *"Ta ki helak olan kişi apaçık bir delilden sonra helak olsun, diri kalan kişi de, yine apaçık delili görerek helak olsun "*²⁷² buyurmuştur.

5. O'nun, "Size, rızıklanacağımız bir taam gelecek oldu mu, ben muhakkak onun ne olduğunu size haber veririm" ifâdesi, uyanıklık haline hamledilmiştir. Buna

²⁷² Enfal: 8/42.

göre manâ, "size taam olarak bir rızık geldiğinde, ben o taamın ne olduğunu, rengini, miktarını ve neticesinin ne olacağını, yani insan onu yediğinde, onun sana sıhhat mi kazandıracığını yoksa hastalığına mı sebep olacağını söyleyebilirim" şeklinde olur. Bu hususta bir başka izah da şudur: Denildiğine göre kral, birisini öldürmek istediğinde onun için bir yiyecek hazırlar ve onu ona gönderir. İşte bundan dolayı Yûsuf (a.s.): "Size bir yiyecek geldiğinde ben size, onda bir zehir bulunup bulunmadığını bildiririm" demek istemiştir. İşte Cenâb-ı Hakk'ın, "Size, rızıklanacağınız bir taam gelecek oldu mu, ben muhakkak onun ne olduğunu size haber veririm" ifadesiyle kastedilen de budur. Bu Hz. İsa'nın tıpkı "*Evlerinizde ne yiyor, ne biriktiriyorsanız size haber veririm*"²⁷³ sözü gibi olduğu halde, bunun neticesi, Hz. Yûsuf'un, gaybı bildiğini söylemiş olduğu neticesine varmaktadır. O halde, yapılan ilk iki izah, onun rüya tabiri ilminde üstün olduğunu; son üç izah da, kendisinin Allah katından gönderilmiş sadık bir peygamber olduğunu ortaya koymak içindir.²⁷⁴

Buna göre eğer, "Daha önce nübüvvet iddiasına dair birşey geçmediği halde ayeti mu'cize iddiasında bulunmaya hamletmek nasıl caiz olabilir?" denilirse, Razi'ye göre: bunu her ne kadar zikretmemiş ise de, bu, onun daha önce bunu mutlaka bildirmiş olduğu kesindir. Bir de yine, "*Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir*" ayeti ile "*Atalarımın dinine tâbi oldum*" ifâdesinde de buna delâlet eden hususlar vardır. Daha sonra, "*Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir*" buyurmuştur. Yani, "Ben kehânette bulunmak ve yıldızlara bakmak suretiyle Konuşmuyorum. Ben size bunları, Allah'dan gelen vahiy ve O'nun öğretmesiyle hâsıl olan ilim sayesinde haber verdim" demektir.

Daha sonra Cenâb-ı Hak, "*Atalarım İbrahim'in, İshâk'ın ve Ya'kûb'un dinine uydum*" buyurmuştur: Bu ifâdeyle ilgili insanın aklına Bu sözü zikretmenin faydası nedir? Diye bir soru geliyorki Razi bu soruyu şöyle cevaplıyor: Yûsuf (a.s.) nübüvvet iddiasında bulunup, gaybı bilmek olan bir mu'cizeyle meydan okuyunca, buna,

²⁷³ Al-i İmran:3/49.

²⁷⁴ Razi, Tefsir-i Kebir, XIII, 234.

kendisinin nübüvvet evinin halkından olduğunu, babasının, dedesinin ve dedesinin babasının da Allah'ın nebileri ve resulleri olduğunu belirtmiştir. Çünkü insan, babasının ve atasının sanatı hususunda bir iddiada bulunursa, onun da o sanat erbabı olması tuhaf görülmez. Yine, İbrahim (a.s.)'in, İshak ve Yakûb'un mertebe ve dereceleri, dünyada herkesçe malum ve meşhur olduğundan, Yûsuf'un da, onların çocukları olduğu anlaşılınca, onu tazim eder ve ona saygı dolu bakışlarla bakarlar, böylece ona olan bağlılıktan tam, kalblerinin onun sözünden etkilenmesi de mükemmel olur.²⁷⁵

2.7.2.1.3. Yusuf'un Kardeşlerini Tanıması, Onların Yusuf'u Tanımamaları Mu'cizesi

Hak Teâlâ, Yusufun onları tanıyacağını, onların ise kesinlikle onu tanımayacaklarını haber vermiştir. Hz. Yûsuf'un onları tanıyacağı hususu, ayetteki, "*Bu işlerini haber vereceksin*" cümlesinde, onların Hz. Yusufun yanına gelip gireceklerini haber vermesi ile tahakkuk etmiştir. Hem Yusuf (a.s.)'un rüyası da, onların, bir gün yanına geleceklerine bir işaretti. İşte bu sebepten ötürü, o bunu beklemekteydi. Dolayısıyla o uzak beldelerden, kapısına gelen herkesin, kendi kardeşleri olup olmadığını anlamak için, durumlarını araştırıyor, hallerini öğreniyordu. Kardeşleri Yûsuf'un kapısına geldiklerinde, onların durumlarını da araştırınca, onların kendi kardeşleri olduğunu anladı.²⁷⁶

Razi'ye göre onların Hz. Yusuf'u tanıyamamalarının sebepleri de şunlardır:

1) Yusuf (a.s.) kapıcısına, onları içeri sokmamasını emretmiş ve onlara bir aracı ile konuşmuştur. Durum böyle olunca, onlar onu tanıyamamışlardır. Özellikle, padişahın heybeti ve onların aşırı ihtiyaç içinde oluşları, endişe ve korkularını artırmıştı. Bütün bunlar gerçekleştiğinde, tam bir anlayışı sağlayacak olan mükemmel bir düşünceye manîdir.

²⁷⁵ Razi, Tefsir-i Kebir, XIII, 236.

²⁷⁶ Razi, Tefsir-i Kebir, XIII, 275.

2) Onlar onu kuyuya atarlarken, o küçük idi; hâlbuki şimdi onu sakalı gürleşmiş, şekli şemali değişmiş olarak görmüşlerdi. Çünkü onlar, Hz. Yusuf'u tahtında, ipek elbiseler içinde, boynunda altın halka, başında altın taç olarak otururken görmüşlerdir. Yine onlar, aradan uzun zaman geçtiği için, Yusuf'un hadisesini unutmuş gitmişlerdi. İşte bu sebepten ötürü, onu kuyuya atışlarından o zamana kadar, aradan kırk senenin geçmiş olduğu söylenilmiştir. Bütün bu sebeplerin herbiri, tam bir tanımanın gerçekleşmesine mani olur.

3) Bu bilginin ve tanımanın gerçekleşmesi, Allah'ın yaratması (bildirmesi) ile olmuştur. Dolayısıyla belki de Cenâb-ı Hak, "*Andolsun ki sen onlara, hiç farkında değillerken, (bir gün) bu işlerini haber vereceksin*"²⁷⁷ buyruğu ile ona haber verdiği bu işi gerçekleştirmek için, kardeşlerinin kalblerinde bu tanıma ve hatırlama işini yaratmamıştır. Böylece bu, Hz. Yusuf (a.s.)'un mu'cizelerinden olmuştur.²⁷⁸

2.7.2.1.4. Hz. Ya'kûb'un Gözlerine Perde İnmesi ve Hz. Yusuf'un Gömleğini Yüzüne Sürüp, Görmeye Başlaması Mu'cizesi

Cenâb-ı Hak "*Ve hüzünden ve kederinden iki gözüne ak düştü*" buyurmuştur. Razi, bu ayeti iki maddeyle tefsir etmiş ve buradaki mu'cizeye dikkat çekmiştir.

1) Ya'kûb(a.s.) "*Vah Yûsuf'a olan hasretime, vah*" deyince, onu hep ağlamak tutmuştur. Ağlamak tutunca da, gözlerindeki su çoğalmıştır. Böylece, onun gözleri sanki o suyun beyazlığından dolayı beyazlanmıştır. O halde Cenâb-ı Hakk'ın "*ve hüznünden ve kederinden iki gözlerine perde indi*" ifadesi, ona ağlamanın hâkim olmasından ve çok ağlamasından bir kinaye olmuş olur. Bu izahın doğruluğunun delili şudur: Hüznün tesiri, körlüğün meydana gelmesinde değil, ağlamanın ona hâkim olmasındadır. Binâenaleyh, ayette bahsedilen beyazlanmayı, aklığı, ağlamanın hâkim olması manasına alırsak, bu sebep makul ve yerinde olur. Ama onu, kör olması anlamına hamledersek, bu sebep ve talîl, güzel, makul ve yerinde olmaz. Binâenaleyh, bizim bahsettiğimiz daha yerinde olmuş olur.

²⁷⁷ Yusuf: 12/15.

²⁷⁸ Razi, Tefsir- i kebir, XIII, 276.

2) Bununla, Hz. Ya'kûb'un kör olması kastedilmiştir. Mukatil şöyle der: "Ya'kûb (a.s.) altı sene kör kalmıştır. Derken Allah Teâlâ, onun gözlerini, Yûsuf'un gömleği ile açmıştır ki, bu da, Cenâb-ı Hakk'ın, "*Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne atın, iyice görür (bir hale) gelir*"²⁷⁹ ayetinden anlaşılan husustur. Denildiğine göre Cebrail (a.s.), Yûsuf (a.s.) hapiste iken, onun yanına varmış ve: "Babanın gözleri, sana olan kederinden dolayı gitti" demiş, bunun üzerine de Yûsuf ellerini başına koyarak: "Keşke annem beni doğurmasaydı ve ben de, babamın bu denli üzülmeye sebep olmasaydım!" der. Bu görüşü ileri sürenler şöyle demişlerdir: "Devamlı hüznün, devamlı ağlamaya; devamlı ağlama da kör olmaya yol açar; o halde hüznün, bu yolla körlüğün sebebi olmuş olur. Devamlı ağlamak körlüğe sebep olmuştur. Zira bu, gözbebeğinde bir bulanıklık meydana getirir."²⁸⁰

Razi, "*Zira hakikat şudurki kafirler guruhundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.*" Ayetini tefsir ederken akla gelebilecek sorulara cevaplar veriyorki şöyleki;

Ya'kûb'un, büyük peygamberlerden olduğunda şüphe yoktur. Onun babası, dedesi, amcası da, herkesçe tanınan büyük peygamberlerden idi. Böyle olan bir kimsenin başına çocuklarının kendisine en kıymetlisi olan hakkında çetin ve korkunç bir musibet geldiğinde, bu hadise saklı kalmaz, aksine bunun, mutlaka herkesin duyabileceği bir yaygınlığa ulaşması gerekir. Hele de bu hususta uzun bir zaman geçmiş ve Ya'kûb da böylesi bir keder ve büyük bir üzüntü içinde kalmışsa. Üstelik Yûsuf, Mısır'da; Ya'kûb da Şam'ın, Mısır'a yakın bir beldesinde idi. Binâenaleyh, mesafenin bu kadar yakın olması sebebiyle, bu hadisenin gizli ve saklı kalması imkânsız olur?

Yûsuf (a.s.) niçin, birisini Ya'kûb'a gönderip kendisinin hayatta ve sapaşğlam olduğunu bildirmemiştir? Onun, kardeşlerinden korktuğu da söylenemez. Zira o, böylesine güçlü bir mevki sahibi olduktan sonra, babasına bir elçi göndermesi her

²⁷⁹ Yusuf: 12/93.

²⁸⁰ Razi, Tefsir-i Kebir, XIII, 321.

halükârda mümkün olur; kardeşleri de o elçiyi geriye çeviremezlerdi.

Razi' ye göre, Kâdî bütün bunların hepsine birden, şöyle güzel bir cevap vermiştir: Bize nakledilen bu hadiseleri, normal hallere göre ele almamız ya mümkündür, ya değildir. Eğer mümkün ise, bunda bir problem yok demektir. Eğer mümkün değil ise, bu takdirde deriz ki: O zaman, peygamberler zamanı idi. O zamanda harikulade (mu'cizevî) hallerin zuhur etmesi uzak birşey değildi. Dolayısıyla şöyle denilmesi imkânsız olmaz: Hz. Ya'kûb'un beldesinin, Hz. Yûsuf'un beldesine yakın olmasına rağmen, bir mu'cize olarak, onların haberleri birbirine ulaşmamıştır."²⁸¹

Yusuf (a.s) sonra şöyle dedi: "*Şu benim gömleğimi götürün de, onu babamın yüzüne koyun. İyice görür bir hale gelir.*" Müfessirler şöyle demiştir: Yusuf (a.s) kendisini onlara tanıttınca, onlara babasını sordu. Onlar bunun üzerine, gözlerini kaybettiğini söylediler. O da, bundan dolayı onlara gömleğini verdi. Muhakkik ulemâ ise şöyle demiştir: Yusuf (a.s) o gömleğin babasının yüzüne konulmasının, onun görmesini sağlayacağını, Allah'dan aldığı bir vahiy ile bilebilmiştir. Eğer bu hususta bir vahiy olmasaydı, o bunu bilemezdi. Çünkü akıl, bunun böyle olacağını bilemez.

Şöyle de denilebilir: Belki de Yusuf (a.s), babasının kör olmadığını, ancak fazla ağlamaktan ve kalbinin de iyice daralmış, canının iyice sıkılmış olmasından dolayı zayıfladığını, görme kuvvetinin zayıfladığını; babasının yüzüne gömleğinin konulması halinde, onun mutlaka ferahlayacağını ve gönlünde büyük bir sevinç ve huzurun meydana geleceğini; bunun ise, onun ruhunu kuvvetlendireceğini, görme kuvvetindeki zayıflığı gidereceğini, böylece de görmesinin kuvvetleneceğini ve ondaki o noksanlığın zail olacağını biliyordu. İşte bu kadar şeyin, kalb ve gönül ile bilinebilmesi mümkündür. Çünkü tıbbi kanunlar da, bu mananın doğruluğuna işaret eder. O halde Yusuf'un; "İyice görür bir hale gelir" şeklindeki ifadesi, "görür olur," anlamındadır. Bu ifadenin bu manaya geldiğine, Cenâb-ı Hakk'ın buyruğu da şehâdet eder. Bundan muradın, "*o, bana, görür olduğu halde gelir*" olduğu da söylenebilir.

²⁸¹ Razi, Tefsir-i Kebir, XIII, 328.

O, babasına saygısından dolayı, onu ayrıca zikretmiş; diğerleri içinse, "Bütün ailemizi de bana getirin" demiştir.²⁸²

Razi, Tefsir- i Kebir adlı eserinde "Müjdeci o gömleği Yakup'un üstüne attı" ayetini tefsir ederken Âlimlerin bu konuda ihtilafa düşüklerini söyler ve ekler: Bazıları, "O tamamen kör olmuştu. Allah Teâlâ onu, işte bu anda görür hale getirdi" derken; diğer bazıları: "Hayır, çok ağlamaktan ve üzüntüden dolayı, onun görmesi zayıflamıştı. İşte o gömleği Ya'kûb'un yüzüne atıp, Yusuf'un hayatta olduğu müjdesi verilince, onun sevinci büyümüş, gönlü ferahlamış ve bütün hüznüleri yok olmuştu. İşte o zaman görmesi yeniden kuvvetlenmiş ve görme eksikliği yok oluvermişti." İşte o zaman da, "Ben size, "Bilmeyeceğiniz şeyleri, Allah tarafından olmak üzere ben biliyorum" demedim mi?" Demiştir. Bundan maksat, onun rüya yolu ile Yûsuf'un hayatta olduğunu bilmesidir. Çünkü bu ifâdenin, kendinden önceki ile mana cihetinden bir ilgisi vardır. Bu ifade Hz. Yâ'kûb'un daha önce söylemiş olduğu, "Ben, kederimi ve hüznümü yalnız Allah'a şikâyet ediyorum. Ben, Allah tarafından sizin bilmeyeceğiniz (nice) şeyleri de biliyorum" şeklindeki sözüne bir işarettir. Rivayet edildiğine göre o, müjdeyi getirene Yusuf'un nasıl olduğunu sormuş, o da: "Yusuf, Mısır hükümdarıdır" demiş. Bunun üzerine Hz. Ya'kûb (a.s): "Hükümdar olmasını ne yapayım? Sen, yanından ayrıldığın zaman, hangi din üzere olduğunu söyle?" deyince, müjdeci: "İslâm dini üzere idi" cevabını verir. Hz. Ya'kûb da, "İşte şimdi nimet tamamlandı" der.²⁸³

2.7.2.2. Hz. Musa'nın Mu'cizeleri

Bütün peygamberler nübüvvetlerini inkâr eden ve kendileriyle inatlaşanlara karşı ara sıra Allah'ın lütfettiği mu'cizeler göstermişlerdir. Ancak bir peygambere verilen mu'cize diğerine verilmemiştir. Aynı mu'cizeyi gören insanlarda da tepkiler aynı olmamıştır. Mesela Hz. Musa'nın mu'cizesi karşısında sihirbazlar iman ederken, firavun ise küfrü seçmiştir. Aynı durum tüm peygamberler için geçerli olmuştur. Nitekim peygamberimiz Hz. Muhammed'in

²⁸² Razi, Tefsir-i Kebir, XIII, 338.

²⁸³ Razi, Tefsir-i Kebir, XIII, 341.

mu'cizeleri karşısında da tepkiler aynı seviyede olmamıştır.²⁸⁴ Dolayısıyla her peygamber kendi zamanlarına uygun ve en ileri durumda revaçta olan konularda mu'cize göstermiştir ki mesela; Hz. Musa zamanında sihir yaygındı. Kur'anın bildirdiğine göre O'nun mu'cizeleri de bu doğrultuydu. *"Firavun "eğer bir mu'cize getirmişsen, hakikaten doğru söylüyorsan göster onu bakalım", "Bunun üzerine Musa asasını attı, birden o açıkça ejderha oluverdi."*²⁸⁵ *"Musa'ya 'asanla taşla vur" diye vahyettik, taştan on iki göze fişkardı."*²⁸⁶ *"Musa'ya 'değneğinle denize vur' diye vahyettik, vurunca deniz yarıldı on iki yol açıldı"*²⁸⁷ vb. ayetler buna açık örnektir.

Hz. Musa (a.s.) hakkında da, *"kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar" diye Musa'yı peygamber olarak gönderdik"* buyurmuştur. Bu ifâdenin maksadı, bi'setten gayenin, bütün peygamberler için aynı olduğunu; bunun da, peygamberlerin insanları, dalâlet karanlıklarından hidâyet nurlarına çıkarmaya gayret etmeleri olduğunu anlatmaktır.

Raziye göre bu ayetin tefsiri şöyledir; "Andolsun ki biz Musa'yı kavmini dalaletten nura çıkarması için gönderdik" şeklindedir. Fakat bundaki bâ harf-i cerri hazfedilmiş ve en edatı doğrudan emir sığasına bitleştirilmiştir. Bunun bir benzeri de "Ona kalk diye yazdım, kalk diye emrettim" şeklindeki sözüdür.²⁸⁸

Cenâb-ı Hakk'ın, "(göstereceğin) dokuz mu'cize içinde." ifadesine gelince bu müstesna bir ifadedir. Buradaki fî harf-i cerri, mahzuf olan bir kelama mütealliktir. Buna göre mana, "Dokuz mu'cize içinde (ile) Firavuna git" şeklinde olur. Dokuzu ise şunlar:

1. Asa
2. Yed-i Beyza

²⁸⁴ İsmail Karaçam, En Büyük Mu'cize, Yeni Şafak Yayınları, Ankara, 2005, s. 30. ;Hamidullah, a.g.e, c. I, s. 121.

²⁸⁵ Araf, 7/10108; Yazır, a.g.e, c. IV, s. 255.

²⁸⁶ Araf 7/160.

²⁸⁷ Şuara 26/63.

²⁸⁸ Razi, Tefsir-i Kebir, XV, 75.

3. Denizin yarıılması
4. Suyun fişkırdığı taş
5. Sinin (yıllarca süren kuraklık ve mahsül kıtlığı)
6. Çekirge, bit ve kene istilası
7. Kurbağa istilası
8. Suları kan'a dönüşmesi
9. Dağın kökünden sökülerek kaldırılması

Ayet-i Kerime'deki "*Vaktaki ayetlerimiz böyle apaçık olarak onlara geldi.*" cümlesine gelince, burda, "görme" (İbsâr) ise, ayetlere nisbet edilmiştir; hakikatte ise, bu ayetleri düşünene aittir. Bu da, onların iyice bakmaları ve onun hakkında tefekkür etmeleri sebebiyledir.²⁸⁹

2.7.2.2.1. Asanın Yılan Dönüşme Mu'cizesi

"Ey Musa, o sağ elindeki ne?" (Musa) dedi ki: "O, benim asamdır. Ona dayanırım, onunla davarlarımı yaprak silkelerim. Onda, bana mahsus başka ihtiyaçlar da vardır." (Cenâb-ı Allah) "Ey Musa, onu yere bırak" buyurdu. O da onu bıraktı. Bir de ne görsün: o, koşup duran bir yılan (olmuş)! Allah dedi ki: "Tut onu, korkma. Biz onu. Yine evvelki şekline çevireceğiz"²⁹⁰

Razi tefsiri kebir adlı eserinde bu ayetteki inceliklere şöyle dikkat çekiyor;

1) Hz. Musa (a.s), Allah'ın "*Ey Musa, o sağ elindeki ne?"* şeklinde sözünü duyunca, Cenâb-ı Hakk'ın bunda önemli incelikler olduğunu anladı, bundan dolayı bütün bildiklerini söyledi, geriye kalan bilemediği şeyleri de tafsilatlı olarak değil de, özet olarak, "*Onda bana mahsus başka ihtiyaçlar da var*" diyerek belirtti.

²⁸⁹Razi, a.g.e, XVII, s.407; Razi, a.g.e, XV, s.537.

²⁹⁰Taha; 20/17-21.

2) Hz. Musa (a.s), Allah Teâlâ'nın, Kendisine o asada önemli bazı menfaatlar bulunduğu için onu sorduğunu anladığından Allahım, bu da, diğer değnekler gibi bir değnek. Fakat sen onu bana sorunca, benim onda (bilemediğim) başka ihtiyaçlarım olduğunu anladım. Bunlardan birisi de, senin bu vesile ile bana hitab etmiş olmandır. Binâenaleyh bu sebeble, bunun çok kıymetli ve önemli bir şey olduğunu anladım" dedi.

3) Hz. Musa (a.s), Rabbisinin o diğer ihtiyaçların neler olduğunu kendisine sormasını ve böylece de yeniden Allah'ın kelâmını duyması, böylece bu konuşmanın devam etmesini arzu ettiği için, bu sözünü mücmel (kapalı) olarak söyledi.

4) Cenâb-ı Hakk'ın lütfü sayesinde, Hz. Musa (a.s)'ın, (şaşkınlığı geçip), dili çözüldü. Sonra da Allah'ın huzurunda olmanın verdiği dehşet ve hayret kendisine galib gelince, yine konuşamaz oldu. Ama bunu hoş görmediği için, mücmel (kapalı) konuşmaya çalıştı."²⁹¹

Sihirbazların meydana çıkışını Cenabı Hak Kur'anı kerim'de şöyle anlatıyor; *"Bu suretle belli bir günün belli bir vaktinde bütün sihirbazlar bir araya getirildi ve insanlara, "Haydi sizde gelip toplanıyor musunuz?"* denildi.

*"Umarız ki eğer onlar galip gelirse o sihirbazlara uyarız" dediler. Sihirbazlar gelince, Firavun'a : "Eğer üstün gelirse bizim için mükafaat var mı?" dediler. Firavun, "evet, hemde ozaman siz, hiç şüphesiz benim en yakınlarımdan olacaksınız".*²⁹²

Razi, bu ayeti şöyle tefsir ediyor; Firavun kavminin ileri gelenleri, halkın huzurunda Hz. Musa (a.s)'ın da iddiasının yanlışlığının ortaya çıkması için, Firavun'a Hz. Musa (a.s)'a dokunmamasını ve bu arada da sihirbazları toplamasını tavsiye edince, Firavun onların söylediklerine razı oldu ve görüp müşahede ettiği şeyleri göremez oldu. Çünkü bir şeyi sevmek, kişiyi sağır eder. Derken, sihirbazlar bir araya geldiler, sonra da Firavun, bu çekişmenin büyük bir halk kitlesinin gözü

²⁹¹Razi, Tefsir-i Kebir, XV, 462.

²⁹²Şuara: 26/38-42.

Önünde cereyan edebilmesi için, kutlaya geldikleri bir bayram gününde gerçekleşmesini istedi. Hz. Musa (a.s) da, kendi hüccetinin, delilinin büyük bir halk kitlesi önünde onlara galip gelmesi için, bunu arzuluyordu. Ve bu aynı zamanda Hz. Musa (a.s)'ın nübüvvetinin ortaya çıkması için de Allah'ın bir lütfü idi. Ayetteki insanlara, *"Haydi siz de gelip toplanıyormusunuz...* İfadesine gelince bu, "Onlar, her İki taraftan sudur edecek olan şeyi görüp müşahede etmeleri için toplanmaya teşvik olundular" anlamındadır. Ayetteki "Umarız ki, o sihirbazlara uyarız" ifadesine gelince, bu, "Biz, üstünlüğün sihirbazlar lehine tahakkuk etmesini ümit ederiz; böylece de, (eğer galip gelirlerse), onlara tabi oluruz" demektir. Sihirbazlar gelince de, işe bir karşılık talebinde bulunmakla başladılar ki, bu karşılık da ya mal idi, ya da makam. Firavun da onlara bunu verdi. Vereceği bu karşılığı *"Evet, hem de o zaman siz, hiç şüphesiz benim en yakınlarımdan olacaksınız"* ifadesiyle vurguladı. Çünkü o sihirbazların isteyecekleri en son şey, firavun bağıшта bulunması ve onların makamlarını yükseltmesi idi. Böylece de Firavun, bu iki taleplerini de içinden gelerek verdi.²⁹³

Razi'ye göre asanın büyücülerin Oyununu Bozması olayında *"Musa onlara, "Ne atacaksanız, evvela siz atın" dedi. Onlar da, ipleri ve sopalarını atıp, "Firavun'un izzetinin hakkı için mutlaka biz galip geleceğiz" dediler. Bunun üzerine Musa da asasını bırakıverdi. Bir de ne görsünler: O, büyücülerin uydurup ortaya attıklarını yutuyor! Büyücüler derhal secdeye kapandılar. "Alemler'in rabbine, Musa ile Harun'un rabbine iman ettik" dediler"*²⁹⁴

Onlar bir araya gelince, işe ya onlar ya da Musa (a.s) başlayacaklardı. Ama onlar, Hz. Musa (a.s)'a karşı tevazu gösterip onu kendilerine takdim ederek, *"Ey Musa, ya sen at yahut önce atan kişiler biz olalım"*²⁹⁵ dediler. Onlar Hz. Musa'a tevazu gösterince, Hz. Musa (a.s) da onlara tevazu gösterip, onları kendine takdim ederek. "Ne atacaksınız, evvela siz atın" dedi. Buna göre şayet, "Bu bir sihir; göz boyama ve bir küfür olduğu halde, böylesi bir emir vermek de caiz olmadığı halde,

²⁹³ Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 320.

²⁹⁴ Şuara: 26/43-48.

²⁹⁵ Taha; 20/65.

Hz. Musa (a.s) daha nasıl, sihirbazlara iplerini ve sopalarını atmalarını emretmiştir" denilirse, buna şöyle cevap verebiliriz: Bunun bir emir olmadığına şüphe yoktur. Çünkü Hz. Musa (a.s)'ın onlardan isteği, onların kendisine iman etmeleri ve bir münakaşa ve tartışma olabilecek bir şeye teşebbüs etmemeleri idi.²⁹⁶

Cenâb-ı Hakk'ın "*Onlar da ipleri ve sopalarını atıp*" ifadesine gelince, İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Onlar, civaya batırılmış organlar ile içi civayla doldurulmuş değneklerini atıp, bunlar da (güneşten dolayı) kızınca hareketleri hızlandı ve dört bir yandan harekete geçmiş olan yılanlar haline dönüştüler. Hz. Musa (a.s) bundan dolayı korkup heyecana kapılınca, kendisine "*sağ elindeki at*" denildi de, O da bunun üzerine elindeki esasını fırlattı. Bir de ne görsünler, "*o apaçık bir ejderhadır*"²⁹⁷ Ejderha daha sonra ağzını açarak, onların attıkları organları ve sopaların hepsini yuttu ve hepsini yedi. Derken Hz. Musa (a.s) onu eline aldı, bir de ne görsünler o eskiden olduğu gibi bir değnek. Büyücüler bunu görünce, Firavuna "Biz, sihir hususunda insanlarla yarışırız, ama yendiğimizde de yenildiğimizde de, iplerimiz ve organlarımız kalırdı, yok olmazdı. Ancak ne var ki bu haktır" dediler, bunun üzerine de secdeye kapanarak, âlemlerin Rabbine iman ettiler, onu tasdik ettiler.²⁹⁸

Razi'ye göre, büyücülerin iman etmeleri, "*Neticede sihirbazlar secdeye kapandı ve "Harun ile Musa'nın Rabbine imân ettik" dediler. (Firavun) dedi ki: "Ben size izin vermeden, ona iman mı ettiniz? Demek ki o size sihri öğreten büyüğünüzdür. Öyleyse ben de, mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kesip, sizi hurma dallarında asacağım. Siz o zaman, hangimizin azabının daha çetin ve devamlı olduğunu anlayacaksınız.*"²⁹⁹

Razi'ye göre, ayetteki, "*Neticede sihirbazlar secdeye kapandı*" ifadesinde, Hz. Musa (a.s)'ın elindeki esasını attığına, onun, sihirbazların bütün yaptıklarını yutan bir

²⁹⁶ Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 322.

²⁹⁷ A'raf: 7/107.

²⁹⁸ Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 323.

²⁹⁹ Taha: 20/70-71.

yılan haline geldiğine, hakikatin ortaya çıktığına ve böylece de sihirbazların secdeye kapandıklarına bir işaret vardır. Çünkü onlar, yüksek tabakadan olan sihirbazlardı. Binâenaleyh onlar Hz. Musa (a.s)'ın yaptığı şeyin, kendi yaptıklarından farklı olduğunu gördüklerinde, kesinlikle bir sihir olmadığını anladılar. Sihirbazların başkanlarının şöyle dediği rivayet edilir: "Biz büyümüzle insanlara gâlib oluyorduk ve alet ve edevatımız elimizde kalıyordu. Eğer bu sefer de gâlib olsaydık ve Musa (a.s)'ın yaptığı da bir büyü olsaydı, ya bizim attığımız şeyler hani, nerede?" Böylece o sihirbazlar, cisimlerin hallerinin değişmesinden (var iken yok olmasından) hareket ederek, kadir ve âlim bir yaratıcının varlığına ve bu değişikliğin Hz. Musa (a.s)'ın elinde meydana gelmesi ile de, onun Allah katından gönderilmiş, doğru bir peygamber olduğuna istidlal ettiler. Böylece tevbe ettiler, iman ettiler ve huşûları ile huzûrlarını tam ortaya koyan secdeye kapandılar.³⁰⁰

Bu Konuda Firavunun Rububiyet İddiasını Razi şöyle izah ediyor; bir kimsenin, kendisinin, göklerin, yerin, dağların, bitkilerin, hayvanların ve insanların yaratıcısı olduğuna inanmasının mümkün olamayacağını beyan etmiştik. Çünkü bunun yanlışlığının bilinmesi, zaruri bir bilgidir. Binâenaleyh, bu hususta şüphesi olan, mecnundur, delidir. Şimdi Firavun, mecnun olmuş olsaydı, Allah'ın, mecnun birisine peygamber ve nebiler göndermesi caiz olmazdı. Tam aksine o adam, bir yaratıcının, haşrin-neşrin varlığını kabul etmeyen bir dehrî, mülhit ve münkir (materyalist) idi. Ve "Hiç kimsenin üzerinde, benden başkasına ait bir emir ve yasak yoktur. Ben sizin rabbinizim, yani sizi eğitip büyüten; size lütufta bulunanım. Âlemin bir ilahı yoktur ki, onun, sizin üzerinizde bir emir ve yasağı olsun veya o size bir elçi göndersin..." diyordu.

Kâdî de şöyle demektedir: "O değneğin yılanı dönüşmesinden sonra, rezilliği ortaya çıkıp kepaze olduğu için, onun bu şekilde söylememesi gerekir. Çünkü böylesine zilleti ve acziyeti ortaya çıkan bir kimsenin, "Ben sizin en yüce Rabbinizim..." demesi nasıl uygun düşer? Binâenaleyh bu ayet, onun bu esnada, ne dediğini bilmeyen bir bunak gibi olduğuna delalet etmektedir.

³⁰⁰ Razi, Tefsir-i Kebir, XV, 563.

Razi'ye göre, Hak Teâlânın, "Harun ile Musa'nın Rabbine iman ettik" dediler" ifadesinde iki incelik vardır.

Birinci incelik: Firavun'un "Ben sizin en büyük Rabbinizim" ³⁰¹ sözünün izahında belirtildiği gibi, Firavun hem rab olduğunu; hem de ben, sizin benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum" ³⁰² sözü ile ilah (tanrı) olduğunu iddia etmiştir. Binâenaleyh şayet sihirbazlar, "Biz âlemlerin Rabbine inandık" demiş olsalardı, o zaman Firavun: "Onlar başkasına değil, bana iman ediyorlar" derdi. İşte böyle bir zannı (yanılgıyı) bertaraf etmek için onlar, böyle söylemeyi tercih ettiler. Bunun böyle olduğunun delil, onların bu ifadede Harun (a.s), Hz. Musa (a.s)'dan önce zikretmiş olmalarıdır. Çünkü Firavun, "Biz, seni yeni doğmuşken içimizde büyütüp terbiye etmedik mi?" ³⁰³ ifadesi ile belirttiği gibi, onu büyütüp terbiye eden olduğu için, Musa (a.s)'ın rabbi (mürebbsi) olduğunu söylüyordu. Binâenaleyh sihirbazlar, Firavun'un bu vehme kapılmasından kaçınmak ve böyle bir yanılgıyı tamamen ortadan kaldırmak için pek yerinde olarak Hz. Harun'u, Hz. Musa (a.s)'dan önce zikretmişlerdir.

İkinci incelik: Onlar, Hak Teâlâ'nın, Hz. Musa (a.s) ve Hz. Harun (a.s)'a böylesine büyük mu'cizeler ve şerefli makamlar verdiğini gördükleri için, "*Harun ile Musa'nın Rabbine inandık*" demişlerdir. ³⁰⁴

Sonra Firavun, onların secdeye kapanıp, Allah'a iman ettiklerini görünce, bu işin Allah'a ve O'nun peygamberine iman etmede diğer insanların da sihirbazlara uymalarına sebep olmasından korkup, hemen Hz. Musa (a.s)'ın peygamber oluşu hususunda bir başka şüphe ortaya atarak, "Ben size izin vermeden, ona iman mı ettiniz? Şüphesiz o size sihri öğreten büyüğünüzdür" demiştir. Bu söz, şu iki şüpheyi ihtiva eder:

1. Firavun'un "Ben size İzin vermeden, ona iman mı ettiniz" şeklindeki sözü...

³⁰¹ Naziat: 79/24.

³⁰² Kasas: 28/38.

³⁰³ Şuara: 26/18.

³⁰⁴ Razi, Tefsir-i Kebir, XV, 564.

Bunun izahı şöyledir: Bu, "Akla ilk gelen şeye güvenmek doğru değildir, aksine o hususta araştırmak, münakaşa etmek, akla gelebilecek diğer şeylerden istifâde etmek gerekir. Binâenaleyh siz bunları yapmayıp, hemen acelece o anda, "Ona inandık" dediğinize göre bu, imanınızın basiretten kaynaklanmayıp, aksine başka bir sebepten olduğuna delâlet eder" demektir.

2. Firavun'un, "Demek ki o size sihri öğreten büyüğünüzdür" şeklindeki sözü... Bu, "Sizler, sihir hususunda onun talebelerisiniz. Binâenaleyh onun işini geçerli kılmak, revaçta tutmak ve durumunu yüceltmek için, kendinizin aciz olduğunu ortaya koyma hususunda onunla gizlice anlaştınız" demektir.

Firavun bu şüpheleri ortaya attıktan sonra, sihirbazları imandan, diğer insanları da bu yolda onlara uymaktan alıkoymak için, tehdide başlayarak "Öyleyse ben de, mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim... Sizi asacağım" dedi. Çaprazlama kesme, sağ el ile birlikte sol ayağın kesilmesidir. Çünkü bu iki uzuvdan herbiri diğerinin aksidir. Çünkü bu el, öbürü ayaktır; bu sağ, diğeri ise soldur. Ayetteki (çaprazlama olarak) ifadesi, haldir, mahallen mansubtur, yani, "Ben onları "muhtelif" olarak keserim" demektir. Çünkü onların biri diğerine muhalif (çapraz) olunca, "muhtelif" olarak tavsif edilebilirler.

Firavun sonra da, "*Sizi hurma dallarında asacağım*" demiş ve dallara asılan şeylerin orada durmasını, kabında muhafaza edilen şeyin durmasına benzetmiştir.

Sonra o, "*Siz o zaman, hangimizin azabının deha çetin ve devamlı olduğunu anlayacaksınız*" demiştir. Mel'un Firavun "hangimiz" sözü ile kendisini kastetmiştir. Çünkü onun bu (hangimiz) sözü, Musa (a.s) ile kendisini kastettiğini ihsas ettirmektedir. Bunun delili ise, "Ona iman mı ettiniz" demiş olmasıdır. Bu ifadede, kendisinin güçlü, ezici ve insanlara çeşitli işkenceleri yapabilir oluşu ile övünmesi ve Hz. Musa (a.s) ile alay etmesinin yanısıra, onu zayıf görmesi vardır. Çünkü Hz. Musa (a.s) azab etmemiştir.³⁰⁵

³⁰⁵ Razi, Tefsir-i Kebir, XV, 565.

Firavunun bu tehditlerine karşılık büyücülerin Firavuna verdiği cevabı Allah Taala Kur'an-ı Kerimde şöyle anlatıyor; "(Sihirbazlar) dediler ki: Seni, bize gelen şu apaçık mu'cizelere ve bizi yaratana kesinlikle tercih edemeyiz. Artık neye hükmediyorsan, hükmet. Sen, hükmünü ancak bu dünya hayatında yürütürsün. Biz, günahlarımızı ve bizi yapmaya zorladığın bu sihri bağışlaması için, Rabbimize iman ettik. Allah daha hayırlı ve daha bakidir. Hakikat şudur: Kim Rabbine suçlu olarak gelirse, şüphesiz ona cehennem var. O orada ne ölür, ne dirilir. Kim de O'na iman etmiş ve salih ameller işlemiş olarak gelirse, işte bunlar... Bunlar için en yüksek dereceler, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar, işte temizlenenlerin mükafaatı"³⁰⁶

Razi'ye göre, Allah Teâlâ, Firavunun o sihirbazlara olan tehdidini nakledince, inanç hususunda onlarda tam bir yakın ve mükemmel bir basiretin tahakkuk ettiğini gösteren tabiri kullanmak suretiyle, onların Firavuna verdikleri cevabı haber vermiştir. Çünkü onlar, "Seni, bize gelen şu apaçık mu'cizelere kesinlikle tercih edemeyiz" demişlerdir ki bu, Firavun'un onlardan, bu imandan dönmelerini istediğine, aksi halde başlarına tehdid ettiği işi getireceğini söylediğine delalet eder. Çünkü onlar, Firavun'un söylediğine bir cevap olarak, "Seni kesinlikle tercih etmeyeceğimiz" demişler ve bunun sebebini açıklamışlardır. Bu sebeb de, kendilerine bir takım beyyinâtın (mu'cize ve delillerin) gelmiş ofması, Firavun'un teklif ettiği şeylerin sırf dünyevi oluşu ve dünyevi fayda ve zararlarının, ahiret fayda ve zararları yanında bir kıymet ifade etmeyişidir.

Sihirbazlar, imanlarında ısrar ettikleri sürece Firavun'un kendilerini tehdit ettiği şeyi yapacağını biliyorlardı. İşte bu sebeble, "Artık neye hükmediyorsan, hükmet" demişlerdir. Onlar bu sözü, Firavun'un Bunu yapmasını emretme manasında söylememişlerdi. Fakat onlar Firavun'un bu tehdidinin kendilerinin kesinlikle imandan ve gerekse amel olarak bildikleri hakdan çeviremeyeceğini belirttiler.

Daha sonra onlar, bu işi yapmanın kolay olmasının sebebini de açıklayarak,

³⁰⁶ Taha: 20/72-76.

"Sen hükmünü ancak bu dünya hayatında yürütürsün" demişlerdir. Bu dünya hayatı ise, nasıl olursa olsun, fânidir. Bizim gayemiz, ahiret mutluluğunu elde etmektir. Ahiret mutluluğu devamlıdır. Akıl, ebedi mutluluğa ulaşma vesilesi olacak olan geçici zarar ve belâlara katlanmayı gerektirir" şeklindedir.³⁰⁷

Yazar'a göre mu'cizelerin oluşmasını imkânsız sayan filozoflar, asanın yılanı dönüşmesi olayını onaylamanın zaruri bilime uyulan güveni yok edeceğini gerekçe gösterirler. Yazır, onların düşüncelerini şöyle açıklar: Onlara göre küçük bir asadan koca bir yılanın doğmasını onayladıklarında bir saman çöpünden ve bir arpa tanesinden delikanlı bir insanın doğabileceğini de mümkün görmüş olurlar. Bu mümkün görüldüğü takdirde ise şimdi gözlemlemekte oldukları şu insanın da anasız-babasız olarak bir kerede meydana gelivermiş olmasını onaylamış bulunurlar. Bu durumda da şimdi gördükleri Zeyd dün gördükleri Zeyd olmayıp şimdi bir kerede gerçekleşivermiş diğer kişi olmasını olası görmüş olurlar. Onlara göre nefse bu gibi olasılık kapılarını açanların ve akıl sahiplerinin çoğunluğunun nazarında delilik veya bunaklık damgasıyla dengelenecekleri açıktır.³⁰⁸

Yani Yazır'a göre olağanüstünün imkânsızlığını ortaya koyacak bir kanıt yoktur. Bizim nesnelere hakikatleriyle ilgili bilgimiz, oransal ve göreceli sıradan bir ilim olmaktan ileri gitmez. Tam ve mutlak ilim Allah'a aittir. Sofistik ve şüphecilik batıl ama tam ilim iddiası da batıldır.

Yukarıda anlattığımızdan da anlaşılacağı üzere Yazır'a göre peygamberin davalarını doğrulamak üzere gösterdikleri mu'cizelerin oluşumu düşünce ile ve akli ölçülerle elde edilemez ancak gözlem ve haberle bilinebilir. Nitekim sırf akılsal ölçümlerle varlıkların sınıflandırılmasını yapmak bir cahilliktir.³⁰⁹ Yazır ilk ve çeşitli yaratıkları örnek göstererek onların değişkenlik içinde mükemmel yaratılışlarını kabul ederken öteki taraftan mu'cizeyi inkârın mantıksızlığını ortaya koyar. Şöyle ki bir asanın zamanla çürüyüp kömür olarak uzuvluğa dönüşmesi

³⁰⁷ Razi, Tefsir-i Kebir, XV, 568.

³⁰⁸ Yazır, a.g.e., c. IV, 261.

³⁰⁹ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 270.

gerçekleşen bir olgu olup bir çelişki yokken aynı olayın birden bire ve daha büyük bir ölçekte gerçekleşmesinde de değişimin doğası açısından bir çelişki yoktur. Veya topraktan hayvan yapma sanatını bilmeyenlerin böyle bir şey olmaz demeleri, gerçekleşmiş bir olguya karşı fen bilimi alanında yetkili oluşun yanında kalan bir bağnazlıktır. Bu bir aşırı uçtur.³¹⁰

2.7.2.2.2. Yed-i Beyza Mu'cizesi

Razi'ye göre Âlimler, ayetu'l-kübra'nın "*Ona en büyük mu'cizeyi gösterdi*"³¹¹ bunun ne demek olduğu hususunda ihtilaf etmiş ve şu üç görüşü ileri sürmüşlerdir:

Birinci Görüş: Mukâtil ve Kelbî, Cenâb-ı Hakk'ın Tahâ Sûresi'ndeki, "*Bir de elini koynuna sok da, diğer bir mu'cize olmak üzere, o, ayıbsız ve pırlıl pırlıl bir hale çıkıversin... Ta ki sana en büyük ayetlerimizden gösterelim...*"³¹² ayetinden ötürü, en büyük mu'cizenin, bu "el" olduğunu söylemişlerdir

İkinci Görüş: Ata, bunun, Hz. Musa (a.s)'nın asası olduğunu ileri sürerek şöyle demiştir: Çünkü o elde, renginin bir başka renge dönüşmesi hadisesi yatmaktadır. Bu dönüşme işi, o değnekte de mevcuttur. Çünkü o değnek, meselâ, (bir yılanı dönüştüğünde) ilk renginin değişmiş olması gerekir. O halde, bu demektir ki, elde mevcut olan bütün hususiyet o değnekte de mevcuttur. Sonra, bununla birlikte o asada, bunda olmayan diğer şu özellikler de vardır:

- 1) Cansız bir maddede, hayatın bulunması.
- 2) Bu asanın kütesinin büyümesi, ziyadeleşmesi...
- 3) Çok büyük kudret ve ileri derecede kuvvet bulunması...
- 4) Pekçok şeyi aynı anda yutup, onların adeta, yok oluvermesi...
- 5) O, değnekten, hayatiyetin, kudretin; kabaran fazlalaşan o derya ve fazlalığın sona erip yok olması ve kendi sebebiyle asanın yılanı dönüştüğü o şekil ve rengin son bulması... Dolayısıyla bütün bunların herbirisi, haddi zatında müstakil bir

³¹⁰Yazır, a.g.e., c. IV, s. 271.

³¹¹Naziat: 79/20.

³¹²Nahl: 16/22-23.

mu'cizedir. Böylece biz, "*el-ayetu'l-kübra*" nın bu asa, değnek mu'cizesi olduğunu anlamış oluyoruz, der.

Üçüncü Görüş: Bu meseledeki üçüncü görüş de Mücahid'e ait olup, bu da şöyledir: "Bu ifade ile o el ve o asanın ikisi birden kastedilmiştir. Bu böyledir, çünkü diğer mu'cizeler, Hz. Musa (a.s)'nın Firavuna gösterdiği ilk şeyin, değnek mu'cizesi, bunu izleyenin de o el mu'cizesi olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, bu ifade ile kastedilenin, bu ikisinin birden olması gerekir."³¹³

Cenab-ı Hak Yed-i Beyza Mu'cizesinin oluş şeklini Kur'an-ı Kerimde Şöyle anlatıyor: "*Bir de elini koynuna sok: bir başka mu'cize olmak üzere o, kusursuz ve bembeyaz bir halde çıkıversin. Taki sana (böylece) en büyük ayetlerimizden gösterelim. Firavn'a git, çünkü o, hakikaten azdı*"³¹⁴

Razi, bu mu'cizenin ikinci bir mu'cize olduğunu aynı zamanda bu ayetlerle ilgili açıklanması gereken birkaç noktanın bulunduğunu ifade etmektedir. Şöyleki: Alaca hastalığı, Arablar nezdinde çok kötü bir şeydi. Dolayısıyla, "**sû'en**" kelimesiyle bunun kastedilmesi uygun olmuştu. Rivayet olduğuna göre Hz. Musa (a.s) çok esmer idi. Sağ elini böğrüne sokup, onu yine sol koltuğu altına sokup çıkardığında tıpkı şimşek gib parlardı. Bunun, kendisinde alaca bulunmaksızın, tıpkı bir güneş gibi olduğu da söylenmiştir. Sonra Cenâb-ı Hak onu eski haline çevirdiğinde, eli ışısız olarak ilk halini alırdı.

Hasan el-Basri şöyle demektedir: "El, mu'cize olarak, asâ'dan daha ileridir. Çünkü Allah Teâlâ, bunun peşinden, "*Taki sana (böylece) en büyük ayetlerimizden gösterelim*" ifadesini getirmiştir. Bu görüş zayıftır. Çünkü elde, sadece onun renginin değişmesi söz konusudur. Asaya gelince, mu'cize olarak, onun hem rengi değişmiş, hem cüssesi büyümüş; hem Cenab-ı Hak onda hayat, kudret ve çeşitli uzuvlar yaratmıştır. O, taşları ve ağaçları yutabilmiştir, Daha sonra da tekrar asâ halini almıştır. Dolayısıyla asanın bütün bu hallerinde, yeni bir değişikliğe uğraması söz

³¹³Razi, Tefsir-i kebir XXII, 474.

³¹⁴Taha: 20/22-24.

konusudur. Dolayısıyla asâ daha büyük bir mu'cizedir.³¹⁵

Firavun'a bunca büyük mu'cize gösterilmesine rağmen Firavun'un bu mu'cizeleri inkâr etmesi ve üstelik haddini aşan ifadelerle rububiyet iddia etmesi ve Allah'ın buna karşılık ona mühlet vermesi ki, Razi bu durumu şöyle izah ediyor; Firavun'un iki cümlesiki firavunun helak olamsına sebep olmuştur. Bunlardan birisi, *"Sizin için benden başka bir ilah tanımıyorum"*³¹⁶ ifadesi, diğeri ise, *"Ben sizin en yüce Rabbinizim"* ifadesidir. Bu iki söz arasında, kırk yıl vardır. Bu sözlerin maksadı ise, Allah Teâlâ'nın, Firavun'u o ilk cümlesi sebebiyle o anda muaheze etmediğine, tam aksine, ona kırk yıl süre tanıdığına; ikincisini söyleyince de, ikisiyle birden muaheze ettiğine dikkat çekmektirki, bu da, Cenâb-ı Hakk'ın, süre ve mühlet tanıyıp, ihmal etmeyeceğine dikkat çakmaktadır.

Hasan el-Basri ve Katâde'ye göre, Cenâb-ı Hak, ifâdeleri ile Firavun'a ahirette yapacağı azab ile onu dünyada suyla boğmasını (el-gark) kastetmiştir.

Kaffal şöyle der: Cenâb-ı Hak, "Firavun'a o en büyük mu'cizeyi gösterdi. Fakat (Firavun) yalanladı, isyan etti. Sonra da koşarak arkasını döndü. Nihayet (halkı) topladı da *"İşte ben sizin en yüce Rabbinizim..."*,³¹⁷ demiş, böylece bu masiyeti dile getirmiş, bunun peşinden de, *"Bunun üzerine Allah onu, hem bu sözü, hem de ilk yalanlaması sebebiyle yalanladı, cezalandırdı"* buyurmuştur, Böylece, bu ifade ile Cenâb-ı Hakk'ın, Firavunu, bu iki şey sebebiyle cezalandırdığı ortaya çıkmıştır.³¹⁸

Yazır, Hz. Musa'nın asası ve Hz. Musa'nın elinin ışıldaması olaylarını, Firavun'un sihirbazlarının civa oyunları gibi göz boyamaktan ibaret bir hurafe olarak tanıttirmek isteyen, Allah'ın mu'cizelerine "tılsımlı yalan" diyen inançsızların olduklarını belirtir. Hatta karanlık bir odada ellerini koynundaki fosfor tozuna batırıp çıkarmak suretiyle parıldatarak "Yed-i Beyza" mu'cizesi taslamaya kalkışan

³¹⁵ Razi, Tefsir-i kebir, XV, 468.

³¹⁶ Kasas: 28/38.

³¹⁷ Naziat: 79/20-24.

³¹⁸ Razi, Tefsir-i Kebir, XXII, 477.

sahtekârın var olduğunu belirtir.

Yazır bir de bu tür mu'cizelerin doğru olduğunu, fakat manası herkesin dıştan anladığı gibi olmayıp simgesel anlamlar taşıdığını söyleyenlerin var olduğunu belirterek bunların bu tür tevelllerinin mu'cizeyi inkâr olup bu da rivayeti sabit olan nakle dayanan bir delil karşısında aklın ve dirayetin haddini aşmasından kaynaklanmaktadır, der.

Yazır'a göre elbette ki nakli anlayacak olan akıldır; ancak akıl da bilgi üreticisi değil, onları sadece alan ve kabul edendir. Bilginin teminatı soyut düşünme değil haber alınmadır. Nakil de işte o haber olma kategorisinde yer alır.³¹⁹ İlahi kitaplar da bizi bunların en sabit ve kesin olanlarından haberdar ederek fikirlerimizi boğan tabiat çemberinden kurtarır.

2.7.2.2.3. Kızıldeniz'den Geçiş Mu'cizesi

Razi Kızıldeniz'den geçiş mu'cizesini Taha suresindeki *"Andolsun ki Biz, Musa'ya, "Kullarımla geceleyin yola çık, yetişilmekten korkmayıp, çekinmeyip, onlara denizde kuru bir yol aç" diye vahyettik. Derken Firavun orduları ile birlikte arkalarına düştü. Deniz kendilerini nasıl kapladıysa, işte öyle kapladı. Firavun kavmini saptırdı ve hidayete erdirmedi."*³²⁰ Bu ayeti şöyle tefsir ederek ortaya koyuyor.

Ayetteki, *"Andolsun ki Biz, Musa'ya "Kullarımla geceleyin yola çık..." diye vahyettik,*" ifadesinde, bu hadisede Hz. Musa (a.s)'a icabet eden (inanınların) çok olduğuna bir işaret vardır. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ, onları Firavun'un adamlarından kurtarıp ayırmayı istemiş ve Hz. Musa (a.s)'a onları geceleyin yola çıkarmasını vahyetmiştir. Bizler biliyoruz ki gece yola çıkmanın birçok faydası vardır. Razi, eğer, "Hz. Musa (a.s)'nın onları gece yola çıkarmasındaki sebep nedir?" denilirse, kendisi bunun bazı sebeplerinin olduğunu ifade ediyor:

³¹⁹Yazır, a.g.e, c. IV, 261.

³²⁰Taha: 20/77-79.

1. Onların, düşmanın gözü önünde toplanmamaları ve böylece de düşmanın, bunların istediklerini yapmalarına mâni olmamalarını temin etmek için...

2. Bu Firavun ve adamlarını, onların peşine düşmesine mâni olması için...

3. İki ordu birbirine yaklaştığında, Musa (a.s)'ın ordusunun, Firavun'un (kalabalık) ordusunu görüp, dehşete kapılmamaları için...³²¹

Raziye göre Cenâb-ı Hak, o yolda her türlü emniyet unsurlarının mevcut olduğunu, yani denizdeki güvenlik sebeplerini şöyle beyan etmiştir;

1. Yolun kuru olduğunu belirterek... Kuru manasındaki **“yebesân”** kelimesi, **“yablsen”** ve **“yebesen”** şeklinde de okunmuştur. Bunu **“yâbisen”** şeklinde okuyan "yol" manasına almış olur. Bunun bâ'nın herekesi ile **“yebesân”** şekline okunuşuna gelince bil ki, **“yebes”** ve **“yabis”** aynı manaya olup, **“Kupkuru yol”** demektir. Bu kelimenin, bâ'nın sükûnu ile okunmasına gelince, bu da, bunun harekeli şeklinin hafifletirilmişidir. Buna göre mana, "O yolda, su bulunması şöyle dursun, ne cıvık çamur, ne de bir ıslaklık olmasın" şeklindedir.

2. Ayetteki, *“Yetişilmekten korkmayıp, çekinme”* ifadesi ile belirtilen husus... Bu, "Sen, Firavun'un sana yetişmesinden korkma. Çünkü ben, onu oyalamak ve geriye bırakmak suretiyle, seninle onun arasındayım" demektir.³²²

Ayrıca yukardaki ayettende anlaşıldığı üzere Kızıldeniz'den geçiş mu'cizesinin içerisinde birçok mu'cize daha saklıdır onlardan bir tanesi de denizde yolların açılmasıdır ki Razi bunu şöyle açıklıyor; Firavun, Hz. Musa (a.s)'ı yakalamak için peşine düştü. Ordusunun sağ-sol iki cenahı ve merkezinde bulunanlar hariç, sırf önünde (öncü kuvvetler olarak), bir buçuk milyon insan vardı. Hz. Musa (a.s), (Kızıl) denizin kenarına ulaştınca: *“İşte burada emrolundum”* dedi. Daha sonra denize, *“Haydi ayrıl, ayrıl”* dediyse de, deniz ayrılmadı.³²³ Derken Allah Teâlâ ona, denize asâ ile vurmasını vahyetti ki bu olay Şuara suresinde şöyle anlatılıyor: *“Bunun üzerine Musa'ya, Allah "Âsâ'nı, denize vur" diye vahyetti. (Vurunca) derhal (deniz)*

³²¹ Razi, Tefsir-i kebir, XVI, 5.

³²² Razi, a.g.e. , XVI, 6.

³²³ Razi, a.g.e. ,XVI, 8.

yarıldı. Her parçası, kocaman dağ gibi oldu. Ötekileri de buraya yaklaştırdık. Musa (a.s) ile yanında bulunan kimseleri toptan kurtardık. Sonra öbürlerini boğduk. Bunda, elbette bir İbret vardı. Ama onların çoğu iman etmemişlerdi. Şu muhakkak ki senin Rabbin elbette O, mutlak galiptir ve çok merhametlidir."³²⁴

Razi'ye göre, vurma işi olmadan denizin ayrılması caiz değildir. Bununla beraber Cenâb-ı Hak, ona vurmaya emretmiştir. Çünkü bu fiilin zikredilmesi, adeta oyalanma ve boşa vakit geçirme sayılır. Bir de Cenâb-ı Hak bunu âsâ sebebiyle meydana gelen mu'cizelerinden kılmıştır. Bir başka husus da şudur: Denizin o âsâ sebebiyle ayrılması Hz. Musa (a.s) için büyük bir nimet olmuştur. Ve İsrailoğullarının, bu işin Hz. Musa (a.s)'ın Allah nezdindeki mertebesinden dolayı meydana geldiğini bilmeleri manasını daha fazla kuvvetlendirmiş olur.³²⁵

Razi, İsrailoğullarının Kızıldeniz'den geçme konusundaki tereddüdlerini ayetteki, "deniz" hususunda ihtilaf etmişlerdir, ifadesini ibn Abbas (r.a)'ın şöyle dediğini rivayet ederek açıklıyor: "Hz. Musa (a.s), İsrailoğullarıyla birlikte o denize varıp dayanınca, onlara o denize girmelerini emretti, ama Yuşâ ibn Nun hariç, hepsi bundan kaçındılar. Yuşâ ibn Nûn atını mahmuzladı, denize girdi, öteye geçti, sonra da onlara dönüp baktı. Bir de ne görsün, denize girme hususunda hala diretiyorlar. Bunun üzerine Musa (a.s), denize, "benim için Yuşa ibn Nun geçtiği tarzda aynı şekilde bölün" deyince, deniz, "bununla emrolunmadım; üzerimden asiler geçemezler" dedi: Musa (a.s), "Ya Rabbi, deniz de ayrılma hususunda diretiyor" deyince, Hz. Musa (a.s)'a "Ona âsânla vur" denildi. O da ona âsâsıyla vurunca deniz yarıldı ve herbir parçası adeta büyük bir dağ kütlesi halini aldı ve o denizden her bir kabileye ait oniki yol oluştu. Daha sonra Hz. Musa adamlarına, haydi girin" dedi. Ama onlar, "Nasıl girelim, orası çamur" dediler. Bunun üzerine Hz. Musa (a.s) (Allah'a) dua etti ve oraya saba rüzgârı esti. Böylece ora kurudu. Onlar: "Biz, bazılarımızın boğulmasından korkuyoruz" dediler. Bunun üzerine, Hz. Musa (a.s), onların yolları arasına, birbirlerini görebilecekleri delikler (pencereler) yaptı. Sonra

³²⁴ Şuara; 26/63-68.

³²⁵ Razi, Tefsir-i-Kebir, XVII, 331.

denize girip, (bu yollardan) geçtiler. Firavun da o yollara yöneldi. Adamları ona: "Musa (a.s), denizi büyülemiş, sen sanki deniz yarılmış gibi görüyorsun" dediler. Firavun bir erkek ata binmişti. Derken Cebrail (a.s), bir kısrak at üzerine binmiş olarak, otuzüç melekle geliverdi ve Firavun'un önüne geçti. Böylece Firavun'un atı, kısrakı görüp Firavun'u onun peşinden çekip götürdü. Melekler de Firavun'un ordusu arasına girerek, "Kralınızı takip edin" diye bağırmaya başladılar. Böylece en sonda olanlar bile denize girdiğinde, ilk girenler neredeyse denizden çıkmak üzere idiler. Derken deniz onların (hepsinin) üzerine kapandı ve böylece boğulup gittiler. İsrailoğulları, denizin onların üzerine kapanışının sesini duyup: "Ey Musa, bu da ne?" dediler. Hz. Musa (a.s): "Allah, Firavun'u ve ordusunu suya garketti." Buyurdu. Bunun üzerine onları seyretmek için geri döndüler ve: "Ey Musa onları bizim görmemiz için çıkarması hususunda Allah'a dua et" dediler. Hz. Musa (a.s) dua edince, deniz onları kıyıya attı ve İsrailoğulları onların silahlarını (ganimet olarak) aldılar. İşte bu ayette, "*Deniz kendilerini nasıl kapladıysa işte öyle kapladı*" ifadesi ile anlatılan husustur.³²⁶

Razi'ye göre denizin bu hali alması şu birkaç açıdan mu'cizedir. şöyleki;

1. O suyun bölünüp ayrılması bir mu'cizedir.

2. O suyun, denizin her bir tarafının üstünde bir araya gelip, böylece de adeta bir dağ oluvermesi de bir mu'cizedir. Çünkü bu bölünme sebebiyle yerinden oynatılan o suyu, Cenâb-ı Hakk'ın yayıp dağıtması, böylece de hiç olmamış gibi olması da mümkündür. Dolayısıyla o su iki tarafta birikip (bir kütle oluşturunca), bu mu'cizeyi te'kid etmiş oldu.

3. Haber de "Allah Teâlâ Firavuna ve kavmine, onları şaşkırtan rüzgâr ve karanlık göndermiştir. Böylece de, İsrailoğullarının denizi geçmesi tamamlanıncaya kadar, onlar yerlerinde çakılıp kalmışlardır" şeklinde anlatılan bu husus, eğer gerçek ve doğruysa, bu da bir üçüncü mu'cizedir.

³²⁶ Razi, Tefsir-i Kebir, XVI, 9.

4. Allah Teâla'nın, sudan meydana gelen o duvarlarda, onların birbirlerini görebilecekleri mazgal delikleri yaratması da dördüncü bir mu'cizedir.

5. Allah Teâla'nın, o yolları Firavun'un yanındakilerin ona yaklaşmaya ve Hz. Musa (a.s)'ın kavminin kurtuluşu gibi, kendilerinin de kurtulacaklarını umacakları bir zamana kadar aynı hal üzere tutması da bir beşinci mu'cizedir.

Cenâb-ı Hakk'ın Razi, "ötekileri de buraya yaklaştırdık..." ifadesini, iki şekilde açıklıyor.

1) Mü'minlerin Kurtulup Ötekilerin Boğulması: Cenâb-ı Hakk'ın "*Musa ile yanında bulunan kimseleri toptan kurtardık, sonra öbürlerini boğduk*" ayetine gelince, bu, "Allah Teâlâ o denizi, Hz. Musa ve kavmi hakkında onlar oradan çıkıncaya kadar kupkuru yaptı. Firavun ve kavmini ise orada boğdu. Çünkü Firavun ve kavminin denize girmeleri tamamlanınca su onların üzerine kapandı, böylece de onlar o suda boğulup gittiler" demektir.

2) Cenâb-ı Hakk'ın "Bunda elbette bir ibret vardır." İfadesine gelince, bu "Denizde meydana gelen bu hadise, Cenâb-ı Hakk'ın kudretine delâlet eden en büyük delillerden olmak üzere insanı şaşırtan bir ayettir. Çünkü bunun gerek dinî gerekse dünyevî hususlarda bir maslahat, Hz. Musa (a.s) için de bir mu'cize olması bakımından onun doğruluğuna delâlet eden bir delil, O denizi geçenler için ömür boyu nazar-ı dikkate alınacak bir hadise olması bakımından, hiçbir beşer bunu yapmaya ve bunun hikmetini anlamaya kadir olamaz. Böylece bu Allah'ın ve Resulünün emrine muhalefet etmeye yeltenenler için bir sakındırma ve Hz. Muhammed (s.a.s) için ibret alınacak bir hadise olmuş olur. Çünkü Cenâb-ı Hak hemen bu ifadenin peşinden, "Ama onların çoğu iman etmemişlerdi" buyurmuştur. Bu cümlede Hz. Muhammed (s.a.s) tesellî bulunmaktadır. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s) elinde zuhur eden mu'cizelere rağmen, kavminin yalanlamasından dolayı kederleniyordu. Böylece Cenâb-ı Hak bu ifadesiyle Hz. Muhammed (s.a.s)'in Hz. Musa (a.s) ve diğer peygamberlerde, kendisi için alabileceği örnekler olduğuna dikkatini çekmiştir. Çünkü Hz. Musa (a.s)'ın elinde zuhur eden, akıllara durgunluk

verici bunca büyük mu'cizeler, kavminin denizde vs. yerlerde müşahede ettikleri onca şeylere rağmen, o kavminin ekserisinin onu inkâr edip yalanlamalarına mani olamamıştır. Binâenaleyh, "Ey Muhammed sen de kavminin ekserisinin seni anlamamalarına şaşma, onların eziyetlerine katlan. Belki de onlar, ıslâh olacaklardır. Senin bu sabrın, onlara getireceğim delilleri tehdit eder" demiştir.

Ayetteki "Şu muhakkak ki senin Rabbin, elbette O, mutlak galiptir ve çok merhametlidir" cümlesinin önceki ifadelerle münasebeti şudur; O topluluk bu çok net mu'cizeleri görüp müşahade etmelerine rağmen, yine de kâfir olmuşlardır. Allah Teâlâ ise, onları helak etmeye kadir ve azîz, galip bir zâttı. Ama şuna rağmen, o onları helak etmemiş, tam aksine onlara çeşitli rahmetlerini yağdırmıştır. Dolayısıyla Cenâb-ı Hakk'ın böyle olması, O'nun rahmetinin mükemmel lütuf ve ihsanının, çok geniş olduğuna işaret etmektedir.³²⁷

2.7.2.2.4. Allah'ın Hz. Musa'nın Eliyle Oniki Pınar Fıskırtması

"Kavmi ondan su istediği zaman Musaya'ya, "asanı taşa vur" diye vahyeddikte...",³²⁸ ayetinin ifade ettiği hal bu mu'cizedir.

Hasan el Basri "Bu taş hemen çıkmış herhangi bir taş, asada eline almış olduğu herhangi bir değnektir demiştir. Razi şöyle diyor; Bu kavim tih çölünde çoğu zaman içebilecekleri bir suya muhtaç idiler. Bundan dolayı Hak Taala, Hz. Musa'ya, asasıyla taşa vurmasını emretmiştir. İsrailoğulları o taşı yanlarında götürüyor ve ihtiyaçları oranda o taştan su alıyorlardı.

Diğer islam âlimleri ise şöyle söylemişlerdir; "**inbicas**" suyun az çıkması (kaynaması); "**inficar**" ise, suyun çok çıkması fişkırması demektir. Dolayısıyla bu iki ayetin arasını şöyle te'lif edebiliriz, "Bu su önce az az kaynamaya başladı sonra çoğalıp fişkırdı Razi, bu yorumun Ebu Amr b. el-'Ala' ya ait olduğunu ifade etmektedir.

³²⁷ Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 335.

³²⁸ Araf: 7/160.

Allah Taala ilk önce onları nasıl suladığını beyan edince, bunun peşisıra da onları üzerlerinden bulutla gölgelediğini, daha sonrada onlara kudret helvası ile bıldırcın eti indirdiğini zikretmiştir. Bunların hepsinin Allah tarafından indirilen büyük bir nimet olduğuna şüphe yoktur. Çünkü Allah Taala onların yiyecek ve içeceklerini en güzel bir biçimde ve kolay yoldan vermiş ve onları gölgeleyerek güneşin zararını gidermiştir.

Daha sonra Cenabı Hak “Onlar bize zulmetmediler fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı” diye buyurmuştur. Razi, bu ifade den anlıyoruz ki, İsrailoğulları kendilerine emredilen sınırı aşmışlardır. Bu da ya Allah onların biriktirmelerini yasakladığı halde onların stok yapmaları ya da Allah’ın yasakladığı bir vakitte Allahın gökten indirmiş olduğu yiyecekleri yemelerinden yahut da Allah başka şeyler istemelerini men ettiği halde başka şeyler istemelerinden dolayı söylenmiş olabilir.³²⁹

Razi ye göre bir kul, ancak bir yasak şeyi işlemesi halinde, kendisine yazık etmiş olur. İşte bundan dolayı Cenabı hak, “Zalim sıfatıyla vasıflandırmış ve “Onlar kendilerine zulmediyorlar” diyerek onların dikkatini buna çekmiştir. Çünkü insanın kendisi bu günahı işleme noktasında gayret sarfettiğinden büyük bir azaba çaptırılacağından dolayı kendisine zarar vermiş (zulmetmiş) olur.³³⁰

2.7.2.3. Hz. Süleyman’ın Mu’cizeleri

"Biz Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar, "Bizi mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamd olsun" dediler. Süleyman Davud'a mirasçı oldu. Dedi ki: "Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi. Bize her şeyden verildi. Şüphesiz ki bu, apaçık bir üstünlüğün ta kendisidir." Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan, kuşlardan orduları toplandı. İşte bütün bunlar, zapt ve idare ediliyorlardı. Hatta karınca vadisine geldikleri zaman (dişi) bir karınca dedi ki: "Ey karıncalar, yuvalarınıza girin. Sakın Süleyman ve ordusu, bilmeyerek, sizi kırmasın!"

³²⁹ Razi, Tefsir-i Kebir, XI, 114.

³³⁰ Razi, Tefsir-i Kebir, XI, 115.

*(Süleyman) onun bu sözünden gülercesine tebessüm etti de: "Ya Rabb, dedi, bana ve ana babama lütfettiğin nimetine şükretmemi ve Senin razı olacağın iyi (işler) yapmamı bana ilham et. Rahmetinle beni de salih kullarının arasına sok"*³³¹

2.7.2.3.1. Kuş Dilini Bilme Mu'cizesi

Razi'ye göre Süleyman (a.s)'ın, "ey insanlar" ifadesinden maksat, Allah'ın nimetini izhar etmek, onu yüksek sesle dile getirmek ve insanları, kuşların dilini bilme olan mu'cizeyi zikretmek suretiyle, tasdik ve imana davet etmektir. Keşşaf Sahibi Zamahşeri, şöyle demiştir: "Mantık, konuşmak, bir mana ifade etsin ya da etmesin, tek tek kelimeleri ya da cümleleri söylemek, sesle ifade etmektir. Ya'kûb, kitabına, İslahu'l Mantık başlığını koymuştur. Hâlbuki müellif, o kitabında sadece, müfret kelimeleri düzeltmiştir. Araplar şöyle derler: "Güvercin nutketti, seslendi." Süleyman (a.s)'ın kuşların diline dair öğrendiği şey ise, kuşların maksad ve gayelerinden bazısını bazısından ayırıp seçmesi, farketmesidir.³³²

Süleyman (a.s)'ın kuşdilini bilme mu'cizesini anlatan Neml sursindeki bir başka ayette Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor; *"(Süleyman) kuşları teftiş edip dedi ki: Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa gelmeyenlerden mi oldu? Onu mutlaka çetin bir cezaya uğratacağım yahut onu mutlaka kestireceğim. Yahut bana, açık bir burhan (mazeret) getirir." Derken o geldi ve "Ben, senin bilmediğin bir şeyi Öğrendim. Sebe'den sana çok doğru bir haber getirdim. Hakikaten orada bir kadını, onlara hükümdarlık eder buldum. Ona herşey verilmiştir. Onun bir de büyük bir tahtı var. Hem onun, hem kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, onlara, işlerini süslemiş ve yoldan çıkarmış. Dolayısıyla onlar hidayete eremiyorlar" dedi"*³³³

Raziye göre, Süleyman (a.s), kuşları teftiş edince Hüdhüd'ü hususi bir işi için aradığı ve sorduğu zannını uyandırmaktadır. Âlimler, Hz. Süleyman'ın Hüdhüd'ü

³³¹ Neml: 27/15-19.

³³² Razi, a.g.e., XVII, 410.

³³³ Neml: 27/20-24.

neden araştırdığı hususunda şu değişik izahları yapmışlardır:

1. Vehb b. Münebbih'e göre, Hüdhüd nöbetini ihlâl ettiği için, Süleyman (a.s) onu araştırmıştır.

2. Süleyman (a.s) onu, su ölçekleri ve bulma aletleri onda olduğu için, araştırmıştır. Çünkü Hüdhüd, yakında olan su ile uzakta olanı bitebiliyordu. Süleyman (a.s) buna ihtiyaç duyduğundan dolayı, onu sordu ve araştırdı.

3. Hüdhüd, güneş'e karşı, Süleyman (a.s)'a gölge yapardı. Ortalıktan kaybolunca, Süleyman (a.s) onu araştırdı.³³⁴

Bunun üzerine Hüdhüd kuşu, Süleyman (a.s)'a Kur'an'ın ifadesiyle hitaben "*Ben senin bilmediğın bir şeyi öğrendim*" dedi. Hz. Süleyman'a, Allah Teâlâ'nın en aşağı derecedeki varlıkları arasında, onun bilmediğini bilen kimselerin bulunduğu hususunda bir tenbih ve uyarıda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu, ucbu (kendini beğenmeyi) terketme hususunda, ince bir uyarı olmuş olur.³³⁵

Hüdhüdün "*Hakikaten orada, bir kadını onlara hükümdarlık eder buldum...*" ifadesini Razi, buradaki kadından murad, Belkis Binti Şurahil'dir. Onun babası, Yemen topraklarının hükümdarı olup, o ve kavmi (sebe), güneş'e tapan Mecusilerdendi şeklinde yorumlamıştır.³³⁶

Bu kıssada, Hüdhüd'ün, ancak akıllı varlıklardan sadır olacak olan bir sözü söylemiş olduğu ifade edilir, bu ise akıldan uzaktır. Ayrıca Süleyman (a.s) Şam diyarında olduğu halde, Hüdhüd nasıl olurda, Şam'dan Yemen'e kadar olan mesafeyi bu kadcılık kısa zamanda uçar, sonra da tekrar geri döner? Vb. sorular mülhidler tarafından sorulmuş. Razi, tüm bunları aklen mümkün görüp, ancak bunun, icmâ ile reddolunduğuna değinmiş. Fakat Âlemin, kadir ve irâde sahibi bir Yaratıcı'ya muhtaç olduğuna, Peygamberlerin Allah'ın izniyle mu'cize gösterebileceklerine iman etmek,

³³⁴ Razi, a.g.e., XVII, 414.

³³⁵ Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 415.

³³⁶ Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 416.

İnsanın aklına gelebilecek bu tip sorulara, şüphelere verilebilecek en güzel cevap olduğunu ifade etmiştir.³³⁷

2.7.2.3.2. Süleyman (a.s)'ın Hüdhüdü Elçi Olarak Gönderme Mu'cizesi

*"... Göklerdeki ve yerdeki her gizliyi çıkararak, gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da bilen Allah'a secde etmesinler diye... Allah O'dur ki, o büyük arşın sahibi olan kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. (Süleyman), "Bakalım doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mı oldun?" dedi. Şu mektubumu götür, onu kendilerine bırak. Sonra onlardan biraz geri çekil de bak neye dönecekler"*³³⁸

"(Belkıs) Dedi ki: "Ey seçkin topluluk, gerçekten bana çok şerefli bir mektup bırakıldı. Hiç şüphesiz o, Süleyman'dandır ve şüphesiz Bismillahirrahmanirrahim diye başlamaktadır, "Bana karşı başkaldırmayın, müslümanlar olarak bana gelin" diye yazmaktadır." O, "Ey seçkin topluluk, bana bu işim hakkında bir görüş belirtin. Siz, huzurumda bulunmadıkça, hiçbir işte kâfi (bir hüküm) vermem" dedi. Onlar da dediler ki: "Biz, güç, kuvvet sahibi, savaşçı bir milletiz. Emir sana âit, ne emredeceğini düşün"³³⁹ (Nemi, 29-33).

Raziye göre "(Belkıs) dedi ki: "Ey seçkin topluluk, gerçekten bana çok şerefli bir mektup bırakıldı" ifadesi, "Ona bu mektubu Hüdhüd attı. O da (adamlarına) böyle dedi" demektir. Dolayısıyla bu hususlar, takdirene vardır. Rivayet olduğuna göre, o melike, uyurken kapılarını kitler ve anahtarları başucuna kordu. Derken Hüdhüd mazgal deliğinden (penceresinden) girip, Hz. Süleyman (a.s)'ın mektubunu sırtüstü uyumakta olan melikenin göğsüne bıraktı. Hüdhüd'ün Belkıs'ı galgaladığı ve onun da çığlık atarak uyandığı da rivayet edilmiştir.

Razi, ayetteki, "kitab-ı kerim'e şu üç mana vermiştir:

1. Bu, muhtevası güzel olan bir mektuptur.

³³⁷ Bk. Razi, Tefsir-i Kebir, VII, 417.

³³⁸ Neml: 27/25-28.

³³⁹ Neml: 27/29-33.

2. Belkıs bu mektubu, kerim (kıymetli) olarak nitelemiştir. Çünkü bu, kerim bir hükümdardan gelmektedir.

3. Mektub mühürlü idi. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) "Mektubun şerefi, mührüdür"³⁴⁰ buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s) de, yabancılara mektub yazarken, "Onlar, ancak mühürlü mektupları kabul ederler" denilince, kendisi de bir mühür edinmişti.³⁴¹

Razi'ye göre, Peygamberler sözü uzatmazlar, aksine sadece maksatlarını söylemekle yetinirler. Bu mektub da, maksadı tam olarak ifade etmektedir. Çünkü insanlardan istenen, ya ilimdir, ya ameldir. İlim, amelden öncedir. O halde onun, "Bismillah..." ifadesi, münezzehe olan bir yaratıcının varlığını ifade etmektedir. Yine bu ifade o yaratıcının, âlim, kadir, hayy (diri), hür ve irade sahibi, hakîm ve rahîm olduğunu da ifade etmektedir. Ayetteki "*Bana karşı başkaldırmayın*" ifadesi, nefse, heva-ü hevese itaatten ve kibirden bir nehiydir. "*Müslümanlar olarak bana gelin*" ifadesindeki "müslümanlar" ile ya inkiyâd eden, boyun eğenler manası, ya "iman edenler" manası kastedilmiştir. Böylece bu mektubun, son derece kısa olmasına rağmen, hem dinî, hem dünyevî konularda anlatılması gereken herşeyi ihtiva etmiş olduğu sabit olur.

Eğer, "Kendisinin gerçek bir peygamber olduğuna bir delil getirilmeden, Hz. Süleyman (a.s)'ın, isyandan nehyedip, kendisine boyun eğilmesini emretmesi, "taklid" ile yetinilmesi gerektiğine delâlet eder?" denilirse, Razi şöyle cevap verileceğini ifade eder: Burada bir taklidin bulunmasından Allah'a sığınırım. Bu böyledir, Çünkü Süleyman (a.s)'ın Belkıs'e gönderdiği elçi, Hühüd idi. Hühüd'ün böyle elçi olarak gönderilmesi ise bir mu'cizedir. Mu'cize ise, bir yaratıcının varlığına, sıfatlarına ve peygamberlik iddiasında bulunanın doğruluğuna delalet eder. Dolayısıyla Hühüd'ün bu elçiliği, tevhide ve nübüvvete tastamam işaret edince, Süleyman (a.s) mektubunda ayrıca bir delilden bahsetmemiştir.³⁴²

³⁴⁰ Deylemi, 3/297.

³⁴¹ Razi, a.g.e., XVII, 422.

³⁴² Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 423.

2.7.2.3.3. Hz. Süleyman (a.s)'ın Belkıs'ın Tahtını Getirtmesi Mu'cizesi

"(Süleyman) dedi: "Ey seçkin topluluk, onun tahtını, kendilerinin bana müslüman olarak gelmelerinden önce, hanginiz bana getirir?" Cinlerden bir İfrît, "Sen, makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Ben bu hususta, mutlaka güvenilecek bir kuvvete mâlikim" dedi. Nezdinde kitaptan bir ilim olan, "Ben, sen gözünü yumup açmcaya kadar onu sana getiririm" dedi. Vakta ki onu yanında durur bir halde gördü. "Bu, Rabbimin lütfundandır. Şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni imtihan etmek içindir. Kim şükrederse, bu onun faydasıdır, kim de nankörlük ederse, şüphe yok ki Rabbim, tamamen müstağnidir, hakkıyla kerem sahibidir"³⁴³

Razi, Ayetteki "*Nezdinde kitaptan bir ilim olan...*" tabirini iki başlıkta ele alıp değerlendirmiştir;

1. Âlimler, bahsi gecen şahsın kimlerden olduğu hususunda iki şekilde ihtilaf etmişler:

- a) Bunun meleklerden olduğu,
- b) Bunun insanlardan olduğu şeklindedir.

Birinci görüşte olanlar da, kendi aralarında ihtilaf ederek ikiye ayrılmışlardır.

1. Bu Cebrail (a.s)'dir,
2. Allah Teâlâ'nın Hz. Süleyman'ı desteklediği bir melektir.

İkinci görüşü benimseyenler de kendi aralarında ihtilaf ederek şu izahları yapmışlardır:

1. İbn Mes'ûd'a göre bu, Hızır (a.s)'dir.

³⁴³ Neml: 27/36-40.

2. İbn Abbas'ın en meşhur görüşüne göre bu, Hz. Süleyman'ın veziri Asaf İbn Berhiyâ'dır ki bu, Allah'ın ısm-i azamı'nı bilen siddîk bir kuldu. O bununla dua ettiğinde, duası kabul olunurdu. Elmalılı Muhammet Hamdi Yazır da İbni Abbas'ın bu görüşünü benimseyerek, Asaf'ın, maddenin enerjiye, enerjinin de tekrara maddeye dönüştürülmesini sağlayacak formulu biliyordukı bunu gerçekleştirdiğini ileri sürüyor.³⁴⁴

3. Katâde'ye göre bu, ısm-i azamı bilen bir insandı.

4. İbn Zeyd'e göre bu, o denizdeki bir adada yaşayan salih bir kimseydi. O gün, Hz. Süleyman (a.s)'a bakmak için çıkmıştı.

5. Doğrusu bu, Süleyman (a.s)'ın bizzat kendisidir. Hitap olunan şahıs ise Hz. Süleyman (a.s)'ın kendisiyle konuştuğu ifrittir. Hz. Süleyman (a.s), bir mu'cize ortaya koymak ve böylece de, herşeyden önce onlara meydan okumak istemiştir. Daha sonra da İfrît'e, İfrît için mümkün olmayan bir sürat içinde, o tahtı kendisinin getireceğini açıklamıştır.³⁴⁵

Razi, katından bir ilim bulunanın, Süleyman (a.s) olduğu hakkında ki görüşünü şöyle delillendiriyor;

a) **"Ellezi"** lafzı, Arapça'da, bir şahıs belli bir hâdise ile tarif edilmeye çabaladığında, o muayyen şahsa işaret etmek için vazolunmuş bir lafızdır. "Katında kitaptan bir ilim" bulunmakla meşhur olan o şahıs ise, Süleyman (a.s)'dır. Dolayısıyla, bunun Hz. Süleyman'a verilmesi gerekir. Bu konuda söylenebilecek son söz şudur: Diyelim ki, Asâf da böyledir. Ancak ne var ki, biz diyoruz ki: Hz. Süleyman, kitabı ondan daha iyi bilir, çünkü Hz. Süleyman peygamberdir. Dolayısıyla bu lafzı, Süleyman (a.s)'a hamletmek daha uygundur.

b) O tahtı, çok kısa bir zaman dilimi içinde getirip mevcut hale getirmek, yüksek bir payedir. Dolayısıyla, şayet bu derece, Hz. Süleyman'da değil de Asaf da

³⁴⁴ Yazır, Hak Dini Ku'an Dili, VII, 447.

³⁴⁵ Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 428.

tahakkuk edecek olsaydı, bu, Asâf in Hz. Süleyman'dan üstün kılınmış olmasını gerektirirdi ki, bu caiz olamaz.

c) Hz. Süleyman (a.s), şayet bu hususta, Asâf'a muhtaç olmuş olsaydı, bu, Hz. Süleyman'ın durumunun, halk nazarında daha aşağıda olmasını gerektirirdi.

d) Hz. Süleyman (a.s) *"Bu Rabbimin lütfundandır. Şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni imtihan etmek içindir"* demiştir ki, bu ifadenin zahiri, Cenâb-ı Hakk'ın bu mu'cizeyi, Hz. Süleyman'ın duası vesilesiyle izhar etmiş olmasını gerektirir.³⁴⁶

Raziye göre, ayet-i kerimedeki "(Süleyman) dedi: "Ey seçkin topluluk, onun tahtını, hanginiz bana getirir?" ifadesinde, hem Belkıs'ın, Süleyman'a katılmaya azmettiğine, hem de o taht meselesinin meşhur bir mesele olduğuna, böylece de Hz. Süleyman'ın, Belkıs gelmeden önce, o tahtın kendi yanında olmasını istediğine dair bir işaret bulunmaktadır. Âlimler, Hz. Süleyman'ın o tahtı getirip, orada hazır bulundurmasındaki maksadının ne olduğu hususunda ihtilaf ederek, şu açıklamaları yapmışlardır:

1) Bundan maksat, bunun, Belkıs için, Allah'ın kudretine, Hz. Süleyman'ın peygamberliğine dair bir delil olması ve böylece Belkıs'ın, bu delili daha önce geçmiş olan diğer delillere eklemesidir.

2) Hz. Süleyman, o tahtı getirtmeyi, böylece şeklini ve şemailini değiştirmeyi, daha sonra da Belkıs'ın onu tanıyıp tanıyamayacağını anlamak için, o tahtı ona sunmasıdır ki, bunun gayesi de, Belkıs'ın aklını ve zekâsını ölçmektir. Cenâb-ı Hakk'ın *"Onun tahtını bilinmez hale getirin. Bakalım (tanımaya) muvaffak olacak mı, yoksa başaramayanlardan mı olacak?"*³⁴⁷ İfadesi de, bu görüşe işaret eder gibidir.

3) Katâde şöyle der: "Hz. Süleyman, Belkıs müslüman olduğunda, onun malını

³⁴⁶ Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 428.

³⁴⁷ Neml:27/41.

almasının helâl olmayacağını bildiği için, o müslüman olmadan önce, onun tahtını almak istemiştir."

4) "Arş", bir memleketin kudretini simgeleyen bir şeydir, tahttır. Böylece Hz. Süleyman, Belkıs kendisine gelmeden önce, onun mülkünün miktarını, (ne derece zengin olduğunu) bilmek istemiştir.³⁴⁸

Razi burada şöyle bir soruyu cevaplamış: Aradaki mesafe böylesine uzak iken, o tahtın bu kadarcık bir zaman içinde yani ayetin ifadesiyle "gözün sana dönmezden evvel" taşınması nasıl mümkün olabilir? Bu taşınmaz işi, ya, o tahtın sıçrayarak buraya konduğunu veyahut da aynı cismin, aynı anda iki yerde bulunduğunu söylemeyi gerektirir.

Mühendisler, şöyle demişlerdir: Güneş küresi, yer küresinden yüzaltmış dört kez daha büyüktür. Buna rağmen güneşin doğma zamanı, çok kısa sürer: Dolayısıyla biz, güneş yuvarlağının doğuş zamanını, Şam ile Yemen arasındaki zamana taksim ettiğimizde, o lemha (o kısacık an), uzamış olur. Dolayısıyla, böylesine hızlı bir hareketin varlığı aklen sabit olup, Cenâb-ı Hakk'ın da bütün mümkinâta kadir olduğu sabit olunca, bu soru ortadan kalkar.³⁴⁹

Raziye göre bu olayın maddenin elektirik hızıyla biryerden başka bir yere naklinin mümkün olamasıyla gerçekleştiğini ki, gerçekten bunun çok ileri bir teknolojiye işeret ettiğini belirtir. Ayrıca Yazır, ilmi araştırmalar geliştikçe bu ayeti Kerimeyi anlamak ve açıklamak daha kolay olacağı fikrini savunmaktadır.³⁵⁰

2.7.2.3.4. Karıncanın Konuşması Mu'cizesi

"*Hatta karınca vadisine geldikleri zaman (dişi) bir karınca dedi ki: "Ey karıncalar, yuvalarınıza girin. Sakın Süleyman ve ordusu, bilmeyerek, sizi kırmayın! (Süleyman) onun bu sözünden gülercesine tebessüm etti de: "Ya Rabb, dedi, bana ve*

³⁴⁸ Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 427.

³⁴⁹ Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 429.

³⁵⁰ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 448.

*ana babama lütfettiğın nimetine şükretmemi ve Senin razı olacağıın iyi (işler) yapmamı bana ilham et. Rahmetinle beni de salih kullarının arasına sok"*³⁵¹

Ayetteki, ifadesi, "Bir karınca dedi ki" demektir ki karıncanın konuşması akıldan uzak görülecek birşey değildir. Çünkü Allah Teâlâ, karıncada hem akılı, hem konuşma kabiliyetini yaratmaya kadirdir.

Ayetteki, "Yuvalarınıza girin" ifadesini Razi; Allah o zamanki karıncaları akıllı bir varlık olarak yaratınca, şüphe yok ki, onlara, akıllı varlıklara hitap edildiği gibi hitap ederek, (cemi müzekker salim siğası kullanmıştır.) Bundan Ötürü, böyle söylemiştir. Eğer, "Ayetteki, "Sizi kırmassın" ifadesinin iğraptaki yeri nedir?" dersen, ben derim ki: Bunun, emrin cevabı olması muhtemel oduğu gibi, emirden bedel bir nehiy olması da mümkündür. Buna göre mana, "Yerinizde durmayın, yoksa onlar sizi yol üzerinde ezer, kırıp geçerler. Sizi, burada görmeyeyim" şeklinde olur der.

Razi, bu ayetle ilgili şu hususlara dikkat çekilmiştir:

a) Yolda yürüyenin (yerdekilere) dikkat etmesi gerekmeyip, yol üzerindekiilerin sakınması gerekmektedir.

b) Karınca, peygamberin masum (günahsız) olduğunu ve ondan ancak hatâen canlıları öldürme İşinin sâdır olacağını bildiği için, "bilmeyerek sizi kırmassınlar" demiştir ki bu, peygamberlerin masum olduklarına kesin inanmak gerektiğine önemli dikkat çekmedir.³⁵²

Ayetteki, "(Süleyman) onun bu sözüne gülercesine tebessüm etti", "tebessüm sınırını gülmeye vardırđı", "gülmeye başlayarak tebessüm etti" demektir.

Razi' ye göre Hz. Süleyman (a.s) şu iki sebepten ötürü gülmüştür:

a) O karıncanın sözünün, kendisinin ve ordusunun merhametine, hallerinin

³⁵¹ Neml: 27/18-19.

³⁵²Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 412.

şöhretine ve ordusunun takva konusundaki şöhretine delâlet edişinden hoşlandığı için. Karıncanın buna delâlet eden sözü, "bilmeyerek" şeklindeki sözüdür.

b) Allah Teâlâ'nın, karıncanın sözünü duyma ve onu anlama gibi bir nimeti kendisine verip, başka kimseye vermemiş olmasından ötürü duyduğu sevinçten.

Ayetteki, "Rabbim bana... İhsan et" ifadesi hakkında Zamahşeri, şöyle demiştir: "Bunun asıl manası, "Bendeki nimetlerinin şükürünü hakkıyla yapmamı bana nasib et ve ömür boyu sana şükredebilmem için, o nimetlerin benden gitmesine manî olma kudreti ver" demektir." Bu ayet biz (ehl-i sünnetin) görüşüne delâlet eder. Çünkü Mu'tezile ye göre, yapılması mümkün olan herşey lütuf fiillerindedir. Dolayısıyla bütün bunlar olup bitmiştir. Hâlbuki hâsıl-ı tahsil (olmuş şeylerin olmasını istemek) abestir.³⁵³

2.7.2.4. Hz. İsa'nın Mu'cizeleri

2.7.2.4.1. Hz. İsa'nın Babasız Dünya'ya Gelmesi ve Beşikte ve Olgunluk Çağında Konuşması

"(Cebrail (a.s) O'na): Haberin olsun ben, sana gayet temiz bir oğul bağışlamam için rabbinin gönderdiği bir elçiyim"³⁵⁴ "(Hz. Meryem) Dedi ki: "Rabb'im, bana bir beşer dokunmamışken, benim nasıl çocuğum olabilir? Dedi Allah, öyle ama: Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmettiği zaman, ona sadece ol! Der, o da oluverir." dedi. "³⁵⁵ Derken Hz.(Meryem) Hz. İsa'yı kucağında taşıyarak kavmine getirdi. Onlar: Ey Meryem! Sen çok şaşılacak bir şey yaptın! Dediler. Ey Harun'un kız kardeşi baban kötü bir adam değildi, ananda iffetsiz bir kadın değildi." "Bunun üzerine Hz Meryem, parmağıyla işaret ederek çocuğu (Hz. İsa'yı) gösterdi. Onlar: "Beşikteki bir bebek ile nasıl konuşabiliriz?" dediler." "Çocuk (Hz. İsa da) dile gelip dediki: Haberiniz olsun ki ben, Allah'ın kuluyum. O, bana kitap verdi ve

³⁵³ Bk. Razi, Tefsir-i Kebir, XVII, 413.

³⁵⁴ Meryem: 19/19.

³⁵⁵ Al-i İmran: 3/47.

*beni bir peygamber yaptı.*³⁵⁶

Müfessirler şöyle demişlerdir: Hz. Meryem, böyle demiştir. Çünkü bir şey ile müjdelemek, âdetin hilafına vaki olan şeyden teaccüb etmeyi gerektirir. Çünkü Cenâb-ı Hakk, "Bir işe hükmettiği zaman, ona sadece ol! O da oluverir."³⁵⁷

Yazır'a göre yani emir kesindir. Allah Teala için zorluk yoktur. Burada işler insanın iradesine bırakılmamıştır. Haz. Meryeme düşen teslimiyet ve olayı hadiseyi olduğu gibi kabullenmektir.³⁵⁸

Cenâb-ı Hakk'ın "*Ve O'nun kelimesidir. O kelimeyi, Meryem 'e bırakmıştır. O, Allah tarafından (gelen) bir ruhtur*" ifadesine gelince, Razi, bu âyette, "**kelimetuhu**" ifadesini, O'nun "*Ey Meryem, Allah, kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor. Adı İsa, (lakabı) Mesih...*"³⁵⁹ âyetini tefsir ederken açıklamıştı. Bu ifadenin manası, "*Hz. İsa, vasıtasız ve nutfe bulunmadan, Allah'ın emri ve kelimesi ile vücut bulmuştur*" demektir. Bu Cenâb-ı Hakk'ın tıpkı, "*Gerçekten Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in hali gibidir. Allah Onu (Âdem'i) topraktan yarattı. Sonra Ona, "ol" dedi, O da oluverdi*"³⁶⁰ âyetinde bahsettiği husus gibidir.³⁶¹

Yazır'da bu konuda Razi gibi düşünerek şöyle diyor; Hz. İsa dâhil bütün Peygamberlerin tasdik ettiği ilahi kitaplar Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerim Hz. Âdem'in de beşerden bir babasının olmadığı konusunda ittifak halindedir ve bu durum herkescede bilinmektedir. Hâlbuki bütün bunların şahadetiyle Hz. Âdem ne allahhtır, ne de onun oğludur. İşte Hz. İsa da tıpkı O'nun gibi ne Allah ne de O'nun oğludur. Allah Teâla Hz. İsa'nın babası değil, yaratanı ve rabbidir. Hz. İsa ancak Meryemin oğludur. Doğru olan budur. Bunun tersi Tevrat ve İncil'i ve Hz. İsa'yı

³⁵⁶ Meyem: 19/27-30.

³⁵⁷ Razi, Tefsir-i Kebir, VI, 323.

³⁵⁸ Yazır, Hak Dini Kuran Dili, VII, 25.

³⁵⁹ Al-i İmran: 3/45.

³⁶⁰ Al-i İmran: 3/59.

³⁶¹ Razi, Tefsir-i Kebir, VIII, 426.

dahi yalanlamadır.³⁶²

Allah(c.c) Hz. İsa'nın sıfatlarını anlatırken Hz. İsa'nın bir mu'cize olarak dünyaya gelişi, o devirde Yahudilerin ve diğer insanların tepkisine ve çeşitli dedikodu yapmalarına sebep olduğunu buyurur. Hz.Allah, bunları kaldırmak için hakikatını ortaya koymak için Kur'an-ı kerimin çeşitli surelerinde ve ayetlerinde bu konuda hiçbir ihtilafa, şüpheye ve münakaşaya meydan vermeyecek bir açıklıkla ortaya koyar. Burada Hiristiyanların yakıştırdıkları “**Allah'ın oğlu**” isnadını da kesin olarak rededer. Ve işin doğrusunu ortaya koyar.

Hz. İsa Kur'an- Kerim'e göre; Allah' kudretinin eseridir. Yukarıdaki ayette belirttiği gibi kelimesidir. Kelimededen maksat eşi, benzeri olmaksızın yeryüzünde tezahür eden Allah'ın kudretinin tecellisi, bir fiildir. İsmi **Mesih**dir. O kudret eserinin o kelimenin ismi Mesih'tir. Mesih, Meryem'in oğludur. Haşa “*Allah'ın oğlu*” değildir.³⁶³

“*Sonra Çeşitli fırkalar kendi aralarında İsa hakkında ihtilafa düştüler. Artık büyük bir günün görülecek çetin azabında vay o kâfirlere!*”³⁶⁴ Yazır'a göre Yahudi ve Hiristiyan gruplardır. Yahudiler Hz. İsanın babasının Hz. Zekariyya olduğunu iddia ettiler. Hiristiyanlardan Nasturiler, Hz. İsa'ya Allah'ın oğlu dediler. Yaubiler, “O bize Allahtır. Yere indi sonra yine göğe çekildi!” dediler. Melkaniler, “O: üçün üçüncüsüdür” dediler.³⁶⁵

Çalışmamızın bu bölümünde, Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelme olayını daha geniş bir şekilde ele alıp tartışacaktık fakat bu durumun çalışmamızın sınırlarını aşacağını düşündüğümüzden dolayı bu başlığa daha fazla yer vermedik.

Razi'ye göre, “*Beşikte iken de, yetişkin iken de sen insanlara konuşuyordun*” âyetinin ifade ettiği nimet, Hz. İsa (a.s)'nın beşikte iken konuşması, Cenâb-ı Hakk'ın,

³⁶² Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 27.

³⁶³ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 24.

³⁶⁴ Meryem: 19/37.

³⁶⁵ Yazır, a.g.e., VII, 24.

"(Onlar) dediler ki "Biz, henüz beşikte bulunan bir sabi ile nasıl konuşuruz?" (İsa) dedi ki: "Ben gerçekten Allah 'm kuluyum. O, bana kitabı (İncil'i) verdi Beni peygamber yaptı"³⁶⁶ âyetlerinde anlatılmıştır. Hz. İsa'nın yetişkin iken konuşmasını da, tefsir etmekte olduğumuz âyet anlatmaktadır; Buna göre bu ifâdenin mânası, "Hz. İsa, onlara bu iki vakitte de, sözünü değiştirmeksizin, hem bebek iken, hem de yetişkin bir insan iken konuştu" şeklindedir. İşte bu, Hz. İsa (a.s)'ya has olan şerefli bir özelliktir. Ne ondan Önce, ne de ondan sonra hiçbir peygambere bu nasîb olmamıştır.³⁶⁷

Hak Teâlâ'nın, "*Beşiğinde de, yetişkinlik halinde de insanlara söz söyleyecektir*" Âyetindeki "**elmehdu**" kelimesiyle ilgili, Razi, iki görüşün olduğunu ileri sürer:

a) Bunun mânası, "annesinin kucağı" demektir.

b) Süt döneminde çocuğun yattığı yer olarak bilinen maruf şey, yani beşiktir. Bu ifâdeden kastedilen şey, "o insanlara, çocukların beşiğe muhtaç oldukları bir durumda iken konuşmuş olması..." olduğu halde, bu nasıl olmuştur? Hâlbuki maksat, ister annesinin kucağında isterse beşikte olsun değişmez.

Âyetteki "ve yetişkinlik halinde" kelimesi "beşiğinde" ifâdesine atfedilmiştir. Buna göre Razi'ye göre sanki şöyle denilmek istenmiştir: "O, insanlarla küçük iken de, yetişkin iken de konuşur."

Razi, Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması bir mû'cizedir. Fakat yetişkin iken konuşması, bir mu'cize değildir. O halde bunu söylemenin faydası nedir? Sorusuna şöyle cevap vermiştir;

1. Bu sözden murad, Hz. İsa'nın çocukluktan yetişkin oluncaya kadar birçok değişik haller geçirmiş olduğunu açıklamaktır. Hâlbuki yüce İlah hakkında böyle

³⁶⁶ Meryem: 19/30-31.

³⁶⁷ Razi, Tefsir-i Kebir, IX, 279.

değişiklikler imkânsızdır. Bu ifâdeden maksad ise, İsa (a.s)'nın bir ilah olduğunu söyleyen Necran heyetinin sözünü reddetmektir.

2. Bundan kastedilen, onun insanlarla, annesinin temizliğini ve iffetini göstermek için beşikte iken bir defa, yetişkinliğinde ise vahyi ve nübüvveti açıklamak için çokça konuştuğunu göstermektir.

3. Ebu Müslim şunu söylemiştir: "Bu ifâdenin mânası şöyledir: "O, hem beşikte iken, hem de yetişkinlik döneminde insanlarla aynı şekilde ve aynı biçimde konuşmuştur." Bu, şüphe yok ki son derece tesirli bir mû'cizedir."

4. Esamm şöyle demiştir: "Bundan murad, "O yetişkinlik çağına ulaşır" demektir.³⁶⁸

Hristiyanlar, Hz. İsa'nın beşikte konuşmasını kabul etmemişler ve kendi görüşlerinin doğruluğuna da, şöyle istidlal etmişlerdir: Onun beşikteyken konuşması, en garip ve en şaşırtıcı bir durumdur. Bu gibi vakıaların meydana gelmesi durumunda hiç şüphesiz ki, eğer bu hâdise meydana gelmişse, bu hâdisenin mutlaka sözlerine itibar edilecek ve hükme medar olacak çok kalabalık bir topluluğun huzurunda meydana gelmiş olması gerekirdi... Çünkü bu gibi mu'cizelerin bir iki kişiye mahsus olması mümkün değildir. Gerçekten son derece hayret verici bir vakıa, kalabalık bir topluluğun huzurunda meydana gelirse, muhakkak ki bunu rivayet etmenin sebep ve yolları da fazlalaşır. Böylece de bu, tevatür derecesine ulaşmış olur. Tevatür derecesine ulaşmış olan bir şeyi gizlemek ise, imkânsızdır. Ve yine, eğer böyle bir şey meydana gelmiş olsaydı, bunu gizlemek imkânsız olurdu. Çünkü hristiyanlar, Hz. İsa'yı sevme konusunda çok aşırı davranarak, onun bir ilâh olduğunu dahi söylemişlerdir. Böyle olan kimselerin, Hz. İsa'nın menkîbe ve faziletlerini gizleme hususunda çaba sarfetmeleri imkânsız olur; bilakis, onun hakkındaki bir menkîbeyi bin yapar... Böylece, böyle bir vakıa şayet meydana gelmiş olsaydı, bunu en iyi bilen kimselerin hristiyanlar olması gerekirdi. Onlar bunu inkâr etme

³⁶⁸Razi, Tefsir-i kebir, VI, 320.

hususunda mutabık olunca, bu işin kesinlikle meydana gelmemiş olduğunu anlamış oluruz.

Razi göre, kelâmcılar bu şüpheyeye şu şekilde cevap vermişler ve şöyle demişlerdir: Hz. İsa'nın beşikte konuşması, ancak Hz. Meryem'in fuhuş ve zinadan beri ve masum olduğuna bir delil olsun diye meydana gelmiştir... Orada bulunanlar ise, az bir topluluk idi. Böylece bu sözü duyanlar pek az bir topluluk olmuştur. Böylesi az sayıdaki topluluk içinde, hakikatlerin gizlenmesi hususunda bir ittifakın meydana gelmesi uzak bir ihtimal değildir. Bunun şöyle olması muhtemeldir: O az sayıdaki topluluk, bunu anlatmıştır, amma o yahudiler onları bu konuda yalanlayarak, iftirada bulunmakla suçlamışlardır. Bunun üzerine onlar da bu sebepten dolayı susmuşlar, bu sebeplerden ötürü mesele, Allahu Teâlâ onu Hz. Muhammed'e bildirmesine kadar gizli ve saklı kalmıştır. Kaldı ki bütün hristiyanlar bunu inkâr etmemektedir. Çünkü meselâ Ca'fer İbn Ebî Tâlib'den şu rivayet edilmiştir: Necaşî'ye Meryem sûresi okunduğu zaman Necaşî, "İsa (a.s)'nın hadisesiyle, bu sözde zikredilen hadise arasında zerrece fark bulunmamaktadır" demiştir.³⁶⁹

2.7.2.4.2. Çamurdan Kuş Yapma Mu'cizesi

Hz. İsa zamanında ölüleri mumyalamak yaygın hale gelmiş, tıp ilmi çok yüksek seviyeye yükselmiş, kimya ilmi de ortaya çıkmıştı. Hz. İsa da tıp, kimya ve mumya sahalarında mu'cizeler göstermiştir. Ayette şöyle belirtilmiştir: *"Ey Meryem oğlu İsa! Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yaratıyor, içine üflüyordun, benim iznimle kuş oluyordu, anadan doğma körleri, alacalıyı benim iznimle iyileştiriyordun, benim iznimle ölüleri diriltip kabirlerinden çıkartıyordun..."*³⁷⁰ Allah başka peygamberlere de mu'cize verdiğini Kur'anda belirtmektedir.³⁷¹

Razi, bu âyette geçen çamurdan kuş yapma hadisesi mu'cize olup bunda birkaç nokta var ki bu noktalara şöyle değiniyor;

³⁶⁹ Razi, Tefsir-i kebir, VI, 322.

³⁷⁰ Maide, 5/10.

³⁷¹ Enbiya, 21/66-69; Sa'd 38/42; Hud 11/64.

Raziye göre bu ayetteki halk (Yaratma) "Ölçmek, Takdir" Manasındadır. Yani, "Ben onu takdir eder, Ölçüp biçer, şekil verir; bu şekilde meydana getiririm. Razi, Cenâb-ı Hakk'ın, *Ey insanlar sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize kulluk ediniz.*³⁷² âyetinin tefsirinde, "halk" (yaratma) kelimesinin "takdir etmek, ölçüp değerlendirmek" mânasına geldiğini ifade ediyor. Razi bu ayetin bu manaya geldiğine Kur'ândaki ayetlerle delillendiriyor;

a) Allah Teâlâ'nın, "*yaratıp, takdir edenlerin en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir,*"³⁷³ ayetidir. Çünkü kulun, yaratma ve îcât etme mânasında "hâlık, yaratıcı" olamayacağı sabittir. Dolayısıyla onun "**hâlık**" olması, "takdir etmek, ölçüp biçmek ve inceden inceye düzenlemek, tesviye etmek" mânasına alınması gerekir.

b) "**Halk**" (yaratma) lafzı, yalana da ad olarak verilebilir. Nitekim Cenâb-ı Hak'ın, "*Bu, evvelkilerin yalan ve düzmecelerinden başka birşey değildir.*"³⁷⁴ İfadesi ve yine "*Yalan uydurup düzüyorsunuz,*"³⁷⁵ ayeti Sad suresindeki "*Bu, ancak bir uydurmadır.*"³⁷⁶ Buyurması, kısacası bu ayetlerin hepsi **Halk** kelimesinde yalan anlamının da olduğunu gösterir. Buna göre yalan söyleyen kimse de, hâlık diye adlandırılmıştır. Çünkü o kimse, kafasında yalan takdir edip, sonra ona şekil vererek gerçekleştirir.

c) Tefsirini yapmakta olduğumuz, "*Gerçekte, ben size çamurdan kuş biçimi gibi bir şey yapar, yani onu düzenler ve tesviye ederim...*" âyetiyle, Mâide süresindeki, "*Hanı, çamurdan kuşa benzer bir şey yapıyordun.*"³⁷⁷ âyeti, "halk" kelimesinin takdir ve tasvir etme, suret verme manalarına geldiğine işaret eder.

Hak Teâlâ'nın, "*Yerde olan her şeyi sizin için yaratan... O dur...*"³⁷⁸ âyetidir. Bu ifâdedeki "**Halaka**" lafzı, maziye, yani geçmiş zamana işaret eder. Biz bu ifâdeyi

³⁷² Bakara: 3/21.

³⁷³ Mü'minun: 23/14.

³⁷⁴ Şuara: 26/137.

³⁷⁵ Ankebut: 29/17

³⁷⁶ Sad: 38/7.

³⁷⁷ Maide:5/110.

³⁷⁸ Bakara: 2/29.

icâd ve ibda mânasına alırsak, mâna, "Yeryüzünde olan herşeyi Hak Teâlâ geçmiş zamanda icâd etmiştir" şeklinde olur ki, bu da ittifakla yanlıştır. O halde, sözün doğru olabilmesi için "**halk**" (yaratmak) kelimesini, takdir etmek manasına hamletmek gerekir. Bu hususta doğru olan mâna da, "Allah Teâlâ, geçmişte, yeryüzünde şu anda meydana gelen her şeyi takdir etmişti..." şeklinde olan mânâdır. Böylece, "halk" (yaratmak) kelimesinin takdir etmek, düzenlemek mânasından ibaret olduğu ortaya çıkmış oldu.³⁷⁹

Razi, Cenâb-ı Hakk'ın, "*Allah'ın izniyle, derhal bir kuş olur*" buyruğunu şu şekilde tefsir etmiştir:

Rivayet olunduğuna göre Hz. İsa (a.s), peygamber olduğunu iddia edip mu'cizeler izhâr edince, onlar Hz. İsa'nın işini zorlaştırmaya başlayarak, ondan bir yarasa meydana getirmesini, yaratmasını istemişlerdir. O da bunun üzerine bir balçık almış ve ona, yarasa şeklini vermiş; sonra da ona üfleyince, o gök ile yer arasında uçmuş...

Vehb, şöyle demiştir: "O, insanlar kendisini görebildikleri müddetçe uçuyor, onların gözlerinin göremeyeceği bir yere varınca, ölüp yere düşüyordu." Sonra âlimler, bu hususta ihtilâf ederek, içlerinden bir grup, Hz. İsa'nın yarasadan başka birşey yaratmadığını; bu manadan dolayı Nâfi'nin bu kelimeyi müfred olarak "**dairan**" şeklinde okuduğunu söylemişlerdir. Başkaları da, Hz. İsa'nın çok çeşitli kuşlar yarattığını, bu mânadan dolayı da, diğer kıraat imamlarının bu kelimeyi çoğul olarak, "**dayran**" şeklinde okuduklarını söylemişlerdir.³⁸⁰

Razi, "*hani benim iznim ile çamurdan bir kuş suretinin benzerini yaratıyordun (yapıyordun) ve içine üfüüyordun da, benim iznim İle o bir kuş oluveriyordu*" âyetini şu şekilde açıklamıştır:

Allah Teâlâ, çamurun, kuş suretine sokulması meselesi ile bu suretin canlı bir

³⁷⁹Razi, Tefsir-i kebir, VI, 326.

³⁸⁰Razi, a.g.e. , VI, 329.

kuşa dönüşmesi meselesinde kendinin izni olmasına dikkat çekti. Âyetteki, "Benim İznim ile..." kelimesini, meydana gelen bu işin Hz. İsa'nın kudreti ve yaratması ile değil, kendisinin kudreti ve yaratması ile olduğunu te'kid etmek için iki kere getirdi.³⁸¹

2.7.2.4.3. Hz. İsa'nın Nefesi (Üflemesi)

Kelâmcılardan bazıları bu âyetin, ruhun, rüzgâr gibi ince bir cisim olduğuna delâlet ettiğini, bundan dolayı da Cenâb-ı Hakk'ın onu "üfleme..." ile vâsfettiğini söylemişlerdir. Sonra burada, incelenmesi gereken bir husus vardır. Bu da şudur: "Allahu Teâlâ Hz. İsa (a.s)'nın nefesine öyle bir özellik vermişti ki, O herhangi bir şeye üflediğinde O'nun o şeye üflemesi, o şeyin hayatiyet kazanmasını gerektiriyordu" denilebilir mi? Veyahut da, "Hayır, durum böyle değildi; bilakis Allahu Teâlâ, Hz. İsa'nın o şeye üflemesi sırasında bir mu'cize izhâr etmek suretiyle, kendi kudretiyle o cisimde hayâtı yaratıyordu..." denilebilir mi.? Razi'ye göre bu ikinci görüş, doğru ve gerçek olan görüştür. Çünkü Cenâb-ı Hak, "*O, ölümü de, hayatı da yaratandır*"³⁸² buyurmuştur. Ve yine Cenâb-ı Hak, Hz. İbrahim (a.s)'ın hükümdar (Nemrud) ile olan münazarası sırasında, "*Rabb'im, dirilten ve öldürendir*"³⁸³ dediğini nakletmiştir. Eğer, diriltme sıfatı Allah'tan başkaları için de söz konusu olsaydı, hiç şüphe yok ki Hz. İbrahim'in bu istidlali geçersiz olurdu.³⁸⁴

Diğer bir nokta; Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa (a.s)'nın, Cibril (a.s)'ın Meryem (a.s)'e üflemesinden tevellüt edip, meydana geldiğini göstermektedir. Cibril (a.s) ise, sırf ruh ve mahza ruhanî bir varlıktır. Dolayısıyla şüphesiz, Hz. İsa (a.s)'ya üflemesi, ona hayat ve rûh vermek içindir.

Bir başkası; Hak Teâlâ'nın, buyruğunun mânası, "Allah'ın izni olmadıkça"³⁸⁵ yani, "Ancak Allah'ın ölümü icâd edip yaratması bulunmadıkça, hiçbir nefsin ölmesi

³⁸¹Razi, Tefsir-i kebir, IX, 279.

³⁸²Mülk: 67/2.

³⁸³Bakara: 2/258.

³⁸⁴Razi, Tefsir-i kebir, VI, 328.

³⁸⁵Al-i imran: 3/145.

mümkün değildir" âyetinden dolayı, Allah'ın yaratması ve tekvîniyle demektir. Hz. İsa, bu şüpheyi izâle etmek ve "Ben bunu tasvir ediyorum, ama ona can verip onda hayatı yaratan, peygamberlerinin elinden mu'cizeler izhar etmek için bunu yapan Allah'dır" hükmüne dikkatleri çekmek için, "Allah'ın izniyle" kaydını zikretmiştir. Bu Hak Teâlâ'nın "*Allah'ın izniyle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim...*" buyruğudur.³⁸⁶

2.7.2.4.4. İsa'nın Allah'ın İzniyle Ölülere Diriltme Mu'cizesi

"*Hani ölüleri benim iznimle (hayata) çıkarıyordun*" âyetinin ifade ettiği nimet... Bu, "ölülere kabirlerinden, benim iznim ile yani sen dua ederken ve ölüye "Allah'ın izni ile kabrinden çık (diril)" derken, bunu benim gerçekleştirmem ile diri olarak çıkarıyordun" demektir. Hz. İsa (a.s)'nın bu fiilleri hakkında, "Allah'ın izni"nin zikredilmesi, fiillerin aslının Allah'a izafe edilmesi manasındadır. Bu tıpkı, "*Allah'ın izni olmadıkça, hiçbir can ölemez*"³⁸⁷ âyetinde ifade edildiği gibidir. *Bu, "O nefsin (canın) ölümü, ancak Allah'ın, onun için ölümü yaratması ile olabilir"* demektir³⁸⁸

Kelbî, "Hz. İsa'nın ölüleri, "Ya Hayy, ya Kayyûm!" diyerek dirilttiğini; dostu olan Azer'i böylece dirilttiğini, Sâ'm İbn Nuh'u kabrinden çağırdığını, onun da diri olarak kabrinden çıktığını belirtmiştir. Aynı şekilde Hz İsa'nın bir ihtiyarın, o anda ölmüş olan oğluna uğradığını, İsa (a.s)'nın Allah'a duâ ettiğini, onun da diri olarak tabutundan çıkıp, çoluk çocuğunun yanına döndüğünü" söylemiştir. Hz. İsa'nın "Allah'ın izniyle" demesi, onun bir ilâh olduğuna inanan kimselerin, bu vehimlerini ortadan kaldırmak içindir.³⁸⁹

³⁸⁶ Razi, a.g.e. , VI, 3239

³⁸⁷ Al-i imran: 3/145.

³⁸⁸ Razi, Tefsir-i Kebir, IX, 281.

³⁸⁹ Razi, Tefsir-i Kebir, VI, 329.

2.7.2.4.5. Hz. İsa'nın Gaybdan Haber Verme Mu'cizesi

Bu, onun gaybdan haber vermesidir ki, Cenâb-ı Hak bu mu'cizeyi, Hz. İsa'nın bir sözü olarak, *"Evlerinizde ne yiyor, ne biriktiyorsunuz, onları size haber veririm"* sözünde belirtmiştir. Razi'ye göre bu ifâde hakkında iki nokta vardır;

a) Hz. İsa, ilk önce gayblardan haber veriyordu. Süddî şunu rivayet etmiştir: "O, çocuklarla oynuyor, sonra onlara, babalarının ve annelerinin ne yaptığını haber veriyordu. Bunun üzerine O, çocuğa annesinin kendisi için şunları şunları sakladığını haber veriyordu; çocuk ise evine dönüyor ve o şeyi alıncaya kadar ağlıyordu. Sonra ise ana-babalar çocuklarına, "Bu sihirbazla oynamayın!" diyor ve onları bir evde topluyorlardı. Hz. İsa onları aramaya geldiğinde ise, çocukların anne-babaları Hz. İsa'ya, "Çocuklar evde değiller!" diyorlardı. Hz. İsa da, "Peki, evde kim var?" diye sorduğunda, onlar, "Domuzlar var." diyorlardı. Hz. İsa da, "İşte, öyle olsunlar!" deyince onlar da domuz haline geliyorlardı.³⁹⁰

b) Hz. İsa'nın gayblardan haber vermesi, gökten sofrayı indirdiği zaman zuhur etmişti. Çünkü İsrailoğulları, bu sofradan geriye birşey bırakıp biriktirmekten nehyedilmişlerdi. Ama onlar, yine de yiyecek biriktirip, saklıyorlardı. Hz. İsa da, işte onlara neler sakladıklarını haber veriyordu.

Bu şekilde gaybten haber vermek, bir mu'cizedir. Çünkü (gaybten) haber verdiklerini iddia eden müneccimlerin bunu haber vermeleri, ancak daha önce geçmiş olan bir soruya dayanıyordu. Onlar bu soruyu sorduktan sonra, bir âlet vasıtasıyla bu haberleri ortaya koymaya çalışıyor, bu âlet vasıtasıyla yıldızların çeşitli hal ve durumlarını bilip tesbit etmeye gayret sarfediyorlardı. Sonra müneccimler, kendilerinin çoğu kez yanılmış olduklarını da kabul etmektedirler. Ama gaybta haber vermeye gelince bu, daha önce herhangi bir soru bulunmadan ve de bir âletten de istifade etmeksizin, sadece Allah'tan alınan vahiy ile olmaktadır.

Sonra Hz. İsa (a.s) sözünü *"Muhakkak ki bunlarda sizin için, eğer iman*

³⁹⁰ Razi, Tefsir-i Kebir, VI, 330.

ediciler iseniz, bir ibret vardır" diye bitirmiştir. Bu sözün mânası, "mu'cizevî delillerin, peygamberlerin doğruluğuna delâlet ettiğine inanan herkes için bu beş şeyde, iddia sahibinin doğruluğunu gösteren güçlü ve susturucu mu'cizeler vardır. Evet, mu'cizenin, iddia sahibinin doğruluğuna delalet ettiğini inkâr edenler de vardır. Bunlar, Brahmanlardır. Çünkü mu'cizelerin meydana gelmesi bunlara kifayet etmez. Fakat mu'cize'nin. İddia sahibinin doğruluğuna delâlet ettiğine inanan kimselerin bu mu'cizeler hakkında söyleyecekleri hiçbir söz yoktur.³⁹¹

2.7.2.4.6. Havarilerin Gördüğü Bazı Mu'cizeler

Hz. İsa Yahudilere Peygamber olarak gönderildiğinde O'na ancak oniki kişi inanmış, diğerleri O'na karşı çıkmışlardı. "**Havariyyun**" denilen bu inanmış kişilerde balıkçılık bir rivayete görede boyacılık yapan kişilerdi. Çoğunluk ona inanmadığı zaman, "*O: Özünü Allah'a bağlayıp da bana yardım edecek kimlerdir?*" dedi.³⁹² Havariler de: *(Allah için yardımcı olacaklar bizleriz. Çünkü sen Allah'ın Resulüsün, bizde senin yardımcılarınız. Biz Allah'ı iman ettik ve şüphesiz ki biz Allah Resulüne teslim olmuşuz" dediler.)*³⁹³

İşte Hıristiyanlara "Nasara" denilmesinin sebebi budur. Yani havarileri Hz. İsa'ya yardım etmelerinden dolayı bu ilk Hıristiyanlara "**Havariler**" denilmiştir.³⁹⁴

Hz. Peygamber (s.a.s) de, Zübeyr'e "O, benim halamın oğludur ve ümmetimin içinde benim havarimdir." buyurmuştur. Havari, tenleri ve cilt renkleri temiz ve duru olan kadınlara da denilir. Buna göre âyette geçen, "**el-havariyyun**" kelimesinden murad, peygamberleri tasdik ve onlara yardım konusunda samimî ve son derece ihlâslı olan, peygamberlerin seçkin ve kendilerine yakın dost ve tâbîleridir.³⁹⁵

Bir rivayete göre Hz.Meryem, Hz.İsa'yı bir boyacıya verdi. Boyacı ona bir şey öğretmek istediğinde (gördü ki) o, bunu ondan daha iyi biliyordu. Boyacı, bazı işleri

³⁹¹ Razi, Tefsir-i Kebir, VI, 331.

³⁹² Al-i İmran: 3/52.

³⁹³ Al-i İmran: 3/53.

³⁹⁴ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 29.

³⁹⁵ Razi, Tefsir-i Kebir, VI, 340.

sebebiyle işyerinden ayrılmayı ister ve O'na "Şurada birbirinden farklı elbiseler bulunmaktadır. Ben onların herbirisine belli şekil ve alâmetler çizdim. Ben döndüğümde bu işler tamamlanmış olacak şekilde, sen bu elbiseleri şu boyalarla boya..." der ve ayrılıp gider. Sonra Hz. İsa bir küp su kaynatarak, bütün elbiseleri onun içine basar ve, "Allah'ın izniyle, istenildiği gibi olunuz." der. Derken boyacı geri döner ve yaptığını ona haber verir. Bunun üzerine boyacı, "Bütün elbiseleri mahvettin!" der. Hz. İsa ise, "Kalk ve bak, (bakalım öylemi?)" der. Böylece boyacı, istediği biçimde kırmızı, yeşil, sarı elbiseler çıkarmaya başlar. Ve bütün elbiseleri, istemiş olduğu renklere boyanmış olarak oradan çıkarır. Orada bulunanlar ise buna hayret ederler ve O'na iman ederler. İşte, havariler bunlardır.³⁹⁶

Havarilerin gördüğü başka mu'cizeler vardırki onlar şöyledir: Havariler, Hz. İsa'ya tâbi olan oniki kişiydiler. Onlar, "Ey Allah'ın ruhu, acıktık!" dediklerinde, Hz. İsa elini yere vuruyor, bunun üzerine her bir havari için iki ekmek çıkıyordu. Susadıkları zaman, "Ey Rüsullah, biz susadık!" diyorlardı. Bunun üzerine Hz. İsa elini yere vuruyor, derken yerden su çıkıyor, onlar da su içiyorlardı. İşte bunun üzerine, "İstedığımız zaman bizi yediriyor, istediğimiz zaman da bize içecek veriyorsun. Bizden daha faziletli kim olabilir? Biz sana iman ettik!" deyince, Hz. İsa, "Sizden daha efdal olan, eliyle çalışıp da kendi emeğinden yiyen kimsedir" buyurdu. Bu söz üzerine onlar elbise yıkamaya başladılar ve bundan dolayı da havari diye isimlendirildiler.

Bir başka rivayete göre havari diye adlandırılan kimseler Hz. İsa'ya inanmadan önce hükümdar idiler. Hükümdarlardan birisi bir ziyafet hazırlayıp halkı davet etti. Hz. İsa da bir tabaktan yemek yiyor, ama O'nun yemeği hiç bitmiyordu. Bunun üzerine bu olayı O krala anlatınca O, "Onu tanıyorsunuz değil mi?" dedi. Onlar da, evet, dediler. Hep beraber Hz. İsa'nın yanına gittiler. Melik ona, "Sen kimsin?" deyince, Hz. İsa, "Ben, Meryem oğlu İsa'yım" dedi. Bunun üzerine hükümdar da, "Mülkümü bırakarak sana tâbi oluyorum" dedi ve bütün akrabalarıyla beraber Hz. İsa'ya tabi oldu ki, işte havariler bunlardır.

³⁹⁶ Razi, Tefsir-i Kebir, VI, 341.

Kaffal şöyle demiştir: Bu oniki havarinin bir kısmı hükümdar, bazıları balıkçı, bazısının da çamaşırcı olması mümkündür; aynı zamanda hepsi de, Hz. İsa'nın yardımcısı ve O'nu sevme, O'na itaat etme ve O'na hizmet etme hususunda son derece ihlaslı ve samimi oldukları için, havarî olarak isimlendirilebilirler.

Razi, Hak Teâlâ'nın "*Havariler, "Biziz Allah'ın yardımcıları..."*" dediler" ifâdesi şöyle tefsir ediyor: Cenâb-ı Hakk'ın, bu ifâdesinden maksat, "Biz Allah'ın dininin ve peygamberlerinin yardımcısıyız" demektir. Çünkü hakiki anlamda, Allah'ın bizzat kendisine yardım etmek imkânsızdır. Hak Teâlâ'nın, "Allah'a inandık" buyruğuna gelince bu, illet ve sebep yerine, geçen bir ifâdedir. Buna göre mânâ, "Allah'a iman etmiş olmanız sebebiyle, bizim Allah'ın yardımcısı olmamız gerekir. Çünkü Allah'a iman etmek, O'nun dinine yardım etmeyi, dostlarını savunmayı ve düşmanlarıyla savaşmayı gerektirir" şeklindedir. Daha sonra onlar "Sen de şahit ol ki, biz muhakkak müslümanlarız" demiştir. Çünkü onların Hz. İsa'yı kendi üzerlerine şahit tutmaları, aynı zamanda Allah'ı şahit tutmak demektir.³⁹⁷

2.8. Razi'ye Göre Hz. Muhammed'in Mu'cizeleri

2.8.1. Kur'an Mu'cizesi

2.8.1.1. Kur'ân'ın Mahiyeti

Âlimler Kur'an kelimesinin nereden iştikak ettiği hususunda ihtilâf etmişlerdir. Buna göre Vahidî "el-Basît" isimli eserinde, Muhammed ibn Abdullah İbn el-Hakem'den Şafîî (r.a)'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kur'an bir isimdir. Hemzeli değildir. lâfzından da iştikak etmemiştir. Ancak O, Tevrat ve İncil gibi Allah'ın kitabına verilen bir isimdir. Tıpkı, "Kur'an'ı okuduğun zaman..."³⁹⁸ buyurulduğu gibi, lâfzı hemzelenir ama O (Kur'an) lâfzı hemzelenmez. Vahidî sözüne şöyle devam eder. Şafîî'nin, "Bu Allah'ın kitabının ismidir" şeklindeki görüşünden onun bu lâfzın

³⁹⁷ Razi, Tefsir-i Kebir, VI, 342.

³⁹⁸ İsrâ: 17/45.

müştak bir kelime olmadığı fikrine taraftar olduğu anlaşılmaktadır. Diğer âlimler ise, Kur'an'ın lâfzının müştak bir lâfız olduğu görüşündedirler. Bil ki, bu görüşte olanlardan bazıları bu lâfzı yine hemzelemez, hemzeli okumazlarken, bazıları ise onu hemzeli okumuş, hemzeli olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁹

Kur'ân'ı (ağzımızla) telâffuz edişimiz (ya'ni lâfız lâfız, kelime kelime söyleyişimiz) mahluktur. O'nu okuyuşumuz mahluktur. (Yani bizim o söyleme ve okuma zamanımızda ağzımızdan çıkmakda olması o anda Cenâb-ı Hak tarafından yaratılan bir kudret sâyesindedir.) (Asıl) Kur'an ise (ezelîdir) mahlûk değildir.

Allah-ü Teâlânın Mûsâ ve diğer peygamberler (a.s) hatta Firavun'dan, şeytandan hikâye (ve nakletmek) sûretiyle zikir (ve beyan) buyurduğu şeylerin hepsi onlardan haber verme kabilinden Allâh Teâlâ'nın (ezelî) kelâmıdır. Allâh Teâlâ'nın kelâmı mahlûk değildir. Mahlûklardan (yaratılmışlardan) olan Mûsâ (aleyhisselâm) ın ve diğerlerinin sözleri ise mahlûktur. Allâh'ın kelâmı olan Kur'an kadîmdir (ezelîdir), onların kelâmı değildir. Mûsâ (a.s) Allâh'ın (kendisine olan) kelâmını işitmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak (Kur'ân-ı Kerîm'de) "Allâh Mûsâ ile konuştu"⁴⁰⁰ buyurmuştur. Allâh Mûsâ aleyhis (a.s) ile konuşmadan evvel de (ezelden beri) konuşandı. Çünkü Hz Musa'yı yaratan Allah idi. Allâh Teâlâ ise ezelden yaratıcı idi. Ebede kadar da yaratıcı olacaktır.⁴⁰¹

Razi'ye göre Kur'ân'dan faydalanmak, şu iki kurala bağlıdır:

a) Kur'ân'ın ilahî kelimeler olduğunun bilinmesi... Bunun delili, Hz. Peygamber (s.a.s)'in doğru (sâdık) oluşunun, mu'cizelerle isbat edilmiş olması ve onun, "Kur'ân Allah'ın sözüdür" dediğinin mütevatir olarak sabit olmasıdır. Dolayısıyla bu iki mukaddimenin toplamından Kur'ân'ın, Allah'ın kelâmı olduğu neticesi çıkar.

³⁹⁹Razi, Tefsir-i kebir, IV, 351.

⁴⁰⁰Nisa: 4/164.

⁴⁰¹İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, Fıkhı Ekber, trc; Hasan Basri ÇANTAY, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 24, Ankara 1985, s.7.

b) Allah Teâlâ, bu lafızlarla, ya o lafızların konulmuş oldukları manaları; ya lügat açısından (sonradan) kazandıkları manaları; ya da Örfî veya şer'î karine ve emarelere göre kazandıkları manaları kastetmiştir. Çünkü eğer Cenâb-ı Hak bu manaları kastetmemiş olsaydı, bu, karışıklığa sebebiyet verme olurdu. Bu ise, hakîm olan zata yakışmaz. Anlattıklarımız ile Kur'ân'dan istifade etmenin, ancak bu iki esası kabul etmekle **olacağı** ve bu iki esasın isbat edilmesinin yolunun da, Cenâb-ı Hak'ın, hakîm oluşuna dayandığı; Allah'ın hakîm oluşunun isbatının yolu ise, meseleyi O'nun "azîz" olmasına dayamakla olacağı anlaşılır. İşte bundan ötürü Hak Teâlâ, "Kitabın tenzili (indirilmesi), o azîz ve hakîm Allah'dandır" buyurmuştur.⁴⁰²

2.8.1.2. Kur'an'ın Mu'cize Oluşu

Kâdî Abdülcebâr ve Ebû'l-Muîn en-Nesefî'ye göre, Allah her peygambere kendi döneminde yaygın olan ilim ve sanat alanıyla ilgili mu'cizeler vermiştir. Örneğin Hz. İsa'ya tıpla, Hz. Mûsâ'ya sihirbazlıkla, Hz. Muhammed'e de edebî sanatlarla ilgili mu'cizeler göndermiştir. Birincisinin mu'cizelerinden olan asanın yılanı dönüşmesi ve ikincisinin mu'cizelerinden olan ölülerin diriltilmesi kendi devirlerine mahsus sanatların diğer örneklerini gölgede bırakmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in geldiği devirde de söz sanatı, fesahat ve belagat doruk noktasına ulaşmıştı ki Kur'an inzal olunca o dönemdeki ve bundan sonraki kıyamete kadar olan dönemdeki edebi sanatları ve eserleri geride bırakmıştır.

Kâdî Abdülcebâr ve Ebû'l-Muîn en-Nesefî'ye göre Hz. Peygamber'in en büyük mu'cizesi ve peygamberliğinin delili Kur'ân-ı Kerîm'dir. Hz. Peygamber'in mu'cizeleri çok sayıda olsa da bunlardan en önemlisi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kâdî da, Nesefî de Kur'ân-ı Kerîm'i aklî mu'cize statüsünde değerlendirmektedirler. Belki bu kendi döneminde büyük yankı uyandıran hissî mu'cizelerin sonraki kuşaklarda aynı etkiyi uyandırmamasından olabilir. Aklî mu'cizeler ise devamlılığı ve her devirde

⁴⁰²Razi, Tefsir-i Kebir, XIX, 129.

aynı etkiyi uyandırmaları sebebiyle en son peygamberin de en önemli mu'cizesi olmuşlardır.⁴⁰³

Hz.Peygamberimize ise onun zamamında revaçta da "Fesahat ve belagat, şiir ve hitabet, kâhinlik ve gaybdan haber, geçmiş olayları bildirme" hususlarında mu'cizeler göstermiş bunların hepsine birden meydan okuyan Kur'an-ı Kerim en büyük mu'cizesi olmuştur.⁴⁰⁴ Kur'anın da hissî değil, aklî bir mu'cize olduğu söylenmiştir.⁴⁰⁵

Peygamberimizin mu'cizeleri daha öncede belirttiğimiz gibi pek çoktur; fakat madde ve zamana bağlı olan mu'cizelerin gücü ve faydası genel değildir. Onun gücü bulunduğu zaman ve çevre ile sınırlıdır. Sonra da işitenler 'bu akıl dışıdır' diye inkâr edebilirler. Nitekim öyle de oluyor. Bir de insanlığın dinden yararlanması olağan üstü olaylara sarılmak değil Allah'ın yasasına, sürekli olan ve akılla bağdaşan kanunlara sarılmaktadır. Yani ilimdedir.

Yazır'a göre harikalar, manaların ötesindeki olaylar, zorluk zamanında Allah Teala'nın özel yardımıdır. Hidayette amaç ise sıkıntından kurtarmaktır. Dolayısıyla mu'cizenin en önemlisi ebedi, aklı ve ilmi değeri içiren mu'cizedir. Bu mu'cize ise Kur'an'dır.⁴⁰⁶

Sadece Razi, Gazzali ve Mâtürîdî değil, tüm İslâm bilginleri Kur'an'ın Hz. Muhammed'in en büyük mûcizesi olduğu hususunda görüş birliği içindedirler.⁴⁰⁷ Mâtürîdî Kur'an'ın aklî mûcize olduğunu söyler ve onun bu özelliğe sahip oluşunu ancak edebî sanatlarda, özellikle de söz sanatında zirveye çıkmış, onun mahiyetini ve

⁴⁰³ Tahirova, Adile, a.g.e, s.265.

⁴⁰⁴ Karaçam, Enbüyük Mu'cize, s. 41.

⁴⁰⁵ Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid Tercümesi, s. 258.

⁴⁰⁶ Yazır, a.g.e, c. I, s. 268.

⁴⁰⁷ Bu konuda bk. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, s. 238; Bâkîllânî, *Kitâbü'l-Beyân*, s. 8.; Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, s. 572; cl-Muğnî, XVI, 407-433; Gazzâlî, el-

İktisâd, s. 129-131; Fahreddin er-Râzî, en-Nübüvât, s. 12-13.

kavramış değişik alanlarında maharet kazanmış olanların anlayabileceğini kaydeder.⁴⁰⁸

Razi, Kur'an'ın mucizliğine dair adı geçen eserde birkaç noktadan delil getirmiştir:

1) Kur'ân'da zikredilen kıssalar, Hz. Peygamber'in bir ümmî olduğu, hiçbir âlimle bir araya gelmemiş olduğu, asla ilim ve öğrenmeyle meşgul olmadığı bilindiği halde Tevrat ve İncil'de bulunanlara uygundur. Öyleyse Kur'ân ancak, Allah tarafından gönderilmiş demektir. Âlimler, onların ihtilaf ettikleri şeyin ne olduğu hususunda ihtilaf etmişler, bu cümleden olmak üzere bazıları, "Allah bununla, hakkında ihtilaf edip ayrıldıkları hususları kastetmiştir" derken, diğer bazıları da, "Allah bununla, bazılarının yaptığı tahrifi kastetmiştir" demiştir. Diğer bazıları da şöyle demiştir: "Hayır, bununla, peygamberlerin haberlerini murat etmiştir." Doğruya yakın olanı, birincisidir.

2) Cenâb-ı Hakk'ın, "Hakikaten o, mutlak bir hidayettir, mü'minler için de bir rahmet..." ifadesi... Çünkü bazı kimseler şöyle demiştir: "Biz Kur'an'ı iyice düşündüğümüzde, onda tevhide, haşre, nübüvve, Allah'ın sıfatlarının açıklanmasıyla O'nun celâl ve azametinin vasfına dair öyle aklî deliller buluruz ki, bunu başka hiçbir kitapta bulamayız. Yine onda, akla mutabık ve ona uygun yasalar bulur, onun, her tülû tenakuz ve tutarsızlıktan uzak olduğunu görürüz. İşte böylece o, bu cihetlerden bir rahmet ve hidayettir. Yine biz, beşerî hiçbir kuvvetin, böylesi bir kitap te'lif etmeye güç yetiremediğini görürüz. Böylece de biz, onun ancak Allah katından olduğunu iyice anlamış oluruz. İşte Kur'ân, bu cihetten bir mu'cize olmuş olur.

3) Kur'ân fesahat bakımından, insanların kendisine muarazada bulunamayacakları bir dereceye ulaşmış olduğu için, mü'minler için bir rahmet ve hidayettir. Bu ise, bir mu'cizedir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Maturidi, Kitabüt Tevhîd Tercümesi, s. 257.

Müşrikler, Hz peygamberin birçok mu'cize göstermesine rağmen yine de Efendimizin nübüvveti konusunda şüpheye düşüp mu'cize istemelerini Razi, ayetlerle Kur'anın mu'cizeliğini şöyle anlatıyor; Cenâb-ı Hak, "*Sana indirdiğimiz O kitâb -ki, devamlı olarak karşılarında okunup duruyor-ı kâfi gelmedi mi? Onda, iman edecek bir topluluk için, elbette bir öğüt vardır. De ki: Benimle sizin aranızda, Allah'ın, hakkıyla olması yeter. Göklerde, yerde ne varsa, O bilir. Batûa iman ve Allah'ı inkâr ile kâfir olanlar (yok mu?), işte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir.*"⁴¹⁰ Cenâb-ı Hak, "*Sana indirdiğimiz o kitab -ki, devamlı olarak karşılarında okunup - onlara kâfi gelmedi mi?*" buyurmuştur. Yani, "Eğer bir mu'cize, peygamberlik için şart ise, bunun için tek bir mu'cizenin indirilmesi kâfidir. Buda indirilmiş olan, Kur'ân'ın bizzat kendisidir. Çünkü Kur'an, açık ve devamlı bir mu'cizedir. Cenâb-ı Hakk'ın "Onlara kâfi gelmedi mi?" ifadesi, Kur'ân'ın, olan miktarında fevkinde olan bir mu'cize olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bir kötülük yapan kimse için, ikram beklemesi şöyle dursun, kendisine dayak atılmaması yetmez mi?" dediğinde, O'nun bu sözü, dayak atmamanın onun için yeter de artar bir şey olduğunu ifade eder. Dolayısıyla, Cenâb-ı Hakk'ın, "*Sana indirdiğimiz o kitab onlara kâfi gelmedi mi?*" hitabı da, böyle bir ifadedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, şu sebeplerden dolayı, daha önce geçen, her mu'cizeden daha tam ve mükemmel bir mu'cizedir.

1. O mu'cizeler, tahakkuk etmiş, ama sürekli olmamıştır. Çünkü Hz. Musa (a.s)'nın değneğinin bir ejderhaya dönüşmesinden ve Hz. İsa (a.s)'nın, ölülere diriltmesinden, bizim için geriye kalan bir şart yoktur. Binâenaleyh iman etmese bu tür şeylerin tahakkukunu yalanlasa, bu şeyleri o kimseye, İlahî kitab olmaksızın isbât etmek mümkün değildir. Ama Kur'ân'a gelince, bu sürekli bir mu'cizedir, bakîdir. Şayet O'nu, birisi inkâr edecek olsa, biz hemen O'na, "O'nun gibi bir ayet getir" deriz.

2. O değneğin bir ejderhaya dönüşmesi, bölgeseldir, bir mahalde tahakkuk etmiştir. Bu sebeple O'nu, orada bulunmayanlar görmemiştir. Kur'ân'a gelince, Doğu ve Batı'ya ulaşmış ve herkes, onu duymuştur. Burada şöyle bir incelik de vardır. Hz.

⁴⁰⁹Razi, Tefsir-i kebir, XVII, 458.

⁴¹⁰Ankebut: 29/51-62.

Peygamber (s.a.s)'in mu'cizeleri, mahallî değildir. Ayın yarılması hadisesi, bunlardan birisi olup, bütün yeryüzünü ilgilendiren bir hadisedir. Çünkü ay tutulduğunda, bu tutulma işi genel olur. İşte, aynen bunun gibi, Hz. Peygamber (s.a.s)'in nübüvveti de geneldir, bir bölgeye mahsus değildir. Çünkü onun peygamber oluşundan (dünyaya gelişinde) bir tarafta Sava Gölü suyunu çekerken, diğer tarafta Kısra'nın sarayları yıkılmış, diğer yandan Rûm diyarında da Kiliseler yerle bir olmuştur. Bütün bunlar, O'nun peygamberliğinin umumî olduğunu anlatmak için olmuştur.

3. Bu şudur: Bu mu'cizenin dışında kalan mu'cizeler çeşitli ilâçlarla yapılmış olan bir sihirdir" diyebilir. Hâlbuki Kur'ân için böyle bir şey söylemesi mümkün değildir.⁴¹¹

2.8.1.2.1. Kur'anda Tutarsızlık Bulunmaması

Razi, Kur'anda tutarsızlık bulunmamasını Kur'an'ın mu'cizeliğine delil göstererek Kur'anda tutarsızlığın olmadığını iki maddeyle delillendirmiştir:

1. Ebu Bekir el- Esamin şöyle demektedir: "Bu âyet-i kerimenin manası şudur: O münafıklar, gizlice ve Hz. Peygamber'in haberi olmaksızın, pek çok hile ve tuzaklar kurma hususunda ittifak edip anlaşıyorlardı. Allah Teâlâ ise, Resulünü zaman zaman o durumlara muttali kılıp, bunları O'na tafsilatlı bir şekilde haber veriyordu. Onlar da bütün bu hususlarda, Peygamber'in doğru söylediğini görüyorlardı. İşte bunun üzerine o münafıklara, "Hiç şüphesiz bütün bunlar, Allah'ın haber vermesiyle tahakkuk etmeseydi, peygamberin bu hususlardaki doğruluğu, sıdkı devam edip gitmez, Hz. Muhammed'in sözünde çok çeşitli tutarsızlıklar ve farklılıklar ortaya çıkmış olurdu. Böyle bir şey zuhur etmediğine göre, biz bunun, ancak Allah'ın bildirmesiyle olduğunu anlamış oluruz."

2. Bu, kelamcılarının ekserisinin benimsediği görüştür. Bu görüşe göre bu ifadeden murad şudur: Kur'an, büyük bir kitap olup, pekçok ilim çeşidini ihtiva etmektedir. Eğer bu, Allah'tan başkası tarafından meydana getirilmiş bir kitap

⁴¹¹Razi, Tefsir-i Kebir, XVIII, 41.

olsaydı, hiç şüphesiz bunda, birbiriyle çelişen pek çok kelime bulunurdu. Çünkü büyük ve çok kalın bir kitap, böyle olmaktan hâlî kalamaz. Dlayısıyla, biz bu Kur'ân'da böyle bir şey bulamadığımızı göre, onun, Allah'dan başkasının katından olmadığını anlamış oluruz.

Mâtürîdî, Kur'an'daki üslûp bütünlüğüne dikkat çeker. Onun, parça parça ve yirmi kûsür senede nâzil olmasına rağmen bir tek nazım ölçüsüne sahip olduğunu, baştan sona bütün bölümlerinin birbiriyle uyum arzettiğini söyler. Kur'an gibi bir kitabı telif etmek insanlar için mümkün olmuş olsaydı bile, mutlaka bir yerinde bir tutarsızlık ya da üslûp uyuşmazlığı olacağını, hâlbuki böyle bir durumun söz konusu olmadığını, dolayısıyla da bu hususun Kur'an'ın bütün gizliliklere vâkıf olan (latîf) Allah'tan geldiğinin bir başka delili olduğunu belirtir.⁴¹²

3. Kur'ân-ı Kerim'in tutarsızlık ve tenakuzlardan uzak olduğu hususunda ileri sürülen görüşlerden, Ebu Müslim el-İsfehanî'nin zikrettiği husus: Buna göre de, bundan murad fesahat mertebesi bakımından bir tutarsızlığın olmamasıdır. Öyle ki bütün Kur'ân'da rekîk (kusurlu) sayılabilecek hiçbir söz bulunmamakta, bilakis ondaki fesahat baştan sona aynı minval üzere devam etmektedir. Malumdur ki bir insan son derece beliğ ve fasih olsa bile, birçok manaları ihtiva eden uzun bir kitap yazdığı zaman, bir kısmının, bir kısmından daha kuvvetli, bir kısmının ise daha zayıf ve düşük olacağı için, sözünde birçok farklılıkların bulunması kaçınılmaz olur. İşte Kur'an-ı Kerim böyle olmayınca biz, onun Allah katından bir mu'cize olduğunu anlamış oluruz. Razi, eserinde **Kadi**'nin bir benzetmesine yer vermiştir: İçimizden birisinin, hiçbir harfinde bir eksiklik ve bozukluk meydana gelmeyecek bir şekilde tomar tomar yazılar yazması mümkün değildir. Öyle ki eğer biz, böyle tomar tomar yazılmış şeylerin, bu gibi eksiklik ve bozukluklardan uzak olduğunu görürsek, işte bu bir i'caz sayılır. Bunun gibi, Kur'an da da böyledir.⁴¹³

⁴¹² Maturidi, a.g.e, s.245.

⁴¹³ Razi, Tefsir-i kebir, VIII, 184.

2.8.1.2.2. Kur'anın Meydan Okuma Mu'cizesi

Hz. Muhammed, peygamber olarak gönderildiği toplum içinde doğup büyümesine, ders almak için hiçbir kimseye başvurmamasına ve hiçbir yere rağmen, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'tan geldiğine, mûcizevî bir özellik taşıdığına ve Hz. Muhammed'in nübüvvetine delil olduğuna karşı çıkanlar olmuştur. Henüz vahiy inmekte iken ve Resûlullâh hayatta iken Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Allah'tan değil de bir insandan öğrendiğini iddia ediyorlardı.

Kur'an'ın Allah kelâmı olmasına ve onun fesahatına karşı çıkanların başında Ebû îsâ el-Verrâk yer alır. Ona göre Kur'an'ın mûcizevî bir yönü yoktur ve Araplar'ın onun benzerini yapmaktan âciz oldukları fikri doğru değildir. Araplar'ın tefekkür ve marifet ehli olmamaları bir yana, müslümanlarla yaptıkları savaşlar onları Kur'an'ın benzerini getirmekten alakoymuştur. Fesahatta birbirlerinden farklı derecede olan Araplar'ın en bilgin kişinin Kur'an'ı telif etmiş olması da ihtimal dâhilindedir.⁴¹⁴ Verrâk'a göre Araplar tabiatları gereği değil, yaptıkları savaşlar ve kapasite yetersizliği gibi bir takım ârizî sebeplerle Kur'an'a karşı koyamadılar.⁴¹⁵

Mâtürîdî bu noktada da Resûlullah'ın sosyal konumunu ve eğitim durumunu ön plana çıkarır. Ona göre Kur'an'ın bu meydan okuyuşunun dünyanın dört bir yanına çabucak yayılmasının en büyük sebebi, Hz. Peygamber'in, kendisinin hiç eğitim almadığını bilen insanların arasından çıkıp da bunu yapmış olmasıdır. Bu iddia karşısında, basit ve gülünç öykünmeler dışında, kimsenin karşılık vermemiş/verememiş olması, onların buna güçlerinin yetmemesindedir. Zaten güçleri yetmediği için kılıçla muhalefete kalkışmışlar ve her şeyden esirgedikleri canlarını feda etmeyi göze almışlardır.⁴¹⁶

Müslümanlarla yaptıkları savaşların Arapları Kur'an'ın benzerini ortaya koymaktan alıkoyduğu iddiası doğru değildir. Çünkü buna güçleri yetseydi canlarını

⁴¹⁴ Maturidi, a.g.e. s. 240.

⁴¹⁵ Maturidi, a.g.e. s. 241.

⁴¹⁶ Maturidi, a.g.e. s. 241.

ortaya koyma gereği duymazlardı. Ayrıca müslümanlarla ilk savaşı Bedir'de yapmışlardı. Bu savaştan önce uzun yıllar geçmişti ki, bu da Kur'an'a muaraza etmeleri için yeterli bir süreydi. Bu durum, Verrâk'ın Hz. Peygamber'in meydan okumasına, Araplar'ın hemen cevap veremedikleri, şeklindeki itirazına cevap teşkil etmektedir. Güçleri yetecek olsaydı yaptıkları savaşlar bile onları yapacakları fikrî mücadeleden alıkoymazdı.⁴¹⁷

Mâtürîdî bu konuda da İbnü'r-Râvendî'nin benzer görüşlerini nakleder. Zira Râvendî de Kur'an'ın nazmında Araplar'ın alışık olmadığı ve sonradan ortaya konmuş (muhtes) bir özellik olmadığını, aksine, gerek lafız gerekse nazım bakımından hoş ve zarif bir yapıda olduğunu söyler. Araplar'ın bunu bilmeleri sebebiyle için için kahrolduklarını ifade eder. Kur'an'a karşı koymak onların gücü dâhilinde ve kolay bir iş olsaydı, işin içinde bir de meydan okuma ve sitem varken bunu yapmaktan geri kalmayacaklarını, fakat yetersizliklerinin farkında olarak bu işe cesaret edemeyip ölümü göze aldıklarını söyler.⁴¹⁸

Razi' ye göre Kur'ân'ın resulün sözü olduğu saçmalığına Cenab-ı Hak Kur'an-ı kerimde şöyle bahsediyor; *"Yoksa "Onu kendisi uydurup söyledi" mi diyorlar? Hayır, hayır, onlar iman etmezler. Öyle ise, onlar da, eğer doğru söyleyenlerse, onun gibi bir söz getirsinler!"*⁴¹⁹ Bu ayetler de, *"Yoksa "O bir şâirdir. Biz onun, zamanın felaketli hadiselerine (çarpılmasını) gözliyoruz"*⁴²⁰ ayetiyle ilgili olup, takdiri manası, biraz önce de bahsettiğimiz gibi, "Sizler, "O bir kâhindir" mi diyorsunuz, yoksa "O bir şâirdir" mi diyorsunuz, yoksa onun bu Kur'ân'ı uydurduğunu mu söylüyorsunuz?" şeklindedir. Cenâb-ı Hak, daha sonra, bütün bu ihtimallerin batıl olduğunu beyan için, "Öyle ise, onlarda, eğer doğru söyleyenlerse, onun gibi bir söz getirsinler" buyurmuştur ki bu, "Eğer o bir şâir ise, içinizde belîğ şâirler, zekî kâhinler, irticalen nutuk atıp kasideler okuyanlar, hikâyeler-masallar anlatanlar var.

⁴¹⁷ Maturidi, a.g.e. s. 241.

⁴¹⁸ Maturidi, a.g.e., s. 243.

⁴¹⁹ Tur: 52/33-34.

⁴²⁰ Tur: 52/30.

Uzun ve kısa olması farketmez, peygamberin getirdiği şeyin bir benzerini, o halde, onlarda getirip söylesinler" demektir.

Bazı ulemâ, ayetteki ifâdesinin, bir işi veya bir fiili yapabileceğini iddia eden kimseye, bir kimsenin söylemiş olduğu ve onu acze düşürmeyi amaçlayan bir emir olduğunu ki, bunu söyleyenin maksadının da karşı tarafın bundan âciz olduğunu ortaya koymak olduğunu söylemişlerdir. Görünen odur ki, buradaki emir, hakikati üzere bırakılmış olan bir emirdir. Çünkü Cenâb-ı Hak, mutlak olarak getiriniz dememiş, tam aksine O, "Eğer doğru söyleyenlerse, onun gibi bir söz getirsinler." buyurmuştur. Bu takdire göre, şart bulundu mu, onu getirmekte vâcib olur. Allah'ın kelâmında acze düşüren emir ise, Cenâb-ı Hakk'ın "*Allah güneşi doğudan getiriyor. Haydi, sen de onu batıdan getir*" deyince ise, o kâfir şaşırıp kalmıştı."⁴²¹ Ayetindeki, "getir" emridir. Bu, onların (bazı ulemânın) sözlerinde bir eksiklik meydana getirecek bir konu değildir.

Raziye göre, kâfirlerin, Kur'an-ı Kerim'i "sihir" diye nitelermeleri, onlar katında, Kur'an-ı Kerim'in değerinin büyüklüğüne, onun bir mu'cize olduğuna ve onların buna karşı durmalarının, muarazada bulunmalarının imkânsız olduğuna işaret eder. İşte bundan dolayı onlar bu sözü söyleme ihtiyacını duymuşlardır.

Kâfirlerin, Kur'an-ı Kerim'i sihir diye nitelermeye yönelmeleri, kötülleme gayesiyle olabileceği gibi, bir medih sadedinde zikretmiş olmaları da muhtemeldir. İşte bundan dolayı, müfessirler bu hususta ihtilaf etmişlerdir. Bu cümleden olarak bazıları, şöyle demişlerdir: Onlar bununla, Kur'an-ı Kerim'in, dışının süslü, güzel bir kelim olmakla beraber gerçekte batıl ve aslı olmayan bir söz olduğunu iddia etmek istemişlerdir. Diğer bazıları da şöyle demişlerdir: Onlar, Kur'an-ı Kerim'in fesahatinin emsalsiz, mükemmel ve mislini meydana getirmek de imkânsız olduğu için, bu sözleriyle onlar, Kur'an-ı Kerim'in âdeta bir sihir gibi olduğunu kastetmişlerdir. Razi, onların bu iddialarının, son derece fasit ve yanlış bir söz olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Hz Peygamber, kendi hemşehrileri idi. Aralarında doğup büyümüş, onlardan ayrılmamış ve onlardan başka hiç kimse ile içli dışlı

⁴²¹ Bakara: 2/258.

olmamıştı. Mekke de, âlimler ve zekî kimseler beldesi de değildi ki, onun, onlardan sihri ve pekçok ilmi öğrendiği ve böylece de, böylesi bir Kur'an'ı meydana getirdiği söylenebilirdi! Durum böyle olunca da, Kur'an'ı büyü anlamına hamletmek son derece yanlış ve fasit iddia olmuş olur.⁴²²

Ayrıca Kur'an'a karşı olmadık itirazlarda bulunan Mekkeliler, itirazlarını Resûlullah'ın onu birisinden öğrendiğini ileri sürecek noktaya götürmüşlerdir.⁴²³ Hz. Peygamber'in zaman zaman bir Yahudi çocuğun yanına uğramasından dolayı Mekkeliler bu iddiada bulunuyorlardı. Hâlbuki ona Kur'an'ı öğrettiğini söyledikleri kişi Arap olmayıp⁴²⁴ bir çocuktur. Dolayısıyla bu iddia temelden yoksundur.

Raziye göre, Allah Teâlâ, tevhidini, eşi ve benzeri olmadığını anlatma hususunda ayetler getirince, nübüvvet meselesi hususunda da konuşmuş ve Hz. Muhammed (s.a.s)'in, o kâfirlere her ne zaman o çeşitli mu'cizelerinden birisini sunduğunda, onların, onun bir büyü olduğunu iddia ettiklerini de beyân etmiş ve "... *Karşılarında açık açık ayetlerimiz okunduğu zaman...*" buyurmuştur ki bu, "Onlara, apaçık ayetlerimiz okunup ve onlara, açık olan mu'cizelerimiz sunulduğunda onlar bütün bunları büyü diye nitelemişlerdir" demektir. Cenâb-ı Hak, o kâfirlerin, izhâr edilen o mu'cizelere büyü dediklerini beyân buyurunca, onların, Kur'an'ı duydukları her seferinde, "*Muhammed onu uydurdu; onu kendiliğinden söylüyor.*" dediklerini de beyan etmiştir. Daha sonra Cenâb-ı Allah, (Peygamberin ağzından) onların o şüphelerinin bâtil olduğunu ve Hz. Muhammedin gerçek bir peygamber olduğunu Kur'anının da onunun peygamberliğine delil olarak mu'cize olduğunu beyan etmek için şöyle buyurmuştur: "*Bu Kur'an Allahındır. Başkasının uydurması değildir. O Kitap, ancak kendinden evvelki kitapları tasdik eder ve O kitabı tafsil eder. Onda şüphe edilecek hiçbir şey yoktur. O, âlemlerin Rabbindedir. Yoksa "Onu*

⁴²²Razi, Tefsir-i kebir, XII, 259.

⁴²³Bk. En-Nahl: 16/103.

⁴²⁴Bu görüş Mâtürîdî'ye aittir. O kişinin Arap bir köle olduğuna dair rivayetler vardır. Rumca konuşan bir Hıristiyan olduğunu söyleyenler de olmuştur. A'cemî, "Arap olmayan, Arapça olmayan ya da -âyette de ifade edildiği gibi- açık, anlaşılır olmayan" gibi anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla âyette kastedilen kişinin Arap olup da dili anlaşılır olmayan, fasih olmayan birisi olması da mümkündür (Fahredden er-Râzî, Mefâtih, XX, 117).

(peygamber) kendiliğinden uydurdu?" mu diyorlar. Deki: "öyleyse eğer doğru söylüyorsanız, sizde onunun benzeri bir süre getirin. Allah'tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın"⁴²⁵ Allah Teâlâ (peygamberin ağzında) "Faraza, bu Kur'ân'ı ben uydurdu isem, bilin ki, Allah Teâlâ bana, bu iftiranın cezasını, bu dünyada peşinen verecektir. Ve siz de benden bu cezayı savuşturmaya muktedir değilsiniz. O halde daha nasıl olur da, ben böylesi bir iftiraya yeltenirim de, kendimi O'nun cezasına duçar kılarım? Bu ifadeye benzer bir ifade de Maide suresinde "Allah kimin fitneye düşmesini dilerse, sen imkânı yok onun lehine Allaktan hiçbir şeye malik olamazsın."⁴²⁶ İfadesidir."⁴²⁷

"Yoksa Kur'an-ı kendisi mi uydurdu diyorlar: Dediki "O halde haydi sizde onun sureleri gibi on sure getirin, düzme ve uydurma olarak... Allah'tan başka çağırabileceğiniz herkesi de çağırın, eğer iddanızda doğru iseniz."⁴²⁸

Müşrikler, Hz. Peygamber'den mu'cize isteyince, O: "Benim mu'cizem, bu Kur'ân'dır. Tek bir mu'cize tahakkuk edince, fazlasını istemek haddi aşmak ve cehalet olur" dedi. Sonra da, Kur'ân'ın bir mu'cize olduğunu, onlara o Kur'ân'a muaraza etmelerini istemekle meydan okuyarak beyân etti. Razi, yukarıdaki ayeti tefsir derken birkaç noktaya dikkatleri çekmektedir;

Ayetteki "ifterâhu" kelimesindeki mef'ûl zamiri, bir önceki ayette geçen "sana vahiy olunan şey," kısmına râcîdir. Yani, "şayet onlar, "sana vahyedilen bu şey uydurulmuştur" derlerse onlara, "haydi, isterse uydurulmuş" hakikatsiz sözler olsun, bunun gibi on sure getirin" de!" demektir. Ayetteki mislini kelimesinin, o on sûreden herbirine hamledilebilmesi için, emsalini anlamındadır. Bununla, o sûrelerin toplamının murad edilmiş olması da uzak bir ihtimal değildir. Zira on sûrenin toplamı bir sûre olmuş olur.

⁴²⁵ Yunus: 10/37-38.

⁴²⁶ Maide: 5/41.

⁴²⁷ Razi, Tefsir-i kebir, XX, 13.

⁴²⁸ Hud: 11/13.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Tehaddîye (meydan okumaya) esas teşkil eden bu sûreler muayyen ve belli olup, bunlar; Bakara, Âl-i imran, Nisa, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe, Yûnus ve Hûd sûreleridir. Cenâb-ı Hakk'ın "De ki: "O halde, haydi siz de onun sûreleri gibi on sûre getirin düzme ve uydurma olarak!" hitabı, bu sûreden önce geçmiş olan sûrelere bir işarettir."

Razi, on sûre ile meydan okumanın, tek bir sûre ile meydan okumadan mutlaka önce olması gerekir. Bu, bir kimsenin, bir başkasına, "Tıpkı benim yazdığım gibi, on satır yaz..." deyip, sonra da, onun bunu yapmaktan aciz olduğu görülünce, "Ben, onun gibi olan tek bir satırla yetindim" demesi gibidir.

Ayrıca tek bir sûreyle meydan okuma meselesi, Bakara ve Yunus sûrelerinde varid olmuştur. Bu sûrenin Bakara sûresinden önce olmasına gelince, bu aşikârdır. Zira bu sûre Mekki, Bakara sûresi ise Medenî'dir. Amma, Yunus sûresindeki gelince, buradaki problem de zail olmuştur. Çünkü bu iki sûreden her biri Mekki'dir. Bu sözün doğru olabilmesi için, bahsedilen delil, Hûd Sûresinin, nüzul itibariyle Yûnus Sûresinden önce olmasını gerektirir.

Razi, tahaddinin cevapsız kalmasını eserinde şöyle anlatıyor; "*Eğer bunun üzerine onlar da size cevap veremedilerse bilin ki. Demek, o (Kur'ân) ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir. (O Allah ki), hakikaten kendisinden başka hiç bir Tanrı yoktur. Artık siz müslüman oluyor musunuz?*"⁴²⁹

"(O Allah ki), hakikaten kendisinden başka hiç bir tanrı yoktur" cümlesinin kâfirleri Kur'ân'a muaraza etmekten (benzerini söylemekten) aciz bırakma ile ne ilgisi vardır? Sorusunu Razi Şöyle cevaplandırıyor:

Allah Teâlâ, Hz. Muhammed (s.a.s)' e, o kâfirlerin Kur'ân'a muarazayı gerçekleştirme hususunda putlarından yardım isteyerek muarazada bulunmalarını teklif edip, sonra da onların bundan aciz kaldıkları ortaya çıkınca, o putların hiçbirşey hususunda kesinlikle fayda ve zararları olmadığı da ortaya çıkmış oldu.

⁴²⁹ Hud: 11/14.

Durum böyle olunca da, onların ilah olduğunu iddia eden görüş, batıl olmuş oldu. Böylece de kâfirlerin putlarından yardım istemelerinden sonra da Kur'ân'a muaraza edememeleri, o putların ulûhiyyetinin batıl olduğunu gösteren, Hz. Muhammed (s.a.s)'in nübüvvetinin sabit olduğu hususunda bir delil olmuş oldu. Böylece ayetteki, "*Hakikaten kendisinden başka hiç bir tanrı yoktur*" ifâdesi, putların ilah olduğu şeklindeki görüşün aşikâr yanlışlığına bir işaret olmuş olur.⁴³⁰

Usûl ilminde şu vardır: Allah'ın ortakları olmadığını söylemek, Hz. Peygamber (s.a.s)'in sözüyle isbatı mümkün olan meselelerdendir. Buna göre sanki şöyle denilmek istenmiştir. "Karşı tarafın Kur'ân'a muâraza edememesi sabit olunca, hem Kur'ân'ın hak olduğu, hem de Hz. Muhammed (s.a.s)'in risâlet davasında doğru olduğu sabit olmuş olur. Sonra Hz. Peygamber (s.a.s), Allah'tan başka ilah olmadığını haber vermiştir. Dolayısıyla Peygamberin (s.a.s), nübüvvet davasında haklı olduğu sabit olunca, Onun "Allah'tan başka tanrı yoktur" sözünün doğruluğu da sabit olmuş olur.⁴³¹

Razi, Kur'an'ın benzerinin asla yapılamayacak olmasını ve Kur'an'ın mu'cizeliğini "*Fakat bunu yapamazsanızki hiçbir zaman yapamayacaksınız*" ayetiyle, dört madde de izah ediyor:

1. Biz, tevatüren biliyoruz ki Araplar, Hz.Peygamber (s.a.s.)'e düşmanlık ve peygamberliğini iptal hususunda çok ileri gitmişlerdi. Yerlerini, kabilelerini bırakıp, canlarını ve mallarını bu uğurda sarfetmeleri, bunun en kuvvetli delilidir. Buna bir de, Cenab-ı Hakk'ın fakat bunu yapamazsanız, hiçbir zaman yapamayacaksınız " ayeti gibi çarpıcı birşey de eklenince, şayet, Kur'an'ın benzerini veya bir sûresinin benzerini getirmek onların imkân güçleri dâhilinde olsaydı, kesinlikle bunu yaparlardı. Onlar bunu yapamadıklarına göre, Kur'an'ın mu'cize olduğu açıkça ortaya çıkmış olur.

⁴³⁰ Razi, Tefsir-i Kebir, XII, 523.

⁴³¹ Razi, Tefsir-i kebir, XII, 524.

2. Hz. Peygamber (s.a.s.), peygamberliği hususunda her ne kadar, müşriklerce töhmet altında tutulan birisi ise de, aklının faziletinin ve işlerin akibetlerini sezme gücünün tam olduğu herkesçe malum idi. Faraza, O'nun nübüvvet dâvasında (hâşa) su götürür bir taraf bulunsaydı, müşriklere meydan okumaz ve bu meydan okuyuşta (tahaddide) ileri gitmeyi uygun bulmazdı. Tam aksine, bütün işlerinde neticesi kendisine dönecek olan o kepezeliğe düşeceğinden korkar ve çekinirdi. Eğer Hz. Peygamber (s.a.s onları böyle bir muarazadan aciz olduklarını, vahye dayanarak zaruri \ kesin tarzda bilmeseydi en belîğ bir şekilde onları muarazaya sevk etmeyi kendince uygun bulmazdı.

3. Hz.Peygamber (s.a.s.), nübüvvetinin doğru olduğuna kesinkes inanmasaydı, onların Kur'an'ın benzerini getiremeyeceklerini haber vermekte, böylesine kesin konuşmazdı. Çünkü Hz.Peygamber, nübüvvetin hakkaniyetine dayanarak kâfi olarak bilmeseydi, bunun aksi de caiz olurdu. (Gayb'dan verdiği haber çıkmayabilirdi). Kesin konuşmadığı zaman, bunun aksi caiz olurdu. Aksinin caiz olması durumunda ise, O'nun yalan söylediği ortaya çıkardı. Binaenaleyh kesinlikle yalancı olan, batıl yanlısı kimse, (böyle bir konumda) kati konuşamaz. Hz.Peygamber(s.a.s) ise kesin konuştuğu için bu O'nun nübüvveti hususunda son derece kendinden emin olduğuna delalet eder.

4. Bunu, bu şekilde haber veren kimseler de bulunabilir. Çünkü Hz.Peygamber (s.a.s.)'in gününden günümüze kadar, her zama dine ve İslam'a düşman olan kimseler bulunmuş, İslam aleyhinde konuşma sebepleri günbegün artmıştır. Sonra dine karşı olan kimselerin bu şiddetli hırslarına rağmen, asla bir muaraza meydana getirilememiştir.

İşte Kur'an'ın mu'cize olduğuna delalet eden bu dört hususu, ayet ihtiva etmektedir. Bu, Kitabullah'ın hiçbir hüccet ve istidlal ihtiva etmediğini söyleyen cahillerin iddialarının boş olduğuna işaret eder.⁴³²

⁴³²Razi, Tefsir-i kebir, II, 150.

Maturidiye göre, İslâm tarihi iyice tetkik edildiğinde, Kur'ân-ı Kerîm birçok defa meydan okuduğu halde, Araplardan ya da Arap olmayan milletlerden onun benzerini ya da bir bölümünü telif etmeye yönelik ciddi bir girişimde bulunanın olmadığı görülecektir. Bu tür bir girişimde bulunanlar da oldukça gülünç duruma düşmüşlerdir. Verdikleri mücadelelerden anlıyoruz ki onların buna gücü yetseydi hemen yaparlardı. Araplar içinde fesahat ve belâgat alanında uzman kimseler de vardı. Şairleri şiirler ve kasideler okur belirli konularda müsabakalar yaparlardı. Bazan bir kaside için bir sene uğraştıkları olurdu. Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler biraraya gelseler, birbirlerine destek de olsalar onun benzerini ortaya getiremezler.”⁴³³ Bu teklif ve meydan okuma -Mekke'nin konumunun da yardımıyla- bütün dünyaya yayıldığı halde herhangi bir dilcinin buna cevap verdiği dair hiçbir bilgi yoktur.⁴³⁴

Cenab-ı Allah peygamberine bunu o kadar kat-i ve kesin bilgi ile bildirmiştir ki hiçbir insan hatta bütün insanlar Kur'anın benzerini ortaya koyamazlar. Bu, yukarıdaki ayetlerde olduğu gibi bizzat ilahi söz ve taahhüt altındadır, Kur'an herhangi mahiyette bir söz farz edilirse edilsin en dahi sayılan edipler, filozoflar, şairler buna karşı gelerek benzerini ortaya koymaya kalkarsa aciz kalır.

Kur'an'da o kadar olağan üstülük görmek istemeyen körler veya art niyetliler ne farz ederlerse etsinler Kur'an ile yarışmaya kalkıştıklarında yenilemişlerdir. İşte Allah peygamberine bu gücü vermiş ve çağlardan beri de bunu ispat etmiştir. İşte Yazır'a göre de meydan okumanın sırrı, Kur'anın ve Hz. Muhammed'e özgü peygamberliğin ebedi bir kanunu ve delilidir. Cenab-ı Allah bu delili hatırlatmak ve Muhammed'e özgü peygamberliği, Kur'an'ın hakikatini pekiştirerek ve insanlar içinde bundan şüphe edenleri kastederek has kulumuza indirdiğinizden şüphede iseniz bunun gibi bir sure getirin, ne kadar yardımcınız varsa da çağırın ve yapamayacağımızı da kesinlikle haber veriyor.”⁴³⁵

⁴³³ İsrâ: 17/88.

⁴³⁴ *Maturidi*, K. Tevhîd Tercümesi, s. 242

²⁷⁰ Yazır, a.g.e, c. I, s. 270.

O halde Yazır'ın ifadesi ile "hepiniz bilin ki o hiç şüphesiz Allah'ın ilmi ile indirilmiştir. Kur'an gerek apaçık Arapça olan metni ve gerekse manasında gaybla ilgili kapsadığı haberleri, emirleri, yasakları, uyarıları, müjdeleri ile bütün akıl ve kavrayışların üstünde Allah'ın özel ilmi ile indirilmiş üstün bir mu'cize, ilahi bir belgedir."⁴³⁶

2.8.1.2.3. Semavi Kitaplar İçinde Yalnız Kur'an'ın Mu'cize Oluşu

Razi, semavi kitaplar içinde yalnız Kur'an mu'cize olduğunu ifade etmiştir. Âyette yer alan, "**beyyinâttan**" murad, mu'cizelerdir. Allah Teâlâ, bunun peşine "**zebûr**" ve "**kitap**" kelimelerini de atfetmiştir ki bu, onların mu'cizelerinin kitaplarından başka olduğunu söylemeyi gerektirir ki bu da, diğer peygamberlerin getirdikleri kitapların kendileri için bir mu'cize olmadığına delâlet eder. Binâenaleyh, Tevrat, İncil, Zebûr ve diğer peygamberlerin sâhifelerinden hiçbiri mu'cize değildir. Fakat Kur'an başlıbaşına bir kitap ve bir mu'cizedir ki, bu da Hz. Muhammed (s.a.s)'in hususiyetlerindedir.

Allah Teâlâ, "Nur verici kitap" vasfı böyle olan her kitap, "Zebur" (kitap) olmasına rağmen, "zübür" (sahifeler, kitaplar) kelimesi üzerine atfetmiştir. Bu, yerinde ve güzel bir atıftır. Çünkü nur verici kitap (Kitab-u Münir), kitapların en şerefli ve en güzeldir. Binâenaleyh bu atıf yerindedir. Bu, tıpkı Hak Teâlâ'nın, "Hatırla o zamanı ki biz peygamberlerden mîsaklanm almıştık. Senden de, Nuh'dan da."⁴³⁷ ve "Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e, Mikail'e düşman olursa..."⁴³⁸ âyetlerinde olduğu gibidir. Kitab-u Münir'in (Kur'an'ın), daha şerefli oluşu ya bütün şeriatları ihtiva etmesinden veyahut da kıyamete kadar sürecek olmasındandır. Bu âyette geçen Zübûr (kitaplar) ifâdesi ile diğer peygamberlere verilen sâhifelerin, "Kitab-u Münir" ifâdesi ile Tevrat, Zebur ve İncil'in kastedilmiş olması da muhtemeldir.

⁴³⁶ Yazır, a.g.e, c V, 190.

⁴³⁷ Ahzab: 33/7.

⁴³⁸ Bakara:2/9.

2.8.2. Razi'ye Göre Hz. Muhammed'in Kur'an'dan Başka Mu'cizeleri

Razi, mu'cizeyi tasnif ederken kuvve-i ameliyeden meydana gelen harikulde olaylar derken hissi mu'cizeye yer verdiğini, Hz. Muhammed'in Kur'an'dan başka mu'cizelerini de bu başlık altında değerlendirdiğini açıkça görmekteyiz. Mâtürîdî'ye gelince, Maturidi'nin hissî mûcizelere diğerlerine oranla daha büyük önem atfettiğini belirtmiştik. Ona göre Allah Teâlâ aklî mûcizeler yanında birçok hissî mûcize de göndermiştir. Çünkü itirazları bertaraf etmede ve şüphe ve vesveseleri izale etme hususunda hissî mûcizeler aklî olanlardan daha etkilidir. Onları tanımanın yolu duyular olduğu için kimse varlıklarından şüphe duymaz, buna karşılık aklı mu'cizelere bazı şüpheler ârız olabilir.

Kâdî Abdülcebâr ise, hissî mu'cizeler konusunda Mutezile geleneğinde hâkim düşünceden farklı düşünceye sahiptir. O, Nazzam gibi hissî mu'cizeleri inkâr edenlere itiraz ederek Kur'an-ı Kerîm'de ve sahih Sünnette yer alan hissî mu'cizelere inanmaktadır. Hz. Muhammed'in Kur'an-ı Kerîm'den başka birçok mu'cizeleri vardır. Kâdî, Kur'an-ı Kerîm'den başka mu'cizeleri zarûrî olarak bilinenler (hissî mu'cizeler) ve istidlal yoluyla bilinenler olarak iki kısma ayırmaktadır. Birinci kısma örnek olarak çok sayıda insanın az miktarda yemekle doyması, ağacın Hz. Peygamber çağırıldığı zaman icabet etmesi ve sonra kendi yerine dönmesi, çakıl taşlarının ona selam vermesi ve konuşması, hurma kütüğünün inlemesi, inşikak-ı kamer olayı gibi mu'cizeleri vermektedir. Hz. Muhammed'in risaletine dair olan hissî deliller, Allah'ın onun eliyle izhar ettiği maddî mu'cizeler ve herkesçe malum olan âdetin dışında vuku bulan hayret verici olaylardır. Bunlar sayılamayacak kadar çok olmakla beraber Nesefî, zatının haricinde vuku bulanlar, zatında vuku bulanlar, ahlâkında vuku bulanlar olmak üzere üçbaşlık altında toplamıştır.⁴³⁹

Mâtürîdî, hissî mûcizelerden Kur'an da ifade edilenlerin kesin iman konusu olduğunu, fakat insanların müşahade etmeyip, Mîraç hadisesinde olduğu gibi, Resûlullah'tan âhad yolla rivayet edilen hadislerle bize ulaşan ayrıntılar konusunda

⁴³⁹ Adilova Tahire, a.g.e. s.266.

hüküm vermeyip tevakkuf etmemiz gerektiğini ifade eder. Hissî mucizelerin önemi hakkında görüşünü teyid etmek üzere özetle şunları söyler. İmanın konusu duyuların kapsamı dışındaki hususlardır. İnsanın duyularla algılayamadığı şeylerin ispatı da inkârı da mümkündür. Bununla birlikte müşahede edemediği için olduğu gibi inandığı hususlara aydınlık kazandıran bir takım müşahedeler zamanla onun içi bilgi haline gelir. Nitekim bizzat peygamberlerin varlığı insanların âhireti müşahede etmeleri yerine geçmektedir.⁴⁴⁰ Bu sebeple peygamberlerin sürdürdükleri hayat tarzı ve bu esnada inanan inanmayan herkese karşı ortaya koydukları hüsn-i muamele büyük önem arz etmektedir. Çünkü insanların karşılaştığı sade, tutarlı ve fedakâr bir hayat tarzı peygamberlere karşı ileri sürülebilecek her türlü itirazı bertaraf edecek niteliktedir. Buna rağmen inanmamakta direnenlere karşı gösterilecek hissî mucizeler ise, Mâtürîdî'nin ifadesiyle "inat ve kibir taşımayan" her ferdi imana kavuşturacak mahiyettedir.⁴⁴¹

Mâtürîdî hissî mucizeleri nübüvvetten öncekiler ve sonrakiler olarak iki gruba taksim eder. Nübüvvetten önce gerçekleşenlere, her gittiği yerde bulutların onu gölgelemesini, her türlü ısrara rağmen putlara tapmaktan kaçınmasını ve hiçbir çirkin söz ve fiilin ondan sadır olmamış olmasını örnek gösterir. Peygamberlik görevi verildikten sonra gösterdiği hissî mucizelere de; ayın ikiye bölünmesini, ağacın ona doğru yaklaşmasını, kalabalık bir grubun azıcık suyu onun elinden içip kanmasını, Medine'ye hicret ederken onu yakalamak isteyenlerin mağaranın önüne kadar gelmelerine rağmen girmemelerini, daha sonra onu takip eden adamın (Sürâka) atıyla beraber yere çakılmasının devenin şikâyetini ve kızarmış koyun etinin zehiri olduğu yönünde yaptığı tanıklığını ortaya koyar.⁴⁴²

Razi, Maturidi gibi hissi mu'cizelere gereken önemi vermekle birlikte bu alandaki itirazlara şöyle cevap vermiştir; Bazı kimseler, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in

⁴⁴⁰ Maturidi, a.g.e, s. 185.

⁴⁴¹ Can, Mustafa, Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvvet Karşı Çıkanlar ve Maturide Nübüvvet Anlayışı (Basılmamış Doktora Tezi) Danışman, Bekir TOFALOĞLU, , İstanbul, 1997, s.161.

⁴⁴² Maturidi, a.g.e. s. 218.

doğruluğu hususunda Kur'an'dan başka bir mu'cizenin zuhur etmediğini iddia etmişlerdir." Bu söz ancak O'nun elinde, başka mu'cizelerin zuhur etmemesi durumunda, Kur'an'ın da bir mu'cize olduğunu inkâr etmeleri halinde doğru olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.)'in elinden, başka mu'cizelerin de ortaya çıktığını kabul etmemiz halinde, müşriklerin, "*Ona Rabbisinden bir mu'cize indirilmeli değil miydi?*" demeleri imkânsız olurdu. İşte bu da gösterir ki, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, Kur'an'dan başka mu'cizesi yoktur" demişlerdir. Razi, buna iki yönden cevap verilebileceğini ifade etmektedir:

1. Belki de, bu ifadeden maksad, müşriklerin, Hz. Peygamber (s.a.s.)'den müşahede etmiş oldukları, hurma kütüğünün inlemesi, parmakları arasından sular fişkırmaları ve azıcık bir yiyecekten çok sayıda insanı doyurması şeklindeki mu'cizelerinin dışında, başka mu'cizeler istemiş olmalarıdır. Böylece onlar, bunların dışında, denizin, bir asanın vurulması ile yarılması ve asanın bir ejderhaya dönüşmesi şeklinde, Hz. Peygamberden mu'cizeler istemişlerdir.

2. Belki de kâfirler, bu sözü, diğer mu'cizeleri görmeden önce söylemişlerdir.

Mekkeliler, Hz. Peygamber'den pekçok çeşit mu'cize istemişlerdir. Bunlardan birincisi, onların, "Ta ki bizim için şu yerden bir pınar akıtasan " demeleridir. Bir diğeri, "Mekke'nin dağlarını aradan kaldır; ziraat ve ekme işini kolayca yapalım diye, bize yerden su fişkırt!" demişlerdi. Mekkeli müşriklerin "Yahut senin hurmalıklardan, üzümlüklerden bir bahçen olsun da, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtasan" şeklindeki ifâdeleridir. Bu ifadenin takdiri şöyledir: "Onlar sanki "Farzedelim ki sen, bu nehirleri, bu çayları ve pınarları, bizim için fişkırtmayacaksın. O halde onları kendin için fişkırt" demişlerdir. Yine onların "Yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üstümüze parça parça düşüresin" demeleridir.⁴⁴³ Ki Razi'ye göre, Müşriklerin bu tür mu'cize talepleri onların isteklerindeki tutarsızlığı gösterir. Ayrıca onların mu'cize talebinde bulunmalarında, peygambere zorluk çıkarmak ve peygamberle cedelleşmek ve işi yokuşa sürmek vardır. İşte böyle bir istekten dolayı

⁴⁴³Razi, Tefsir-i Kebir, XV, 62.

da kâfir olmuşlardır.⁴⁴⁴ Bütün bunlar Müşriklerin Hz. Muhammed'den birçok hissi mu'cize talebinde bulduklarını ve Hz. Peygamberin Kur'an dan dan başka birçok mu'cize gösterdiğine işaret eder.

2.8.2.1. Razi'ye Göre İsra ve Miraç Mu'cizesi

Razi, İsra ve Mirac mu'cizesini değerlendirmeye İsra suresinin birinci ayetindeki; *"Kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya kadar götüren Allah, her türlü noksanlıklardan münezzehtir. Biz, o (Mescid-i Aksâ'nın) etrafına bereket verdik. O (peygambere), ayetlerimizden bazısını gösterelim diye (bunu yaptırdık). Şüphesiz ki O (Allah), herşeyi hakkıyla işiten, tastamam görendir."*⁴⁴⁵ Yüce Allah'ın ifadesini tefsir etmekle başlamıştır.

Razi bu ayeti şöyle yorumlamıştır: Cenâb-ı Hak, **"esrâ"** (gece yürüttü) buyurmuştur. Dilciler, hem "esra", hem de "sera" fiilinin aynı manaya geldiğini söylemişlerdir.

Allah (c.c) ayette (bi abdihi) buyurmuştur. Müfessirler, bununla Hz. Muhammed (s.a.s)'in kastedildiği hususunda ittifak etmişlerdir. Razi, babam imam (âlim) Ömer İbn Hüseyin (r.h)'in şöyle dediğini duymuştum diyor: "Şeyh İmam Ebu'l-Kasım Süleyman el-Ensârî' nin şöyle dediğini duydum: "Hz. Muhammed (s.a.s), Miraç'ta en yüksek basamağa ulaşıncı, Allah Teâlâ ona, "Ey Muhammed, seni neyle şereflendireyim?" diye vahyedince, O: "Ey Rabbim, beni kendine kul olmaya nisbet ederek (kulun olduğumu söyleyerek)" diye cevap verdi. Allah Teâlâ da bunun üzerine, işte bu ayetini indirdi."

Ayetteki, **"leylen"** (bir gece) kelimesi, zarf olarak mansubtur. Buna göre şayet, "isrâ" zaten gece yürüyüşü demektir, Dolayısıyla ayrıca bir gece denmesinin hikmeti nedir?" denilirse, Razi, Bu kelimenin nekire olarak getirilmesiyle bu isrâ'nın (gece yürüyüşünün) müddetinin kısa olduğu ve O'nun (s.a.s) gecenin bir parçasında,

⁴⁴⁴Razi, Tefsir-i Kebir, III, 319.

⁴⁴⁵ İsra: 17/1

normalde kırk gecelik yol olan Mekke'den Şam'a götürüldüğünü kastetmiştir. Çünkü bu kelimeyi nekire olarak getirmek, kısmîlik (bir kısmı) manasına işaret ettiğini ifade eder.

Razi'ye göre, âlimler, ayetteki bu gecenin hangi gece olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir: Mukâtil, o gecenin, Hicret'ten bir yıl önceki bir gece olduğunu söylemiştir. Zamahşeri ise, Hz. Enes ve Hz. Hüseyin'den, bunun, Hz. Peygamberin, peygamber olmasından önce olduğunu nakletmiştir.

Ayette Allah Teâla "Mescid-i Haram'dan" buyurmuştur. Âlimler, Hz. Peygamber (s.a.s)'in alındığı yerin neresi olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu yerin, bizzat Mescid-i Haram olduğu söylenmiştir ki bu, ayetin lafzının zahirinin de ifade ettiği şeydir. Hz. Peygamber (s.a.s)'in "Ben bir gece Mescid-i Haram da, Beytullah da Hicr (Hatîm)'in yanında, uyku ile uyanıklık arasında iken, Cebrail Burak ile geldi"⁴⁴⁶ buyurmuştur.

Razi'ye göre âlimler Mescid-i Aksa'dan Beyt-i Makdis'in kastedildiği hususunda ittifak etmişlerdir demektir. Ancak bazı kaynaklara baktığımızda durumun böyle olmadığına raslamaktayız. Örneğin Muhammed Hamidullah, Kur'anda geçen Filistin için kullanılan "edna'l-arz" (yakın yer) ifadesinden yola çıkarak, uzak mescit anlamındaki mescidin (Mescid-i Aksa) yakın yerde bulunamayacağı sonucuna varır. Bu görüş dikkate alındığında, bunun Kudüs de bulunan Mescidi Aksa olmasını ortadan kaldırır. Dolayısıyla Mescidi Aksa meleklerin Allah'a hamd ve sena ettikleri, gökyüzündeki beyt-i mamur denilen bir mekân olabileceğini savunmaktadır.⁴⁴⁷ Razi, Mescid-i Aksa ile Mescid-i Haram arasındaki mesafe çok uzak olduğu için, Mescid-i Aksa'ya Mescid-i Aksa (en uzak mescid), "ila" edatının da mesafenin sonunu ifade ettiğini bildirmiştir. Buna göre gaye yani ayetteki (Mescid-i Aksa'ya) ifadesi, Hz. Peygamber (s.a.s)'in bu Mescid'e

⁴⁴⁶ Müslim, İman, 264 (1/150)

⁴⁴⁷ Hamidullah, a.g.e. I, 140.

kadar ulaştığına delalet eder. Ama o Mescid'e girip girmemesi hususuna dair, ayetin lafzında herhangi bir işaret yoktur.

Razi, Cenâb-ı Hak'ın "*O (Peygambere) ayetlerimizden bazısını gösterelim diye*" buyurmasını, "O gecede, Allah'ın kudretine işaret eden mu'cizeleri ve dikkate değer hadiseleri ona gösterelim" şeklinde tefsir etmiştir.⁴⁴⁸

2.8.2.1.1. İsrâ ve Miracın Keyfiyeti

Bu isrâ hadisesinin nasıl olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Müslümanların ekserisi Cenâb-ı Hak'ın Hz.Peygamber (s.a.s)'in bizzat bedenini yürütüp götürdüğü hususunda ittifak etmişler, pek azı ise, "Allah, onu sadece ruhen götürdü" demişlerdir. Muhammed b. Cerir (et-Taberî'nin) tefsirinde, Huzeyfe (r.a)'ın: "Bu hâdis, bir rüya idi. Hz. Peygamber (s.a.s)'in bedeni yerinden oynamadı. Allah onu, sadece ruhen götürdü, yürüttü" dediği rivayet edilmiştir. Bu söz, hem Hz. Aişe (r.anh)'den, hem de Muaviye (r.a)'den aynen rivayet edilmiştir. Razi, bu konuda söylenebilecek sözün iki noktada toplanacağını ifade etmektedir:

- a) Miracın aklen isbat edilmesi.
- b) Bunun bilfiil vuku bulması.⁴⁴⁹

Miraç olayına Kâdî Abdülcebâr ve Ebû'l-Muîn en-Neseffî'nin yaklaşımları Razi'den farklıdır. Neseffî, Mutezile'nin âhâd haberlere dayanması dolayısıyla miracın bedenen gerçekleşmediği kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Burada iki kavram vardır. Birincisi İsrâ, diğeri de miraç. İsrâ Mekke'den Beyt-i Makdis'e yolculuk olarak vuku bulmuştur. Mutezile bunu inkâr etmiyor. Çünkü bu konu Kur'ân'la sabittir. Fakat miraç âhâd haberlere dayanmaktadır, bu haberler ise kesin bilgi ifade etmez ve itikadî konularda delil olmazlar. Bu yüzden Mutezile miracı kabul etmemektedir. Neseffî ve Mâtürîdî ise bu olayın gerçekleştiğini kabul etmektedirler. Bununla beraber itikadî konularda âhad haberlerin kabul edilemeyeceğini belirten Mâtürîdî'nin de örneğin mirac'ın âyetlerde yer almayan kısımları konusunda âhad haberlerle bilindiği için bizim her hangi bir şey

⁴⁴⁸Razi, Tefsir-i Kebir, XIV, 387.

⁴⁴⁹Razi, Tefsir-i Kebir, XIV, 390.

söyleyemeyeceğimizi ifade ettiği nakledilmektedir.⁴⁵⁰ Görüldüğü gibi, Kâdî Abdülcebbâr, belki de kâdî olmasıyla bağlantılı olarak, Mutezile'nin aşırı gözükten görüşlerini benimsememektedir. Böylece çoğunluğu oluşturan temel İslâmî düşünceye yakın nispeten muhafazakâr tavrı hasebiyle Mâtürîdî düşünceye çok zıt ve uzak fikirlere sahip değildir. Ayrıca temel İslâm ekolleri arasında Mutezile'den sonra akılcılığı ile tanınan mezhebin Mâtürîdilik olması dolayısıyla söz konusu düşünürler bu konuda da çok uçlarda bir görüş sergilememektedirler.

“Sidretü'l-Müntehâ'da Görmesi” konusuna Razi, *“Şimdi siz onun bu görüşüne karşı da, kendisiyle mücadele mi edeceksiniz? Andolsun ki, o, onu diğer bir defa da Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında görmüştü,”*⁴⁵¹ ayetini tefsir ederek açıklık getiriyor: Bu, “Siz nasıl onunla mücadele ediyor ve o gördüğü şeyi ayne'l-yakin görmesine rağmen, ona karşı şek ve şüpheler ortaya atıyorsunuz? Hâlbuki gördükten sonra, artık şüphe edilemez. O halde bu demektir ki, o, kesindir. Ve bu hususta yakîn sahibidir. Siz ise, ona cinnin isabet ettiğini söylüyorsunuz.” demektir.

Razi, Bu konudaki görüşlerini iki noktada topluyor;

1- Bu zamir, Allah'a râci olup, “O Allah'ı, diğer bir defa da gördü.” demektir. Bu izah, ayetindeki görülen şeyin, Allah olduğu görüşüne dayanır. Hz. Peygamber (s.a.s)'in, Rabbini, kalbiyle iki kez gördüğü de ileri sürülmüştür. Böyle olması halinde bu “iniş”in, şu iki şeyden olmuş olması muhtemeldir:

a) Allah için. Buna göre de şu iki izah yapılabilir:

1) Bu, Allah'ın hareket ve intikâlde bulunabileceğini caiz görenlerin iddiasıdır ki, bu batıldır.

2) Bu inme işi, maddî değil manevî yaklaşma şeklinde olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ, kulu kendisini görmeksizin, kuluna, rahmet ve lütfü ile yaklaşır. İşte bundan

⁴⁵⁰Tahirova, Adile, a.g.e. s.266

⁴⁵¹Necm: 53/12-14.

ötürü, Hz. Musa (a.s), "Rabbim (kendini) bana göster."⁴⁵² Demiştir ki, bu, "Seni görmem için, azamet ve celâl perdelerini kaldır ve kuluna rahmet ve lûtufla yaklaş." demektir.

b) "Muhammed (s.a.s) Allah'ı ikinci kez gördü..." demektir. Bu durumda da bu, şu iki manaya gelebilir:

1) "Hz. Peygamber, hevâ u heves ve nefis binitinin sırtına bindi, oturdu, (onları gemledi)..." demektir.

2) Ayetteki o "nezleten" kelimesiyle, zıddı, yani "çıkma, yükselme" mânâsı kastedilmiştir. Cenâb-ı Hak sanki "O, onu bir başka çıkışta gördü..." demek istemiştir. Cenâb-ı Hak, "çıkarken." yerine, "inerken" ifâdesini kullanmayı tercih etmiştir; zira ahiretteki çıkışın, inişi yoktur. İşte bunun, dünyada olan kimse tarafından yapıldığı bilinsin diye, "nezleten," buyurulmuştur.⁴⁵³

Bu zamir Cebrail (a.s)'e ait olup, "Hz. Peygamber, ikinci kez inişinde Cebrail'i gördü." demektir. Mânânın böyle olması halinde, bu inme işinin, Hz. Muhammed (s.a.s)'e ait olması da muhtemeldir. Çünkü Miraç gecesi ile ilgili haberlerin birinde vârid olduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.s), Cebrail (a.s)'in önüne geçti ve Cebrail (a.s) ona, "Şayet bir parmak ucu kadar yaklaşacak olsam yanar kül olurum." dedi. Daha sonra Hz. Peygamber Cebrail (a.s)'in yanına dönüp geldi ki, bu hal, âyette, "nezleten" kelimesiyle ifâde edilmiştir. Buna göre eğer, "Peki o halde daha nasıl "bir başka" buyurmuştur?" denilirse, biz deriz ki, Hz. Peygamber (s.a.s) namazla ilgili olarak, birkaç kez gidip geldi. O halde bu demektir ki, her defasında Cebrail (a.s)'in önüne geçiyor ve yine her defasında Cebrail (a.s)'in yanına geliyor. Bu inme işinin, Cebrail (a.s)'e ait bir iş olması da muhtemeldir. Bu iki husus da nakledilmiştir. Çünkü Cebrail (a.s)'in birçok inişi vardır. Aslî suretinde olduğu halde Hz. Peygamber (s.a.s)'in yanına inişi, iki defa olmuştur.

⁴⁵² A'raf: 7/143

⁴⁵³ Razi, Tefsir-i Kebir, XX, 501.

Cenâb-ı Hak, yukarıdaki ayeti kerimede "Sidratü'l-Müntehâ'nın yanında..." buyurmuştur. Meşhur olan görüşe göre Sidra, üzerinde sedir ağacının meyvesine benzeyen meyveler bulunduğu halde, yedinci kat gökte olan bir ağaçtır. Bunun semanın altıncı katında olduğu da ileri sürülmüştür. Bir haberde, Hz. Peygamber (s.a.s)'in "O ağacın meyveleri, Hecer mevkiinin küp gibi olan meyveleri gibidir. Yaprakları ise, fil kulakları gibidir" buyurduğu vârid olmuştur. Sidratü'l-Münteha tabirinin, "en ileri derecede duyulan hayret ve şaşkınlık" mânâsına geldiği ve "es-sederet" kelimesinden olduğu da ileri sürülmüştür. Bu ifâde, akıl, daha fazlasının olmayacağı bir biçimde hayret ettiği zaman kullanılır. Hâlbuki Hz. Peygamber (s.a.s) şaşmamış, kaybolmamış (kendinden geçmemiş) ve gördüğünü iyice görmüştür, ifâdesinin başındaki "in"de burada, ya mekân zarfı, ya da zaman zarfıdır. Raziye göre, meşhur olana göre, bunun zarf-ı mekân olması ve takdirinin de, "Hz. Peygamber, Cebrail'i veya başkasını, Sidratü'l-Müntehâ'nın yakınında gördü" şeklinde olmasıdır.⁴⁵⁴

Razi, ayetin mânâsının, "Peygamber, Allah'ı gördü..." şeklinde olduğunu söylersek, o zaman, "Sidretü'l Müntehâ'nın yanında..." ifâdesi nasıl anlaşılmalıdır. Sorusuna Razi, şu görüşler ileri sürerek cevap verir;

- 1) Allah'ın mekânda bulunabileceğini ileri sürenlerin iddiası ki, bu bâtıldır.
- 2) "Hz. Muhammed (s.a.s), Sidratü'l-Müntehâ'dayken onu, Allah'ı gördü" demektir... Çünkü zarf, daha önce de verdiğimiz misâlde de olduğu gibi, bazen gören kimseye ait olan bir zarf olur. Nitekim "Hilâli, ayı gördüm" denilir. Bunun üzerine bunu söyleyene, "Onu nereden gördün?" denilir de, bunun üzerine o, "Çatıdan" veya "Falanca ağacın yanından" der. Biz bu görülen şeyin Cebrail (a.s) olduğunu söylememiz hâlinde, bu iki maddenin izahı gayet açıktır. Hz. Peygamber (s.a.s)'in, Sidratü'l-Müntehâ'da Cebrail ile beraber olması ise daha açıktır.⁴⁵⁵

⁴⁵⁴Raz, Tefsir-i Kebir, XX, 502.

⁴⁵⁵Raz, Tefsir-i Kebir, XX, 503.

Razi'ye göre mirac gecesi müslümanlar için bir imtihandır. Bunun böyle olduğun Razi ayetle delillendiriyor: "*Ancak insanlara bir fitne yaptık*" buyurmuştur ki bu, "Hz. Peygamber (s.a.s), kâfirlere İsrâ hâdisesini anlatınca, O'nu yalanladılar ve hatta iman etmiş olanlardan çoğu küfre düştüler. İhlaslı olanların ise, imanları arttı. İşte bundan dolayı bu, bir imtihan oldu."⁴⁵⁶

2.8.2.1.2. İsrâ ve Miraç'ın Aklen Mümkün Olması

Miracın olabileceğinin aklen isbat edilmesi konusunda Razi, süratte bu noktaya varmış olan bir hareket, bizatihi mümkündür. Allah Teâlâ da, bütün mümkünata kadirdir. O halde bu, bu noktaya ulaşmış olan bu şekildeki hızlı bir hareketin imkânsız olmadığına işaret eder, der ve şu iki hususa dikkatleri çeker;

Birinci Husus: Bu noktaya ulaşmış olan bir hareketin, haddizatında mümkün olduğunun isbat edilmesinden ibaret olan bu hususun delilleri şunlardır:

1) En büyük felek, gecenin başından sonuna kadar, devrinin tamamının yarısı kadar hareket eder. Mühendislikte şöyle bir kural sabittir, vardır: Çapın, devre (çevresine) nisbeti, birin üçe ve yediye nisbeti gibidir. O halde, yarıçapın, devrin yansına nisbetinin de birin üç ve yediye nisbeti gibi olması gerekir. Hz. Peygamber (s a.s)'in, Mekke'den, en büyük feleğin üzerine çıktığının söylenilmesi durumunda, sadece yarıçap miktarınca hareket etmiş olur. Bu kadar zaman içinde, devrin yarısının hareketi tahakkuk edince, yarıçap kadar hareketin tahakkuk etmesi, haydi haydi mümkün bir şey olur. Dolayısıyla bu, gecenin üçte bir miktarında, Mekke'den Arş'ın üzerine çıkmanın, aslında mümkün bir şey olduğuna dair kesin aklî bir delildir. Durum böyle olunca da, bu yükselme işinin, bütün bir gecede tahakkuk etmesi, haydi haydi mümkün olur.

2) Yine mühendislikte şöyle bir kural daha vardır: Güneşin kütlesi, yer kürenin yüz altmış küsur misli büyüklüktedir. Sonra biz, buna rağmen, güneş yuvarlağının doğuşunun, farkedilemeyecek bir zamanda tahakkuk ettiğini görmekteyiz. İşte bu da,

⁴⁵⁶Razi, Tefsir-i Kebir, XIV, 520.

hareketin, bu kadar bir hıza ulaşabilmesinin haddizatında mümkün bir şey olduğuna işaret eder.

3) Katı cisimlerin, âlemin (dünyanın) merkezinden Arş'ın üzerine çıkmaları aklen mümkün olduğu gibi, latif, ruhani maddelerin de, Arş'ın üzerinden âlemin merkezine doğru inmeleri mümkündür. Dolayısıyla şayet Hz. Muhammed (s.a.s)'in, bir gecede miraçta bulunmasının aklen imkânsız olduğu söylenecek olursa, o zaman Cebrail (a.s)'in de bir anda, Arş'tan Mekke'ye indiğinin söylenilmesi de imkânsızdır. Eğer biz bunun imkânsız olduğunu söylersek, o zaman bu, bütün peygamberlerin nübüvvetini ta'n etmek olmuş olur. Miracın tahakkuk ettiğini söylemek, nübüvvet meselesinin kabul edilmesine dayanmakta olan talî bir meseledir. Böylece, bu kadar bir süratle ulaşan bir hareketin imkânsız olduğunu söyleyenlerin, Hz. Cebrail'in de bir anda, Arş'dan Mekke'ye inmesinin imkânsız olduğunu söylemelerinin gerektiği sabit olmuş olur. Bu söylenemeyince, onların ileri sürdüğü şey de söylenemez.

4) Bütün inanç ve din mensuplarının ekserisi, "İblis'in mevcudiyetini, âdemoğullarının kalbine vesvese ilkâ etmeyi üstlenenin o olduğunu ve onun, âdemoğullarının kalbine vesvese vermek için, bir anda doğudan batıya geçebildiğini kabul ederler. Dolayısıyla onlar, İblis hakkında bu kadar hızlı bir hareketin olabileceğini kabul ettiklerine göre, onların aynı şeyi, peygamberlerin uluların hakkında da kabul etmeleri haydi haydi gerekir.

5) Kur'ân'da, rüzgârların, Hz. Süleyman (a.s)'ı kısa bir müddet içinde uzak beldelere götürdüğü zikredilmektedir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Hz. Süleyman (a.s)'ın hareketini nitelerken, "Süleyman'a da rüzgârı (musahhar kıldık) ki sabahı biray(lık yol) akşamı bir ay(lık yol) du"⁴⁵⁷ buyurmuştur. Yani, bu ayete göre, Hz. Süleyman bir günde, iki aylık bir mesafe katediyordu. Hatta biz diyoruz ki, çok şiddetli esen rüzgârların, bir anda, bir yerden çok uzak olan başka bir yere gidebildiklerini duyularımız da göstermektedir ki, bu da, böylesi hızlı bir hareketin, mümkün olduğuna işaret eder.

⁴⁵⁷ Sebe: 34/12.

6) Kur'ân-ı Kerim, katında kitaptan ilmi bulunan bir kimsenin, Belkîs'in tahtını Yemen'in en uç noktasından Şam diyarı'nın en uç noktasına, göz açıp kapama süresi içinde getirip bulundurduğuna işaret etmektedir. Bunun delili, Cenâb-ı Hakk'ın, *"Nezinde kitaptan ilim bulunan (zât), ben dedi, göz açıp kapama süresi içinde sana getiririm"*⁴⁵⁸ ifadesidir. Bu, bazı kimseler için mümkün bir husus olunca, Razi, bundan hareketle Miracın aklen mümkün bir şey olduğunu ileri sürmektedir.

7) Bazı kimseler şöyle demektedir: "Canlılar, görülecek şeyleri ancak, ışığın onun gözünden çıkıp görülecek şeyle birleştiğinde görürler. Dolayısıyla biz, gözümüzümüzle bir adama baktığımızda, onu görürüz. Bu görüşe göre, bizim gözlerimizden ışınlar, çok kısa bir anda o adama ulaşmış ve onun üzerine düşmüş olur. İşte bu kadar bir hıza ulaşmış olan bir hareketin, imkânsız olan şeyler cümlesinden mümkün olduğuna işaret eder. Böylece, yaptığımız bu izahlarla, sürat bu noktaya ulaşmış olan böylesi bir hareketin, esasen, varolması mümkün şey olduğu sabit olmuş olur.

İkinci Husus: Böylesi bir hareket haddizatında mümkün olunca, onun, Hz. Muhammed (s.a.s)'in bedeninde tahakkuk etmesinin de imkânsız olmaması gerektiği hususudur. Raziye göre bunun delili şudur: Biz cisimlerin, mahiyetlerinin hususunda birbirlerinin dengi olduklarını kesin delillerle beyân etmiştik. Dolayısıyla, böylesi bir hareket bazı cisimlerde tahakkuk edince, onun, başka bir yerde tahakkuk etmesinin mümkün olması gerekir ki, bu da Hz. Muhammed (s.a.s)'in bedeni için tahakkuk etmesinin, esasen mümkün şey olduğuna kesinlikle hükmetmeyi gerektirir. Böyle olduğu sabit olunca: Âlemin yaratıcısının, bütün mümkünata kadir olduğu delil ile sabittir. Bu kadar bir sürate ulaşmış olan bir hareketin, Muhammed (s.a.s)'in bedeni için de tahakkuk etmesinin mümkün olduğu da dolayısıyla, Allah Teâlâ'nın, buna (mümkün olduğu için) kadir olması gerekir. Bu durumda da, bu hususların tamamında, Miraç hadisesinin bilfiil tahakkuku haddizatında mümkün bir şey olduğu neticesi elde edilir. Bu konuda söylenecek en son söz şudur: Burada geriye sadece, bu hadiseye hayranlık duymak ve taaccüb kalır. Ancak ne var ki, bu hayret de,

⁴⁵⁸ Neml: 27/40.

sadece buraya has değildir. Tam aksine bu, (eğer yapılacaksa) bütün mu'cizeler için de söz konusudur. Dolayısıyla bir değneğin, yetmiş bin değneği ve urganı yutacak, sonra da o anda, eskisi gibi küçük bir değnek haline dönüşecek bir ejderha olması da şaşırtıcı bir durumdur. Yine, koskaca bir dağdan büyük bir devenin çıkması, büyük bir dağın (Tûr), havada adeta bir şemsiye gibi tutulması da şaşırtıcı bir durumdur. Keza, bütün mu'cizeler hakkında aynı durum söz konusudur. Binâenaleyh, sadece bir hayret, bütün bunları inkâr etmeyi ve kabul etmemeyi gerektiriyorsa, o zaman, mu'cizelerin isbâtıyla ilgili bütün görüşlerin, sözlerin, hükümlerin fasit, aslı esaslı olmadığına kesinkes hükmetmek gerekir. Hâlbuki mu'cizelerin isbatı ve kabul edilmesi, nübüvvet temelinin kabul edilmesinin neticesi olarak, fer'î bir husustur. Yok, eğer, sırf bir taaccüb inkâr etmeyi gerektirmiyorsa, işte burada da gerektirmez. Kısacası Raziye göre Mirac imkânsız bir şey değil, mümkün olabileceğinin delillerini yukarıda belittiğimiz şekildedir.⁴⁵⁹

2.8.2.1.3. İsrâ ve Mirâc'ın Ruhanî Ya da Cismanî Olduğu Tartışmaları

Buna işaret eden Kur'ân ayeti, İsrâ suresinde ki birinci ayettir ki bu delili Razi, şu şekilde izah ediyor: "**Abd**" (kul), beden ile ruhun toplamının adıdır. Dolayısıyla bu geceleyin yürütme işinin, beden ve rûh toplamı bir kul için tahakkuk etmiş olması gerekir. Raziye göre, bu istidlal, insanın sadece rûh mu, yoksa sadece beden mi, yoksa hem rûh hem beden mi olduğu meselesine dayanır. İnsanın sadece rûh olduğunu söyleyenler, bu hususta kendilerine göre birçok delil sıralayıp miraç hadisesin de Hz. Peygamberin sadece ruhuyla göklere yükseldiğini iddia edenlere Razi,⁴⁶⁰ şu şekilde cevap verir: "**Abd (kul)**" lafzı, ancak, hem rûh hem de bedenini içine alan bir lafızdır. Bunun delili, Cenâb-ı Hakk'ın "*Bir kulu, namazdan men edeni gördün mü sen?*"⁴⁶¹ ayetidir. Bu ayette geçen, "abd" i, hem rûh hem de bedeninin murad edilmiş olduğunda şüphe yoktur. Yine Cenab-ı Hak, "*Şu hakikat de: Allah'ın kulu O'na ibadet için kalktığı vakit nerdeyse onlar etrafında keçeler (gibi tortop)*

⁴⁵⁹Razi, Tefsir-i Kebir, XIV, 390.

⁴⁶⁰Razi, Tefsir-i Kebir, XIV, 394.

⁴⁶¹Alak: 96/9-10.

oluyorlardı"⁴⁶² buyurmuştur ki, buradaki "abd" kelimesiyle de, hem ruh hem de beden kastedilmiştir.

Raziye göre, bunun böyle olduğuna, hadislerden delil ise, sahih hadis kitaplarında rivayet edilen yukarıda bahsi geçen hadistir ki, hadis meşhur bir hadistir. Bu hadis, Hz. Peygamber'in Mekke'den Beyt-i Makdis'e, oradan da göklere götürüldüğüne işaret eder.

Bu hadisi kabul etmeyenler, şu şekilde istidlal etmişlerdir:

1) Aklî izahlarla. Onların yapmış olduğu bu aklî izahlar da üç tanedir:

a) Bu kadar hıza ulaşmış olan bir hareket düşünülemez.

b) Ağır bir kütlenin göklere yükselmesi makul değildir.

c) Onun göklere yükselmesi, feleklerin yırtılmasını gerektirir. Hâlbuki bu, imkânsızdır.

2) Eğer bu doğru olsaydı, bu, diğer mu'cizelerin en büyüğü olurdu. Bu durumda da Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasında doğru söylediğine istidlalde bulunabilinler diye, bunu halkın huzurunda ortaya koyması gerekirdi. Ama bunun, hiç kimsenin görüp müşahede edemediği bir zamanda tahakkuk etmesine gelince, bu abestir. Hâkim olan Allah'a ise, bu yakışmaz.

3) Onlar, Cenâb-ı Hakk'ın, "*(Geceleyin) sana gösterdiğimiz o temaşayı, ancak insanlara bir fitne yaptık*"⁴⁶³ ifadesine tutunarak şöyle demişlerdir: Bu rüyadan maksat. Miraç hadisesidir. Hâlbuki bu, insanlar için ancak bir fitne olmuştur. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s)'e inanan kimselerin pekçoğu, O'nun bu sözünü duyunca, O'nu yalanlamış ve kabul etmemiştir. Dolayısıyla, Miraç sözü, insanların fitneye düşmesine sebep olmuştur. Böylece bunun, Hz. Muhammed (s.a.s)'in uykuda gördüğü bir rüya olduğu sabit olmuş olur.

⁴⁶² Cin: 72/19.

⁴⁶³ İsrâ: 17/60

4) Miraç hadisi, pekçok (akıl almaz), uzak şeyleri ihtiva etmektedir. Meselâ, onun karnının yarıp, zemzem suyuyla temizlenmesine dair rivayet edilen şey bunlardandır. Bu, akıl almaz bir şeydir. Çünkü suyla yıkanabilen şey, maddî olan pisliklerdir. Bunun, batıl inanç ve kötü huylara dair kalbte bulunan şeyleri temizlemede bir tesiri yoktur. Onun, Burak'a bindiğine dair rivayet de bu tür şeylerdendir. Bu da akıldan uzaktır. Çünkü Allah Teâlâ onu, bu âlemden felekler âlemine hareket ettirdiğine göre Burak'a niye ihtiyaç duyulsun? Cenâb-ı Hakk'ın eli vakit namazı farz kıldığı, sonra da Hz. Muhammed (s.a.s)'in, Musa (a.s)'nın şefaati sebebiyle, o elli vaktin beş vakte indirilinceye kadar Allah ile Hz. Musa arasında gidip geldiğine dair rivayet de bu kabildendir. Kâdî: "Bu, hükmün, daha uygulanmadan önce neshedilmiş olmasını gerektirir ve yine bu, Bedâ'yı {hükmün, Allah'a önce gizli kalıp, sonradan ortaya çıkması} icab ettirir. Hâlbuki bu, Allah hakkında düşünülemez" demektedir. Böylece bu hadisin, kabul edilmesi uygun olmayan birtakım şeyleri ihtiva ettiği sabit olmuş olur ve bu sebeple de reddolunur.

Razi, onların şüphelerine dair cevap da, Cenâb-ı Hakk'ın bu ayette zikretmiş olduğu "*...ayetlerimizden bazısını gösterelim diye (bunu yaptırdık)*" ifadesidir. Bu ifade mücmel, öz bir ifade olup, bunun tafsilatı ve açıklanması hususunda şu izahlar yapılabilir:

1) Cennetin iyilik ve hayırları çok büyük; cehennemin dehşet uyandıran halleri ise çok şiddetlidir. Şayet Hz. Muhammed (s.a.s), onları bu dünyada iken müşahede etmeyip de kıyametin başlangıcında müşahede etmiş olsaydı, belki de cennetin hayır ve güzelliklerine arzu duyar yahut da, cehennemin korkunç hallerinden korkardı. Ama o, onları bu dünyada Miraç gecesinde görüp müşahede edince, onlar, kıyamet gününde onun gözündeki ve gönlündeki büyümeye, böylece de kalbi onlarla meşgul olmaz. Bu durumda da, kendini sadece şefaate verir.

2) Onun, mirac gecesinde, peygamberleri ve melekleri görüp müşahede etmesinin, hem kendisinin hem de ümmetinin faydasına olan şeylerin mükemmelleşmesine bir vesile olması imkânsız değildir.

3) Onun feleklere yükselip göklerin, kürsînin ve arşın hallerini müşahade etmiş olmasının, bu âlemin hallerini ve korkunç durumlarını görüp müşahade etmesini gözünde küçültmesine, önemsiz saymasına sebep olması imkânsız bir şey değildir. Böylece, onun kalbinde bir tür kuvvet meydana gelir; o bunları göz önüne aldığı anda, Allah'a davete başlaması mükemmelleşir ve Allah'ın düşmanlarına iltifat etmemesi de kuvvet kazanır. Bunu şu durum daha iyi izah eder: Bu konuda, Allah'ın kudretini görüp müşahade eden kimsenin, cihâd vb. şeylerin sıkıntılarına göğüs germeye karşı gönlündeki kuvvet ve kalbindeki sebat, bunu görüp müşahade etmeyenlerin birkaç misli olur.

Cenâb-ı Hakk'ın "*ayetlerimizden bazısını gösterelim diye (bunu yaptırdık)*" ifadesi, adeta isrânın faydasının bu olduğuna ve kesin olarak bunu ifade ettiğine işaret gibidir.

Razi'nin onların bir başka şüphelerine karşı cevabı da şudur: Allah'a, yaptığı şeyler hususunda itiraz edilemez. O, istediğini yapar, dilediğine hükmeder.⁴⁶⁴

Razi, Mescidi Aksa'dan itibaren göğe yükselişle ilgili olarak meşhur kabul ettiği hadislerin yanı sıra İnşikak suresindeki "*Siz hiç şüphesiz, bir tabakadan başka bir tabakaya uğratılacaksınız,*"⁴⁶⁵ ayetini yükselişin Kur'ani delili olarak göstermektedir. Razi, bu ayetin çeşitli anlamlarını ve işaretlerini verdikten sonra en son anlam olarak da bunu, Hz. Peygamber'in göklerin melekûtunu görmesi ve meleklerin onu burada yüceltmelerini müşahade etmesi için göklere yükselişine işaret olarak değerlendirmektedir. Ona göre ayetin anlamı, "Ey Muhammed, tabaka tabaka semanın her tabakasına uğratılacaksın" şeklinde olabilir. İşte Allah bu uğratma işini İsrâ ve Miraç hadisesinin vuku bulduğu gece icra etmiştir.⁴⁶⁶ Razi'nin bu görüşüne karşı farklı görüşler ileri sürülüp, ayetin bağlamına bakıldığında bunun doğrudan ya da dolaylı olarak mirac'a ait bir anlam taşımadığı savunulmuştur. Çünkü bu surenin kıyamet hallerinden bahsettiğini, insanın tüm hayatını ilgilendiren

⁴⁶⁴ Razi, Tefsir-i Kebir, XIV, 395.

⁴⁶⁵ İnşikak: 84/19.

⁴⁶⁶ Razi, Tefsir-i Kebir, VIII, 515-516.

dünya ve ahiret boyunca geçireceği evrelere işaret ettiğinin üzerinde durulmuştur.⁴⁶⁷

Yazır da Razi gibi miracın uykuda olduğunu sananların yanıldığını söyler.⁴⁶⁸ Ayrıca O, miracın Mescid-i Aksa'dan sonraki bölümünün ruhani olarak cereyan ettiğini düşünenlerin de olduğunu ifade eder. Yazır, bazı âlimlerin, ruhun iki cesedi olduğunu; biri gayb diğeri şehadet âleminden olduğunu düşündüklerini kaydeder. Gayb âleminden olan latif bir cesedir ki onda maddi unsurların tesiri yoktur. Şehadet ve maddî âlemde olan ise kesif bir cesedir ki cisimlerden unsurlardan mürekkeptir, der. "Hz. Peygamber urûç ederken cismani bedene ait olan unsurların hepsini, ait oldukları maddî âlemde bıraktı. Sadece latif cesedi ile kaldı, Allah'ın dilediği yere kadar onunla çıktı, sonra arza bıraktığı bedene geri döndü"⁴⁶⁹ diyen Yazır, Hz. Peygamber'in miracının bedenden tamamen sıyrılma olayından çok yüksek bir ilahi mu'cize olduğundan da kuşku duymamak gerektiğini aynı yerde belirtir.

2.8.2.1.4. Hz. İbrahim ile Hz. Muhammed'in Miraçları

İsra suresinin birinci ayetteindeki, "*O (peygambere) ayetlerimizden bazısını gösterelim diye*" ifadesi, Allah Teâtâ'nın, Hz. Muhammed (s.a.s)'e o mu'cizelerin ve şayan-ı dikkat şeylerin ancak bir kısmını gösterdiğine işaret eder. Çünkü "**min âyatınâ**" kelimesindeki "**min**" edatı, "bazı" manasına gelir. Hâlbuki Cenâb-ı Hak, Hz. İbrahim (a.s) hakkında, "*Biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu öylece gösteriyorduk*"⁴⁷⁰ buyurmuştur. Dolayısıyla Hz. İbrahim'in miracının, Hz. Muhammed (s.a.s)'in miracından üstün olması gerekir" denilirse, biz deriz ki: Hz. İbrahim'in görüp müşahade ettiği, göklerin ve yerin melekûtudur. Hz. Muhammed (s.as)'in gördüğü şey ise Allah'ın ayetlerinin bir kısmıdır. Allah'ın ayetlerinin daha üstün olduğunda ise şüphe yoktur.

⁴⁶⁷ Yavuz, Salih Sabri, İslam İnancında İsra ve Miraç, Pınar Yayınları, İstanbul, 2011, s. 55.

⁴⁶⁸ Yazır, a.g.e. c. V, s. 503.

⁴⁶⁹ Yazır, a.g.e. c. V, s. 470.

⁴⁷⁰ Enam: 6/75.

Daha sonra Cenâb-ı Hak, “*O herşeyi hakkıyla işiten ve tastamam görendir*” buyurmuştur. Bu, "Kulunu gece yürüten O zât, Muhammed (s.a.s)'in sözlerini bi-hakkın duyan, yaptıklarını hakkıyla gören; o fiil ve sözlerinin riya şaibesinden arı, duru, tertemiz, doğruluk ve saflıkla içice olduğunu hakkıyla bilendir. İşte bundan ötürü, böyle bir ikramı ancak ona vermiştir" demektir. Bu ifade ile "Allah miraç hususunda, müşriklerin Peygamber (s.a.s)'e dediklerini duyan, ona karşı yaptıklarını görendir" manası da verilmiştir.⁴⁷¹

2.8.2.2. Razi'ye Göre Ay'ın Yarılması ve Hz. Muhammed (s.av)'in Diğer Mu'cizesi

Razi, ay'ın yarılma mu'cizesine Kamer suresinde geçen; "*O saat yaklaştı ve ay ikiye ayrıldı*"⁴⁷² ayeti delil göstererek başlamıştır.

Müfessirlerin tamamı bu ayetle, ayın yarıldığı ve bu yarılmanın onda bizzat meydana geldiği manasının kastedildiği kanaatindedir ki rivayetler de "İnşikak-ı kamer" hadisesinin olduğuna işaret etmektedir. Sahih-i Buharî'de sahâbeden bazılarının rivayet ettiği meşhur bir haber vardır: Onlar şöyle demişlerdir. "Hz. Peygamber (s.a.s)'den mu'cize olarak, bizzat ayın yarılması mu'cizesi istendi. O da Rabbinden böyle bir İstekte bulundu. Allah ayı ikiye böldü. Böylece iş olupbitti". Bazı müfessirler de, ayetin bu ifadesi ile ayın ileride yarılacağı" manasının kastedildiğini söylemişlerdir ki bu uzak bir ihtimal olup, manasız bir şeydir. Çünkü bu karşı fikri savunan felsefecilerdir ve bunun, geçmişte de, gelecekte de olamayacağını söylemişlerdir. Bunun olabileceğini savunanların, te'vile ihtiyaçları yoktur. Olamayacağı fikrine sahip olanlar, yarılma işinin korkunç bir şey olmasından; meydana gelmesi halinde de yeryüzünün her tarafından görülmesi gerektiğinden; dolayısıyla ilgili haberlerin tevatür derecesine ulaşması gerektiğinden (hâlbuki böyle olmadığından) ötürü bu kanaata varmışlardır.

Eski Çağlarda tarihleri genelde, müneccimler kullanır. Dolayısıyla bu hâdise meydana gelince, müneccimler, "Bu, ayın tutulması ve bir başka yerde ayın yarısı

⁴⁷¹Razi, Tefsir-i Kebir, XIV,390.

⁴⁷²Kamer: 54/1.

gibi, uzayda meydana gelen başka bir görüntüsünün ortaya çıkması gibi birşey" diyerek, bunu tarihlerinde fevkalâde bir hadise olarak nakletmemişlerdir. Hâlbuki Kur'ân en ileri delildir ve bunu isbat eden en güçlü delildir. Bunun mümkün olduğunda şüphe yoktur. Doğru haberci (muhibir-i sadık) olan Hz. Peygamber bunun olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla bu mu'cize'nin gerçekleştiğine şeksiz inanmak gerekir. Ayın yarılıp, sonra yeniden bitişip eski haline gelmesinin imkânsız olduğunu söylemek, tenkidcilerin kınayıcıların sözüdür. Göklerin yarılıp, harap edilebileceği sabittir ve bunu Razi, eserlerinin birçok yerinde izah etmiştir. Dolayısıyla ay'ın yarılmasının da bunun gibi bir şey olduğunu, akıldan uzak olmayacağını ileri sürmüştür.

Cenab-ı Hak Kamer süreinde *"Onlar bir ayet (mu'cize) görürlerse yüzçevirirler ve "Bu, sürüp giden bir büyüdür," derler.*"⁴⁷³

Bu, "Ayın yarılmasından sonra onlar, başka bir ayet (mu'cize) görürlerse, "Bu bir büyüdür" derler. Çünkü onlar, nice yeryüzü mu'cizeleri, "gökyüzü mu'cizeleri gördükleri halde, iman etmemişler, inadlarını bırakmamışlardır. Şimdi onlar. Gördüklerini gördükten sonra, başka mu'cize görseler yine iman etmeyecekler" demektir. Burada yapılabilecek diğer bir izah da şöyledir: Onlar bir mu'cize görünce, yüzçevirmeyi adet haline getirmişlerdir. Dolayısıyla onlar, İnşikâk-ı kamer (ayın yarılması) mu'cizesini görünce de, bu adetlerinden ötürü, yine yüz çevirmişlerdir."⁴⁷⁴

Yazır, Hz. peygamberin ay'ın yarılması mu'cizesini peygamberin en parlak mu'cizelerinden olduğunu söyler. Sahabeler, tabin ve bunlardan sonraki kuşaklardan tanınan tefsirciler de *"saat yaklaştı, ay yarıldı, hala bir mu'cize görseler yüz çevirir ve sürekli bir büyü derler."*⁴⁷⁵ Ayetinin bu mu'cizeyi haber verdiği hususunda görüş birliği içindedirler.⁴⁷⁶ Yazır, bu olayın sahih rivayetlerle aktarıldığını belirterek bu olayın gerçekleştiğini belirtir ve bunun mecaz olduğunu söyleyenlere karşı çıkar. F.

⁴⁷³ Kamer: 54/2.

⁴⁷⁴Razi, Tefsir-i kebir, XX, 589-590.

⁴⁷⁵ Kamer, 54/152.

⁴⁷⁶ Yazır, a.g.e. c.VII, s.608.

Razi'nin görüşünün doğru olduğunu⁴⁷⁷ bildirir. İbn-i Sina'nın bu olayı kabul etmeyişinin yanlış olduğunu, kaldı ki bu konuda icmanın var olduğunu⁴⁷⁸ söyler.

Razi, Salih (a.s)'in durumu, Hz. Muhammeti (s.a.s)'in durumuna çok benzemektedir. Zira Salih (a.s), diğer peygamberlerin mu'cizelerinden daha dikkat çekici olan ve yeryüzünde bulunan bir mu'cize getirmiştir. Zira Hz. İsa (a.s) ölülere diriltmiştir. Fakat ölü, hayata mahal bir varlıktır. Dolayısıyla Hz. İsa (a.s), Allah'ın izniyle, hayata kabiliyetli olan bir yerde hayatı gerçekleştirmiştir. Hz. Musa (a.s) gelince, onun da asası bir ejderhaya dönüşmüştür. Böylece Allah Teâlâ, Hz. Musa (a.s) için, o ağaç parçasında hayatı yaratmıştır. Fakat o asâ da büyüme bakımından, kendisinden bir tür istidad ve kuvvet bulunan bir bitkidir, büyüyüp gelişme bakımından canlılara benzer. Dolayısıyla Hz. Musa (a.s)'nın mu'cizesi, Hz. İsa (a.s)'ninkinden daha dikkate şayandır. Hz. Salih'in (a.s) vasıtası ile ise, mu'cizesi olarak, büyük bir kayadan o dişi deve çıkarveriş (doğuvermiştir). Hâlbuki kaya, ne hayata ne büyüyüp gelişmeye müsait olmayan cansız bir varlıktır (ve bu daha şaşırtıcı fecir mu'cizedir). Hz. Muhammed (s.a.s) de, bütün bunlardan daha harika olanı getirmiştir. Bu da, müşriklerin, "Hiç kimsenin göğe çıkıp, ayı ikiye yarması mümkün değildir" dedikleri, gök cisimleri üzerindeki tasarrufudur. Ama yeryüzünde cereyan eden mu'cizeler hakkında ise, müşrikler, "Bunlar, maddeleri bir olan, ortak özellikler taşıyan cisimlerdir. Herbiri diğerinin şekline girebilir. Gök cisimleri ise böyle bir şeyi kabul etmez" diyorlardı. Razi, İnşak-ı kamer mu'cizesini Hz. Peygamber (s.a.s), o müşriklerin, hiç bir insanın gücünün yetemeyeceğini bildikleri bir şeyi gösterince, bu, Hz. Salih (a.s)'in, Hz. Muhammed (s.a.s) dışındaki peygamberlerin mu'cizelerinden daha ileri ve tam olan mu'cizelerinden, daha mükemmel ve daha tam olmuş olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁷⁹

Razi, Hz. Muhammed'in yukarıda geniş bir şekilde yer verdiğimiz mu'cizelerinin dışındaki mu'cizelere çok yer vermediği için biz de çalışmamızda Razi gibi değerlendirmeye çalışacağız. Bizde bu bölümde onun elealdığı kadarıyla

⁴⁷⁷ Yazır, a.g.e. c.VII, s. 612.

⁴⁷⁸ Yazır, a.g.e. c.VII, s. 622.

⁴⁷⁹ Razi, Tefsir-i Kebir, XXI, 8.

yetineceğiz. Örneğin Bedir savaşındaki peygamberimizin mu'cizelerini Razi şöyle değerlendiriyor:

Rivayet edildiğine göre Bedir günü'nde müşrikler dokuzyüzelli kişiydiler. İçlerinde Ebû Süfyan ve Ebu Cehil de bulunuyordu. Savaş meydanına yüz atlı savaşçı sürmüşlerdi. Yanlarında, yediyüz tane de deve bulunuyordu. Süvarilerin hepsi zırhlı olup, yüz kişi kadardılar. Piyade savaşçılar arasında da, ayrıca zırhlı olanlar bulunmaktaydı. Ayrıca Müşriklerin savaş tecrübeleri vardı. Müslümanlar ise üçyüzonuç kişiydiler. Her dört kişiye bir deve düşmekteydi. İçlerinde altı kişi zırhlıydı. İki de süvari bulunmaktaydı ve savaş tecrübeleri yok idi. İşte, böylesi bir durumda müslümanların kâfirleri mağlub etmesi, apaçık bir âyet ve ezici bir mu'cizedir.

Ayrıca Allahu Teâlâ'nın, *"Onları dış gözleriyle kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler."*⁴⁸⁰ Sözüdür. Bu son ifâdenin tefsirinde Razi, görenler müşrikler; görülenler de mü'minlerdir... Buna göre mâna şöyledir: "Müşrikler mü'minleri, ikibine yakın bir rakamla, kendilerinin sayılarının iki misli olarak ve ya müslümanların sayısının iki misli olan altyüz kişi olarak görmüşlerdir. Bu, bir mu'cize'dir.

Razi, eserine Hasan el-Basrî'den şöyle bir nakil almıştır: "Allahu Teâlâ, bu savaşta peygamberlerini beşbin meleklerle te'yîd etmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak: *"O da, "Muhakkak ki ben size bin (melek) ile yardım edeceğim" diyerek duanı kabul buyurdu"*⁴⁸¹ ve *"Evet, siz sabreder, sakınırsanız, bu (düşmanlar) da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa, Rabb'iniz size alâmeti beşbin meleklerle imdâd edecektir"*⁴⁸² buyurmuştur. Dörtbin melek bin meleklerle beraber beşbin melek eder. Bu meleklerin işaretleri, atlarının kuyruk ve perçemlerinde bulunan beyaz yün idi. Cenâb-ı Hakk'ın, *"Allah, dilediğini yardımıyla destekler"* buyruğu ile kastedtiği de, budur.⁴⁸³

Hz. Muhammed (s.a.v)'in parmaklarından suyun akması, ağaçlar ve taşlar gibi bazı varlıkların Resulullahın emrini yerine getirmeleri ve ona şahadet

⁴⁸⁰ Al-i İmran: 3/13.

⁴⁸¹ Enfal:8/9

⁴⁸² Al-i imran: 3/125.

⁴⁸³ Razi, Tefsir-i Kebir, VI, 181-183.

getirmeleri, kurt ve aslan gibi bazı hayvanlarla konuşması, mubarek eliyle temas ettiği bazı hastaların iyileşmesi⁴⁸⁴ gibi birçok harikuladede olayı Razi, mu'cize olarak eserlerinde ele alıp değerlendirmiştir.

⁴⁸⁴ Razi, Tefsir-i Kebir, XXIII, 465-466.

SONUÇ

Fahreddin Razi'ye göre mu'cize adlı çalışmamızın sonuna gelmiş bulunuyoruz. Çalışmamız sonucunda Razi'nin yaşadığı döneme ilişkin sorunlara çözüm bulmak için büyük çaba harcadığını görmekteyiz. O, bu maksatla yaşadığı dönemde İslâm'ı yeniden canlandırma niyet ve gayreti ile ortaya koyduğu eserlerinde temel Kelâmî problemlere de değinmiş ve çağın ilmî gelişmeleri ışığında onları açıklamaya çalışmıştır. Çünkü İslâm'ın yeniden canlanması onun temeli olan akaidin sağlamaştırılması ile mümkündür ve itikad ise Kelâm ilminin konusudur. O, dinde teceddüdü savunmuş, akla büyük önem vermiş ve ayrıca eserlerinde -Kelâmî konularda- Ehl-i Sünnet görüşleri çerçevesinde olsa da kendine has yeni bir bakış açısı sunmuştur.

Çalışmamızda Razi'nin mu'cize anlayışını ortaya koyamadan önce, mu'cize kavramına genel olarak baktık ve mu'cizenin tanımını, şartlarını, gayesini ve çeşitlerini ele aldık. Ayrıca mu'cizeyi felsefî yönde ele alıp tartışırken farklı din, mezhep, fırka, izim ve kişiler tarafından dile getirilen temel itiraz noktalarını tespit ettik. Şu sonuca vardık ki, determinist ve pozitivist bir anlayışla, ilk bakışta mu'cize'nin varlığını kabule imkân yoktur. Çünkü determinizimi savunanlara göre her hâdise, tabiatta hüküm süren zorunlu ve evrensel kanunlar dâhilinde ortaya çıkar. Bu anlayış, tabiat kanunlarının değişmezliği ve üniversal olduğu anlayışına dayalıdır. Bu bakımdan pozitivist bir açıdan bakılacak olursa mu'cizelerin vukuunu kabul etmek, ilmi inkâr anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan endeterminist bir anlayışın mu'cize'ye ilmî mânada imkân tanıyan izahlarını da müşahede ediyoruz. Buna göre, tabiattaki olaylar, hiçbir kanuna ve anlaşılabilir bir sebepliliğe bağlı değildir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında da tabiat kanunlarının değişmezliği söz konusu değildir. Bu görüş de en azından diğeri kadar bilimsel açıdan değerlidir. Çünkü tabiatta sadece determinizim yoktur; böylece tabiat kanunlarının işleyişinden ve zorunsuzluğundan bahse hak kazanmakla mu'cize'nin imkânına ilmî bir izah getirmiş olabiliyoruz.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de izahı yapılamayan çeşitli hârikulâde-metapişik olayların vuku bulması, mu'cizelerin kabul edilmesine yardımcı

olmaktadır. Demek ki bizim ilmimiz sınırlı olup tabiatı hiçbir zaman kuşatamayacaktır. Bu nedenle mu'cize ve diğer hârikulâde olaylar da ne ilim, ne de akıl açısından inkâr edilmemelidir. Yalnız, görüldüğü üzere mu'cize, bir takım şartlara hâiz olması bakımından kendi dışındaki hârikulade olaylardan farklı bir mâhiyet arz etmektedir. Çünkü her mu'cize hârikuladedir; fakat her hârikulade olay mu'cize değildir.

Fahreddin Razi'nin mu'cizeye bakışını incelediğimizde gördükki Razi, mu'cize diye nitelediği harikulade olaylara yaklaşımında endeterminist bir anlayışı savunmaktadır. O, eserlerinde Kur'an-ı Kerim'de adı geçen her peygamberin mu'cizesine yer vermemekle birlikte birçok peygamberin de başından geçen harikulade olayları da mu'cize olarak kabul etmemiştir. O'nun harikulade olayları Allah'ın O peygambere olan ihsanı, lütfu, nimeti olarak değerlendiğini görmekteyiz. Ayrıca Razi'nin İsrailoğulları öncesi peygamberlerin mu'cizelerine yer verdiğini, ancak İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerin mu'cizelerine daha çok yer verdiğine raslamaktayız. Bu mu'cizeleri de değerlendirirken sadece nakle bağlı kalmadığını, naklin yanında akılî ve mantıkî ölçüler çerçevesinde değerlendirdiğini müşahede etmekteyiz. Bunun yanında Razi'nin, mu'cizeleri, kendisine yönlendirilen birtakım sorular çerçevesinde tartışıp kelami açıdan değerlendirdiği kanaatine vardık.

Musa (a.s.) zamanında hâkim olan şey sihir olduğu için, Allah Teâlâ, Musa (a.s.)'nin mu'cizesini, kavminin anlayışına ve tarzına en uygun olan hususta vermiştir. Yine İsa (a.s.) zamanında tıp revaçta olduğu için, O'nun mu'cizesini de o konuda vermiştir ki, bu da, Hz. İsa (a.s.)'nin ölüleri diriltmesi, anadan doğma kör ve alacaklıları iyileştirmesidir. Hz. Muhammed (s.a.s) devrinde ise, belagat ve fesahat hâkim olduğu için, Hak Teâlâ, O'nun mu'cizesini de, o zamana uygun olan bir biçimde vermiştir. Bu da mu'cize olan Kur'an-ı kerimdir. Dolayısıyla her peygambere verilen mu'cizenin gelişigüzel, tesadüfen, hikmetsiz ve sebepsiz olmadığı anlaşılmaktadır.

Sadece Razi değil, tüm İslâm bilginleri Kur'an'ın Hz. Muhammed'in en büyük mûcizesi olduğu hususunda görüş birliği içindedirler. Konumuz gereği Razi'den örnek verecek olursak, O, Kur'an'ın mucizliğine dair birçok eserinde deliller

getirmiştir: Söz gelimi, Kur'ân'da zikredilen kıssalar, Hz. Peygamber'in ümmîliği, hiçbir âlimle bir araya gelmemiş oluşu, asla ilim ve öğrenmeyle meşgul olmadığı bilindiği halde bu kıssaların Tevrat ve İncil'de bulunanlara uygun olması, Kur'anın mu'cizeliğine işaret ettiğini savunmaktadır. Ayrıca O'nun, Kur'anda akla uygun yasaların bulunmasını, onun, her tülü tenakuz ve tutarsızlıktan uzak olmasını, Kur'an'ın mu'cizeliğine delil olarak ortaya koyduğunu da görmekteyiz.

Hz. Peygamberin Kur'ân dışındaki maddî mu'cizelerine gelince, bunların varlığı da açık bir şekilde ortadadır. Buna da bizzat Kur'ân ve sahîh hadisler şahadet etmektedir. O'nun, Kur'ân dışında hiçbir mu'cizesi yoktur gibi bir iddia yersiz ve geçersiz bir iddia olarak değerlendirilebilir.

Razi, isra ve miraç konusunda ise bunların varlığını Kur'an ayetleri ile ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda onların varlığını aklileştirmeye de çalışmıştır. O, isra ve miracın mahiyeti konusunda ise fikri tartışmalara girmiştir. Bu konuda da genel Ehl-i Sünnet'in görüşünü benimseyip miracın mu'cize oluşunu, miracı isranın devamı, miracın hem ruhi hemde cismani oluşunu savunmuştur. Bunun yanında isra ve miracın teknik anlamda mu'cize özelliği taşımadığını, isra ve miracın ayrı değerlendirilmesini, isranın ayetle sabit olduğunu, miracın sadece ahad rivayetlere dayalı olduğunu, isra ve miracın rüyada yalnız ruhani bir şekilde gerçekleştiği eleştirilerini kabul etmemekle birlikte tam aksini savunup ispatlamaya çalıştığını görmekteyiz.

Sonuç olarak diyoruz ki; beşeriyet nübüvetsiz olamaz. Nübüvvet ise mu'cizesiz düşünülemez. Bu nedenle Razi, peygamberler elinde görülen mu'cizelere önem verdiği gibi, isra, miraç, şakk-ı kamer vb. mu'cizeleri de inkâr edenlere karşı savunarak nübüvvet müessesine ne kadar çok önem verdiğini göstermektedir. Mu'cize konusu önemine binaen geçmişte çok tartışıldığı gibi günümüzde de tartışılmakta ve öyle anlaşılıyor ki gelecekte de çok tartışılacak gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

ABDUH, Muhammed,

*Tevhid Risalesi, Çev; Doç. Dr. Sabri Hizmetli, Fecr Yayınları, Ankara, 1986.

‘ADEVI, Muhammed Ahmet,

*et-Tevhîd (evi’l-’akâidu’l-İslâmiyye), Mısır, 1932.

ADIVAR, Abdülhak Adnan; (1882-1955),

*(Tarih Boyunca) İlim ve Din, I-II, İstanbul, 1944.

AHMED B. HANBEL, Ebul ‘Abdillâh Ahmed b. Muhammed; (v. 241/855),

*el-Müsned, I-VI, Beyrut, 1389/1969.

AHMED MİDHAT EFENDİ, (1844-1912),

*İslâm ve ‘Ulûm (Niza-ı İlim ve Din Altında), I-IV, Dersaâdet, 1313.

ÂSİM EFENDİ; Mütercim, (1755-1819),

*Kamusu’l-Muhit Tercemesi Okyanus, I-IV, İstanbul, 1304.

ASKALÂNÎ, İbn Hacer Ahmed b. ‘Alî (v. 852/1449),

*el Metalibu’l-‘Aliye, I-IV, Kuveyt, 1393/1973.

ATİYYE, Muhammed Muhammed - es-Seyyid Sıddık Hüseyin,

*Et-Tevhit, 1352-1933 (1.Baskı).

BAĞDÂDÎ, Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir (v. 429/1037),

*el-Fark Beyne’l-Fırak, Nşr. Muhammed Muhyiddin ‘ Abdülhamid, Kahire.

*Usûlüddin, İstanbul, 1346/1928.

BÂKILLÂNÎ, Ebû Bekr b. Muhammed b. et-Tayyib (v. 403/1013),

*el-Beyân ‘ani’l-Fark Beyne’l-Mucizât ve’l- Keramat, Nşr. Richard j. Mc Carthy S.J., Beyrut, 1958.

*İ’cazu’l-Kur’an, Thk. Ahmed Haydar, Beyrut, 1986.

*et-Temhid, Beyrut, 1993.

BEYDÂVÎ, Nâsiruddîn ‘Abdullah b. ‘Ömer (v. 685/1286),

*Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil, I-II, Kahire, 1930.

BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin (v. 458/1066),

*Delâilu’ n-Nübuvve (Süleymaniye) Molla Çelebi ktp. nr. 24.

BİLMEN, Ömer Nasûhi (1884-1971),

- *Muvazzah İlmi Kelam, İstanbul,1959.
- BOYNUKALIN, Mehmet, “Fahredden Razi”, (DİA),Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammet b. İsmail (v. 256/870),
*el-Camiu’s-Sahih, I, VIII, İstanbul,1315.
- CAN, Mustafa,
*Mâtürîdî’ye Kadar Nübüvvet Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî’de Nübüvvet Anlayışı (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Bekir TOPALOĞLU, İstanbul – 1997.
- CÜRCANÎ, es-Seyyid eş-Şerif ‘Ali b. Muhammed (v.816/1413),
*Şerhu’l-Mevâkıf, I-III, İstanbul, 1311.
- CÜVEYNÎ, İmamul-Haremeyn ‘Abdumelik b. Abdullah/478/1085),
*el-İrşâd ila Kavatî’l-Edille fi Usulî’l-İtikad, Beyrut,1985.
- ÇANTAY, Hasan Basri (1886-1964),
*Kur’an-ı Hâkim Meali Kerim, I-III, İstanbul.1965.
- DEYYÂNÎ, Muhammed Fevzi Efendi (v. 1318/1900),
*Cemâl alel’l-Celâl, Dersaadet,1325.
- EŞ’ARÎ, Ebul Hasen ‘Ali b. İsmail(v.324/936),
*el-Luma’ fi’-Red ‘ala Ehl’i-Zeyg ve’l- Bid’a, Nşr. Richard J. Mc Carthy, S.J. Beyrut, 1953.
- FARABÎ,
*İhsâu’l Ulûm, çev. Ahmet Arslan, İstanbul, 2011.
- GAZALÎ, Muhammed,
*el- Munkızu Mine’d-Dalal, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.
- GÖLCÜK, Şerafeddin,
*Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri, İstanbul,1979.
*Kelam Tarihi, Konya, 1998.
- GİRÎDÎ, Muhammed Sırrı Paşa,
*Nakdu’l-Kelâm fi ‘Akaid’l- İslam, Konstantiniyye (ist.),1302.
- HAMÎDULLAH, Muhammed,
*İslâm Peygamberi, Trc. Salih Tuğ, I-II, İstanbul, 1993.

- HARPÛTÎ, ‘Abdullatif Lutfi,
*Tenkîhu’l-Kelâm fi’Akaidi Ehli İslam, Çev, İbrahim Özdemir, Fikret Karaman, Elazığ, 2000.
- HEYKEL, Muhammed Mustafa (1888/1956),
*Hz. Muhammed Mustafa, Trc. Ömer Rıza Doğrul, İst,1972.
- İBNU’L-ESÎR, Mecduddin el Mübarek b. Muhammed (v. 606/1210),
*en-Nihâye fî Ğarîbi’l-Hadîs ve’l-Eser, I-V, Kahire,1385/1965.
- İBN HALDUN, Velîyuddin ‘Abdurrahman b. Muhammed (v.808/1406),
*Mukaddime, Çev. Zakir Kadiri Ugan, I-III, İst. 1997.
- İBN-HİŞÂM, Cemaluddin Abdülmelik b. Hişam (v.213/828),
*es-Siretü’n-Nebeviyye, I-IV, Beyrut,1355/1926.
- İBN KEMAL PAŞA, Şemsuddin Ahmet b. Süleyman (v. 940/1533).
*Resâil-i (İbn Kemal), Nşr. Ahmet Cevdet, I-II, İst,1316.
- İBN KESİR, ‘İmaduddin İsmail b.’Ömer (v. 774/1373),
*Tefsiru’l-Kur’anil-Azim, I-IV, Beyrut,1388.
- İBN MÂCE, Ebu ‘Abdillah Muhammed b. Yezid (v.273/887),
*es-Sünen, I-II, Mısır,1372/1952.
- İBN MANZÛR, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem (v.711/1311),
*Lisanu’l-‘Arab, I-XV, Beyrut,1955-45.
- İSFEHÂNÎ, Şemsuddin Muhammed b. ‘Abdurrahman (v. 749/1349),
*Metâliu’l-Enzâr ‘ala Tavaliu’l-Envar, c. I, İst.1311.
- KÂDÎ ‘ABDULCEBBÂR, Ebul Hasan ‘Abdulcabbar b. Ahmed (v.415/1025),
*el-Muğnî fî Ebvabi’t-Tevhit ve’l-‘Adl, IX, XV, XVI, Kahire,1961- 67.
*Şerhu’l-Usûli’l-Hamse, Kahire,1965.
- KADÎ ‘İyâd, Ebu’l Fadl ‘İyad b. Musa (v. 544/1149),
*eş-Şifâ bi-Ta’rif-i Hukuk-i Mustafa, Halil Efendi, Mtb. I-II, (Baskı yeri yok.), 1290.
- KARAÇAM, İsmail,
*En Büyük Mu’cize, Yeni Şafak Yayınları, Ankara, 2005.
- KASTALLÂNÎ, Ebu’l Abbas Ahmet b. Muhammed (v. 923/1517),

- *Mevahibu'l- Ledünniye Trc. Şair Abdalbaki, I-II, Dersaadet, 1322-26.
- KARADENİZ, Osman;
- *İlim ve Din Açısından Mu'cize, Marifet Yayınları, İstanbul,1999.
- ESKİ ve YENİ AHİT
- *Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2009.
- MATURİDÎ, Ebu Mansur,
- *Kitabu't-Tevhit Tercümesi, Trc. Bekir Topaloğlu, İsam Yay., Ankara, 2009.
- MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan 'Ali b. Muhammed (v. 450/1058);
- *A'lâmu'n-Nübuve, Beyrut,1994.
- MÜSLİM, Ebul-Hüseyn Müslim b. El-Haccac el-Kuşeyri (v.261/875);
- *el-Cami'u's-Sahih, Mısır.1374/1955.
- NEDVÎ, Süleyman,
- *Asr-ı Saadet, (İslam Tarihi), Trc. Ömer Rıda Doğrul, III, IV. cilt, İstanbul, 1347/1928.
- NESEFÎ, Ebu'l-Mu'in Meymun b. Muhammed (v. 508/1115).
- *Bahru'l-Kelâm fi Akaidi Ehli İslam, Trc. İsmail Hakkı Uca-Mustafa Akdeoğulları, Konya, 1978.
- RAZÎ, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin,
- *Metalibu'l -Aliye min Ulumi'l-İlahiyye, Daru'l-Kütübi'l- Arabiyye, Beyrut, 1407/1987.
- *Muhassalu Efkari'l-Mütakaddimin ve'l-Müteahhirin-Kelama Giriş (Trc: Hüseyin Atay) KB. Yay. Ankara, 2002.
- *Mefatihü'l-Gayb fi't-Tefsir-Tefsiri Kebir (Trc: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru) Akçağ Yay. Ankara, 1991.
- *İtikadatü Firaki'l-Müslimin ve'l-Müşrikin, Darül Kütübül İlmîyye, Beyrut,1994.
- * Şerh-u Esmailahi'l-Hüsna, Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1984.
- * Esasu't-Takdis fi İlmi'l-Kelam (Allah'ın Aşkınlığı) Çev: (İbrahim Çoşkun) İz Yay. 2011.
- * İsmetü'l-Enbiya, Mektebetü's- Segafeti'd-Diniyyeti, Kahire,1986.

- * en-Nübüvvat ve ma Yetealleku biha, Daru'l-Külliyati Ezher, Kahire, 1986/1406.
- RIZA, Reşid,
* Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l- Menâr), I-XII, Mısır, 1353.
- SÂBÛNÎ, Nureddin Ahmet b. Muhammed (v.580/1184),
*el-Bidaye fi Usuliddin, (Maturidiyye Akaidi), Trc. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2005.
- SÖNMEZ, Mustafa,
*Peygamberlerin “*Tebliğ Sıfatı*” ve Bu Sıfatın Arka Planını Oluşturmada Diğer Sıfatların Rolü (Tebliğde “*Temsil Gücü*” nün Önemi), Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı, 35. Diyarbakır, 2011.
- TAFTÂZÂNÎ, Sa'duddin Mes'ud b. 'Ömer (793/1390),
*Şerhu'l-Akâid, Hazırlayan ve Trc., Süleyman Uludağ, Dergah yayınları, İstanbul, 1980.
*Şerhu'l-Makasid, I-II, İstanbul, 1277.
- TAHİROVA, Adile,
Kâdî Abdülcebbâr ve Ebul Muin en-Nesefi'ye Göre Nübüvvetin Gerekliği (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2004.
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, (279/892),
*es-Sünen, Kahire, 1356/137.
- TOPALOĞLU, Fatih,
*Felsefi ve Teolojik Açından Mu'cize, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.
- PEZDEVÎ, Ebu'l-Yusr Muhammed b. Muhammed, (v. 493/1100),
*Ehl-i Sünnet Akaidi (Usuluddin), Trc. Şerafettin Gölcük, İstanbul, 1980.
- ULUDAĞ, Süleyman,
*Fahredden Razinin Hayatı ve Eserleri, Kültür B. Yay., Ankara, 1991.
- YAVUZ, Salih Sabri,
*İsra ve Mirac, Pınar Yayınları, İstanbul, 2011.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (1870-1942),
*Hak Dini Kur'an Dili, I-X, Ensar Yayınları, İstanbul, 1993.